

Vzorec
RAZPRAVE ZNANSTVENEGA DRUŠTVA V LJUBLJANI

12

HISTORIČNI ODSEK

4

DR. ANTON OCVIRK

TEORIJA
PRIMERJALNE LITERARNE
ZGODOVINE

V LJUBLJANI 1936

TEORIJA PRIMERJALNE
LITERARNE ZGODOVINE

RAZPRAVE ZNANSTVENEGA DRUŠTVA V LJUBLJANI

12

HISTORIČNI ODSEK

4

DR. ANTON OCVIRK

TEORIJA
PRIMERJALNE LITERARNE
ZGODOVINE

V LJUBLJANI 1936

RAZPRAVA
JE BILA SPREJETA NA SEJI
ZNANSTVENEGA DRUŠTVA V LJUBLJANI
DNE 14. JANUARJA 1936

II 42092

ZALOŽILO ZNANSTVENO DRUŠTVO V LJUBLJANI
NATISNILA VEIT IN DRUG, DRUŽBA Z O. Z.. VIR, P. DOMŽALE
(PREDSTAVNIK PETER VEIT, VIR)

Predgovor

Primerjalna literarna zgodovina se je v zadnjem desetletju tudi pri nas znatno uveljavila, v marsičem preusmerila proučevanje naše preteklosti in ga idejno poglobila. Naraščajoče upoštevanje nove literarnozgodovinske panoge se zlasti kaže pri ugotavljanju odnosov slovenske književnosti do velikih mednarodnih gibanj — reformacije, protireformacije, prosvetljenstva, janzenizma, romantike, realizma, naturalizma, neoromantike — pri iskanju vzporednic našega kulturnega razvoja s splošno-evropskim, pri opozarjanju na vplive, ki so nas tvorno razgibavali in oblikovali.

Profesorja dr. Ivan Prijatelj in dr. France Kidrič sta prva uvedla vsak v svojem področju v domačo literarno zgodovino primerjalna načela, širše znanstvene vidike, določneje pokazala na dotok tujih idej v naše duševno življenje in opredelila njihov pomen za tvorbo slovenske narodne in kulturne individualnosti. Ugovori proti iskanju „najraznovrstnejših tujih kulturnih in političnih vplivov“, ki jih je izrekel dr. A. Slodnjak v oceni četrtega snopiča Kidričeve „Zgodovine slovenskega slovstva“ v lanski „Sodobnosti“, pa pričajo, da je nekaterim pri nas nova stroka še dokaj tuja in da s prenostranskim poudarjanjem „samosvoje dinamike našega narodnega življenja“ kaj radi prezrejo vrsto neizpodbitnih dejstev, ki vodijo v globljo problematiko slovenske literature. V članku „O sodobni slovenski znanstveni kritiki“ (LZ, 1935) je dr. Kidrič tehtno zavrnil Slodnjakova izvajanja, opozarjajoč, da so bili razni evropski pokreti za nas „import, ki ga pa često nismo slepo sprejemali, ampak ga prilagajali po svoje“, da je vzniknil slovenski preporod „ob močnem sodelovanju gesel časa in zunanjih momen-

tov“, a dobil kmalu „svojo lastno dinamiko“. Spričo takih razmišljanj in nesoglasij pri nas sodim, da nam je vsekakor potrebna posebna razprava o temeljnih vprašanjih primerjalne vede, in upam, da bom s svojo knjigo, ki sem jo pripravljaval več let, podal glavna izhodišča nove literarnozgodovinske panoge.

V tem teoretičnem in metodološkem orisu primerjalne literarne zgodovine sem skušal opisati vse najosnovnejše in za novo stroko bistveno važne probleme, pokazati njeno idejno usmerjenost in njene znanstvene naloge. V prvem poglavju sem očrtal zgodovinski razvoj primerjalne vede od kritičnih paralel v antiki, preko srednjega veka, renesanse, romantike in najpomembnejših prizadevanj minulega stoletja vse do danes, ozirajoč se zlasti na Slovane, kolikor smo aktivno sodelovali pri razširjanju in poglobljanju novih idej. Drugo poglavje sem posvetil teoretičnim vprašanjem, kritičnemu razmišljanju o pojmu narodnega in nadnarodnega, o narodni „duši“, njenih značilnostih in vrednotah, o nastoju in važnosti mednarodnih vplivov, o evropski in naposled svetovni literaturi. V zadnjem poglavju pa sem nanizal metodološke principe primerjalne literarne zgodovine, opisal njene znanstvene smeri od komparativnih analogizmov in antitetizmov, folklornih in tematoloških študij do podrobnega razglabljanja o raziskovanju vplivov, ki tvorijo dandanes središče primerjalne znanosti.

Ob koncu čutim prijetno dolžnost, zahvaliti se za premnoge dragocene znanstvene nasvete g. Paulu Hazardu, profesorju za primerjalno literarno zgodovino na univerzi Collège de France v Parizu, g. profesorju dr. Francetu Kidriču za razna važna navodila in kritična opozorila ter g. profesorju dr. Ivanu Prijateljju za ljubeznive in pomembne izpodbude. Vsi so več let požrtvovalno spremljali moje delo in mi pomagali pri uresničenju mojih načrtov.

Razvoj primerjalne literarne zgodovine

1

Svoja znanstvena načela je primerjalna literarna zgodovina dodobra opredelila šele ob koncu minulega stoletja, metodološko pa je vsestransko zarisala svoje področje komaj v zadnjih desetletjih. Vendar ima nova veda obsežnejšo preteklost, saj zasledimo početke primerjalne usmerjenosti že v prejšnjih stoletjih. Prvotnemu ukvarjanju s paralelizmi je sledilo globlje zanimanje za posebnosti raznih književnosti in njihove medsebojne odnose, ki si je polagoma izoblikovalo trdnjše literarno-zgodovinske temelje ter se tudi teoretično zasidralo. Te prve stopnje v razvoju primerjalne znanosti nikakor ne smemo prezeti, ker nam razjasnjuje vire, iz katerih je nastala, in kaže probleme, kakor so se časovno vrstili.

Ni dvoma, da je že antika poznala literarno vzporejanje, a ga je uporabljala le v kritične namene, da bi ugotovila vsebinsko ali pa snovno odvisnost latinskih pisateljev od grških. Primerjanje Virgila s Homerjem, Akcija s Sofoklejem, Terenca z Menandrom ali Cicerona z Demostenom ni imelo literarno-zgodovinske podlage, zato ne spada v okvir primerjalne literature, kakor jo pojmujejo danes. Povsem nepravilno bi bilo torej, če bi morda menili, da so bile že v antiki prve kali primerjalne vede.

Tudi v naslednjih stoletjih zaman iščemo izpodbud za nastoj primerjalnega proučevanja, kar je povsem razumljivo iz miselnosti tedanje dobe. Krščanski univerzalizem in osrednji pomen latinščine v intelektualnem življenju srednjega veka sta močno ovirala krepkejši razmah mladih krščanskih slovstev, ki so se začela prav tedaj buditi in že medsebojno rahlo oplajati.

Tudi v humanizmu je še prevladovala latinščina in znanstvenik se je ukvarjal predvsem z razlago grških in latinskih pisateljev, s filološkim primerjanjem tekstov, z ugotavljanjem izvirkov in plagiatov. Posebna izjema v tej dobi je bil Dantejev nedokončani spis *De vulgari eloquentia*, ki je nastal po letu 1305., a izšel prvič komaj leta 1529. V njem je veliki italijanski pesnik razpravljal o bistvu in vzniku italijanskega literarnega jezika, o stilu in metričnih oblikah. Benedetto Croce upravičeno trdi, da je tu pričetek italijanske literarne zgodovine, dasi gotovo še v zelo preprosti obliki.¹ Dantejev spis je vsekakor pomemben, a v smislu primerjalne literarne zgodovine ga nikakor ne smemo preveč povzdigovati ali celo precejnjevati.

Renesansa je dala vsakemu narodu mnogo novih vrednot, ki so plodno učinkovale na napredek evropske literature, ter obenem pokazala na globlje pesniške vire. To nam v 16. stoletju dokazuje tudi Joachim du Bellay s svojim značilnim delom *Défense et illustration de la langue française* (1549), v katerem povečuje francoski jezik in sodobno pesniško ustvarjanje. Literarni zgodovini sami pa ni ta doba prav za prav ustvarila znanstvenih vidikov, ki bi neposredno vodili do vznika primerjalne literarne zgodovine.

Za šestnajsto in sedemnajsto stoletje so značilni zlasti obsežni alfabetični katalogi z univerzalističnim pojmovanjem literature v smislu tedanje polihistorske dobe. Osrednje izhodišče teh knjig niso bile moderne evropske književnosti, temveč predvsem antika in krščanski latinski apologeti, misleci in pisatelji. Preko nizanja imen in naslovov del iz najrazličnejših znanstvenih področij se avtorji niso povzpeli do res zgodovinskega obravnavanja literature same. Takšna ni le Gesnerjeva *Bibliotheca universalis* (1545—1549) ali Possevinova *Bibliotheca selecta*, ki je izšla v Rimu leta 1593., ampak tudi Lambeckov *Prodromus historiae literariae* (Hamburg, 1659), Baconova knjiga *De dignitate et augmentis scientiarum* (v angleščini 1605, v latinščini 1623),

¹ B. Croce, *La „letteratura comparata“* (v knjigi *Saggi filosofici*, I. Problemi di estetica; Bari, 1910).

Morhofov Polyhistor (Lubecae, 1688), Thomas-Pope-Blounta *Censura celebrorum authorum* (Londini, 1690), Baylov *Dictionnaire historique et critique* (Rotterdam, 1695) in druga dela. Čeprav so nekateri omenjali tudi novejše evropske pisatelje, kakor na primer Morhof, Bayle ali Blount, ki govori o Baconu, Rabelaisu, Petrarco, Boccacciu in drugih, vendar so bile to le neznatne in literarno povsem nezgodovinske omembe. H. Hallam sodi povsem upravičeno v uvodu k svoji „Zgodovini evropske literature“ leta 1837., da je bil Morhof mnogo bolj razgledan po latinski kakor pa po modernih literaturah in da je izredno slabo poznal angleško književnost.

Toda že ob koncu 17. stoletja se je vrednotenje novejših pesniških umotvorov poglobilo in preenostransko oboževanje antike je popustilo. Ta preokret je v Franciji vzbudil znameniti prepir o vrednosti starih in modernih literatur, ki ga je sprožil leta 1687. Charles Perrault v Francoski akademiji. Svojo miselnost je nato obrazložil v delu *Parallèles des Anciens et des Modernes* (1688—1695), v katerem je s primerjanjem skušal kritično dokazati enakovrednost modernega ustvarjanja ob antičnem. V isti idejni krog spada tudi Fontenellov temeljitejši spis *Digression sur les Anciens et les Modernes*, ki je izšel istega leta kakor Perraultov.

V Nemčiji je skušal v tej dobi na svoj način razširiti literarno obzorje Daniel Morhof s knjigo *Unterricht von der deutschen Sprache und Poesie, deren Ursprung, Fortgang und Lehrsätze. Wobei auch von der reimenden Poeterei der Ausländer gehandelt wird.* (Kiel, 1682.) V njej je posvetil več poglavij tudi problemu, kako se je pri raznih narodih začelo razvijati pesništvo (reimende Poeterei). Pokazal je nekaj besednih primerjav med nemščino, latinščino in grščino, ki pa so dandanes brez pomena. Vsa ta prizadevanja so v marsičem gotovo prinesla nekaj novih vidikov za vznik splošne literarne zgodovine, ki pa se je začela polagoma razvijati šele v naslednjih stoletjih.

Kritično primerjanje raznih novejših francoskih in španskih pesniških del, ki ga zasledimo že pri Boileauju in drugih, je zavzelo že v 18. stoletju širši obseg. Pietro de' Conti di Calepio primerja v knjigi *Paragone della poesia tragica*

d'Italia con quella di Francia (Zurigo, 1732) italijansko sodobno tragedijo s francosko in skuša ugotoviti razlike med obema. Avtorjevo vzporejanje ni še prav nič literarnozgodovinsko in se nanaša bolj na oblikovno plat dramatičnega ustvarjanja, vendar je načel pisec mnoge zanimive potankosti. Komparacija mu je le kritično sredstvo za estetično in idejno vrednotenje.]¹.

Obenem pa je stremila tedanja doba že za širšimi evropskimi perspektivami in se pričela ukvarjati tudi s celotnejšimi literarnimi orisi. L. Riccoboni je v „zgodovinskem kritičnem“ spisu o evropskem gledališču (*Réflexions historiques et critiques sur les différents théâtres de l'Europe*; Paris, 1738) razpravljal že o italijanskem, španskem, francoskem, angleškem kakor tudi nemškem, flamskem in holandskem gledališču. Njegova knjiga sicer ni kdo ve kaj pomembna, vendar nam kaže smer, v kateri se je izživljala tedanja znanost v Italiji. Ob Gravini in Muratoriju je imel takrat največ uspeha C. Denina, čigar drobna in precej lagodno zasnovana knjiga *Discorso sopra le vicende della letteratura* (1760) je bila večkrat izdana (v Glasgowu 1763., v Berlinu 1785.) in leta 1767. prevedena tudi v francoščino z značilnim naslovom *Tableau des révolutions de la littérature ancienne et moderne*. Jezuit Giovanni Andrés, po rodu Španec, je s šestimi italijanski spisanimi knjigami *Dell'origine, de' progressi e dello stato attuale d'ogni letteratura* (Venezia, 1783—1787) segel že preko Evrope tudi k orientalskim literaturam, toda njegova metoda je navzlic važnim omembam o vplivih arabskega pesništva na evropsko zelo zastarela in v bistvu enciklopedična. V isti idejni krog spada tudi delo Pietra Napolija Signorellija *Storia critica dei teatri antichi e moderni* (Napoli, 1787), v katerem je na kratko omenjeno tudi že ameriško gledališče.

Kljub nekaterim novim vidikom je bila ta doba še vedno tradicionalna; samo nekatere poteze nam kažejo ploden napredek v proučevanju evropskih in sosednih literatur. Pomanjkanje prave zgodovinske kritičnosti je značilno za vsa ta dela, ki pa so v nekem smislu že predhodniki primerjalne literarne zgodovine. Ne smemo tudi prezreti Lessingovega kritičnega delovanja,

posebno njegovega vrednotenja klasicistične francoske tragedije ob grški (*Hamburgische Dramaturgie*, 1767—1769), kjer se je pisatelj posluževal nekakšnega primerjalnega vzporejanja. Njegova široka razgledanost po sodobni književnosti, zlasti angleški (Shakespeare) in španski, pomeni pri tem že znaten napredek v vrednotenju modernega ustvarjanja. Trditev Maxa Kocha, da bi bil Lessingov predgovor v časopisu „*Beiträge zur Historie und Aufnahme des Theaters*“ iz leta 1750. prva v nemščini objavljena razprava o bistvu, nalogah in pomenu primerjalne literarne zgodovine, je vsekako pretirana, saj nima ta članek pravega stika z znanstvenim pojmovanjem primerjalne literarne vede.²

Carl Joseph Bouginé, Ludwig Wachler, Johann Gottfried Eichhorn in tudi F. Bouterwek so sicer zasnovali svoje splošne literarne zgodovine na trdnejših temeljih, uporabljali točnejše bibliografske podatke, vendar se niso mogli dokopati do resnično estetičnega vrednotenja pesništva, temveč so z literaturo označevali najrazličnejše panoge duševnega udejstvovanja. V Franciji je La Harpe pri svojih obsežnih predavanjih na liceju od leta 1786. dalje (*Lycée ou cours de littérature ancienne et moderne*), ki so začela izhajati leta 1799., že mnogo bolj sintetično razpravljal o Grkih, Rimljanih in tudi francoski literaturi 17. in 18. stoletja. Le kratko poglavje pa je namenil še nekaterim drugim evropskim književnostim v obdobju izza Avgusta do Ludovika XIV. (*L'État des lettres en Europe depuis le siècle qui a suivi celui d'Auguste jusqu'au règne de Luis XIV*, 1797).

2

Toda že proti koncu 18. stoletja so se začele javljati nove ideje, ki so poglobile proučevanje sodobnosti in preteklosti ter pripomogle literarni zgodovini do večje kritičnosti in pomembnejših znanstvenih sintez. Prebujajoča se romantika se je povsem odvrnila od toge formalistične in dogmatične estetike

² M. Koch, Zur Einführung v „*Zeitschrift für vergleichende Literaturgeschichte*“, I. 1887.

klasicistične dobe ter odkrila pristnejše pesniške vire v preprosti ljudski tvornosti. Ob Macphersonovem Ossianu in Percyjevi zbirki starih angleških balad je bila takrat še prav posebno važna Herderjeva objava raznih evropskih narodnih pesmi (Volkslieder, 1778, ali v Müllerjevi izdaji leta 1807. z naslovom Stimmen der Völker in Liedern), ki je povzročila tehtnejše vrednotenje narodnega ustvarjanja. Svojo zgodovinsko ideologijo je Herder zlasti podal v spisu Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit (1784—1791), v katerem je izpovedal svoj romantičnohumanistični nazor. Vsaka še tako neznatna literatura ima pravico do obstoja, kajti iz nje odseva posebna poteza splošnočloveškega duha; pesništvo in znanost sta last vseh narodov, ki skupno stremijo za velikimi ideali.

Romantika je ob Herderju utemeljila predvsem pojem narodne literature in njene edinstvenosti, a poglobila obenem pojem mednarodnih, občečloveških umetniških vrednot. S tem je seveda opredelila tudi literarno kritiko ter temeljito preusmerila literarnozgodovinske sinteze, ki so se vse dotlej ukvarjale s splošnimi književnimi orisi. Vsakovrstni vplivi, ki jih niso pospeševali le evropski narodi, ampak so prihajali tudi iz orient, so uspešno gradili romantični kozmopolitizem in tako povzročili v 19. stoletju vznik primerjalne literarne zgodovine. Duševno življenje narodov je zaživel v mogočem razmahu, opirajoč se z vedno večjo zavestjo na lastno preteklost, iz katere je začelo črpati različne nove umetniške pobude. Ni pa se poglobljalo le v svojo individualno edinstvenost, ampak je obenem tudi objektivneje vrednotilo sosedne kulture. Te poteze se že rahlo kažejo v Bouterwekovi dvanajst zvezkov obsegajoči zgodovini novejših literatur (Geschichte der Poesie und Beredsamkeit seit dem Ende des 13. Jahrhunderts, 1801—1819), čeprav je idejno še zasnovana v miselnosti prejšnje dobe. Svoje delo, v katerem ugotavlja že nekaj zanimivih literarnih vplivov ter skuša opredeliti zlasti angleški in nemški narodni značaj, je avtor označil za „poskus sinhroničnega obravnavanja“ literature. V njem ugotavlja, „kako sta napredovala estetična misel in okus pri različnih novejših evropskih narodih“.

Herderjevo zgodovinsko idejo pa sta prav za prav razširila in izpopolnila šele brata Schlegla s sintetičnimi orisi starejših in novejših književnosti (A. W. Schlegel: *Vorlesungen über schöne Literatur und Kunst*, 1801 in 1802, in *Vorlesungen über dramatische Kunst und Literatur*, 1809—1811; Fr. v. Schlegel: *Geschichte der alten und neuen Literatur*, 1815). A. W. Schlegel je tudi napisal primerjalno kritično študijo *Vergleichung der Phädra von Euripides mit der des Racins* (1807), ki je vzbudila zlasti v pariških literarnih krogih veliko pozornost. S svojimi zgodovinskimi spisi sta brata Schlegla kljub nekaterim pomanjkljivostim odprla nova evropska obzorja, osvobodila znanost brezidejnega eklekticizma in nakazala nove vidike. V njuni zasnovi, ugotoviti pri modernih evropskih literaturah globljo notranjo zvezanost, opredeliti posamezne dobe po značilnih potezah, je že precej primerjalno zgodovinskih zasnutkov, čeprav jih še nista res znanstveno in metodološko utemeljila. Ni dvoma, da je v nekem smislu že Herder idejni začetnik primerjalne smeri v literarni zgodovini, saj je razmišljal o estetskem okusu pri različnih narodih (*Ursachen des gesunkenen Geschmacks bei den verschiedenen Völkern*, da er geblühet, 1775), vendar so to komaj kali za novo vedo. S tem, da sta brata Schlegla pritegnila v evropski okvir tudi tiste orientalske literature, „ki so vplivale na Evropo“, sta nakazala romantično univerzalistično misel, dasi nista še zasidrala svojih spoznanj na literarnozgodovinskih načelih primerjalne znanosti. Vendar pa je prav na podlagi romantike in njenih literarnih problemov vzniknil Goethejev poglobljeni pojem svetovne književnosti.

Tudi v Franciji je romantika odločilno posegla v literarnozgodovinsko snovanje, a v drugi smeri. Mme de Staël je skušala orisati razvoj evropske literature predvsem v zvezi s socialnimi problemi. V prvem delu svojega spisa *De la littérature, considérée dans ses rapports avec les institutions sociales* (1800) je analizirala antično literaturo z moralnega in filozofskega vidika, pri modernih književnostih pa je hotela pokazati recipročni vpliv običajev, zakonov in religije na literaturo in vpliv literature na religijo,

zakone in moralo. Pri tem je tudi že izrekla tezo o pokrajinskih pesniških lepotah (*les beautés poétiques qui appartiennent au climat*), ki jo je kasneje idejno in literarnozgodovinsko do vseh podrobnosti razvil Taine. Važna je tudi Staëlina knjiga o Nemčiji (*De l'Allemagne*), saj je bil to pri Francozih prvi sintetični oris sodobne nemške misli in literature ter je imel svojevrsten vpliv na sodobnike.

Predavanja Lemerciera v Parizu v letih 1811. do 1814. o splošni literaturi *Cours de littérature générale* (izšla leta 1817. v 4 zvezkih) se idejno naslanjajo na tista tuja dela, ki jih je popularizirala Mme de Staël. Avtorjeva osebna zamisel pa je klasifikacija literarnih vrst in proučevanje njih evropske razširjenosti. Toda vedno bolj so že začeli zanimati literarnega zgodovinarja mednarodni problemi vplivov, ki so polgoma tvorili začetke primerjalne znanosti.

3

Na razvoj primerjalne metode je neposredno vplival razmah prirodoslovnih ved v začetku 19. stoletja. Že v prvih desetletjih minulega stoletja so nastale najrazličnejše primerjalne smeri v raznih znanostih. Ob primerjalni anatomiji, ki je vzniknila s prirodoslovcem Cuvierom (*Leçons d'anatomie comparée*; 1801—1805), ob primerjalni embriologiji (J. V. Coste, *Cours d'Embryogénie comparée*, 1837) in ob primerjalni fiziologiji (D. de Blainville, *Cours de physiologie générale et comparée*, 1833) se pojavljajo tudi druge primerjalne vede: primerjalna morfologija, primerjalna zgodovina religij, primerjalna zakonodaja, mitologija, zgodovina filozofije, erotika in umetnost.³ Znanstvenik razmišlja o slikarstvu v zvezi s primerjalno literaturo; vzporeja mitologijo z zgodovino in skuša uvesti komparacijo v vsa duševna področja.⁴

³ O primerjalni anatomiji glej še: Geoffroy Saint-Hilaire, *Sur le principe de l'unité de composition organique*; Paris, 1828. O primerjalni erotiki je pisal Villers (*Érotique comparée*, 1806).

⁴ O novejših raziskovanjih s tega področja glej: Paul Maury, *Arts et Littérature comparés; État présent de la question* (v zbirki „Études françaises“, zv. 33., Paris, 1934).

V Nemčiji je utemeljil novo jezikoslovno smer, primerjalno filologijo, Franz Bopp leta 1816. s spisom *Über das Konjugationssystem der Sanskritsprache in Vergleichung mit jenem der griech., lat., pers. und german. Sprache*, ki je postala nato središče znanstvenega raziskovanja (Fauriel, Grimm, Diez, G. Paris, M. Müller i. dr.).⁵ Filolog se ne ukvarja več s primerjanjem enakih besed, temveč že razlaga nastanek in razvoj jezikov iz skupnega prajezika. Pristaš pozitivistične Comtove filozofije Littré, ki se je od začetka ukvarjal z medicino, je prenesel idejo o enotnosti organskega razvoja iz prirodnih ved tudi v literarno zgodovino, poudarjajoč, da so vse literature otroci skupne matere.

Tako se je v tej dobi v Franciji polagoma udofnačil naziv primerjalna literatura (*la littérature comparée, l'histoire comparée des littératures*) za raziskovanje mednarodnih literarnih problemov in kmalu so se pojavila že tudi prva teoretična utemeljevanja nove vede. Noël in Laplace sta poimenovala svoja predavanja, ki so začela izhajati leta 1816., *Cours de Littérature comparée*. Tudi Villemain je govoril o primerjalni literarni zgodovini leta 1827. pri svojih znamenitih predavanjih na Sorbonni, ki so izšla nato leta 1828. z naslovom *Tableau de la littérature au XVIIIe siècle*. Najvažnejša so pač njegova proučevanja mednarodnih literarnih vplivov v srednjem veku, kako so valovali med Francijo, Italijo, Španijo in Anglijo, ter ugotavljanja o pomenu francoskih pisateljev za Evropo osemnajstega stoletja. S svojimi spisi je Villemain utrl pot novim smerem v literarni zgodovini in pokazal na važnost vplivnih analiz.⁶ V tej idejni smeri sta delovala tudi J. J. Ampère in Ph. Chasles, ki sta se pa že

⁵ Boppovo glavno delo pa je *Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Send, Armenischen, Griechischen, Lateinischen, Litauischen, Altslavischen, Gotischen und Deutschen*; Berlin, 1833—1852.

⁶ Villemain, *Tableau de la littérature au moyen âge en France, en Italie, en Espagne et en Angleterre*, 1828. — Svojim predavanjem na Sorbonni leta 1829. pa je dal naslov *Examen de l'influence exercée par les écrivains français du XVIIIe siècle sur les littératures étrangères et l'esprit européen*.

izrazito zavzemala za nove vidike v literarni zgodovini. Prvi je skušal teoretično opredeliti primerjalno literaturo L. Benloew leta 1849. pri svojem nastopnem predavanju na univerzi v Dijonu. Čeprav ni v tej kratki, bolj literarno-filozofski skici, ki je izšla istega leta z naslovom *Introduction à l'histoire comparée des littératures*, prav za prav še nobenih določenih znanstvenih obrisov nove vede, vendar kaže že ta zasnutek, kako se je dvigal čedalje bolj njen pomen.

Ti literarnozgodovinski vidiki pa niso prodirali povsod s takšno močjo kakor v Franciji. Angleži in Nemci so se mnogo bolj zanimali za splošne literarne preglede in se premalo bogatili z novimi izsledki. H. Hallam je vsekakor važen pojav v tej dobi, dasi je njegova literarna zgodovina *Introduction to the literature of Europe in the 15th, 16th and 17th centuries* (London, 1837—1839) v metodi še vse preveč starinsko zasnovana. Tudi Th. Grässe, Mundt, Dunlop, Ebert, Klein in drugi niso prav za prav pomembni za razvoj primerjalne vede, čeravno so njihova obsežna dela pomagala širiti splošno literarno obzorje. Šele Hettner je poglobil razpravljanje o evropskem osemnajstem stoletju v šest knjig obsegajočem delu *Literaturgeschichte des achtzehnten Jahrhunderts* (Braunschweig, 1856) in skušal znanstveno izvesti Goethejevo idejo o povezanosti mednarodnega literarnega dogajanja. S svojo metodo je kasneje gotovo vplival tudi na G. Brandesa, ki pa je pri proučevanju velikih literarnih tokov devetnajstega stoletja (*Die Hauptströmungen der Literatur des XIX. Jahrhunderts*, 1872—1890) že opozarjal na primerjalno literarno zgodovino in njena idejna načela. Oba, Hettner in Brandes, sta že ustvarila prve pomembne, splošne literarnozgodovinske sinteze, ki jih je nato naslednja doba znanstveno izpopolnila.

V Nemčiji je na primerjalno literaturo najbolj vplivala prav za prav primerjalna filologija, zlasti na prva folklorna in tematološka raziskavanja, kolikor so se bila otesla preozkega stika s primerjalno mitologijo. Narodne pesmi, njih prvotni zasnutki in viri, prehajanje legendarnih snovi od naroda k narodu — od orientalskih praoblik vse do različnih evropskih

preobrazb — so zanimale literarnega znanstvenika, čeprav se zaradi ogromne tvarine še ni mogel dokopati do pravih primerjalnih zaključkov. Estet in filozof Moritz Carriere je že določneje govoril o primerjalni literaturi kot o „nastajajoči znanosti“, a jo je pojmoval predvsem v smislu folklornega in temato-loškega proučevanja. V knjigi *Das Wesen und die Formen der Poesie* (1854) je skušal podati glavne misli za primerjalno obravnavanje arijskega narodnega epa pri Indijcih, Perzijcih, Grkih in Germanih. Razen tega pa je v posebnih knjigah razpravljajal o literaturi in umetnosti v zvezi s kulturnim razvojem človeštva (*Die Kunst im Zusammenhang der Kulturentwicklung und die Ideale der Menschheit*, 1863—1873), kjer je hotel sintetično prikazati splošno zgodovino človeškega duha od orientalskih kulturnih začetkov v religiji, pesništvu in umetnosti pa do najnovejše dobe ter tako prodreti do osnovnih misli in občutij raznih narodov.

4

Bolj kakor z literarnimi vplivi in s splošnim razvojem literature pa so se znanstveniki v tej dobi vendarle ukvarjali z etnografsko-folklornimi problemi in skušali na tej podlagi tudi teoretično opredeliti novo zgodovinsko smer. Tako je nastal leta 1877. prvi, danes že skoraj pozabljeni časopis za primerjalno literarno zgodovino, ki je izhajal do leta 1888. Osnovalec je profesor na univerzi v Kolozsváru, Hugo von Meltzl, in mu dal leta 1879. latinski napis *Acta Comparationis Litterarum Universarum*, da bi tako določneje poudaril njegovo internacionalnost.⁷ To drobno, komaj šestnajst strani obsegajočo revijo malega formata je Meltzl namenil predvsem proučevanju „ljudske literature vseh narodov na svetu: pesmi, bajk, pregovorov, vraž in drugih ljudskih izročil“, skratka „primerjalni vedi o narodni tvornosti in podrobnim antropološko-

⁷ Podrobno razpravo o tem časopisu je napisal šele leta 1934. Charles Ijac v „Revue de littérature comparée“ z naslovom *Une ancienne revue de littérature comparée: Acta Comparationis Litterarum Universarum* (str. 733—745).

etnografskim disciplinam“, kakor je izjavil v francoskem in nemškem podnaslovu na prvi strani lista. Zanimiva je zlasti njegova ideologija o enakopravnosti vseh, tudi najneznatnejših ljudskih literatur (Volksliteratur), ki jih znanstvenik komparativist nikakor ne sme omalovaževati ali celo izločiti iz svojega področja. Pri tem se naslanja na Goethejev pojem svetovne literature, ki ga tolmači predvsem v smislu občečloveških vrednot narodne pesmi in njenih izvennarodnih prvin. Kljub Meltzlovim poskusom, da bi z raznimi tujimi sotrudniki raziskal in ugotovil razširjenost nekaterih umetniških del po Evropi, je imel vendar za težišče svojih prizadevanj prav za prav le folkloro in tudi literarno mitologijo. Čeprav ni pokazal v bistvu novih metodoloških znanstvenih poti, je vendar nastanek njegove revije važen dogodek v razvoju primerjalne literarne zgodovine v tej dobi.

Ob koncu 19. stoletja je prodirala primerjalna veda z vedno večjim uspehom prav tako v Franciji, Nemčiji in Švici kakor v Italiji, Angliji in Ameriki. Benloew je že leta 1849. teoretično izpregovoril o pomenu nove vede, s katero pa so se že pred njim na svoj način ukvarjali pri svojih univerzitetnih predavanjih Villemain, J. J. Ampère, Ph. Chasles in drugi.

Italijanski prosvetni minister Francesco de Sanctis je že leta 1861. ustanovil v Neaplju stolico za internacionalno literaturo, ki je pa G. Herwegh sploh ni zasedel. Deset let kasneje pa je sam De Sanctis predaval o literarni zgodovini na isti univerzi. Meltzlovo znanstveno delovanje v Koložsváru od leta 1873. dalje spada vsekakor v pretežni meri v primerjalno literarno zgodovino. V Ženevi je v sedemdesetih letih razpravljal o velikih evropskih literarnih tokovih Marc-Monnier in tako sta nastali njegovi knjigi o splošni zgodovini renesanse in reformacijske dobe: *La Renaissance, de Dante à Luther* (1884), in *La Réforme, de Luther à Shakespeare* (1885). Po smrti Marc-Monnierja pa je leta 1886. prevzel njegovo stolico francoski pisatelj Eduard Rod. V Nemčiji se je z vso vnemo zavzemal za uvedbo primerjalne literature na univerzah zlasti M. Carriere, ki je ves uvod v drugo izdajo svoje knjige *Die Poesie, ihr Wesen und ihre Formen mit Grundzügen der vergleichenden Literaturgeschichte*

leta 1884. posvetil temu problemu. Max Koch, Wetz in drugi so vsaj deloma izpolnili njegove želje, čeprav je vzbudilo njihovo prizadevanje dokaj oster odpor pri raznih nemških literarnih zgodovinarjih. Kljub temu so se vedno bolj in bolj množila teoretična in metodološka razpravljanja o primerjalni literarni zgodovini. Znanstveniki je niso le idejno opredeljevali, temveč so iskali tudi že trdnejše zgodovinske temelje za novo področje.

Prvo teoretično knjigo o primerjalni literarni zgodovini je objavil leta 1886. v Londonu Anglež M. Hutcheson Posnett z naslovom *Comparative Literature*. Čeprav ni v spisu izrazitih metodoloških vidikov, je delo vendar pomemben pojav in je vzbudilo upravičeno pozornost. Posnettov literarni nazor temelji predvsem na Tainovi miljejski teoriji, ki pa jo je avtor skušal razširiti z upoštevanjem socioloških razvojnih zakonov človeške družbe. Kakor je iz plemenskih skupin (clan) polagoma nastala meščanska ali narodna kultura in naposled internacionalna, kozmopolitska, tako je po Posnettovem mnenju vzniknila iz preproste ljudske tvornosti narodna literatura in slednjič svetovna, ki jo avtor označuje za osrednji predmet primerjalne literarne zgodovine. S tem idejnim orisom splošnega kulturnega razvoja, zlasti najglavnejših evolucijskih stopenj, je sicer nakazal pomen primerjalnega obravnavanja modernih književnosti, ni pa še utrdil znanstvenih načel. Dasi je s svojo teorijo opozoril na važna zgodovinska dejstva, vendar še ni podal sistematskega pregleda primerjalnih problemov, kar bi takrat že lahko po pravici storil.

Za razširjenje in utrditev primerjalne literarne smeri pa je bil izredno važen zlasti nemški znanstveni časopis za novo literarnozgodovinsko stroko *Zeitschrift für vergleichende Literaturgeschichte*, ki ga je pričel izdajati leta 1887. v Berlinu profesor breslavske univerze Max Koch. Po obsegu, znanstveni tehtovitosti in vrednosti je visoko nadkrilil Meltzlova *Acta Comparationis*, ki so naslednje leto že prenehala izhajati. V teoretičnem uvodu k prvemu zvezku je Koch označil primerjalno literaturo za zgodovinsko vedo, ki proučuje predvsem literarne snovi in folkloro. Pri tem se je idejno oprl na tedaj v Evropi splošno priljubljena tovrstna raziskovanja, s katerimi so se prav za prav najbolj ukvarjali Nemci.

Že orientalist in primerjalni filolog Th. Benfey je v več razpravah v svoji reviji *Orient und Occident* (Göttingen, 1863—1865) zasledoval širjenje orientalskih pravljicnih in legendarnih snovi po Evropi. Tudi Bernays, Carriere in mnogi drugi so že prej skušali tolmačiti primerjalno literarno zgodovino s tega vidika. Karl Goedeke je celo zbiral gradivo za obsežen leksikon novejših literarnih snovi (*Kunststoffe*), ki ga pa ni dovršil.

Vendar pa je Koch v uvodu k svoji reviji opozarjal tudi na plodnejše primerjalne probleme, in sicer na splošni „razvoj idej in oblik“ pri raznih starejših in novejših narodih in na internacionalne literarne vplive, dasi ni za to podal nikake trdnejše metodološke podlage. V že omenjenem predgovoru je tudi kratko orisal razvoj primerjalne literarne zgodovine, ki pa je podana vse preveč nemško enostranski in ne upošteva dovolj niti Francozov niti Italijanov in Angležev.

Pomembnejšo teoretično razpravo o primerjalni metodi pa je objavil leta 1897. W. Wetz v obsežnem uvodu h knjigi *Shakespeare vom Standpunkt der vergleichenden Literaturgeschichte*. Koch je prenehal izdajati svojo revijo leta 1900., naslednje leto pa je osnoval zbirko študij o primerjalni literarni zgodovini (*Studien zur vergleichenden Literaturgeschichte*), ki so izhajale do leta 1909. in s tem nekako izpolnile vrzeli ob pomanjkanju osrednje revije za novo stroko.

5

Medtem pa se je v Franciji nova veda vedno bolj širila in dobivala že določnejše znanstvene temelje. Ukvarjanje s tematologijo je že znatno pojenjalo, čeravno je bilo še zmeraj precejšen sestavni del primerjalne literarne zgodovine. Profesor na École Normal v Parizu in član Francoske akademije, F. Brunetière, je opozarjal že na sintetičnejše, splošnozgodovinske orise mednarodnih literarnih gibanj in zavračal pomen primerjalnega raziskovanja folklore, s katero se je med drugimi najbolj ukvarjal Gaston Paris, profesor na Francoskem kolegiju (*Les contes orientaux dans la littérature du moyen âge*, 1875). Brunetière je pomaknil s tezo o

razvoju literarnih vrst (1890) in z razpravo o evropski literaturi *La littérature européenne* („Revue des Deux Mondes“, 15. sept. 1900) težišče primerjalne literarne zgodovine predvsem v problemski krog oblikovnega proučevanja, kar pa je bilo vsekakor preenostransko. Njegov pojem evropske literature kot organizma je že mnogo bolj zgodovinski in se razlikuje od dotodanjih pojmovanj. V Franciji je Brunetière s svojimi idejami pospešil nastoj novih problemov, obenem pa s članki in razpravami neposredno sodeloval tudi pri razširjanju načel splošne literarne zgodovine, za kar je našel oporišča v spisih bratov Schleglov, Hettnerja, Hallama, Brandesa in Marc-Monnierja. Njegovo teorijo o sukcesivnem razvoju evropskih literatur je kasnejši rod znanstvenikov izpopolnil in dodobra poglobil.

Prvi izraziti komparativist pa je bil Brunetierov učenec Joseph Texte, ki se ni le popolnoma posvetil novi vedi, temveč je tudi podal trdnejšo primerjalno metodologijo. Že leta 1893. je očrtal v razpravi *Les études de littérature comparée à l'étranger et en France* glavne zgodovinske probleme in obenem izpovedal tudi nove znanstvene vidike.⁸ Poudaril je zlasti internacionalnost vplivov, vzročno zgodovinsko povezanost novejših evropskih literatur, splošno pomembnost idej, pesniških umotvorov in osebnosti. S temeljito doktorsko disertacijo o Rousseauju in literarnem kozmopolitizmu (*J.-J. Rousseau et les origines du cosmopolitisme littéraire*, 1895) je podal metodološko značilen zgled primerjalnega proučevanja takšnih literarno-idejnih problemov. Svoj prvotni nazor o primerjalni vedi je nato razširil z dvema kasnejšima razpravama, kjer je zlasti skušal opredeliti pojem internacionalizma. V prvi, ki jo je objavil leta 1898. v knjigi študij o evropski književnosti (*Études de littérature européenne*) z naslovom *L'histoire comparée des littératures*, je nakazal najvažnejša izhodišča nove vede. Najdognanejši je pač njegov uvod v Betzovo knjigo leta 1900., kjer ni izrazil le ideje o organski težnji poedinih narodnih duš „v kolektivno dušo vseh narodov“, temveč je že tudi metodo-

⁸ Glej „Revue internationale de l'Enseignement“, 1893.

loško razporedil razne probleme, s katerimi se v bistvu ukvarja primerjalna literarna zgodovina, ter podal prva znanstvena načela za sistematično obravnavanje mednarodnih vplivov. Pomen *Texta* je evropsko važen, saj je s svojim delom neposredno vplival na francoske in tuje znanstvenike, ki so rasli ob njem. Razen tega pa se je z njim otvorila tudi prva stolica za primerjalno stroko na univerzi v Lyonu leta 1896. To ni samo najstarejša stolica za novo vedo v Franciji, ampak je tudi med prvimi na svetu.

V zadnjem desetletju minulega stoletja se je primerjalna literarna zgodovina širila povsod s čedalje večjim uspehom in razumevanjem. Spričo novejših literarnozgodovinskih izsledkov je zanimanje za folklorna raziskovanja vedno bolj popuščalo, dasi ni docela izginilo. Profesor na amsterdamski univerzi H. C. Müller je s svojo francosko razpravo o znanstvenih nalogah primerjalne vede (*L' étude scientifique de la littérature comparée*, 1898) še zmeraj branil proučevanje preproste ljudske tvornosti, mitologije in tudi etnografskih literarnih izročil, opirajoč se idejno na splošno razvojno teorijo in na nemško zgodovinsko šolo.⁹ Vendar pa je njegova ideologija danes docela zastarala in ni imela tudi takrat pravega pomena.

Plodnejše so bile razprave Angleža Ed. Gossea o severnih literaturah in raznih evropskih vplivih na angleško književnost izza 17. stoletja, začetna dela italijanskega komparativista A. Farinellija, spisi Wetza, Betza, Kocha in drugih. Kljub različnim debatam o nalogah nove vede, kljub nasprotnikom, ki so predvsem poudarjali važnost domače literarne zgodovine, je primerjalna veda vsestransko napredovala.

Evropi se je priključila tudi Amerika, kjer so v New-Yorku na kolumbijski univerzi leta 1899. osnovali posebno stolico za primerjalno literarno zgodovino in začeli obenem izdajati ciklus tovrstnih znanstvenih razprav. Ch. M. Gayley in F. N. Scott sta objavila istega leta v Bostonu teoretično knjigo o literarni metodi in kritiki (*An Introduction to the Methods and Materials of literary Criticism*), kjer sta posvetila obsežno poglavje primerjalni literaturi (*comparative literature*),

⁹ Glej „*Revue internationale de l' Enseignement*“, 1898.

opozarjajoč z bibliografskimi viri na njene najnovejše probleme, predvsem na internacionalne vplive in splošno literarno zgodovino.

Posebno pomembno delo te dobe pa je prva sistematično urejena bibliografija primerjalnih knjig, razprav in člankov *La littérature comparée, Essai bibliographique*, ki jo je izdal leta 1900. Louis-Paul Betz z že omenjenim predgovorom J. Texta. Najbolj podrobno je obdelal poglavja o mednarodnih literarnih odnosih med Francijo, Anglijo, Nemčijo, Italijo in Španijo, ni pa pri tem pozabil tudi Slovanov, skandinavskih dežel, Madžarske in Amerike. Kljub opravičljivim pomanjkljivostim, ki jih je v novi izdaji leta 1904. deloma izpopolnil F. Baldensperger, nudi izbor teoretičnih, tematoloških, tipoloških in motivnih razprav poleg najvažnejšega oddelka o vplivih trdno znanstveno podlago za primerjalna raziskovanja.¹⁰ Betz je podal s svojo bibliografijo priročnik, ki ga nujno potrebuje komparativist, če hoče s pridom obravnavati svoj predmet. — V teoretičnih člankih, kjer je Betz razmišljal o literarnem primerjanju samem, o svetovni literaturi, o mednarodnih tokovih in kozmopolitičnih idejah, ni podal bistveno novih izsledkov, s katerimi bi oplodil primerjalno metodo.¹¹ V disertaciji o Heineju v Franciji (1895) je skušal znanstveno raziskati usodo nemškega pesnika pri Francozih. Različne manjše razprave pa je zbral leta 1902. v knjigi *Studien zur vergleichenden Literaturgeschichte der neueren Zeit*. Betzova največja zasluga je bila vsekakor v tem, da je prvi bibliografsko inventariziral dotedanje gradivo iz primerjalne literarne zgodovine in dal s tem tudi neposredno pobudo za prepotrebno znanstveno delo v tej smeri.

¹⁰ Del svoje bibliografije je Betz najprej objavil v časopisu „Revue de philologie française et de littérature“ leta 1897.

¹¹ L. P. Betz, *Kritische Betrachtungen über Wesen, Aufgabe und Bedeutung der vergl. Literaturwissenschaft* („Zeitschrift f. franz. Sprache und Lit.“, XVIII, 1896). — L. P. Betz, *Weltliteratur* (Beilage zur „Allg. Zeitung“, 10. XI. 1900). — L. P. Betz, *Literaturvergleichung* („Das literarische Echo“, 1901). — L. P. Betz, *Internationale Strömungen und kosmopolitische Erscheinungen* (v knjigi *Studien zur vergleichenden Literaturgeschichte der neueren Zeit*, 1902).

Drobna bibliografska brošura Arturja J. Jellineka *Bibliographie der vergleichenden Literaturgeschichte* (1903) je izšla v okviru Kochovih „Študij za primerjalno literarno zgodovino“ in obsega le tvarino enega leta (1902/1903). Sestavljena je v glavnem po Betzovem načelu, dasi prevladuje folklorni del.

Značilen dogodek v zgodovini primerjalne literature pa je bil brez dvoma prvi kongres za novo vedo v Parizu leta 1900. Vršil se je ob priliki svetovne razstave, in sicer v okviru kongresa za mednarodno primerjalno zgodovino kot povsem samostojen oddelek s častnim predsednikom Gastonom Parisom in predsednikom F. Brunetièrom. Niti v teoriji niti v metodologiji pa ni prišel ta sestanek do enotnejših zaključkov, do dokončno dognanih znanstvenih načel. Brunetière se je pri otvoritvenem predavanju zavzemal predvsem za primerjalno proučevanje mednarodnih odnosov in vplivov le pri evropskih književnostih, ki tvorijo po njegovem mnenju zaključeno organsko celoto. Očrtal je pot „evropske literature“ od renesanse do novejše dobe v zvezi z razvojem pesniških vrst, nakazal glavna obdobja in poudaril estetsko načelo vrednotenja posameznih književnosti. Gaston Paris pa je v nasprotju z Brunetièrom opredelil primerjalno literarno zgodovino kot znanost, ki se ukvarja zlasti s folkloro, mitografijo in celo s primerjalno mitologijo, kolikor se pač dotika njenega področja. Njeno izhodišče niso po njegovem mnenju samo novejše evropske literature, temveč splošna zgodovina človeškega duha, njeno področje sega preko umetniških stvaritev v primitivno ljudsko ustvarjanje. Gaston Paris je priznal, da je njegov nazor o primerjalni literarni zgodovini ob Brunetièrovem nazoru docela drugačen in da imata obe pojmovanji vsaka svoje znanstveno okrožje in tudi metodo.¹² Temeljni problemi nove vede pa s tem nikakor niso bili do dna rešeni, čeprav je imela Brunetièrova miselnost več pristašev in je kongres pokazal večje nagnjenje do raziskovanja modernih literatur, kakor

¹² *Annales internationales d'histoire: Congrès d'histoire comparée 1900. VIe section, Histoire comparée des littératures.* Paris, 1901. — Gastona Parisa nagovor je izšel tu z naslovom *Résumé de l'allocution de M. Gaston Paris* (39–41).

pa do folklore. Važno je bilo tudi to, da je bilo posvečenih nekaj referatov manjšim književnostim, zlasti francoskim literarnim vplivom na madžarsko (Voltaire na Madžarskem), švedsko, portugalsko in celo moderno armensko slovstvo. Kljub temu pa kongres ni prav uspel, niti ni odločilno učinkoval na nadaljnji razvoj primerjalne vede. Pičlo število udeležencev, med katerimi ni bilo niti najznačilnejših nemških komparativistov, dasi so bile zastopane Anglija, Amerika, Italija, Švedska in druge države, popolno nezanimanje za slovanske literature, o katerih ni bilo niti enega predavanja, nesoglasje glede teorije in metode so bili dovolj tehtni vzroki, ki so zmanjšali pomen tega kongresa.

6

Vsestransko se je primerjalna literarna zgodovina izpopolnila in metodološko trdno zasidrala šele v 20. stoletju. Nova doba ni poglobila in preustvarila le teoretičnih izsledkov Posnetta, Brunetièra, Kocha, Texta, Betza in drugih, temveč je tudi jasno začrtala področje primerjalne literarne zgodovine in podala njene znanstvene naloge. Raznovrstne razprave so pokazale že več kritične prodirnosti in zgodovinske temeljitosti, kar pa se je od leta do leta vedno bolj stopnjevalo. V literarni teoriji so se pojavljale širše perspektive, obenem pa tudi natančnejše razlage primerjalnih problemov, kar je vsekakor dokončno utemeljilo novo vedo.

V Nemčiji so R. M. Meyer, E. Elster, E. Kühnemann, E. Beil in drugi razmišljali pretežno le o svetovni literaturi in njeni vlogi v nemški kulturi (Meyer, Bartels), a so obenem razpravljali o primerjanju samem.¹³ — V Italiji je skušal teoretično opredeliti novo smer Benedetto Croce v članku La „let-

¹³ R. M. Meyer, *Die Weltliteratur und die Gegenwart* („Deutsche Rundschau“, 1900). — E. Elster, *Weltliteratur und Literaturvergleichung* („Archiv f. d. Studium d. neueren Sprachen und Literaturen“, zv. 107., 1901). — R. M. Meyer, *Die Weltliteratur im 20. Jahrhundert vom deutschen Standpunkt aus betrachtet*, Berlin, 1913. — E. Kühnemann, *Zur Aufgabe der vergleichenden Literaturgeschichte* („Zentralblatt für Bibliothekswesen“, 1901). — E. Beil, *Zur Entwicklung des Begriffs der Weltliteratur*, Leipzig, 1915.

teratura comparata", poudarjajoč ob njenem tematološkem in vplivnem vidiku zlasti njeno osrednje mesto v svetovni kulturi.¹⁴

V časopisu *Journal of comparative Literature*, ki so ga začeli izdajati leta 1903. ameriški znanstveniki v New-Yorku (G. E. Woodberry, J. B. Fletcher in J. E. Spingarn), je spregovoril o primerjalni vedi G. E. Woodberry.¹⁵ Razprave v tej znanstveni reviji, ki je, žal, prekmalu prenehala izhajati, so bile že moderno usmerjene, kar je za razvoj primerjalne literarne zgodovine v Ameriki zelo pomembno. — Polagoma je v tej dobi prodirala nova zgodovinska veda tudi že med Slovane, ki pa so se začeli z njo koreniteje ukvarjati šele po svetovni vojni.

Največ uspehov je imela primerjalna literarna zgodovina brez dvoma v Franciji, ki je še danes vodilna v tej stroki.

Naslednik Josepha Texta na lyonski univerzi, bivši profesor pariške Sorbonne, sedaj profesor v Ameriki, Fernand Baldensperger, ni prenovil le literarne teorije, ampak je s svojimi znanstvenimi spisi vplival tudi na mnoge tuje komparativiste. Danes je poleg Paula Hazarda in Paula Van Tieghema gotovo najznačilnejši predstavnik nove vede. Uvedel je hkrati s svojimi sodobniki v primerjalno razpravljanje moderno znanstveno erudicijo in podrobno analizo dejstev, brez katere je vsaka zgodovinska sinteza dvomljiva, sprožil natančno kritično presojanje mednarodnih odnosov in vplivov, za kar ni imela prejšnja doba pravega smisla, ter načel najrazličnejša metodološka vprašanja. Pomembna je zlasti njegova knjiga o Goetheju v Franciji (*Goethe en France*, 1904), v kateri je do potankosti preiskal vpliv in odnose velikega Nemca do novejše francoske literature. Tu je tudi opozoril na važnost natančne znanstvene dokumentacije primerjalnega raziskovanja, ki mora temeljiti na neizpodbitnih dejstvih in vsestranski predmetni realnosti. Manjše razprave o mednarodnih vplivih je zbral leta 1907.

¹⁴ B. Croce je pisal o primerjalni literaturi že leta 1903. in 1904. Glej časopis „*La critica*“. — Glej še op. ¹ v tem poglavju (str. 8).

¹⁵ F. L. Schoell, *Littérature comparée et Littérature générale aux États-Unis* („*Études françaises*“, 1925).

v knjigi *Études d'histoire littéraire*, v dveh obsežnih knjigah pa je leta 1925. proučil tuja idejna valovanja v francoski emigraciji (*Le mouvement des idées dans l'émigration française*). Dve leti nato je podal Balzacovo literarno obzorje (*Orientations étrangères chez H. de Balzac*), iz katerega se dá šele povsem razložiti umetnost tega svojevrstnega Francoza.

Različne Baldenspergerjeve razprave, raztresene po francoskih in tujih revijah, ne kažejo le izredne avtorjeve razgledanosti, ampak tudi njegovo znanstveno temeljitost, idejno prodirnost in zgodovinsko doslednost. Izhodišče Baldenspergerjevega proučevanja so predvsem zapadne literature, dasi se je nekajkrat dotaknil tudi Slovanov in severnih narodov. O primerjalni teoriji je izpregovoril že leta 1901., o literarnem kozmopolitizmu, mednarodnih intelektualnih stikih, o mejah narodne in splošne literature pa leta 1913. v zanimivi, široko zamišljeni knjigi *La littérature* (*Création, succès, durée*). Dosedanja metodološka in teoretična prizadevanja o primerjalni literarni zgodovini pa je kritično ocenil in z osebnimi izsledki dopolnil v idejnem uvodniku k prvi številki časopisa „*Revue de littérature comparée*“ leta 1921.¹⁶

Za proslavo njegove šestdesetletnice so mu leta 1930. posvetili domači in tuji tovariši in učenci almanah razprav *Mélanges d'histoire littéraire générale et comparée*, pri katerem je sodelovalo dva in šestdeset znanstvenikov najrazličnejših narodov ter s tem vsestransko dokazalo pomen primerjalne vede, a tudi vrednost Baldenspergerjevega znanstvenega dela.

Moderna prizadevanja pa je še bolj poglobil profesor za primerjalno literarno zgodovino na pariškem Francoskem kolegiju, Paul Hazard.¹⁷ Njegovi spisi se odlikujejo po vestnem

¹⁶ F. Baldensperger, *La littérature comparée* („Bulletin des Amis de l'Université de Lyon“, 1901). — F. Baldensperger, *Littérature comparée: le mot et la chose* („Revue de littérature comparée“, 1921).

¹⁷ Podrobno študijo o Hazardu glej: A. Ocvirk, Paul Hazard o primerjalni literaturi (LZ, 1933).

uporabljanju znanstvenega gradiva, po jasni, sintetični obdelavi problemov, po močni idejnosti, svežem izrazu in oblikovni dognanosti. Njegova temeljita doktorska teza o vplivu francoske revolucije na italijansko literaturo (*La Révolution française et les Lettres italiennes*, 1910), ki je znanstven zgled za tovrstna primerjalna obravnavanja, je do najmanjših podrobnosti domišljena in podprta tudi z arhivalnimi, časopisnimi in korespondenčnimi viri. Z ostroumno izvedeno zgodovinsko primerjavo kulturnega življenja obeh narodov v isti dobi ni avtor pokazal le njunih medsebojnih odnosov, pač pa tudi moč in posledice francoskega vpliva na razvoj miselnosti, življenja in književnosti v Italiji. Poleg biografij o Leopardiju (1913) in Stendhalu (1917), v katerih je Hazard orisal tudi njun evropski pomen in vpliv, je izdal še knjigo o Cervantesovem Donu Quijotu (1931). Tu tvori središče primerjalnega raziskovanja znamenita španska umetnina in še posebej njena usoda pri raznih narodih. Leta 1932. je nato objavil sintetični očrt otroške literature v Evropi (*Les livres, les enfants et les hommes*, 1932), kjer razpravlja predvsem o zapadnih otroških pesnitvah. Monumentalno pa je zlasti njegovo široko zasnovano delo o krizi evropske zavesti ob koncu 17. in začetku 18. stoletja (*La Crise de la conscience européenne, 1680—1715*), ki je izšlo leta 1935. v dveh debelih zvezkih skupno s posebnim bibliografskim dodatkom, v katerem navaja vire, opombe in opozorila. Sintetični oris dobe je Hazard izvedel z natančnim analitičnim proučevanjem mednarodnih vplivnih valovanj v takratni miselnosti, filozofiji, religioznih debatah in razpravljanju, z vestnim poglobljanjem v pravna, socialna, moralna, znanstvena in zgodovinska prizadevanja takratne zapadne Evrope, podajajoč dokončne sintetične zaključke o vseh gibanjih istodobnega evropskega duševnega izživljanja.

Idejno je P. Hazard dosleden nasprotnik tematologije, folklore in primerjanja samega, ker vse te smeri nimajo po njegovi sodbi prave literarnozgodovinske podlage. V kritičnem pretresu novejših knjig s področja primerjalne literature (*Les récents travaux en littérature comparée; Essai de classification*) je že leta 1914. očrtal podrobno metodo-

logijo internacionalnih vplivov, s katerimi naj se nova veda predvsem ukvarja.¹⁸ Primerjalna literatura je zgodovinska veda, zato mora biti stvarna, njeni sklepi morajo temeljiti na dejstvih, skratka biti mora vsestransko znanstvena. Spisi profesorja Hazarda dokazujejo, kako so na videz tudi najneznatnejši izsledki bistveno važni za doumevanje obsežnosti velikih idej, dob in osebnosti, a obenem, kako notranje globoko so evropski narodi med seboj zvezani.

Tudi v drugi smeri je delo obeh komparativistov, Baldenspergerja in Hazarda, izredno pomembno. Leta 1921. sta namreč osnovala poseben znanstveni četrtletnik za primerjalno literarno zgodovino *Revue de littérature comparée*, ki ga hkrati skupno vodita. Ta revija ni danes le edini časopis za novo stroko na svetu, temveč je tudi urejevana po najnovejših znanstvenih načelih in prekaša po razporedbi tvarine, tehtovitosti in širini problemov vse dosedanje poskuse na tem področju. Ob razpravah, ocenah in podrobnih dokumentacijah je za znanstvenika izredno važna redna bibliografija, kjer najde najnovejše podatke o primerjalnih publikacijah na svetu. Poleg revije pa izdajata za celotnejša sintetična obravnavanja in doktorske teze še posebno knjižno zbirko (*Bibliothèque de la Revue de littérature comparée*), ki je leta 1935. dosegla že sto sedmi zvezek. Pri njej sodelujejo mnogi znanstveniki najrazličnejših narodov, tudi Slovani, dasi prevladujejo Francozi in Angleži.

Tretji predstavnik francoske primerjalne znanosti je docent na pariški Sorbonni, Paul Van Tieghem. Leta 1917. je objavil doktorsko tezo o Ossianovem odmevu in njegovi usodi v Franciji (*Ossian en France*), v kateri je od vseh plati objasnil ta važni literarnozgodovinski problem. V teoriji je pristaš obče literarne zgodovine („l'histoire générale de la littérature“ ali „littérature générale“), ki jo je skušal opredeliti kot posebno znanstveno smer s posebnimi nalogami in metodo najprej v

¹⁸ Razprava je izšla v časopisu „Revue universitaire“ leta 1914. — Glej še: P. Hazard, *La classification des travaux en littérature comparée* („Revue universitaire“, 1913). — P. Hazard, *Sur la littérature comparée (Lettre à un étudiant tcheque)* („L'Europe centrale“, 1931).

razpravi *La synthèse en histoire littéraire: littérature comparée et littérature générale*, leta 1920,¹⁹ a nato v knjigi o primerjalni teoriji leta 1931. Ob primerjalni literaturi, ki se po njegovem mnenju ukvarja pretežno z odnosi med dvema književnostima, dvema knjigama ali osebnostima — kar pa nikakor ni povsem točno, saj je to le ena njenih smeri — naj bi stremila splošna literarna zgodovina za celotno evropsko sintezo, upoštevajoč pri tem čim več književnosti, pisateljev in del. Ta Van Tieghemova zamisel ne prinaša v bistvu nič novega in vzbuja utemeljene pomisleke glede na opredelitev take znanstvene smeri, ki naj bi bila docela zgolj sintetična. Povsem nepotrebno pa je tudi ločiti primerjalno literarno zgodovino od splošne literarne zgodovine, saj temeljita obe na istih idejnih in teoretičnih osnovah. Iz področja splošne literarne zgodovine je nastalo Van Tieghemovo delo o zgodnji evropski romantiki (*Le Prérromantisme; Études d'histoire littéraire européenne*, dva zvezka, 1924 in 1930) in mimo drugih spisov zlasti pregled evropske literature izza renesanse (*Précis d'histoire littéraire de l'Europe depuis la Renaissance*, 1925), ki pa je navzlic zanimivim sintetičnim vidikom na mnogih mestih precej površen, metodološko premalo dognan in poln neopravičljivih pomanjkljivosti. S to knjigo je avtor jasno dokazal, kako tvegani so vsi splošni orisi vse dotlej, dokler niso do najmanjših podrobnosti razložena mednarodna gibanja pri vseh narodih. Neprimerno večjo zaslugo pa si je pridobil s prvo teoretično in metodološko knjigo o primerjalni literarni zgodovini (*La Littérature comparée*, 1931). — Posnetov spis nikakor ne spada v ta okvir, ker je splošno teoretičen. V njem je sistematsko obdelal osnovne probleme te stroke, pokazal njen razvoj predvsem v Franciji, ugotovil njena znanstvena izhodišča in zgodovinska načela.²⁰ Kljub poglavju o splošni literaturi, ki občutno moti, je njegovo delo pomembno dopolnilo

¹⁹ Članek je izšel v „Revue de Synthèse historique“ leta 1920. — Glej še P. Van Tieghema razpravo *La notion de littérature comparée* („Revue du Mois“, 1906).

²⁰ Glej še kratko opombo o tej Van Tieghemovi knjigi: F. Baldensperger, *A propos d'un récent „precis“ de littérature comparée* („Revue de littérature comparée“, 1933, 188).

k dosedanjim zgolj revialnim teoretičnim prizadevanjem, saj obravnava domala vse, kar spada v primerjalno literarno področje.

Poleg Baldenspergerja, Hazarda in Van Tieghema pa je v Franciji še vse polno komparativistov, ki delujejo pretežno na univerzah. Profesor za primerjalno vedo v Strasbourgu H. Tronchon se ukvarja zlasti z literarnimi odnosi med Nemci in Francozi, J.-M. Carré, profesor na univerzi v Kairu, je objavil tehtno knjigo o Goetheju v Angliji (*Goethe en Angleterre*, 1920), a G. Bianquis je izdala zanimivo delo o Nietzscheju v Franciji (*Nietzsche en France*, 1929). Na širših perspektivah sloni spis L. Reynauda o kulturnem vplivu Nemčije na Francijo v 18. stoletju (*L'influence allemande en France au XVIIIe au XIXe siècle*, 1922) in prav tako njegova študija o angleških in germanskih virih v romantiki. Ne smemo pozabiti tudi preosnovalca moderne francoske literarne zgodovine, Gustava Lanson, ki je prodirno razmišljal o tujih vplivih na francoskega duha.²¹ O raznih idejnih prizadevanjih sodobne francoske literarne zgodovine pa razpravlja G. Rudler v knjigi *Les techniques de la critique et de l'histoire littéraire en littérature française moderne* (Oxford, 1923), v kateri je odmenil obsežno poglavje tudi primerjalni vedi in njenim problemom.

Primerjalna literarna zgodovina je že precej časa poseben učni predmet na univerzah v Lyonu (1896), na pariški Sorbonni (1910), v Strasbourgu (1919), na Francoskem kolegiju, kjer se je otvorila posebna stolica za novo vedo s P. Hazardom leta 1925., in v Lilleu, kjer so izza leta 1930. redni primerjalni kurzi o francosko-angleških in francosko-poljskih literarnih odnosih. Na Sorbonni in v Strasbourgu sta razen tega še posebna instituta za primerjalno literaturo s knjižnicama in bibliografskimi kartotekami.²²

²¹ G. Lanson, *La fonction des influences étrangères dans le développement de la littérature française* („Revue des Deux Mondes“, 1917). — O vplivih govori tudi L. Cazamian v razpravi *Quelques reflexions sur les problèmes d'influence* („Revue germanique“, 1921).

²² O strasbourškem institutu za primerjalno literarno zgodovino je napisal poseben članek H. Tronchon, *L'Institut des litt. modernes*

V Nemčiji je odpor do primerjalne literarne zgodovine kot posebne vede še vedno precej močan, čeprav so tam mnogi znanstveniki odločni zastopniki nove zgodovinske panoge in čeprav izhaja leto za letom več primerjalnih razprav, disertacij in knjig. Ugovori J. Petersena, ki jih je sprožil leta 1928. v razpravi *Nationale oder vergleichende Literaturgeschichte?* se nanašajo predvsem na sinteze iz svetovne literature, na folklorne in tematološke probleme, ki jih je danes že tudi primerjalna literatura pretežno izločila iz svojega področja.²³ Avtor je v razpravi priznal, da je možna splošna sinteza literarnih gibanj pri narodih, ki so živeli v tesnih medsebojnih stikih, da so vplivi zgodovinska dejstva, in je s tem morda nehote potrdil osnovno izhodišče primerjalne znanosti. A tudi pesnike vrednoti Petersen z izvennarodne perspektive, čeprav samo v kulturnoduhovnem smislu. „Duševni velikani“, piše, „so osebnosti v narodni literaturi, predstavniki svojih narodov v mednarodni kulturni skupnosti, v svetovni literaturi pa so vidci človeštva, kakor jih je imenoval Dilthey, utelešene ideje.“

Zastopnik nove smeri v nemški slovstveni zgodovini, Eduard v. Jan, je v razpravi *Französische Literaturwissenschaft und vergleichende Literaturbetrachtung* nakazal glavna načela primerjalne literature.²⁴ Poudaril je zlasti njen evropski vidik in splošno proučevanje idejnih, oblikovnih in snovnih vplivov, kakor so se razvojno javljali. K. Vossler je pri svojih bremenskih predavanjih o romanskih kulturah in nemškem duhu (*Die romanischen Kulturen und der deutsche Geist*; München, 1926) uporabljal primer-

comparées de l'Université („Bull. de la Faculté des lettres de Strasbourg“, 1926). — O problemu primerjalne literature na univerzah govori J. Roger Charbonnel v članku *Le comparatisme et l'extension universitaire* („Revue internationale de l'Enseignement“, 1920).

²³ Razprava je izšla v časopisu „Deutsche Vierteljahrschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte“ (VI, 1927). — O primerjalni vedi pa govori J. Petersen tudi v knjigi *Literaturgeschichte als Wissenschaft* (Heidelberg, 1914).

²⁴ „Germanisch-Romanische Monatsschrift“, 1927 (305-317).

jalno metodo, ko je govoril o posebnostih francoskega in nemškega nacionalizma in o literarnih stikih med obema narodoma. Prav tako tudi delno O. Walzel v knjigi o oblikovno-stilnih literarnih problemih *Gehalt und Gestalt* (1923). G. Simmel, R. Unger, M. Koschwitz, K. Vossler in drugi so teoretično razmišljali o primerjalni znanosti, medtem ko razpravlja o njej W. Dobbek v zvezi z nemškim šolskim poukom.²⁵

Najrajši se Nemci ukvarjajo s svetovno literaturo, saj izhajajo pri njih neprestano najrazličnejše knjige s tega področja, ki pa niso vedno niti po metodi niti po zasnovi primerjalnozgodovinsko zasnovane. Meyer, Bartels, Wiegler in drugi so skušali v uvodih k svojim delom podati glavna načela takih širših sintez, a niso pri tem pokazali trdnejših znanstvenih temeljev. Petersenovi pomisleki o možnosti sistematične obdelave universalne literature so vsekakor tehtni, čeprav morda preaprioristični. O razvoju ideje svetovne literature v zvezi z Voltairovo osebnostjo razmišlja E. Merian-Genast, posebno knjigo o istem problemu v zvezi z Goethejem pa je napisal Th. Frühm.²⁶

Najpomembnejši je gotovo Fritz Strich, čigar idejna razglabljanja o mednarodnem pomenu pesništva in stilov so polna globine in novih izsledkov. Že v knjigi *Deutsche Klassik und Romantik* (München, 1924) odkrijemo tehtne primerjalne zaključke, zlasti pri vzporejanju nemške in francoske romantike. O evropski stilni enotnosti, o medsebojni povezanosti novejših književnosti, o Goethejevem pojmovanju svetovne literature (*Goethes Idee einer Weltliteratur*) razpravlja podrobno v zbirki znanstvenih esejev *Dichtung und Zi-*

²⁵ G. Simmel, *Logos* III, 1912. — R. Unger, *Aufsätze zur Prinzipienlehre der Literaturgeschichte* (Berlin, 1929). — M. Koschwitz, *Die Revolution in der deutschen Literaturwissenschaft*; Berlin, 1926. — K. Vossler, *Nationalliteratur und Weltliteratur* („Zeitwende“, 1928). — Wilh. Dobbek, *Vergleichende Literaturbetrachtung im deutschen Unterricht* (Leipzig, 1927). — O. Walzel, *Zusammenhänge in der Weltdichtung* („Neophilologus“, XVII, 1932). — S. v. Lempicki, *Vergleichende Literaturgeschichte* (Glej: „Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte“, III, 1928/29).

²⁶ E. Merian-Genast, *Voltaire und die Entwicklung der Idee der Weltliteratur* („Romanische Forschungen“, herausg. von Rud. Zenker; 40. Bd., 1927). — Th. Frühm, *Gedanken über Goethes Weltliteratur* (Leipzig, 1932).

vilisation (1928), kjer je tudi idejno osvetlil temeljna vprašanja mednarodnega duševnega soustvarjanja. V razpravi *Weltliteratur und vergleichende Literaturgeschichte* je leta 1930. izpovedal svoj nazor o primerjalni literarni zgodovini in predlagal namesto dosedanjega naziva za tovrstna proučevanja naziv „svetovna literarna zgodovina“ (*Weltliteraturgeschichte*).²⁷ V nasprotju s tistimi, ki imajo za svetovno literaturo vse, karkoli je človeštvo doslej napisalo, poudarja Strich načelo vrednotenja. Svetovnopomembna je tista književnost, ki je ustvarila narodno samosvoje, a obenem občečloveške vrednote, ki je segla preko mej svoje domovine in učinkovala tudi na okolico. „Tako bi lahko sledili“, sklepa, „rasti svetovne literarne zgodovine, naj jo pojmujeemo v tem ali onem smislu, preko vseh dob, duševni zgodovini človeštva pa bi bilo zlasti v prid, če bi skušali v celoti prikazati, v katerih trenutkih, na kakšen način in iz kakšnih razlogov so si osvojila svet večna in za vse narode veljavna dela, kdaj so izginila in se nato znova pojavila, kakšne vse oplajajoče učinke so imela in kako se je ob neprestanem dotoku novih narodov in njih umetnin razvojno oblikoval človekov duševni obraz.“

Primerjalna literarna zgodovina je v zadnjih desetletjih pri vseh narodih tako napredovala, da je spričo obsežnega in raznovrstnega znanstvenega gradiva podroben pregled izredno težaven, zlasti pa neizvedljiv v tem kratkem zgodovinskem orisu.

Med mnogimi italijanskimi komparativisti je brez dvoma najznačilnejši Arturo Farinelli, čigar izredna razgledanost in idejna prodirnost se vidita iz vsakega njegovega spisa. Ukvarja se z literarnimi odnosi med Italijo in Španijo (*Italia e Spagna*, 1929), med Italijo, Nemčijo, Francijo in Nizozemsko ter je napisal obsežno delo o romantiki pri romanskih narodih. (*Il romanticismo nel Mondo latino*, 1927). Važna so tudi njegova teoretična razmišljanja, predvsem o svetovni literaturi (*Il sogno di una letteratura „mondiale“*, 1925).²⁸ Farinellijev

²⁷ Razprava je izšla v zborniku „*Philosophie der Literaturwissenschaft*“ (herausg. von E. Ermantinger, Berlin, 1930).

²⁸ V nemščini je izšla knjiga A. Farinellija *Aufsätze, Reden und Charakteristiken zur Weltliteratur*, ki ji je napisal uvod Max Koch (Leipzig, 1925).

vpliv na novi rod italijanskih znanstvenikov je močan in njegovo delo je evropsko pomembno, saj obravnava odnose med vsemi največjimi evropskimi slovstvi. Ob Crocejevi jasni opredelitvi primerjalne vede so Farinellijevi spisi trdni temelji za nadaljnji razmah primerjalne literarne zgodovine v Italiji, ki se je precej časa upirala novi smeri.

Tudi pretežni del angleških literarnih zgodovinarjev (H. Herford, G. Robertson, E. Bullough in drugi) posveča veliko pozornost primerjalnim problemom in svetovnim intelektualnim razgledom. — V Ameriki so osnovali že leta 1899. posebno knjižico za primerjalno literaturo, ki pa se je po letu 1912. pretvorila v časopis za angleško in primerjalno književnost (*Studies for English and Comparative Literature*). O razvoju primerjalne vede v Združenih državah ameriških je napisal leta 1925. F. L. Schoell poseben pregled, J. Campbell pa je naslednjega leta teoretično razmišljal o njej (*What is Comparative Literature?*).²⁹

V Španiji, na Danskem, Švedskem, Madžarskem (Hankis), Holandskem (Kalff) in drugod se primerjalna znanost vedno bolj upošteva. Nujno bi bile potrebne podrobne študije, ki bi pokazale, kako se je nova stroka udomačila pri raznih narodih, kakšne probleme je sprožila, kako jo pojmujejo in kakšen uspeh je imela. Tako je B. Munteano spretno očrtal leta 1931. v časopisu „*Revue de littérature comparée*“ razvojno pot primerjalne vede v Romuniji, označil njene predstavnike in njihova važnejša dela.³⁰ Na podlagi takih razprav bo šele mogoč sintetičen pregled sodobnega stanja primerjalne literarne zgodovine v Evropi in na svetu.

Razen tega bi bila tudi nujno potrebna splošna bibliografija, ki bi izpopolnila dosedanjo Baldenspergerjevo izdajo „*Betza*“ in upoštevala vsaj vse evropske narode. Na šestem mednarodnem kongresu za zgodovinske vede v Oslu leta 1928. se je osnovala posebna „*Mednarodna komisija za novejšo literarno zgodovino*“, ki je sprejela v načrt objavo kronološko

²⁹ Glej op. ¹⁵ v tem poglavju (str. 26). Campbell je objavil svoj članek v zborniku „*Essays in memory of Barrett Wendell*“ leta 1926.

³⁰ B. Munteano, *La littérature comparée en Roumanie* („*Revue de littérature comparée*“, 1931, 515-535).

urejenega „internacionalnega literarnega seznama“, ki pa doslej še ni izšel. Ta bibliografija naj bi obsegala, kakor piše Van Tieghem, vse publikacije od 15. stoletja do danes, obenem pa tudi genezo vseh del, razne bibliografske, zgodovinske in socialne podatke o njih, skratka vse, kar je vplivalo na njih postanek in kompozicijo. Na sedmem kongresu v Varšavi leta 1933. je P. Van Tieghem že poročal o prvem zvezku tega dela, ki bo obravnaval dobo od leta 1450. do 1599. S povsem metodološkimi problemi pa se je ukvarjal prvi mednarodni kongres za literarno zgodovino leta 1931. v Budimpešti, kjer je bila primerjalna literatura v ospredju vsega zanimanja.³¹

8

Slovani smo se pričeli temeljito ukvarjati s primerjalno literarno zgodovino prav za prav šele po svetovni vojni, dasi se javljajo prvi poskusi v tej smeri že proti koncu 19. stoletja. Razprave ruskega literarnega zgodovinarja Alekseja Veselovskega o „literarnih odnosih med vzhodom in zapadom“ (1872), o vplivu nemške drame na starejše rusko dramatično ustvarjanje (spis je izšel leta 1875. tudi v nemščini z naslovom *Deutsche Einflüsse auf das alte russische Theater von 1672—1756*) in o zapadnih vplivih na novejšo rusko literaturo so kljub metodološkim pomanjkljivostim važni začetki na tem področju. Dunajski slavist Jagić govori že leta 1867. v oceni Jirečkove knjige „Rukovčēt k dējzinam literatury česke“ o širših zgodovinskih vidikih pri obravnavanju starejše češke literature, zlasti o upoštevanju „istodobnih pojavov v zapadni Evropi, a predvsem v Nemčiji“, češ da brez teh vzporednih izsledkov ne moremo niti za ped dalje v doumevanju literarnega snovanja Čehov.³² Tako je objavil leta 1897. Jagićev učenec in dolgoletni

³¹ Glej poročila o kongresih: P. Van Tieghem, *Le premier Congrès international d'histoire littéraire et la crise des méthodes* („Mod. philology“, 1931). — *Le premier Congrès international d'histoire littéraire* („Revue de litt. comparée“, 1931, 536). — P. Van Tieghem, *La littérature comparée au Congrès de Varsovie* („Revue de littérature comparée“, 1934, 214-217).

³² Glej: „Archiv für slav. Philologie“, 1867. Na ta važni Jagićev citat je opozoril I. Hergešić v svoji knjigi o primerjalni literaturi (str. 37). Glej op. ⁴¹ v tem poglavju (str. 41).

profesor za slovanske literature v Pragi, Matija Murko, knjigo o nemških vplivih na začetke češke romantike (*Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik*), kjer je skušal pokazati literarne stike dveh sosednih narodov. Tudi razne folklorne in primerjalno-filološke študije, ki so se v tej dobi vedno bolj množile in se še danes precej čislajo, so pospeševale razumevanje za splošna literarnozgodovinska razglabljanja.

Teoretične in metodološke razprave o primerjalni literarni zgodovini pa so se začele pojavljati šele v novejši dobi, ko je tudi pri drugih narodih naraslo zanimanje za Slovane. Ni dvoma, da smo bili vse do dvajsetega stoletja v Evropi neopravičeno zapostavljeni in da so nas razne svetovne literature kaj rade prezirale ali pa le nekritično in pomanjkljivo omenjale. Porast slavističnih študij v Nemčiji, Franciji, Italiji in Angliji, vznik znanstvenih in kulturnopolitičnih časopisov, ki imajo namen, razpravljati o starejših in novejših literarnih pojavih pri Slovanih, je dosednji položaj temeljito izpremenil. Že Angelo de Gubernatis je v 19. stoletju v svojem časopisu „Revue internationale“ posvečal veliko pažnjo ruski, poljski, češki in celo hrvaški in srbski literaturi ter objavljajal poleg daljših člankov redna literarna pisma iz Petrograda, Prage, z Dunaja, iz Belgrada in od drugod.

Tuji znanstveniki se danes ne poglobljajo le v slovansko jezikoslovje in literarno zgodovino, temveč primerjalno obravnavajo stike slovanskih narodov z Evropo, ugotavljajo splošno vrednost naših velikih pisateljev in njih vplivno pomembnost ter jim skušajo obenem določiti mesto v svetovni literaturi. O francosko-poljskih literarnih odnosih razpravlja Schoell, ki je velik popularizator L. Reymonda med Francozi. Profesor v Gradcu J. Matl se ukvarja najrajši s srbohrvaško književnostjo, raziskuje odmev Goetheja pri južnih Slovanih in pomen nemškega vpliva za nastoj južnoslovanskih kultur. Italijanski slavist Giovanni Maver je proučil usodo Leopardija pri Hrvatih in Srbih, A. Cronia pa vpliv italijanske renesanse na staro dalmatinsko književnost. Velike ruske pisatelje Dostojevskega, Tolstega, Turgenjeva in Čehova primerja s francoskimi in nemškimi naš rojak Janko Lavrin, profesor za ruski jezik in rusko literaturo

na univerzi v Nottinghamu. Posebno številko je posvetila srednji Evropi leta 1934. „Revue de littérature comparée“, kjer smo bili med Poljaki, Čehi, Bolgari, Srbi in Hrvati zastopani tudi Slovenci. Kako se je dandanes razvila med Slovani komparativna panoga, je zlasti pokazal mednarodni kongres za historične vede v Varšavi leta 1933., kjer so znanstveniki načeli vse polno takšnih zgodovinskih vprašanj.

Važen problem sintetičnega obravnavanja slovanskih literatur je sprožil pred nekaj leti Poljak Aleksander Brückner v razpravi *Geschichte der slavischen Literaturen* (1932), kjer je zlasti opozoril na disparatnost skupnega literarnega razvoja, na razcepljenost in odtrganost.³³ Avtorju moramo gotovo pritrditi, da je kaj težavno očrtati zgodovino slovanskih književnosti z enotnega razvojnega vidika, saj ga niti ne moremo vselej ugotoviti, in da so takšna dela pretežno neorgansko sestavljena. Njegov sklep, da ni mogoče primerjalno proučevati odnosov med slovanskimi narodi, pa je docela neutemeljen. Komparativist ne išče namreč podobnosti in analogij, temveč skuša dognati predvsem mednarodne vplivne stike, ki so bili med Slovani zlasti v 19. stoletju precej živahni. Ni dvoma, da je izvedljiva res podprta literarna sinteza najbolj v evropskem okviru, toda podrobnih analitičnih študij nikakor ne smemo zanikati.

O metodoloških problemih primerjalne literarne zgodovine pri Slovanih je napisal posebno študijo A. Eckhardt (*Méthodes et problèmes de la littérature comparée dans l'Europe centrale*), ki je o tem predmetu govoril tudi na kongresu v Varšavi.³⁴ Konrad Bittner, ki je že raziskoval učinek Herderjeve zgodovinske filozofije na glavne slovanske narode, je leta 1935. nakazal metodološka načela za primerjalno raziskovanje odnosov med Germani in Slovani (*Methodologisches zur vergleichenden germanisch-slavischen Literaturwissenschaft*), kjer se je zlasti ogreval za vplivna, a tudi tematološka razpravljanja.³⁵ Čeprav je njegov članek skoraj preveč idejno teoretičen, vendar je v njem mnogo opozoril, ki pojasnjujejo pojem, namen in naloge primerjalne literarne zgodovine.

³³ „Slavische Rundschau“, 1932, str. 1-10.

³⁴ „Bulletin of the International Committee of historical Sciences, 1932.

³⁵ „Germanoslavica“, III, 1935, (str. 1—18, 241—276).

Obenem z oblikovnimi problemi, s katerimi se je začela povojna Rusija izredno ukvarjati (Viktor Šklovskij, Boris Eichenbaum in drugi), je uspešno napredovala tudi primerjalna veda. Lunačarskij ni napisal le zgodovine zapadnoevropskih literatur (*Istorija zapadnoevropskih literatur v ee važnejših momentah*, 1930), nego tudi niz komparativnih razprav, kjer je skušal uvesti v literarno zgodovino materialistično-dialektično metodo.⁹⁸ W. Scott v Rusiji, Dickens v delu Dostojevskega, ruska literatura v Španiji, Puškin in Evropa, Heine v Rusiji (A. Fedorof), Turgenjev in Italija (I. M. Grevs), Lamartine v Rusiji (N. Surin), Schiller in Lermontov, Hercen in Proudhon, Tolstoj in sveto pismo itd. so problemi, o katerih z uspehom razpravljajo sodobni ruski znanstveniki. Značilna je zlasti knjiga V. Žirmunškega Bairon i Puškin (Leningrad, 1924), v kateri se avtor omejuje predvsem na primerjalno analizo forme.

Tudi Poljaki ne zaostajajo za Rusi, saj se pri njih kopičijo od leta do leta nova primerjalna dela. Najbolj je morda raziskan Mickiewicz, bodisi v odnosu do evropske romantike (S. Szypotawski, *Mickiewicz et le romantisme*; Paris, 1923) bodisi v odnosu do svetovne literature (M. Kridl). Načeta so tudi vprašanja o stikih poljske književnosti s francosko, nemško, angleško, špansko, rusko in češko. O petrarkizmu v poljski poeziji 16. stoletja je napisal podrobno delo M. Brahmer (1927), M. Szyjkowski je preiskal odmev gesnerizma v zgodnji poljski romantiki, T. Grabowski pa je skušal nakažati problem sinteze v novejši literarni vedi (*Wstep do nauki literatury*, 1927; *Próba syntezy nowej nauki o literaturze*, 1933).

Pri Čehih je zlasti veliko zanimanje za folkloro, a tudi za zgodovino slovanskih literatur. V obsežnem delu profesorja Jana Máchala, avtorja obširne zgodovine slovanskih literatur (*Slovanské literatury*, 1922—1929), naletimo predvsem na poglobljanje v slovansko bajeslovje (*Nàkres slo-*

⁹⁸ A. Lunatcharsky, *La méthode du matérialisme dialectique dans l'histoire de la littérature* („Bulletin of the International Committee of historical Sciences“, 1933).

vanského bájeslovi, 1891).³⁷ V isti smeri delujeta tudi profesorja Matija Murko in Vaclav Tille, medtem ko je skušal podati Frank Wollman modernejšo primerjalno sintezo slovanskih književnosti (*Slovesnost Slovanů*, 1928). V podrobnih razpravah o vplivu nemške literature na češko pa so tudi že očrtani literarni odnosi Čehov do Francije, Anglije, Italije in Slovanov.

Pri Bolgarih je razpravljajal o evropski renesansi v zvezi z domačo književnostjo J. Šišmanov, posebno knjigo o vplivu francoske literature na bolgarsko pa je predlanskim izdal v Parizu N. Dončev.

Tudi pri Srbih in Hrvatih je v zadnjem desetletju primerjalna literatura močno napredovala. V Beogradu so imeli sicer stolico za svetovno literaturo že leta 1884., vendar je moderna znanstvena smer prodrla šele po svetovni vojni.³⁸ M. Trivunac in M. Ibrovac sta osnovala leta 1927. v Beogradu celo poseben časopis *Strani pregled*, ki naj bi objavljaj razen prevodov tudi razprave iz primerjalne vede in razna vplivna raziskovanja. Njun poskus pa ni imel pravega uspeha in revija je že čez nekaj let prenehala izhajati. Z vidika primerjalne literature so plodnejše razprave o vplivih tujih pisateljev na srbsko in hrvaško književnost. Vl. Popović je raziskal v posebni knjigi odmev Shakespeara v Srbiji (London, 1928), M. Savković pa vpliv francoskega realizma na srbohrvaški roman (*L'influence du realisme français dans le roman serbocroat*;

³⁷ Glej: *Sborník prací, věnovaných prof. Dru. Janu Máchalovi* (Praga, 1925). Tu je objavljena natančna bibliografija Máchalovih spisov.

³⁸ S. Novaković je že leta 1873. prevedel Scherrovu „Svetovno literaturo“, Marković pa leta 1932. Paula Van Tieghema „Pregled evropske literarne zgodovine“ z dokaj nesodobnim uvodom o primerjalni literaturi B. Popovića. — Ivo Hergešić omenja v svoji knjigi *Poredbena ili komparativna književnost še nekaj docela ponesrečenih poskusov v tej smeri*: B. Petranović je izdal leta 1858. knjigo *Istorija književnosti poglavitih na svjetu naroda od najstarijih vremena do sedanjega vjeka* (Novi Sad), A. Miličević pa leta 1929. *Kratak pregled kineske, indijske, vavilonske, mirske, arapske, perzijske, engleske i talijanske književnosti* (Beograd), ki sta komaj omembe vredni. Nekoliko boljši od obeh je Vitezice *Pregled svetske književnosti* (Beograd, 1928).

Paris, 1935). M. Marković je lansko leto objavil daljšo razpravo o Cervantesu v Jugoslaviji, kjer pa je predvsem obdelal odmeve velikega Španca pri Srbih in Hrvatih, dasi omenja nekajkrat mimogrede tudi Slovence.³⁹

Pri Hrvatih so že dokaj dobro raziskani italijanski vplivi na dalmatinsko renesanso, najsi bo na dubrovniške pesnike (J. Torbarina) ali pa tudi na druge dalmatinske sodobnike (N. Deanović).⁴⁰ O primerjalni teoriji razpravlja Ivo Hergešić v knjigi *Poredbena ili komparativna književnost* (1932), v kateri pojasnjevalno tolmači glavna načela nove vede.⁴¹ Pretežno se je avtor sicer oprl na ideologijo Paula Van Tieghema, zlasti v metodologiji, vendar je podal nekaj važnih opomb o Slovanih in ob kratkem spregovoril tudi o razvoju in nalogah komparativne vede pri Hrvatih.

Slovenci smo se začeli zelo pozno zanimati za primerjalno vedo, čeprav nam nudi naša književnost vse polno gradiva, ki bi ga morali obdelati s širših vidikov. Zastoj na tem področju je docela razumljiv, saj je moral slovenski znanstvenik najprej korenito raziskati našo preteklost in sedanost, sistematično očrtati posamezne stopnje našega kulturnega razvoja in vsestransko utrditi temelje domače literarne zgodovine. Šele na takih osnovah je namreč možno res plodno primerjalno razpravljanje, šele tedaj lahko s pridom ugotovimo pomen tujih kultur, osebnosti in del za našo literarno rast, šele takrat tudi lahko dosežemo svojevrstnost našega tvornega duha. Na prve poskuse primerjalne kritike naletimo sicer že pri Franu Levstiku, ki je v svojih ocenah kaj rad vzporejal slovenske umotvore s tujimi, dasi je imel pri tem le estetični ali ob-

³⁹ M. Marković, *Cervantes dans la littérature yougoslave* („Revue de litt. comparée“, 1934). — P. Popović in M. Ibrovac sta skušala podati kratko bibliografijo o francosko-jugoslovanskih stikih *Essai de bibliographie française de la littérature yougoslave* v reviji „Le Monde slave“ leta 1931., ki pa je precej pomanjkljiva.

⁴⁰ N. Deanović, *Les influences italiennes sur l'ancienne littérature yougoslave du littoral adriatique* („Revue de littérature comparée“, 1934).

⁴¹ Izšlo v zbirki „Mala knjižnica Matice Hrvatske“. Nova serija, sv. 2. Zagreb, 1932.

likovnostilistični namen, nikakor pa ne literarnozgodovinskega. Ob koncu 19. stoletja se pojavljajo tudi že razne folklorne študije, ki pa še niso bile znanstveno tehtne in prodirne. Ivan Navratil je primerjal slovenske narodne vraže in „prazne vere“ s slovanskimi in neslovanskimi (1885—1892), ne da bi navajal pri tem katerih koli zgodovinskih zaključkov. V „Ljubljanskem Zvonu“ in tudi drugih revijah se sicer v tej dobi množe krajše opombe in slučajne opozoritve o vplivih italijanskih, nemških, angleških in celo ruskih pesnikov na Prešerna, Levstika, Jurčiča, Jenka in druge, ki pa so prav za prav le prigodno zasnovane in večkrat tudi nekritične. O odnosu Slovencev do Evrope, zlasti seveda do Nemcev, je esejistično spregovoril leta 1883. J. Celestin v članku *Naše obzorje*, v katerem je omenil nekaj važnih problemov, ki pa nimajo kajpada nikakega neposrednega stika s primerjalno literaturo⁴².

Šele v 20. stoletju so se sprožila globlja literarnozgodovinska gibanja, ki so določneje orisala stike Slovencev s svetom in nabrala primerjalni znanosti mnogo dragocenega gradiva.

Širše idejne perspektive je prvi prinesel v našo literarno zgodovino profesor Ivan Prijatelj, ki je že leta 1901. podrobno raziskal Puškinov odmev pri Slovencih (Puškin v slovenskih prevodih) in podal leta 1921. *Duševne profile naših preporoditeljev*. V njih je pokazal dotok tujih idej v naše literarno življenje in njih tvorne učinke ter nam tako ustvaril prvo sintetično monografijo iz primerjalne vede.⁴³ Pomembne so v tej zvezi še njegova študija o „Slovenskem, slovanskem in južnoslovanskem vprašanju pri Slovencih“ (1928), obsežna knjiga o „Predhodnikih in idejnih utemeljiteljih ruskega realizma“ (1921) in razprava o razvoju literarne kritike (*Uvod v zgodovino kritike*, 1928), v kateri je očrtal nje glavna evropska obdobja, smeri in predstavnike.

V raziskovanje starejše slovenske literature pa je uvedel primerjalno metodo profesor France Kidrič, ki vodi že izza leta 1925. tudi primerjalno stolico na ljubljanski univerzi. Nove

⁴² Glej op. ¹⁵ v drugem poglavju (str. 52).

⁴³ LZ, 1921.

vidike zasledimo v njegovi široko zasnovani Zgodovini slovenskega slovstva (1929), v kateri je vse polno omemb o stikih Slovencev s tujimi idejnimi tokovi. V primerjalno literarno zgodovino spada zlasti njegova knjiga Dobrovský in slovenski prepород njegove dobe (1930), ki je zamišljena po novejših načelih literarne zgodovine in podaja natančen oris kulturnih odnosov med Slovenci in Čehi ob koncu 18. in začetku 19. stoletja. V članku O literarni zgodovini pa je leta 1927. na kratko idejno spregovoril tudi o nekaterih teoretičnih problemih primerjalne literarne zgodovine.⁴⁴

V delu obeh slovenistov, I. Prijatelja in F. Kidriča, so podane osnove za razvoj primerjalne literarne zgodovine pri nas. Preko njunih važnih znanstvenih izsledkov ne bo mogel noben bodoči slovenski komparativist. Svež razmah moderne slovenske literature, s katero se vedno bolj ukvarjajo že tudi tujci (L. Tesnière z Župančičem, B. Calvi s Cankarjem, V. Burian s starejšo slovensko književnostjo), in izrazito prepletanje evropskih vplivov v naši sodobni tvornosti nam odpirata širša literarnozgodovinska obzorja, ki pomagajo razkrivati posebnost in veličino tujine, a obenem svojevrstnost in pomembnost domovine.

⁴⁴ LZ, 1927. — Drobno opozorilo o primerjalni vedi je tudi v knjigi J. Kelemine *Literarna veda* (1927, str. 102).

Primerjalna teorija

1

Globlje pojmovanje mednarodne literarne in kulturne povezanosti, spoznanje občečloveških vrednot vsega duševnega ustvarjanja, zanimanje za veledela najrazličnejših narodov, ki je vzniknilo v romantiki in se kasneje vedno bolj poglobljalo, je torej močno preustvarilo osnove literarne zgodovine in ji odprlo širše vidike. Znanstvenik je odkril v razvoju evropskih književnosti predvsem dve gibalni sili: izpovedovanje narodno-svojevstvenega, težnjo vase, a hkrati prizadevanje za nadnarodno duševno skupnost. Pri tem je tudi zasledil vse polno važnih problemov, ki jih ne moremo doumeti zgolj iz umetniške tvornosti tega ali onega naroda, ampak iz skupnega razvoja vseh novejših literatur.

Proučevanje splošnih literarnih, idejnih in kulturnih odnosov, ugotavljanje ritmičnega gibanja velikih duševnih tokov, zasledovanje vplivne učinkovitosti pesniških umotvorov, stilov ali osebnosti, znanstveni oris prehajanja literarnih snovi in oblik od naroda k narodu: vse to sega brez dvoma preko področja posameznih literarnih zgodovin in se uvršča v docela drugo znanstveno disciplino — v primerjalno literarno zgodovino. Njeno izhodišče so internacionalni književni problemi, vsa tista vprašanja, ki spadajo v okvir evropske ali celo svetovne literature. Razne književnosti so zanjo le bolj ali manj vzročno med seboj povezani členi, ki pa tvorijo skupno organsko celoto. Na tej ideološki podlagi je tedaj zgrajena njena znanstvena metodologija in sistematika, na njej so zasidrana tudi njena literarnozgodovinska načela.

Vendar pa ne teži primerjalna literarna zgodovina v brezbarvni univerzalizem ali celo plehki internacionalizem, v nekak splošen „esperanto duha“, kakor pravi duhovito Paul Hazard.¹ Ona ne tolmači literature iz docela izvennarodnega stališča, zanikujoč pri tem osnovne prvobitnosti posameznih književnosti. Tako naziranje bi bilo povsem zmotno in bi zavledlo primerjalno proučevanje na kriva pota. Svoja znanstvena spoznanja gradi prav na svojstveno razvitih narodnih celotah, ki so izoblikovale svojo individualnost, ustvarile avtohtona literarna dela in izpovedale „svojo dušo“. „Vsak narod je skušal izraziti v literaturi predvsem svojo dušo“, piše Joseph Texte v uvodu k Betzovi bibliografiji leta 1900. „In prav iz nasprotja teh različnih narodnih duš, če hočete, je vzniknila primerjalna kritika, kakor jo poznamo danes.“² Primerjalna literarna zgodovina je tedaj veda, ki se ukvarja s proučevanjem literarnih vezi, odnosov in odvisnosti med psihološko povsem opredeljenimi in kulturno razvitimi narodi; ona se jasno zaveda mej narodnega in nadnarodnega ter pojmuje pesniško ustvarjanje raznih narodov kot izraz skupnega tvornega sožitja vseh ljudi. Tudi tokovi in ideje, snovi in oblike se neprestano izpreminjajo v duševnem območju tega ali onega naroda: prav v tem pa je njih ustvarjalna vrednost, njih pomembnost.

Zato je za primerjalnega literarnega zgodovinarja izredno važno, da skuša spoznati narodno tipične vrednote, ugotoviti tiste poteze, ki so svojstvene temu ali onemu narodu in po katerih ločimo angleško miselnost od francoske, nemško od ruske, italijansko od norveške, špansko od poljske.

Poleg jezika, ki je pesnikovo izrazilo, je zlasti važna psihološka značilnost naroda, njegova edinstvenost, ki se prav tako zrcali v njegovi miselnosti in njegovem značaju kakor v njegovih literarnih proizvodih. Do opredelitve raznih narodnih „duš“ pa pridemo z literarnozgodovinskimi in psihološkimi ugotovitvami, s primerjanjem in iskanjem tistih prvobitnih znakov, ki so zanje bistveni.

¹ A. Ocvirk, Paul Hazard (v knjigi *Razgovori*, Ljubljana, 1933).

² J. Texte, Introduction (v knjigi P. Betza *La littérature comparée*, 1904).

Ruska duša se izraža na dokaj drugačen način kakor pa na primer italijanska ali nemška.³ V nasprotju z „iracionalno rusko dušo“ vidi Fr. Strich poudarek nemštva v baroku, gotiki in romantiki. „Nemško življenje“, piše v knjigi *Dichtung und Zivilisation*, „niso prirodna tla, iz katerih lahko požene klasično pesništvo. Ono je vse bolj izraz samotnega, individualnega, vase obrnjenega človečanstva.“ Georg Brandes je ugotovil, primerjajoč nemško romantiko s francosko in angleško, da je osrednje težišče nemškega duha v čustvu.⁴ Paul Valéry odkriva v knjigi *Regards sur le monde actuel* (1931) v francoski duši neprestano kritičnost, čut uravnovešenosti, prirojen smisel za jasnost in logično analizo, kar jo po njegovem mnenju zelo loči od drugih narodov. „Francija“, piše, „je morda edina dežela, kjer se je ohranilo in še v moderni dobi prevladuje spoštovanje do čiste oblike, skrb za obliko zaradi oblike same.“⁵ Anglež Harold Nicolson označuje v knjigi o Paulu Verlainu francoskega duha predvsem kot arhitektonskega, stremečega v pretehtljivost, uravnovešenost, sorazmernost in urejenost. Nemški znanstvenik E. R. Curtius poudarja v knjigi o Franciji navezanost francoskega človeka na realnost, njegovo skrb za sedanjost, analitično prodornost, socialnost in čaščenje kulturne preteklosti.⁶ Sintezo španske duše je pokazal Paul Hazard v knjigi o Cervantesovem Donu Quijotu (*L'âme espagnole*), R. Müller-Freienfels pa govori o nemškem človeku v spisu *Psychologie des deutschen Menschen und seiner Kultur* (1922). Posebne knjige so posvetili J. Legras ruski, L. Reynaud nemški, C. Sforza italijanski duši.⁷

³ N. Berdjajev je skušal podati s svojega vidika strukturo ruske duše v knjigi *Die Weltanschauung Dostojewskijs* (München, 1925). — Avtor piše: „Delo Dostojevskega je beseda Rusa o občečloveškem.“

⁴ G. Brandes, *Die Hauptströmungen der Literatur des XIX. Jahrhunderts*.

⁵ Glej poglavje: *Introduction aux images de la France*.

⁶ H. Nicolson, *Paul Verlaine*, Londres, 1921. — E.-R. Curtius, *Essai sur la France*, Grasset, Paris, 1932. (Glej zlasti poglavje *Caractères essentiels du génie français*.)

⁷ Vse tri omenjene knjige je izdala založba Flammarion v zbirki „Bibliothèque de philosophie scientifique“. — V časopisu „Séances et travaux de l'Académie des sciences morales et politiques“ (1933, marec-april) glej še članke o nekaterih narodnih dušah: P. Hazard,

Razni ugovori proti pretiranemu poudarjanju narodne „duše“ ali narodnega značaja so tu in tam gotovo upravičeni, zlasti tedaj, kadar naši literarnopsihološki sklepi ne temeljijo na vsestransko dognanih dejstvih, temveč so zgolj plod idejno-abstraktnega sintetiziranja. Ni dvoma, da se je narodni značaj razvojno tvoril, da se je tako rekoč postopoma notranje gradil, da je oblikoval svojo vsebino in individualnost ob neprestanih zunanjih trenjih. Krajevno in družabno vzdušje, v katerem je narod rasel, njegova zgodovina, estetična usmerjenost in pesniška svojevrstnost njegovih najizrazitejših predstavnikov in še vse polno drugih dejstev nam pa vendarle omogoča, da pravilno prodremo do njegovih osnovnih značilnosti in ugotovimo njegov značaj.

Do prvin narodne „duše“ nas tem bolj vodi primerjalna literarna metoda, ki jo je upošteval že Goethe, ko je govoril o posebnostih francoske, angleške, nemške in antične kulture. S popolnim zanikanjem narodnotipičnih lastnosti si pač ne moremo razjasniti različnih literarnozgodovinskih dejstev, na katere naletimo v vsakem obdobju evropskega ustvarjanja, ne moremo jih tudi pravilno vrednotiti. Šele s spoznanjem narodnega značaja pa si lahko uspešneje tolmačimo, zakaj je na primer nemška romantika temačna, mistična (Novalis), grozotna (E. T. A. Hoffmann) in patološka (Hölderlin, Kleist), zakaj pa francoska jasna, umerjena, logična (V. Hugo, Lamartine, A. de Musset); zakaj so angleški romantiki (Keats, Shelley, Wordsworth) bližji narodi in njenim skrivnostim kakor pa italijanski in francoski; zakaj je v slovanskem realizmu več etičnih momentov kakor pa v nemškem in drugih.

Fr. Bouterwek, pisec obsežne zgodovine novejših literatur, se je že v začetku 19. stoletja podrobneje ukvarjal s problemom angleškega narodnega značaja (Stammescharakter), da bi tako globlje doumel razvoj angleške literature. Preden prične

Psychologie du peuple italien; J. Bardoux, Psychologie du peuple anglais; A. Siegfried, Psychologie du peuple français itd. — Poskus sintetičnega orisa slovenske duše glej: A. Ocvirk, Slovenski kulturni problemi; LZ, 1931. (Glej še J. Matl: A. Ocvirk, Slovenische Kulturprobleme v „Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven“, 1932.)

z natančnim orisom angleškega pesništva, se izprašuje: „Kako in zakaj sta se francoski in angleški okus tako bistveno oddaljila?“ Nato skuša s svojimi skromnimi psihološkimi sredstvi razjasniti zastavljeno si vprašanje na takšen način, da opozori na germanski, nižjesaško-skandinavski, angleški narodni značaj, ki se notranje bistveno razlikuje od francoskega. Pri tem odločno zagovarja misel, da si mora zgodovinar novejših književnosti predvsem razjasniti poteze različnih „narodnih okusov“, če hoče s pridom in pravično vrednotiti. „To je prav za prav najvažnejša naloga literarnega zgodovinarja,“ piše „če hoče biti vsakemu narodu docela pravičen, če hoče pokazati splošni kritiki nova pota in noče neizčrpljivega pojma lepote prilaščati zgolj grškim in rimskim delom.“⁸

Ob psiholoških značilnostih pa razodeva vsak narod tudi svoj stil, ki se izraža v načinu njegovega literarnega oblikovanja, v njegovih estetskih kriterijih. Zato lahko upravičeno govorimo o francoskem stilu, nemškem, angleškem, ruskem, italijanskem in drugih. Stil tega ali onega naroda se ne kaže samo v jezikovnem ustvarjanju, temveč tudi v posebnostih njegove umetniške stvaritelnosti sploh, v njegovem mišljenju in čustvovanju, v vsem, kar kaže njegov življenski in svetovni nazor. Fritz Strich tehtno izjavlja, da je vsak narod že po svoji notranji urejenosti nagnjen v svojstven stil, s katerim samega sebe najgloblje izrazi. Kljub vsem stilnim izpremembam, ki jih narodna literatura preživlja v svoji duševni zgodovini, se vendar zrcali na njenem dnu samosvoj, vedno enak pesniški izraz. Vsak narod ima po Strichovem mnenju posebno poslanstvo v zgodovini duha ter bogati človeštvo s svojimi stilnimi vrednotami in gradi tako splošen izrazni ritem. Narodni značaj, stil, njegovi estetski kriteriji so prvine, ki vodijo literarnega zgodovinarja do uspešnega raziskovanja velikih mednarodnih gibanj in valovanj, ki mu razjasnjujejo razvojno pot evropskih literatur v raznih obdobjih. Preko podrobnega, znanstveno vsestransko podprtega analitičnega ugotavljanja zgodovinskih dejstev pa se šele dokoplje do tehtne in dognane primerjalne sinteze.

⁸ F. Bouterwek, *Geschichte der Poesie und Beredsamkeit*. — Glej VII. zvezek „*Geschichte der englischen Poesie und Beredsamkeit*“ (1809), zlasti uvod in str. 123-125.

2

Vendar ni resnične pesniške umetnine, ki bi dosegla skrajno mejo narodno svojstvenega, ne da bi hkrati izpovedala nekaj splošnočloveškega. V pesniku živi poleg „tistega bistva, ki mu pravimo duh naroda“ (I. Prijatelj), še neko globlje bistvo, ki bi ga lahko imenovali duh izvennarodnega, nadnarodnega, vsečloveškega. V literarnem veledelu so torej prvine, ki segajo preko narodnega življenja v splošno kulturno življenje vseh narodov. „Ali kakor hitro korenini kako umetniško delo tako globoko v kakem narodu,“ izjavlja I. Prijatelj v razpravi Puškin v slovenskih prevodih, „takoj pripada obenem tudi vsemu človeštvu.“⁹ Umetnina je tedaj izpoved o občečloveškem, v njej so vrednote, ki niso samo narodnopomembne, ampak važne za vse ljudi.

Občečloveško vznikne v skrajno narodnem, a samo takrat, kadar je v njem tvorna vsedlina splošne kulturne celokupnosti. Čim globlja je umetnina, čim bolj narodno svojstvena je, tem bolj nadnarodna, občečloveška je njena vrednost. Grška literatura, ki je izpovedala svojo kulturno značilnost v Homerju, Sofokleju, Platonu in drugih, je ustvarila vrednote, ki so oplajale vse kasnejše dobe do današnjih dni. Don Quijote izraža v sebi bistvo španstva, toda njegov pomen je svetoven in njegov vpliv posega v snovanja vseh evropskih literatur prav do danes, kakor je znanstveno ugotovil Paul Hazard v knjigi *Don Quichotte de Cervantes*.¹⁰ Faust je izrazito germanska umetnina; v njej je segel Goethe — predstavnik „harmoničnega nemštva“, kakor ga označuje A. Bartels v uvodu k svoji svetovni literaturi leta 1913.¹¹ — do osnov nemškega duha, a obenem do pravirov vsega človeškega, in s tem oplodil vse evropske literature. O Shakespearovem svetovnem pomenu govore obsežne knjige pri najrazličnejših narodih. Prav tako tudi lahko zarišemo evropsko vplivno moč Danteja, Molièra, Voltaira, Rousseauja, Byrona, Dickensa, Dostojevskega, Tolstega in raznih drugih.¹²

⁹ ZMS, 1901.

¹⁰ Paris, Mellottée, 1931.

¹¹ A. Bartels, *Einführung in die Weltliteratur*. München, 1913.

¹² F. Gundolf, *Shakespeare und der deutsche Geist*, 1911.
— J. Texte, J.-J. Rousseau et les origines du cosmopoliti-

Vsak narod ustvarja iz sebe, iz svoje notranje narave, toda naj so njegovi umotvori še tako izvirni, razodevajo vendar na dnu tesno zvezanost s stvaritvami drugih narodov, bodisi da so ob njih tvorno rastli, bodisi da so nanje vplivali. Nobena literatura ni nastala povsem sama iz sebe, docela ločeno od drugih, ni črpala zgolj iz svojih narodnih virov, ampak se je razvijala tudi v neprestanem izmenjavanju, podoživljanju in asimilaciji različnih tujih duševnih vrednot. Vsaka književnost se je slej ko prej bogatila od drugih, sprejemala idejne, snovne in oblikovne pobude od drugod in pri tem tudi sama iz sebe ustvarjala umetniška dela, ki so kasneje oplajala svet.

Ruski klasicizem je bil vse do romantike odvisen od Boileaujeve psevdoklasične poetike in od literarnih nazorov Batteuxa in La Harpa. V naslednji dobi so zlasti vplivali na vznik ruske romantične miselnosti Schelling, Fichte in Hegel, ki so učinkovali kakor reakcija na literarno ustvarjanje prejšnje dobe. Obenem pa je istočasno prodirala v Rusijo francoska literatura z novimi socialnimi problemi in pomagala graditi temelje prebujajočemu se ruskemu realizmu. Ivan Prijatelj upravičeno izjavlja v knjigi *Predhodniki in idejni utemeljitelji ruskega realizma*, da mora literarni zgodovinar dobro poznati vpliv nemške romantične ideologije in zlasti francoskih družbenih nazorov Saint-Simona, Fouriera in drugih na rusko istodobno intelektualno življenje, če hoče res razumeti vzmeti tedanje ruske literarne kritike in književnosti. Ali ne prodremo na tej podlagi tudi globlje v miselnost in delo obeh velikih ruskih pisateljev 19. stoletja — Dostojevskega in Tolstega, čigar spisi so mogočno vplivali na vso današnjo Evropo?

Edino s pomočjo primerjalnih vidikov si lahko razjasnimo pomen antične kulture za razvoj novejših književnosti, stike italijanske literature 18. stoletja z idejami francoske revolucije in njihovo važnost za nastoj italijanskega nacionalizma — kakor je to ugotovil Hazard v knjigi *La Révolution française et les Lettres italiennes* — odmik nemškega

sme littéraire, 1895. — Gülecke K., *Der Einfluss Tolstojs auf das französische Geistesleben* (Bonn, Würzburg, 1934).

klasicizma za časa Lessinga od francoskih vzorov, vplivno moč Shakespeara in angleškega sentimentalnega romana na kasnejše nemško ustvarjanje, Ossianov odmev po Evropi, literarne odnose med Poljsko in Nemčijo v 18. in 19. stoletju, idejo panslavizma in nešteto drugih važnih problemov.

Slovenska literatura nam že od svojih prvih početkov dokazuje, kako se je neprestano razvijala ob pobudah sosednih narodov. Od protestantizma, ki nam je ustvaril literarni jezik, pa preko katoliške protireformacije, preporoda, romantike, realizma in vseh drugih literarnih gibanj do danes smo verno sprejemali vase tuje vplive, najsi so bili germanski, slovanski ali pa romanski, in si ob njih gradili lastno kulturno fizionomijo. France Kidrič, ki je v več knjigah pokazal učinkovanje evropskih literatur na prva obdobja našega književnega delovanja, poudarja že leta 1906. v kritiki Sketove Slovenske čitanke, da je avtor povsem prezrl povezanost slovenske literarne preteklosti z duševnim življenjem sosednih narodov. „In vendar“, piše, „je nastala proti koncu 17. stoletja v Ljubljani Academia operosorum po italijanskem zgledu, ki je sicer tedaj kmalu zaspala, a se v 18. stoletju znova prebudila in njeni ustanovitelji so bili hkrati preporoditelji slovenske narodne literature. Klopstockov vpliv na simpatičnega zastopnika preporoda Linharta in vpliv nemške romantike na Prešerna ni v Sketovi knjigi niti omenjen.“¹³

Slovenskega preporoda in romantike ne moremo nikakor pravilno vrednotiti, če ne poznamo odnosov našega literarnega snovanja do tedanjih evropskih idejnih gibanj, kakor je sintetično pokazal Ivan Prijatelj v obsežni primerjalni razpravi *Duševni profili naših preporoditeljev*.¹⁴ Ali ni Zois navajal Vodnika na Ossiana in mu odpiral pogled v italijansko in nemško literaturo? Linhart, ki se je v začetku oplajal ob nemškem in avstrijskem baroku, je segel nato po Beaumarchaisu in usposobil slovenski jezik za dramatično izražanje. Osrednji genij slovenskega naroda, Prešeren, je prav

¹³ Fr. Kidriča kritika dr. J. Sketa „Slovenske slovstvene čitanke za VII. in VIII. razred srednjih šol“ v časopisu „Archiv für slavische Philologie“, 1906.

¹⁴ LZ, 1921.

tako zajemal iz antike, italijanske renesanse in nemške romantike kakor iz slovanske sodobnosti in slovenske preteklosti. F. Levstik je v kritiki rasel iz Lessinga, Jurčič se je šolal ob W. Scottu, Stritar v prozi ob Goetheju, Jenko v pesmi ob Heineju in drugih. Naturalizem je preustvaril naše pripovedništvo, evropski val simbolizma pa nam je dal po Prešernu največjega pesnika Župančiča in najznačilnejšega pripovednika Ivana Cankarja.

J. Celestin, ki je skušal v članku *Naše obzorje* že leta 1883. — sicer še docela neznanstveno — zarisati naše stike s sosednimi narodi, je videl glavno nalogo bodoče slovenske književnosti v tem, da se otrese prevelike duševne odvisnosti od Nemcev. Vendar jasno izjavlja, da je „razvitek vsakega posamičnega naroda tak, da se sam po sebi ne more popolnoma razumeti, pač pa v zvezi z razvitkom drugih“. „Tolažeče je vsaj to,“ razmišlja dalje, „da narodni organizem prej ali slej zameče, česar ne potrebuje ali prebaviti ne more: narod dobiva počasi več smisla za prave potrebe, zapušča slepo posnemanje, dobi svoje misli in vzore; obzorje se mu širi resnično, ne samo navidezno kakor prej.“¹⁵

Stiki slovenske literature s sosednimi niso nikoli oslabili naše izvirnosti, dasi smo se večkrat prepuščali zgolj „slepemu posnemanju“, ampak so sproščali naše moči in nam pomagali do lastne podobe.

3

Mednarodni vplivi so tedaj zgodovinska dejstva, ki so prav za prav doganjiva zgolj v okviru primerjalne literarne zgodovine, v njenem problemskem območju. Njih pomen je osrednje važnosti za pravilno umevanje duševnega življenja posameznih narodov in osebnosti, za tehtno ocenjevanje raznih obdobij, smeri in umetniških del. Oni so vršili v literarnem razvoju Evrope važno opravilo bodisi kot izpodbujevalci novih idej in prizadevanj, bodisi kot posredniki, ki so vezali narode med seboj in jih oplajali. Zgrešeno je torej vsako podcenjevanje „vplivologije“, kakor omalovažujoče označujejo to smer lite-

¹⁵ LZ, 1883.

rarne zgodovine nekateri znanstveniki in ideologi, ki verujejo v popolno izvirnost domačega ustvarjanja in zanikujejo važnost vplivnih prvin vobče.

Narodi nikakor niso v sebi povsem zaključene celote, kljub svoji duševni samoniklosti so vedno odvisni od zunanjih trenj, ki jamčijo njih kulturnemu življenju razvoj in napredek. Goethe je v razgovorih z Eckermannom prepričevalno izrazil misel, da bi pomenilo vsako zapiranje domače literature pred tujimi vplivi zastoj narodne tvornosti. „Ni dvoma, da mi Nemci lahko kaj kmalu zabredemo v pedantično temo, če se ne bomo razgledovali z našega ozkega okolja po svetu. Jaz se zato kaj rad zgledujem pri tujih narodih in vsakomur svetujem, da tudi sam stori isto.“

Vsi veliki duhovi so rastle iz celokupne evropske preteklosti in sodobnosti, v svojih umetninah so poleg osebnih spoznanj in duševnih prvin svojih narodov sintetično združevali tudi splošno kulturno lastnino človeštva. Zato je zelo zmotno prepričanje, da je pesnik tem bolj izviren, čim manj vzorov in pobud lahko doženemo v njegovih delih, da je tem večji, čim bolj je snovno, stilno in oblikovno samosvoj.

Pesniška samoniklost se zrcali v njegovi osebni ustvarjalni moči, v tem, kako je to ali ono snov po svoje obdelal in kakšne nove lepote nam je odkril. Niti Shakespeare niti Goethe ni zametoval že obdelanih snovi, pač pa je vanje vdihnil svojega duha in jih nato umetniško vnovič preoblikoval. André Gide, ki je spisal zanimivo apologijo literarnih vplivov *De l'influence en littérature*, se odločno postavlja po robu vsem tistim, ki se nepropustno zapirajo pred tujino in se iz prepričanja boje vsakega vpliva. „Dobe največje umetniške stvariteljnosti,“ piše, „plodovite dobe so bile dobe najglobljih vplivov.“ V kritičnih pismih z naslovom *Lettres à Angèle* pa takole opredeli genija: „Le génie, c'est le sentiment de la ressource.“¹⁶

Shakespeare je uporabil v svojih dramah Plutarhove junake in se ni prav nič bal pesniško predelati dram svojih predhodnikov ali sodobnikov. Cervantes in La Fontaine sta zavestno

¹⁶ A. Gide, *Prétextes*, 1929.

zajemala iz Boccaccia in italijanskih renesančnih pesnikov. Byron, Shelley, Racine in mnogi drugi so porabljali razne znane snovi in iz njih ustvarili nove umetnine. Goethe je odkril v Hafisu sebi sorodnega duha in spesnil ob njegovem Divanu svoj nemški znani *Westöstlicher Divan*, kjer je združil nazore in pesniške oblike vzhoda z nazori in pesniškimi oblikami zapada. Kako ga je notranje preobrazilo potovanje v Italijo, sam neštetokrat pripoveduje, in kaj je pomenilo zanj poglobljanje v svetovno literarno zakladnico, se čudovito zrcali iz njegovih znamenitih Pogovorov z Eckermannom. Gide in Cocteau sta vsak na svoj način nanovo prepesnila Sofoklejevega Kralja Edipa, Giraudoux je napisal osem in tridesetega Amfitriona (*Amphitryon* 38), Hugo von Hofmannsthal pa je v Sleherniku pesniško preustvaril staro nabožno ljudsko igro. Zanimiva delna primerjava modernega Joycovega romana Ulyssesa s Homerjevim epom o Odiseju, ki jo je spisal E. R. Curtius leta 1929. (*James Joyce und sein Ulysses*), nam v marsičem razkrije način umetnikovega oblikovanja. Koliko snovnih in vsebinskih podobnosti je med Prešernovo liriko in Petrarcovo — in vendar kakšna umetniška razlika med obema!

Problem pesniške izvirnosti je tedaj globlji, kakor pa sodijo tisti, ki se boje priznati važnost literarnih vplivov in mislijo, da je vpliv že zanikanje umetnikove izvirnosti. A. Gide psihološko jasnovidno razlaga v že omenjenem eseju vplivna učinkovanja tujih umetnin na pesnika. „Bral sem knjigo“, piše, „in ko sem jo prebral, sem jo zaprl in spet položil na polico v svoji knjižnici — toda v tisti knjigi je bila beseda, ki je ne morem več pozabiti. Tako globoko se je zajedla vame, da je ne ločim več od svojega bistva. Odslej nisem več tisti, kakor bi bil, če bi je nikoli ne poznal. — Naj pozabim na knjigo, v kateri sem bral tisto besedo, naj celo pozabim, da sem jo bral; naj se spomnim nanjo tudi povsem nejasno . . . kaj to! Nikakor ne morem biti več takšen, kakršen sem bil prej. Kako naj si razložim njeno moč? — Njena moč je v tem, da mi je razkrila tisti del mene samega, ki mi je bil doslej še neznan, ona je bila zame objasnilo, dà, objasnilo mene samega. Nekdo je že izrekel misel, da učinkujejo vplivi s podobnostjo.

Primerjali so jih posebnim ogledalom, ki ne prikazujejo naših podob, kakršne so v trenutni resničnosti, temveč zrcalijo tisto, kar je v nas še skritega.“

Gustav Lanson, čigar literarnozgodovinska metoda je oplodila ves novi rod francoskih znanstvenikov, je v razpravi *La Fonction des influences étrangères dans le développement de la littérature française* (1917) vsestransko obrazložil pomen tujih vplivov na francosko literaturo in odločno zavrnil vsako omalovaževanje takih zgodovinskih dejstev. Dokazal je, da bi Francija večkrat obnemogla in otrpnila, če ne bi izpodbudili njene izvirnosti dotoki tujih duševnih spoznanj. „Če blagovolite za trenutek pomisliti“, piše tu, „na funkcijo, ki jo je imel v naši literaturi v presledkih se javljajoči prtok tuje miselnosti in umetnosti, zapazite, da se naša življenska sila pri tem ni zmanjšala, da ni upadla ali pa se izčrpala, temveč da je povzročil v našem vedno odprnem narodnem duhu voljo do obstoja, moč do obnove.“¹⁷

Prav iste izsledke pač lahko doženemo tudi pri vseh drugih književnostih v raznih razvojnih obdobjih in tako potrdimo izhodiščno tezo primerjalne literarne zgodovine.

Pri tem moramo seveda strogo ločiti med vplivom, ki je pesniku-ustvarjalcu le notranja pobuda ali pa sredstvo za lastno sproščanje, in med suženjskim posnemanjem, kjer ni nikakšnih osebnih umetniških vrednot. Iz že obdelane snovi ali motiva ustvari resničen pesnik novo, samoniklo umetnino, medtem ko se posnemalec ne more dvigniti nad izvirnik. Prešeren se je povzpел ob Petrarco do izrazito svojih pesniških spoznanj, medtem ko je Stritarjev „Zorin“ prav za prav samo odblesk Goethejevega „Wertherja“. Fran Levstik je večkrat načel vpra-
nje o izvirnosti in v oceni Pegam in Lambergar takole razmišlja o njej: „Prešeren ima v svoji ‚Glosi‘ ravno isto glavno misel kakor Nemeč Goethe v baladi ‚Der Sanger‘; pa vendar sta oba izvirna, ker pripovedujeta vsak po svoje brez tuje pomoči. Izviren je ta, kdor to ali ono misel po svoji posebni lastnosti z duhom prav objame ter jo potem zopet samolastno pa lepo izrazi. To nič ne de, e se ta ali ona

¹⁷ „Revue des Deux Mondes“, 1917.

glavna misel nahaja morda tu ali tam; zavoljo tega jo vendar še lahko vzame ta ali oni pesnik; in če jo po svoje samolastno izrazi, moramo reči, da je izvorno delo.¹⁸

Toda niti vplivov niti posnetkov ne sme literaren zgodovinar prezreti, kajti v njih so važna znanstvena oporišča in brez njih lahko prav kmalu zabrede ali v prazen esteticizem ali v povsem napačno vrednotenje umotvorov domače književnosti. Pri primerjalni analizi vplivov ne ugotovimo le virov, iz katerih je pesnik črpal, ne zarišemo le njegovega literarnega obzorja, temveč tudi laže doženemo njegovo pesniško izvornost ali edinstvenost. Obenem pa spoznamo tudi tiste prvine, s katerimi je sam kasneje vplival na okolico. Povsem zmotno je zato, če svojevoljno zavračamo vsako tako proučevanje. Zanikovanje vplivov nas namreč prerado zavede v znanstveni apriorizem, nam onemogoči vsako globljo sintetično sodbo in poplitvi naše znanstveno iskanje.

Ob ugotovitvah, kako je vplival pesnik na pesnika, kako je vplivala umetnina na umetnino, ob izsledkih o razsežnosti literarnih snovi, oblik ali idej pa so še važni primerjalni problemi, ki so usmerjeni v raziskovanje medsebojnega vplivnega učinkovanja raznih narodov. To dvonarodno ali večnarodno vzajemno oplajanje pa se ne kaže le v književnosti in njenih strujah, ampak tudi v znanosti, družabnem življenju in raznih drugih kulturnih področjih.

Ob koncu 18. stoletja ni vplivala Francija na Italijo samo s svojo literaturo, pač pa je prav globoko posegla v njeno kulturno življenje tudi s svojo socialno ideologijo. Čeprav so se francoske revolucionarne ideje v Italiji drugače izražale kakor v njih domovini, vendar imajo v bistvu izvenitalijanski izvor. Vpliv francoske civilizacije pa je segel tudi v časopisje, gledališče, klube in druge .plati Italije in njenega družabnega življenja ter jih vsestransko razgibal. Ko je v 18. stoletju odkrila Francija Anglijo, se ni val anglomanije ustavil le pri filozofih in pisateljih, temveč je preplaval tudi salone in segel celo v zasebno življenje. Odmevi francoske kulture v Nemčiji, Angliji in pri Slovanih, vplivi nemškega duha na Slovence, Čehe, Ruse,

¹⁸ F. Levstika Zbrano delo. V. zv. (1933), 51.

Poljake in druge narode ne zanimajo vedno bolj le kulturnega zgodovinarja, ampak zlasti tudi literarnega znanstvenika.¹⁹ Theodor Süpfle je skušal že leta 1886. pokazati, kako je vplivala nemška kultura na francosko (*Die Geschichte des deutschen Kultureinflusses auf Frankreich*), leta 1914. pa je objavil Francoz L. Reynaud v zanimive odtenke zasnovano študijo francoskih vplivov na Nemčijo v knjigi *Historie générale de l'influence française en Allemagne*.

Vsaka književnost mora upoštevati take primerjalne orise, če hoče res v vseh smereh ugotoviti moč ali pomen tujih vplivov za njen razvoj in dognati ob njih svojo kulturno vsebino. Literarni zgodovinar pa ne sme pri tem prezreti važnih znanstvenih pripomočkov, ki mu omogočajo vsekakor natančnejši vpogled v mednarodne stike. Poleg različnih knjig, ki se ukvarjajo s temi vprašanji, so zlasti važni še dvonarodni kulturnopolitični ali literarni časopisi. V njih se lahko podrobneje seznanimo s problematiko sosednega naroda, prodremo v njegovo duševno življenje ter obenem lahko posredujemo njegove vrednote.

Francozi proučujejo Italijo v revijah *Études italiennes* in *Nouvelle Revue d'Italie*, Španijo v časopisu *Bulletin hispanique*, Madžarsko v *Revue des Études hongroises*; Angleži Francijo v *French Quarterly*, medsebojne odnose s Francozi v *Anglo-French Review*, Španiji so namenili *Hispanic Review*, romanskim literarnim problemom pa *The Romanic Review*; Italijani izdajajo *Rassegna di studi francesi*, *Rivista italo-bulgara di letteratura, storia, arte* in druge, Nemci *Zeitschrift für französische Sprache und Literatur*, *Germanisch-Romanische Monatschrift* in vse polno drugih, ki so namenjene tudi raznim ostalim narodom.

Za globlje spoznavanje Slovanov, zlasti njihove literature so ustanovili Francozi *Revue des Études slaves* in *Le Monde slave*, Angleži *The Slavonic Review*,

¹⁹ Glej n. pr.: R. Ponovitz, *Die Bedeutung der deutschen Kultur für die Slaven*, „*Slavische Rundschau*“, 1931.

Italijani *L'Europa orientale*, *Rivista di letterature slave* in časopis *Rusia*, Nemci pa poročajo o duševnem življenju Slovanov v znanstveni reviji *Archiv für slavische Philologie*, v *Jahrbücher (I. letnik Jahresberichte) für Kultur und Geschichte der Slaven*, v reviji *Slavische Rundschau*, ki izbaja v Pragi, in v časopisu *Russische Rundschau* (Berlin). Za znanstveno ugotavljanje kulturnih odnosov med germanskimi in slovanskimi narodi je kaj važen v Pragi izhajajoči četrletnik *Germanoslavica*. Vsi ti, po večini znanstveni časopisi so pomagali razjasniti mnogo doslej še zamotanih vprašanj v okviru primerjalne literarne zgodovine in podati važno gradivo za mednarodno kulturno spoznavanje in sodelovanje.

Pri obravnavanju odnosov enega naroda do drugega je doslej posvečal znanstvenik največjo pažnjo predvsem velikim narodom in zato skoraj nehote prezrl majhne, zlasti tiste, ki so dlje časa živeli pod tujo državno oblastjo in šele pozno razvili svojo avtohtono literaturo. Ni dvoma, da je pri njih problem vplivov neprimerno bolj zapleten in da je včasih težavno ločiti kulturne prvine podjarmljenega naroda od vladajočega, vendar nas podrobna primerjalna analiza privede do izredno važnih zaključkov.

Slovenci, Hrvatje, Čehi in deloma tudi Poljaki smo dolga stoletja živeli pod avstrijsko-nemškim političnim in kulturnim pritiskom, kar je vsekakor vplivalo tudi na naš duševni razvoj. Toda tuja nadvlada nas ni docela zasužnjila, ni uničila naših tvornih moči, ni spačila jezika, kar dokazuje zlasti naš literarni napredek prav v preteklem stoletju. Popolnoma zmotna bi bila torej trditev, da smo kulturno pasivne rase, ki niso izoblikovale docela svojstvenih vrednot. Pritok romanskih, posebno pa medsebojno slovansko idejno vplivanje je vselej reaktivno učinkovalo na nemško kulturno nadvlado, sproščalo naše ustvarjanje, budilo v nas narodno zavest in nas tudi politično osvobojevalo. Ilirizem, slovanska romantika, svobodoumne ideje ob koncu minulega stoletja, vseslovanstvo in druga prizadevanja nam jasno pričajo, kako smo po svoje preoblikovali tuje vplive in kako smo ob njih vedno zavestneje dograjali lastno narodno individualnost.

4

Znanstveno ugotavljanje vplivov, asimilacij, odnosov, stikov pa nas vodi še do širših primerjalnih perspektiv in nam razjasnjuje notranjo vzročno zvezanost vsega mednarodnega literarnega dogajanja. Ni bilo pomembnega idejnega, filozofskega ali literarnega toka, ki bi se bil izživiljal zgolj v mejah svoje domovine, a ne bi segel hkrati k sosednim narodom. Vsa ta gibanja so že po svoji naravi mednarodna, evropska in prav zdaj že celo svetovna.

Italijanska renesansa je ustvarila vrednote, s katerimi je postopno oplodila vso Evropo: ni se pojavila le v Španiji, Franciji in Angliji, ampak je posegla v Nemčijo, k Slovanom in tudi drugim. Gotika, barok, klasicizem so prav tako splošno evropske umetniške smeri kakor romantika, realizem, naturalizem in vsi novodobni modernizmi. Ne moremo jih tedaj povsem narodno opredeliti, dasi so se povsod krajevno bolj ali manj izpreminjali. Ni dvoma, da je nemška romantika precej različna od francoske in italijanske, da je imela v Nemčiji tudi dokaj drugačno poslanstvo, vendar so vse izšle iz skupnih evropskih temeljev in so iz njih prav za prav vsestransko razložljive. V njih je isto osnovno prizadevanje, ista življenjska in stilna problematika, ki je ni mogel noben narod docela predrugačiti, najsi jo je še tako svojevrstno preoblikoval. Slovanski naturalizem se ni nikoli popolnoma usužnjil golemu posnemanju zunanjega videza, ni bil do dna pozitivističen, ampak se je v nasprotju s francoskim poglobljal v etično problematiko življenja in resničnosti. Vendar pa ne bi mogli trditi, da je bil v popolnem nasprotju z evropskim naturalizmom; k skupnemu iskanju je prispeval nekaj novega, kar je kasneje vplivalo celo na vznik drugih literarnih smeri.

Hermann Hettner je v svoji obsežni literarni zgodovini 18. stoletja predvsem poudarjal, da ni prosvetljenstvo značilno le za ta ali oni narod, da ga ne moremo dodobra raziskati zgolj v okviru enega naroda, ampak v širši celokupnosti, da je prosvetljenstvo evropska ideja.²⁰ Tudi Brandes je na

²⁰ O Hettnerjevi literarnozgodovinski ideologiji glej razpravo Ewalda A. Bouckeja *Aufklärung, Klassik und Romantik. (Eine Kri-*

podoben način kakor Hettner pokazal medsebojno prepletanje evropskega ustvarjanja v 19. stoletju in izjavil, da je romantika po svojem bistvu evropsko gibanje, ki se dá vsestransko umeti samo s pomočjo primerjalne literarne zgodovine.²¹ Adolf Ebert pa je segel v svoji knjigi *Allgemeine Geschichte der Literatur des Mittelalters im Abendlande* (1874) še bolj v preteklost in skušal dokazati evropsko enotnost v srednjeveškem ustvarjanju. Tudi zanj je kakor za Hettnerja Evropa organizem in posamezne literature le „členi tega organizma, veje enega drevesa: iste ideje ga oživljajo in se ponavljajo v enakih ali podobnih oblikah“. Paul Hazard, ki je v znamenitem in spričo novih izsledkov bogatem spisu o krizi evropske zavesti (*La Crise de la conscience européenne 1680—1715*) ustvaril moderno primerjalno sintezo, izjavlja v uvodu k prvi knjigi, da so vsi pojavi tedanje dobe, vse življenjske, filozofske, idejne, religiozne, znanstvene in literarne zamisli povsem nerazložljive iz njihovih krajevnih miljejev in „da jih moramo dvigniti v evropsko vzdušje, če jih hočemo razumeti“.

Ni tedaj dvoma, da je vznik ali razvoj vseh duševnih gibanj docela res evropski in da ga ne moremo opredeliti samo v območju enega naroda. Protestantizem je evropsko gibanje, ki korenini v splošni idejni problematiki tedanje dobe, janzenizem se je razširil pri vseh katoliških narodih in ga zasledimo tudi v slovenskem preporodu. Prosvetljeni racionalizem je evropsko pomemben; francoska revolucija je povzročila povsod velika idejna trenja in vsi značilni politični, gospodarski, socialni in tudi filozofski sistemi so bili posledica skupnega snovanja. Ni skoraj pomembnega gibanja, ki ne bi postalo prej ali slej last nas vseh, pa najsi smo si po jezikih in miselnostih, po literarnih prepričanjih in usmerjenosti še tako oddaljeni. In ali ne od-

tische Würdigung von H. Hettners Literaturgeschichte des 18. Jahrhunderts.) Braunschweig, 1925. — Zlasti važen je citat iz Hettnerjevega pisma prof. F. Neumannu iz leta 1881.: „Indem ich bemüht war, mir die Enzyklopädisten klar zu geschichtlicher Anschauung zu bringen, wurde ich rückwärts zu den Engländern und vorwärts zu den Deutschen geführt. Was ursprünglich eine Abhandlung werden sollte, wurde ein sechsbändiges Buch.“

²¹ Glej op. 4 v tem poglavju (str. 46).

jekne danes vsaka nova ideja, vsako novo umetniško doživetje takoj po vsej Evropi in celo po vsem svetu ter zaživi nadnarodno, občečloveško življenje?

Evropa pa ni le zemljepisna in zgodovinska oznaka za poseben del sveta, ampak je harmonično dograjen organizem s svojimi kulturnimi vrednotami in značilnostmi. Evropa ima svojo preteklost in sodobnost, svoje umovno in čustveno življenje, svoje notranje in zunanje značilnosti, svoje občečloveško poslanstvo in, če hočete, tudi svojo „duševnost“. Njeno stremljenje v skupno organsko življenje pričinja z razsulom antičnega sveta. Izza krščanstva, ki ji je vtisnilo svoj znak, je iz dognanj antike rasla v kulturno, socialno, civilizacijsko in duševno samosvoje telo. Neprestano medsebojno prepletanje idejnih, političnih, socialnoekonomskih, religioznih in literarnih vplivov je evropske narode tesno združilo v celoto in jih tako strnilo v notranjo enotnost.

Ni dvoma tudi, da se Evropa v marsičem bistveno razlikuje od drugih kultur in da je celo ob antiki povsem svojevrsten kozmos. O Spengler ima zato povsem prav, ker ostro loči modernega Evropejca od antičnega človeka, evropsko civilizacijo od antične civilizacije. Za francoskega ideologa modernega evropstva Juliena Bendo je Evropa popolnoma določena ideja, vsestransko utemeljen in opredeljen zgodovinski in sociološki pojem, poseben sistem moralnih in estetskih vrednot; v njej odkriva celo svojevrsten način mišljenja in čustvovanja. Zato govori tudi o „evropskem narodu“ in „evropski duši“, ko skuša do poslednjih mej označiti notranjo skupnost vseh evropskih narodov, njihovo apriorno sorodnost. Kljub skrajno shematični zamisli Evrope, ki naj bi koreninila po njegovem mnenju na helenskem mitu, kar je danes povsem neizvedljivo in celo utopistično, je njegova oznaka nekaterih skupnih potez tehtna in dejanska.²²

Evropa ni nikakšna slučajna, umetna tvorba, njene stvaritve niso nastale neodvisno od skupnega duševnega življenja njenih narodov, temveč so logična posledica tesnega med-

²² J. Benda, *Discours à la nation européenne* („La nouvelle Revue française“, 1933). — J. Benda, *Créons des mythes et des héros européens* („L'Europe nouvelle“, 1933).

sebojnega sožitja. V njej odkrivamo vse polno vrednot in potez, ki so značilne za vse evropske narode ter nam pričajo o posebnem skupnem razvojnem oblikovanju. Kolektivni vplivi in gibanja prehajajo od naroda k narodu po posebni psihološko-estetični, kulturnozgodovinski, socialnopolitični zakonitosti in idejnovzročni ritmiki. Ko je ta ali oni literarni stil ali nazor dosegel svojo skrajno mejo in oplodil evropske narode, se je izživel. Sledil mu je kot njegova logična posledica povsem nasproten stil, ki se je na svojem višku znova prelomil v drugo skrajnost. To izmenično prepletanje raznih stilov se kaže pri vseh narodih na skoraj enak način, dasi ne vedno v isti časovni zapovrstnosti.

Romantika je v začetku nastopila kot dosleden odpor proti klasicizmu; ko je razvila svojo izraznost do viška, je vzbudila sebi docela nasproten umetnostni nazor — naturalizem. Čustvo, domišljija, fantastičnost, vizionarnost, notranjost — vse se je umaknilo zunanji vzročnosti stvari: resničnosti, oprijemljivim dejstvom, povsem predmetni stvarnosti. Toda naslednja doba se je že spet kot reakcija okrenila od naturalizma v simbolizem, od impresionizma v ekspresionizem, od zunanjega sveta resničnosti v notranji svet domišljije. Tudi pri pisateljih samih se pojavlja često take vrste križanje dveh nasprotnih si stilov. Goethejev prehod iz mladostne romantično zanosite izraznosti v klasično umirjenost je skoraj gotovo literarnozgodovinski zgled takšne stilne evolucije. Strindbergov popolni prelom z doslednim naturalizmom po prvem obdobju njegovega ustvarjanja, njegov ostri zalet v skrajno religiozno mistiko ni razumljiv le iz duševnih svojstvenosti švedskega naroda ali pisateljeve osebne razklanosti, ampak predvsem iz idejnih trenj tedanje dobe. Prav isto tudi lahko trdimo o Hauptmannovem preokretu iz naturalističnega dramatičnega ustvarjanja v pravljичno snov, dasi se je izvršil iz drugih psihološko-literarnih vzrokov, ki pa so naposled vendarle razložljivi iz splošne literarne miselnosti tedanjih stilnih gibanj.

Pri nas Slovencih, ki smo sprejemali tuje stilne pobude vedno nekoliko kasneje, so bile tudi reakcije posameznih stilov kasnejše, šibkejše, manj izrazite. Toda naš literarni razvoj je šel kljub temu v istem ritmu kakor evropski in ne moremo ga

povsem ločiti od njega; ne moremo ga do dna razložiti zgolj iz naše kulturne perspektive.

Čim bolj se poglobljamo v zgodovino evropskih književnosti izza renesanse, tem jasneje zapažamo skupne razvojne vzmeti. Deloma jih je spoznala že romantika, ki je prva pokazala na evropsko kulturno celoto, znanstveno pa jih je prav za prav ugotovila šele primerjalna literarna zgodovina v 19. stoletju, upoštevajoč nove idejne vidike.

K pospeševanju mednarodnih stikov, k tvorbi evropske literarne skupnosti so gotovo mnogo pripomogli nekateri literarni časopisi. Pariški *Journal des Étrangers* je pričel že v drugi polovici 18. stoletja razpravljati o nekaterih evropskih književnostih, zlasti nemški in angleški, o njihovih umetniških prizadevanjih ter objavljati prevode pomembnejših tujih pisateljev. Iz iste usmerjenosti je kasneje nastala tudi revija *Gazette littéraire de l'Europe*, a v Angliji deloma tudi *Edinburgh Review*. Posebno važen pa je pariški romantični časopis *Globe*, ki ga je pričel izdajati leta 1824. Pierre Du-bois. Njegovo navdušenje za Shakespeara in tehtno kritično poročanje o raznih tujih literarnih pojavih je Goethe visoko cenil. Eckermannu je rekel leta 1826., da je *Globe* najzanimivejši časopis, ki bi ga hudo pogrešal. Te evropske literarne vidike je pospeševalo še več drugih revij: *Revue européenne*, *Italijanski Echo*, nemški *Magazin für die Literatur des Auslandes*, ki ga je ustanovil leta 1832. Joseph Lehmann in je izhajal prav v dvajseto stoletje, med drugimi pa tudi *Revue internationale*, ki jo je začel izdajati v Firenci leta 1883. Angelo de Gubernatis, opozarjajoč v uvodu na njen nadnarodni, splošneevropski namen. Rusi so izdajali v minulem stoletju *Vestnik Evropy in Evropejca*, kjer so se poglobljali v zapadno miselnost, literaturo in kulturo. V novejši dobi je nastalo izredno mnogo takšnih časopisov (*L'Europe littéraire*, *Europäische Revue*, *Das literarische Echo*, *L'Europe nouvelle* itd.), ki se ukvarjajo predvsem z evropskimi intelektualnimi problemi in z literarnokritičnim prikazovanjem raznih sodobnih umetniških prizadevanj.

V znanosti naletimo na evropske kulturne in literarne vidike v nekem smislu že pri nemškem polihistorju Danijelu

Morhofu in njegovih sodobnikih (Baylu, Blountu in drugih), toda vse preveč so še uklenjeni v humanistični nazor 17. stoletja in zato še vse premalo resnično zgodovinski. Tudi Carlo Denina ni prodril do pravih izhodišč evropskega ustvarjanja, dasi pomeni njegova knjiga *Discorso sopra le vicende della letteratura* (1760) važen napredek glede enotnejšega razpravljanja o novejših zapadnih literaturah (italijanski, španski, francoski, angleški in nemški).

Šele Herder je poglobil evropski vidik, ki sta ga kasneje literarnozgodovinsko izpopolnila brata Schlegla. Ne smemo pozabiti Eichhornov obsežni spis *Allgemeine Geschichte der Kultur und Literatur des neueren Europa* (Göttingen, 1796) in Bouterwekovo *Geschichte der Poesie und Beredsamkeit* (1801), ki pričinja s 13. in sega do konca 18. stoletja, kar je vsekakor znaten napredek v proučevanju novejših literatur. Na idejno nov način je sintetično zarisal razvoj evropske drame A. W. Schlegel, a njegov brat F. Schlegel zgodovino starejših in novih književnosti. Oba sta postavila širše vidike v tedanji literarni zgodovini, čeprav je danes njuna metoda premalo analitično doganljiva. Leta 1829. razpravlja Mazzini „d'una letteratura europea“, kar kaže, kako je čedalje bolj prodirala ideja o evropski literarni celokupnosti.²³ Edvard Quinet potrja miselno prizadevanje te dobe, ko razmišlja leta 1838. o notranji enotnosti novejših literatur.²⁴ H. Hallam je znanstveno brez dvoma prodirnejši in njegova literarna zgodovina 15., 16. in 17. stoletja (*Introduction to the Literature of Europe; 1837—1839*) modernejša od že omenjenih. Nadkrilili pa so ga kasneje H. Hettner z literarnozgodovinskim orisom 18. stoletja, Brandes z glavnimi strujami 19. stoletja, Ebert s srednjim vekom, R. Prölss z evropsko dramo (*Geschichte des neueren Dramas; 1880—1883*) in mnogi drugi. Marc-Monnier je s splošno novejšo literarno zgodovino (*Histoire générale de la littérature moderne; 1884 in 1885*) postavil svoje raziskovanje že na osnove primerjalne literarne zgodovine. W. P. Ker s knjigo *Epic and*

²³ Mazzini, *Antologia*, 1829.

²⁴ E. Quinet, *De l'unité des littératures modernes* („Revue des Deux Mondes“, 1838).

Romance (1897), v kateri se ukvarja z evropskim srednjim vekom, in G. Saintsbury, čigar zgodovina evropske literature (Periods of European Literature) in kritike (History of Criticism and Literary taste in Europe; 1900—1904), odpirata nove idejne probleme in tvorita prehod v dobo, ko je dobila primerjalna literarna zgodovina že znanstven pomen. W. Creizenach (1893), Loliée (1900) in mnogi drugi prav do Paula Van Tieghema, čigar zgodovina Précis d'histoire littéraire de l'Europe depuis la Renaissance (1925) je že zrastle na sodobnih izsledkih primerjalnega raziskovanja, so vedno bolj poglobljali evropske vidike.

Pretežno so znanstveniki prištevali k evropski literaturi le pet največjih književnosti: italijansko, špansko, francosko, angleško in nemško. F. Brunetière, ki je leta 1900. označil na kongresu v Parizu skupno književno snovanje teh petih narodov za evropsko literaturo (la littérature européenne) in s tem poglobil J. Textea študije o evropski literaturi (Études de littérature européenne; 1898), zapaža v zapadnem ustvarjanju posebne idejne in estetske vrednote. Zanj je evropska predvsem tista literatura, „ki je obogatila evropskega duha z nekaterimi prvini, ki so bile dotlej narodne ali etnične.“²⁵ V ta okvir pa ni vpletel ne skandinavskih ne slovanskih in drugih manjših književnosti, ker se mu je zdelo, da še niso dovolj izrazito pokazale svoje narodne izvirnosti. Brunetière poudarja predvsem estetsko in idejno vrednotenje evropske literature, kar pa je danes povsem enostransko, in še ne priznava literarnozgodovinskega načela, ki upošteva vse še tako neznatne vplivne zveze in odvisnosti med vsemi evropskimi narodi. Kritično razsojanje je v primerjalni literaturi možno šele tedaj, ko smo do vseh potankosti ugotovili temelje skupnega razvoja, spoznali vrednote vseh književnosti in pesniških osebnosti, v kolikor predstavljajo nadnarodno pomembnost, ko smo dognali literarnozgodovinsko ogrodje vsega evropskega dogajanja.

Pri proučevanju splošnega literarnega razvoja spoznamo, da se evropske literature niso razvijale časovno vzporedno, temveč zaporedno, da so stopale v ospredje druga za drugo.

²⁵ F. Brunetière, La littérature européenne („Revue des Deux Mondes“, 1900).

Tudi tu se zdi Brunetièru važen zlasti princip vrednotenja: vplivna pomembnost književnosti in njih umetniška sila, kakor se je kazala v raznih obdobjih, mora biti znanstveniku izhodišče. Literarnozgodovinski problem, v kakšnih časovnih presledkih so vzniknile književnosti druga za drugo in kakšne zunanje pobude so povzročile njih nastoj, ga skoraj ne zanima. Pri tem seveda tudi nujno prezre zapletenost splošnega literarnega razvoja, razne važne podrobnosti, zgodovinska dejstva, tvorne ideje, kakor so se porajale v raznih dobah med narodi, kaj so povzročile in pomenile, ter se ustavi le pri najznačilnejših, a obenem najpreprostejših izsledkih.

Res je, da se pričenja evropsko ustvarjanje v italijanski renesansi, ki je dosegla višek v 15. in 16. stoletju s Petrarcom, Boccacciom, Ariostom in drugimi. Po nepotrebnem bi zanikali dejstvo, da je bila v začetku naslednjega stoletja vodilna Španija s Cervantesom, Calderonom in Lope de Vegom. V sredini 17. in v začetku 18. stoletja je imela v tej zapovrstnosti brez dvoma največji mednarodni vpliv Francija, in sicer prav gotovo ne samo s slavnimi pisatelji — Molièrom, La Fontainom, La Bruyèrom, Voltairom, Rousseaujem — temveč tudi s svojo jezikovno in splošno kulturo. Za Francijo je stopila v začetku 18. stoletja v središče evropskega življenja najprej Anglija s Swiftom, Fieldingom, Defoem, Richardsonom, Addisonom, Sternom in zlasti z dotlej Evropi skoraj docela neznanim Shakespearom. Sledila ji je nato ob koncu 18. stoletja Nemčija s Herderjem, Goethejem, Schillerjem in tedanjo romantiko.

Pri tem seveda ne bi smeli pozabiti na portugalsko literaturo, ki je doživela svoj višek istodobno kakor Španija, na važnost italijanske renesanse za vznik hrvaško-dalmatinske književnosti, na početke nemške lirike v 15. stoletju in angleške drame v 16., na probujanje manjših literatur izza romantike in še na nešteto mednarodnih vplivnih vezi v dobi baroka, rokoka, klasicizma, romantike, realizma in modernih struj, ki jih ne moremo dojeti zgolj s približnim poudarjanjem vodilne sile tega ali onega naroda. Slovanske literature se niso začele samoniklo pojavljati komaj v drugi polovici 19. stoletja, kakor bi sodili po Brunetièrovi razpredelnici, temveč že mnogo prej, in so ustvarile v romantiki že velike umetnine, čeprav tega

doslej tuji znanstveniki in pisci splošnih literarnih zgodovin skorajda niso dovolj tehtno upoštevali.

Nedvomno so stopale evropske literature v ospredje zaporedoma druga za drugo, toda primerjalno zgodovinsko proučevanje nas uverja, da se to ni dogajalo shematično, temveč v izredni vplivni zapletenosti, in da ni vodilni pomen velikih literatur za vsa obdobja popolnoma točno časovno ugotovljen. Znanstvena naloga primerjalne literarne zgodovine je torej, da vsestransko zariše mnogolično prepletanje evropskega literarnega razvoja in upošteva vse narode, tudi najmanjše, označi vezi, ki jih v raznih obdobjih vežejo med seboj, ter tako doseže res pravo zgodovinsko sintezo.

Evropa ne obsega samo pet velikih zapadnih književnosti, kakor bi sodili po Hallamu, Hettnerju, Brandesu, Marc-Monieru, Saintsburyju in drugih, temveč še severne literature (holandsko, nizozemsko, švedsko, norveško, finsko), slovanske (rusko, ukrajinsko, poljsko, češko, slovaško, bolgarsko, srbsko, hrvaško, slovensko, lužiško) in še madžarsko, romunsko, novogrško in druge. Zaradi preglednosti sicer ločimo germanske literature od slovanskih in romanskih, govorimo tudi o zapadnoevropski in vzhodnoevropski kulturi, o severnih in južnih literaturah, toda pri tem poudarjamo bodisi jezikovno ali psihološko sorodnost raznih narodnih skupin, njihov geografski ali politični položaj ali pa celo tesnejše intelektualno sožitje nekaterih delov Evrope, ki je časovno brez dvoma razumljivo.

Sismonde de Sismondi je izdal leta 1813. oris južnoevropskih literatur (*De la littérature du Midi de l'Europe*). Šafařík, Eichhoff, Talvj, Pypin in Spasovič, Karásek, Dorošenko, Máchal, Brückner, Wollman in drugi so obravnavali celokupni razvoj slovanskih literatur. K. Dieterich je objavil leta 1911. pregled vzhodnoevropskih literatur (*Die osteuropäischen Literaturen in ihren Hauptströmungen vergleichend dargestellt*), Šafařík leta 1864. zgodovino južnoslovanskih književnosti (*Geschichte der südslavischen Literatur*), ki jo je P. Popovič 1917. znova na kratko opisal. Seifert je obdelal književnost Čehov, južnih Slovanov in Bolgarov (*Literaturgeschichte der Tschechoslowaken, Südslawen und Bulgaren*). G. Kalff je

izdal leta 1923. prvi del svoje zgodovine *Westeuropäische Letterkunde*, Lunačarskij pa leta 1930. zgodovino zapadnoevropskih književnosti.²⁶

Te delne sinteze, ki imajo vsekakor svoj pomen, pa nas še ne prepričujejo, da bi tvorile romanske, germanske ali slovanske literature vsaka zase harmonično zaključene celote ter se razvijale zgolj v medsebojnem tesnem oplajanju. Mnogo neizpodbitnih dejstev nam dokazuje prav nasprotno in nas navaja na širšo literarno primerjalno problematiko. Ruski klasicizem je prejemal pobude iz Francije, oba velika ruska kritika 19. stoletja, Bijelinski in Hercen, sta bila navezana na sodobne nemške in francoske idejne tokove, nemška romantika je vzbudila na Poljskem pravo kulturno preobrazbo, ki je ne moremo razložiti le iz slovanske romantike. Slovenci smo se v vseh stoletjih mnogo bolj naslanjali na zapadno Evropo, kakor pa na Slovane, kar je iz naše politične in kulturne zgodovine vsekako razumljivo. Brückner je v razpravi o zgodovini slovanskih literatur ugotovil, da so spoznali Poljaki in Čehi Turgenjeva, Tolstega in Dostojevskega preko Pariza in Leipziga ter da so razgibavali Slovane zlasti razni neslovanski vplivi.²⁷

Žarišče vsega literarnega ustvarjanja je torej Evropa in le v njenem območju se lahko s pridom rešujejo najrazličnejši problemi.

5

Primerjalno raziskovanje vplivnih valovanj pa nam odpira še širše izvenevropske znanstvene perspektive. Kljub svoji dograjenosti ni rastla evropska kultura docela sama iz sebe; v njenem razvoju odkrivamo tudi najrazličnejše vplive tujih kul-

²⁶ Eichhofova knjiga *Histoire de la langue et de la littérature des Slaves: Russes, Serbes, Bohèmes, Polonais et Lettons* (Paris, 1839) je samo informativna in nima nikakega literarnozgodovinskega pomena. — Poleg bolj ali manj priročne knjige „Istoria slavjanskih literatur“ Pypina in Spasoviča, ki je bila prevedena v nemščino (1880), francoščino (1881) in češčino (1880), so gotovo znanstveno najbolj dovršene *Máchalove Slovanské literatury* (v treh zvezkih 1922—1929), čeprav je Wollman (*Slovesnost Slovanů*, 1928) v metodi gotovo naprednejši.

²⁷ A. Brückner, *Geschichte der slavischen Literaturen* („Slavische Rundschau“, 1932).

tur. Posegale niso le v njeno umsko življenje, temveč zapustile jasne sledove tudi v njeni literaturi. Hebrejska kultura ni oblikovala le našega religioznega duha, ampak je prepojila včasih s svojim biblijskim ritmom in svojo metaforiko tudi naš lirski izraz. Trubadurskega pesništva ne moremo popolnoma razumeti, če ne upoštevamo arabskih literarnih vplivov, na katere opozarja že v 18. stoletju G. Andrés. Iz orientala niso dospele k nam le najčudovitejše pravljice, niso prodirale v naše ustvarjanje le njegove velike pesnitve, temveč so v našo miselnost posegali tudi orientalski religiozni in metafizični sistemi. Domišljjski popotni romani iz začetka 18. stoletja so prepojeni s fantastiko, ki so jo pisatelji zajeli iz orientalske bujnosti.

Do globljega pojmovanja izvenevropskih literatur je prišla šele romantika, ki se je kar opajala v eksotizmu. W. Schlegel je seznanjal Nemčijo z velikima indijskima pesnitvama Rāmâyano in Hipopadêso. Hammer je prevedel perzijskega pesnika Hafisa in tako dal pobudo Goetheju, da je spesnil Westöstlicher Divan. Pri vseh evropskih narodih se je v novejši dobi pojavilo zanimanje za stare kulture, njih miselnost in literaturo. Kako se je Goethe ukvarjal z indijsko filozofijo in kako je sodil o kitajskem romanu, kažejo njegovi razgovori z Eckermannom. W. Blake se je v svojih mističnih spisih poglobljal v Kabalo, novodobni ekspresionizem pa je segal po primitivizmu azijskih, afriških in ameriških ljudstev, da bi iz njega črpal. V najnovejši dobi ne smemo prezreti vpliva indijske in kitajske literature na francosko in angleško pesništvo. Evropejci nismo le prepešnjevali orientalskih snovi (Klabund), ampak smo tudi bolj ali manj zavestno sprejemali vase njihove vplive.

Ti stiki s tujimi kulturami so sproščali in bogateli naš izraz in našo snov, večkrat pa tudi preusmerjali naše čustveno in umsko dožemanje sveta. Vsesplošno prepletanje mednarodnega duševnega ustvarjanja v zadnjem stoletju priča o svetovnem literarnem sodelovanju, o tesni povezanosti vseh tvornih kultur na svetu. Evropskega literarnega vpliva ne zasledimo le v sodobni japonski, kitajski, indijski ali bengalski literaturi, nego tudi v ameriških literaturah. Toda Poe, Emerson, Whitman, J. London, Dos Passos, Tagore so prav tako pomembni za Evropo kakor za Ameriko ali Indijo. Nietzsche je postavil za

nositelja svoje filozofije Zaratustro, Paul Valéry pa je napisal zanimiv uvod v knjigo kitajskega pisatelja Šeng Čenga, kjer razmišlja o posebnostih vzhoda in zapada. Posamezna slovstva so danes brez dvoma le odlomki vsega človeškega ustvarjanja in evropska literatura je samo del — svetovne literature.

Sodobni pojem svetovne literature je nastal komaj v začetku minulega stoletja in ga je idejno izpovedal šele Goethe. Univerzalno literarno zgodovino sta sicer zasnovala že K. Gesner v 16. stoletju (*Bibliotheca universalis*) in P. Lambeck (Lambecius) v naslednjem stoletju (*Prodromus historiae literariae*, 1659), toda njuno pojmovanje splošnega ustvarjanja ne sega preko antične in krščanske kulture ter je docela neznanstveno.²⁸ Utopistični načrt svetovnega kataloga, kakor si ga je zamislil Lambeck, priča o popolnoma nezgodovinskem razsojanju in je odsev tedanje polihistorske dobe, ki si je predstavljala svet v smislu svetega pisma. Tudi J. F. Reimmann ni poglobil tega humanističnega nazora, dasi govori v knjigi *Versuch einer Einleitung in die Historia literaria* (1708) o treh literarnih zgodovinah: svetovni (*historia literaria universalis*, *die Allgemeine*), ožji (*h. l. particularis*, *die Besondere*) in najožji (*h. l. singularis*, *die Allerbesonderste*). Njegova zamisel ni zgrajena na razvojnih literarnozgodovinskih temeljih, kajti sicer bi opredelil literaturo na osnovi narodnega, evropskega in svetovnega ustvarjanja. Čisto po zunanjih vidikih je zgrajena tudi univerzalna zgodovina gledališča *Histoire universelle des théâtres des toutes les nations*, ki jo je pričelo izdajati v Parizu leta 1779. društvo „Société des Gens de Lettres“.

✕ Komaj Giovanni Andrés je razširil literarno obzorje v delu *Dell'origine, de' progressi e dello stato attuale d'ogni letteratura* (Venezia, 1783—1787), kjer je hotel pokazati „kritično literarno zgodovino“ vseh narodov iz vseh časov do osemnajstega stoletja. Toda kljub kratkemu, površnemu orisu

²⁸ Lambecius prav za prav ne razpravlja o literaturi v današnjem pomenu te besede. Svoj oris pričanja s stvarjenjem sveta (*a creatione Mundi*) in se nato povsem oslanja na svetopisemska razdobja. Tako govori o pisateljih pred vesoljnim potopom in po njem, o zidanju babilonskega stolpa, o Mojzesovem obdobju itd.

kitajske, indijske, kaldejske, perzijske in drugih izvenevropskih in evropskih književnosti še ni podal res znanstvene zgodovinske podobe svetovnega literarnega snovanja. Niti C. J. Bouginé (*Handbuch der allgemeinen Literaturgeschichte*; Zürich, 1789—1802), niti L. Wachler (*Versuch einer allgemeinen Geschichte der Literatur*; Lemgo, 1793—1801), niti drugi se niso mogli dvigniti do znanstveno temeljitejšega in zgodovinsko tehtnejšega pojmovanja svetovnega literarnega dogajanja. Morala je nastopiti nova doba, ki je odkrila predvsem posamezne narodne organizme in ob njih zvezanost vsega človeškega ustvarjanja. Zasledovanje literarnih oblik, snovi in pesniških vrst prav do njih izvenevropskih virov, o čemer govori že Lemerrier v delu *Cours analytique de littérature générale* (1817 v 4 zv.), poglobljanje v primitivno ljudsko tvornost (Herder) in začetno literarno primerjanje v prvi polovici 19. stoletja so šele ustvarili nov pojem svetovne literarne celokupnosti.

Goethejeva opredelitev svetovne literature, kakor jo je prvič podal leta 1827. v časopisu „Kunst und Altertum“, ni vzniknila le iz spoznanja občečloveških vrednot umetnosti, temveč zlasti iz doživetja vedno tesnejšega duševnega sožitja in medsebojnega oplajanja evropskih narodov izza renesanse. „Narodna literatura ne pomeni kdo ve kaj,“ izjavlja tega leta Eckermannu, „doba svetovne literature se približuje in vsakdo mora skrbeti, da jo pospeši.“ Nikakor pa ni Goethe zanikal narodne literature, ampak je v članku iz leta 1829., kjer znova govori o svetovni literaturi, poudaril narodni element v splošnočloveškem ustvarjanju.²⁹ Svetovna literatura (eine allgemeine Weltliteratur) ni nikaka plehka, neznačilna internacionalna literatura, pač pa globoko občečloveško pomembna umetnost, ki izvira iz osnov „notranje narave“ (Goethe) posameznih narodnih organizmov.

Svetovni literarni vidik, ki je bil pri Goetheju še precej istoveten z evropskim, korenini na spoznanju narodnega in nad-

²⁹ Glej: Goethe, *Fernerer über die Weltliteratur*. Dopis je bil namenjen 11. nov. 1829 družbi „Gesellschaft für in- und ausländische Literatur“. — O Goethejevem pojmovanju svetovne literature glej razpravo F. Stricha *Goethes Idee einer Weltliteratur* (v knjigi „Dichtung und Zivilisation, 1928).

narodnega pomena pesništva: svetovna je torej lahko samo tista umetnina, ki nudi vsem narodom nova, svojevrstna doživetja, a razodeva na dnu elementarno narodno značilnost. Oba pojma — narodna in svetovna literatura — sta namreč med seboj vzročno nerazdružljivo zvezana. Goethe odkriva v ljudskem ustvarjanju — bodisi evropskem, bodisi hebrejskem ali indijskem — vsem skupno občečloveško potezo, ki spaja njih stvaritve kljub časovnim in krajevnim razlikam v harmonično celoto. Vse narodne literature težijo namreč že po svoji naravi v svetovno kulturno sozvočje.

Goethejev pojem svetovne literature je izrazito zgodovinsko dinamičen, ne pa abstraktno statičen. V njej vidi Goethe neposredno podtalno gibanje, neprestano prepletanje vplivov in odbojev: skupno stremljenje vsega človeštva k velikim umetniškim in kulturnim idealom. Stare civilizacije niso bile zanj le mrtva zgodovinska dejstva, temveč žive sile, ki so v nekem smislu prav tako vplivno pomembne kakor sodobnost. Taka svetovna literatura se je prav za prav pričela oblikovati šele v devetnajstem stoletju in se vsestransko dogradila komaj danes. Niti antika, ki jo je Goethe imel za osnovo evropske literature, niti srednji vek ni poznal dandanašnjega kozmopolitičnega načela, ker ni vedel za pojem narodnosti. Njun univerzalizem je obsegal zgolj grško-latinsko kulturno celokupnost in krščanski svetovni ideal. Do tega pojmovanja je prišla najprej renesansa, ki je sprožila gibanje v narodno, evropsko in svetovno literaturo. Idejno pa se je pričela tvoriti šele ob koncu 18. stoletja iz Rousseaujevega kozmopolitizma in Herderjevega humanizma. Svetovna literatura ni zaključena, dovršena celota, ona se neprestano razvija in oblikuje, v njej je vir nadnarodnih, splošnočloveških tvornih vrednot, ki so že tudi po svojem bistvu nadčasovne, last vseh narodov.

Literarnozgodovinskega problema svetovne literature pa Goethe prav za prav ni podal, dasi so njegove izjave tudi znanstveno opredeljive. Njegovo izhodišče je bilo predvsem idejno, bilo je popoln odsev osebnega doživetja splošnih osnov umetnosti. Primerjalni literarni zgodovinar, ki išče med raznimi književnostmi notranjih vezi in odvisnosti, naleti pri svetovni literaturi na mnoga doslej še skoraj nerešena vprašanja. Ali

se zrcalijo v razvoju vseh književnosti tudi take zakonitosti, kakor na primer pri evropskih, ali se je ritmično vrstenje stilov in idej vršilo tudi pri orientalskih literaturah na takšen način kakor pri nas? Ali so vse literature na svetu med seboj vzročno povezane in kako se je to kazalo v duševni zgodovini človeštva?

V razpravi o primerjalni literarni zgodovini je J. Petersen povsem zanikal možnost splošne sinteze, češ da nimamo za to nikakih znanstvenih oporišč.³⁰ Petersenova teorija je brez dvoma preenostranska, saj ne upošteva niti vplivov tujih literatur na moderno Evropo niti docela svetovno razgibane sodobnosti. Toda tudi tematološka, stilna, oblikovna ali idejna proučevanja izpodbijajo Petersenovo tezo, kajti literarni zgodovinar se pri njih nikakor ne more omejiti zgolj na evropske narode, ampak mora seči tudi v Azijo, kjer se mu vsestransko razjasnijo internacionalni literarni problemi. Ni dvoma, da so bila tovrstna raziskovanja večkrat premalo literarnozgodovinska, toda njih važnosti nikakor ne moremo tajiti. Da bi bilo splošno literarno dogajanje docela razcepljeno in ne bi imelo nikakih skupnih dotikališč, bi danes že kaj težko trdili, zlasti v okviru modernih književnosti. Da bi pa bili mednarodni vplivi pomembni zgolj za ta ali oni narod in bi spadali zato samo v to ali ono narodno zgodovino, kakor trdi Petersen, je nemogoče že zaradi tega, ker so delovali bolj ali manj kolektivno in jih moremo razumeti le iz širšega, svetovnega območja. Primerjalna sinteza je tedaj možna, če ugotovimo razvojno pot vseh književnosti in najdemo v njih skupna izhodišča.

Svetovna literatura pa ni le kronološko po narodih urejena zbirka vsega, kar je človeštvo napisalo. Takšen vidik je povsem shematičen in nam ne razjasnjuje notranjih gibal splošnega literarnega procesa. Osrednja napaka vseh dosedanjih svetovnih literarnih zgodovin je prav v tem, da nam ne podajajo književnosti v celotni razvojni povezanosti, da ne temeljijo na organskem pojmovanju vsega ustvarjanja, kolikor je pač ugotovljivo. Znanstvenik ne bi smel stremiti samo po tem, da v svoji knjigi razvrsti čim več slovstev, temveč da

³⁰ Glej op. ²⁹ v prvem poglavju (str. 32).

obravnavava predvsem tista, ki so res zvezana s svetovnim dogajanjem ter imajo pomen za duševno celokupnost.

V takem idejnem smislu niso sestavljeni niti razni svetovno-literarni priročniki, kakršne so napisali K. Rosenkranz, A. Duquesnel, G. T. Grässe, Th. Mundt, Fr. von Raumer, Angelo de Gubernatis, G. Karpeles, J. Hart, P. Norrenberg, Otto von Leixner, E. Nascher, Scherr, Stern, Busse, Bartels, Engel, Wiegler in mnogi drugi, niti obsežnejše in znanstveno mnogo ambicioznejše sinteze.³¹

J. G. Eichhorn, ki je izdal v začetku 19. stoletja v Göttingenu šest zvezkov obsegajočo, a nedokončano splošno literarno zgodovinsko delo *Geschichte der Litteratur von ihrem Ursprung bis auf die neuesten Zeiten* (1805 do 1812), ni še jasno opredelil pojma literature in zato razpravlja tudi o jezikoslovju, matematiki, fiziki, geometriji, mehaniki in drugih vedah, ki nimajo nikakega stika s pesništvom in umetniško prozo. Njegov poskus spada zato bolj v splošno kulturno zgodovino človeštva, kakor pa v literarno. Osemnajst zvezkov obsegajoča *Storia universale della letteratura* (Milano, 1883) Angela de Gubernatisa pa je značilen zgled nekritične zgodovinske kompilacije, ki je brez prave znanstvene vrednosti. Tudi obsežna in popolnejša Baumgartnóva zgodovina svetovne literature (*Geschichte der Weltliteratur*, 1897—1912), ki je kljub šestim debelim zvezkom nedokončana, ne prinaša novih primerjalnih zgodovinskih vidikov.

Adolf Bartels je skušal v svojem uvodu v svetovno literaturo (*Einführung in die Weltliteratur*, 1913) prenesti težišče splošnega literarnega ustvarjanja na nemško literaturo, ga okleniti z Goethejevim življenjem in pokazati, kako so postopoma prihajale tuje literature v stik z nemško. Takšen opis svetovne literature je docela samovoljen in ne nudi nikakih znanstvenih izsledkov, čeprav je v nekem smislu izviren. — Iz

³¹ V okvir svetovne literature lahko še prištejemo obširne literarno-zgodovinske izdaje, v katerih so obdelane posamezne literature povsem neodvisno druga od druge. Takšna je na primer izdaja „*Geschichte der Weltliteratur in Einzeldarstellungen*“, ki je izhajala v Leipzigu nekaj desetletij. — V isto vrsto spada tudi serija raznih literatur „*Handbuch der Literaturwissenschaft*“, ki jo izdaja O. Walzel v Berlinu že izza leta 1923.

nemške perspektive je tudi nastala R. Meyerja zgodovina svetovne literature 20. stoletja (*Die Weltliteratur im 20. Jahrhundert vom deutschen Standpunkt aus betrachtet*, 1913).³²

Znanstveno povsem dognano proučevanje svetovne literature si bo moralo dograditi nove temelje, če bo hotelo uspešno sestavljati takšne, danes še precej problematične sinteze, ustvariti pa si bo tudi moralo popolnejši način vrednotenja, če bo to spričo skoraj nepregledne snovi sploh mogoče. Mnogi pomisleki, ki se nam porajajo ob kritičnem razsojanju teh knjig, so danes še vsestransko tehtni in nas prepričujejo, da je to izredno važno poglavje primerjalne literarne zgodovine šele komaj načeto.

³² Drugo izdajo je oskrbel in izpopolnil Paul Wiegler (Stuttgart und Berlin, 1922).

Metodologija

Znanstveno raziskovanje mednarodnega literarnega dogajanja obsega predvsem dve glavni, vsebinsko in metodološko določno opredeljeni smeri, ki tvorita z vsemi svojimi podčleni sistematsko ogrodje primerjalne literarne zgodovine. Obe sta že povsem jasno izoblikovali svoje idejne vidike, si zarisali torišče in podali probleme, s katerimi se ukvarjata. Šele če podrobno opišemo obe usmerjenosti, ki se prav za prav med seboj ne ločita po predmetu, ampak predvsem po načinu proučevanja raznih književnosti, in če natančno opredelimo njuni območji, lahko popolnoma razložimo smoter in naloge primerjalne vede, vsa literarna vprašanja, ki spadajo v njeno znanstveno področje.

Prva smer se pri obravnavanju splošnih literarnih problemov bolj ali manj oklepa izrazitih primerjalnih načel, primerjanja samega. Zanimajo jo le taki slovstveni pojavi, pri katerih se dado ugotoviti podobnosti ali istovrstnosti, enakosti ali sorodnosti kakor tudi različnosti ali nasprotstva. V njen okvir pa ne spada zgolj vzporejanje dveh del ali osebnosti, dveh nazorov ali gibanj, temveč tudi razpravljanje o mednarodnem razvoju in preobrazbah literarnih snovi, motivov, pesniških vrst in oblik, stilov in idej. Tako namreč lahko primerjamo Nietzscheja s Tolstim, Dostojevskega s Proustom, ruske narodne pravljice z orijentalškimi, Prešernov sonet s Petrarcom, raziščemo variacije Don Juana v novejših literaturah ali pa podamo razvoj novele od Boccaccia do danes. Z vsemi temi folklornimi, tematološkimi in stilnimi študijami pa smo načeli samo del primerjalnih vprašanj.

Druga smer primerjalne literarne zgodovine pa se ukvarja z mednarodnimi literarnimi vplivi in odnosi. Evropske književnosti se niso oblikovale le v neprestanih medsebojnih stikih, ampak so druga z drugo tudi notranje vzročno povezane. Ustvarjalec ni zrasel zgolj iz samega sebe, iz svojega narodnega okolja, zakaj v njegovem delu odkrivamo tudi tuje vplive, vzore in pobude, oblikovne, vsebinske in stilne odvisnosti, s katerimi ga šele popolnoma razložimo. Razen njegovega duševnega obzorja nas zanima še usoda njegovih spisov, idej in nazorov pri drugih narodih: s čim je vplival na tega ali onega sodobnika, kako so ga sprejeli Nemci ali Angleži, Italijani ali Francozi, kako je učinkoval nanje in kaj jim pomeni. Pri literarnih tokih in idejnih gibanjih bi radi spoznali njihovo celotno razširjenost, izsledili krajevne, časovne in individualne izpremembe, pokazali, kako so se mednarodna duševna valovanja odzvala na primer pri Slovanih, kako pri Germanih, kakšna nova stremljenja so povzročila pri Italijanah, kakšna pri Francozih in Špancih. V isto problemsko območje spadajo še razprave o narodnih značajih in njihovih duševnih značilnostih, ugotavljanje literarnih, kulturnih in idejnih odnosov med posameznimi književnostmi, razpravljanje o kolektivnih ali skupinskih vplivih, skratka, vsa splošna literarnozgodovinska vprašanja od podrobnega zbiranja gradiva, virov in dokumentov do zaključnih sintetičnih orisov.

I. Primerjalni metodološki problemi

1

Analogični in antitetični paralelizmi. Posebno vrsto študij tvori literarno vzporejanje, ki se ukvarja z raziskovanjem podobnosti (analogij) ali različnosti in nasprotij (antitez), enakosti ali neenakosti. Njihov poslednji smoter je v tem, da prikazujejo le take lastnosti in značilnosti, ki razna dela ali posamezne tvorce med seboj približujejo ali pa jih docela odbijajo. S tem komparativnim načelom moremo analizirati dve umetnini, dve miselnosti, dva literarna nazora in opisati dve osebnosti, poudarjaje vse tiste prvine njune duševnosti, ki so jima sorodne ali po katerih se ločita. Te podobnosti in različnosti so lahko

zgolj zunanje, utegnemo pa jih odkriti tudi v globljih predelih njiju načina ustvarjanja, dojemanja sveta in življenjske problematike.

Analogični paralelizem med dvema ustvarjalcema je skušal prikazati Janko Lavrin v eseju Čehov in Maupassant, v katerem je zbral vse značilnosti, ki so obema pripovednikoma skupne, ki ju izpopolnjujejo in pojasnjujejo.¹ „Prvi kakor drugi“, piše avtor, „kaže enako močno lakonično rezervo, umetniški takt, ogromen čut za sorazmernost in tisto sintetsko poenostavljanje, ki ga ne smemo zamenjavati z njegovo obratno stranjo — s primitivno preprostostjo.“ Lavrin ugotavlja, da odklanjata Čehov in Maupassant deklamatorstvo, da čutita oba bistvo novele na nov, izviren način, njun pripovedni slog mu je suha dejstvenost, oba sta užaljena idealista, „otroka svoje dobe, dobe skepticizma in tiste nakazne površnosti, ki je napravila vse sodobno življenje tako filistrsko in vulgarno“. — Dokaj skromneje pa je z analogijami primerjal Pavel Grošelj Prešerna in Petrarco, opozarja na slično notranjo usodo obeh pesnikov, na enako ljubavno idealizacijo ženske (Lavra — Julija), na vsebinske podobnosti njune erotične lirike in skušal obenem z vzporednim vsebinskim nizanjem tekstov podpreti svojo izhodiščno tezo.²

Do zanimivih odtenkov je izvedel antitetični paralelizem med Shelleyjem in Novalisom Georg Brandes v drugem zvezku svojega obsežnega dela o glavnih literarnih gibanjih devetnajstega stoletja, kjer govori o nemški romantiki (*Die romantische Schule in Deutschland*). V svetovnem, življenjskem in umetniškem nazoru obeh vidi „najostrejšo nasprotje“, ki je sploh mogoče, dosleden odklon od vsega, kar je za tega ali onega najznačilnejše. Shelley mu je idejno aktiven borec za svobodo duha, odločen zanikovalec božje individualnosti, oster nasprotnik cerkvene hierarhije in duhovščine, oboževalec prirode in zdravja, v Novalisu pa odkriva povsem obratne poteze: vase poglobljenega, meditativnega romantika,

¹ LZ, 1927. — Kasneje je esej izšel v knjigi *Studies in European Literature*. Constable, London, 1929.

² Pavel Grošelj, *Prešeren in Petrarka* (Leposlovnozgodovinska črtica). ZMS, 1902. (Str. 23—61.)

priznavajočega Boga kot individualno bitje, navdušenega zagovornika hierarhije in jezuitov, pesnika, poveljujočega bolezen in temo. „Za Novalisa“, piše, „je bila resnica v umetnosti in sanjah, za Shelleyja v svobodi.“

Ideološko in življenjsko nesoglasje med Tolstojem in Nietzschejem je poskusil označiti Janko Lavrin s psihološko-literarnega vidika.³ Oba sta avtorju antipoda ene in iste miselnosti, oba imata skupen notranji nagib samoohranitve, toda vsak jo hoče doseči povsem drugače. Medtem ko se raztrpni bolnik Nietzsche zavzema za moč in zdravje, za nadčloveka, za „skrajno aristokratsko-estetski ideal družbe“, se zdravi Tolstoj s svojim poganskim veseljem do življenja oklepa „skrajno demokratično-estetskega ideala družbe“. Nietzschejevo poganstvo se zdi avtorju krščanstvo, nasprotno pa označuje moralista in kristjana Tolstoja za pogana.

Čeprav je takšno vzporejanje v nekem smislu zanimivo, včasih še duhovito in celo na videz prepričujoče, vendar ni večkrat niti znanstveno niti literarnozgodovinsko res utemeljeno. Dokler ima naše primerjanje namen zgolj samo v sebi, ne moremo vsestransko dojeti slovstvenih pojavov, se ne moremo dokopati do res plodnih izsledkov. Z analogičnim ali antitetičnim paraleliziranjem ne iztrgamo ustvarjalca le iz dobe, v kateri je živel, iz realnega okolja, v katerem je snoval svoja dela, temveč si odmislimo nujno tudi njegovo individualno svojstvenost, nešteto sestavnih delov, ki so resnična podoba njegove osebnosti. S tem, da ga povsem svojevoljno in celo nasilno ukujemo v paralelistično metodo, ki je že po svojem bistvu shematična, ga dvignemo v docela abstraktno območje našega umskega razglabljanja. Razen tega pa ga tudi očrtamo statično enkratno, ne razvojno, kakor se je oblikoval, poudarimo le tiste najučinkovitejše, a hkrati najbolj površinske poteze njegovega duha in dela, ki nam omogočajo komparacijo, ter nujno prezremo marsikaj, kar bi oviralo naš namen, najsi bi bilo še tako važno in za pesnika morda celo bistveno značilno. Povsem nemogoče je namreč, da bi našli v svetovni literaturi dva tvorca, ki bi

³ Glej esej Tolstoj in Nietzsche (LZ, 1926.) kakor tudi op. ¹ v tem poglavju (str. 78).

se do sleherne potankosti skladala ali pa odbijala; zato so takšne primerjave samo delno izvedljive.⁴

Primerjalna literarna zgodovina pa zavrača vzporejanje tudi zategadelj, ker ne prinaša tako pomembnih novih znanstvenih izsledkov, da bi z njimi lahko razložili notranjo vzročno odvisnost splošnega literarnega dogajanja. Primerjalno načelo je uporabno le takrat, kadar bi radi estetsko ali kritično vrednotili dve umetnini, pokazali pesniški razmah dveh sorodnih duhov ali označili posebnosti dveh kultur, narodov, obdobj, literarnih gibanj, generacij. Tu je seveda primerjalno načelo zelo uporabno, toda nam mora biti le sredstvo, ne smoter, pripomoček, ne namen. Tako so nastale Perraultove paralele med antično kulturo in moderno francosko literaturo v sedemnajstem stoletju, Andrésovo vzporejanje grške in latinske književnosti (*Parallelo della letteratura greca colla romana*),⁵ Lessingovo kritično vrednotenje francoske ideologije o drami z grško. Na tem načelu temeljijo tudi novejše razlage nekaterih kulturnih organizmov, kolikor se med seboj razlikujejo po notranji psihološki urejenosti in po prasimbolih (O. Spengler) raznovrstne opredelitve narodnih značajev in literarnih obdobj kakor tudi takšna raziskovanja, ki sintetično obravnavajo splošna književna vprašanja po analogijah ali antitezah.

Toda tudi vsa ta proučevanja segajo le delno v problematiko današnje primerjalne literarne zgodovine, dasi prinašajo večkrat važne osvetljave, tehtne oznake in opozorila. S kritičnim vzporejanjem dveh tekstov, dveh dramatičnih koncepcij, dveh prizorov ali form ugotovimo sicer lahko njihove estetske vrednote in podamo značilnosti tega ali onega načina obliko-

⁴ Z esejsko-literarnega vidika je tehtno ocenil Lavrinovo knjigo (glej op. ¹, str.78) Stanko Leben v LZ, 1930. Osnovno napako dela vidi v avtorjevem hotenem iskanju vzporednic. — F. Baldensperger pravi v oceni Lavrinove knjige (glej „Revue de littérature comparée“, 1931, str. 365), da je takšno „primerjanje“ izredno nevarno in pomembno le toliko, kolikor pomaga manj razgledanemu občinstvu širiti obzorje preko domačih meja.

⁵ Tako je Andrés naslovil šesto poglavje v I. zvezku svojega dela *Dell'origine, de'progressi e dello stato attuale d'ogni letteratura* (Venezia, 1783). — V IX. pogl. drugega zvezka glej še: „Parallelo dell'arabica letteratura colla greca e colla romana“.

vanja, ne moremo pa jih zgodovinsko označiti po njihovem postanku in razvoju. Znanstvenik mora dojeti literarno delo predvsem v njegovi časovni vzročnosti, zbrati najrazličnejše podatke zato, da more stvarno pokazati, kako je nastalo. Dognati mora torej vse tiste prvine, ki so dejstveno sodelovale pri njegovi tvorbi. Toda podobnosti še niso vplivi in z analogijami ne povemo o literarnih pojavih prav za prav še nič tako bistvenega, kar bi jih zgodovinsko opredelilo, ampak jih kvečemu zunanje opišemo. Literarni zgodovinar sicer večkrat uporablja vzporednice, ki pa so mu samo pripomoček, ko skuša razbrati svojevrstnosti istodobnih slovstvenih gibanj pri raznih narodih. A še to le takrat, kadar so res utemeljene, kadar slonijo na sintetičnih zaključkih podrobnega znanstvenega proučevanja dejstev. Povsem zmotno bi bilo tedaj, ako bi mislili, da se ukvarja primerjalna literarna veda z vzporejanjem samim, z analogičnim ali antitetičnim primerjanjem, da razlaga tega umetnika s pomočjo drugega, ki mu je podoben ali pa docela nasproten, skratka, da tipizira, katalogizira, razvršča. Njen osrednji namen je predvsem zgodovinski in zavoljo tega mora sloneti na metodah, ki so osnovane na teh načelih.

2

Folklor in tematologija. V to izredno obsežno poglavje primerjalne literarne zgodovine spadajo literarne snovi, motivi in tipi. Folklor se ukvarja posebno s primerjalnim razpravljanjem o izvoru, razširjenosti in preobrazbah pripovedk, pravljic, bajk, legend, basni, pregovorov, izrekov, parabol, skratka, vsega anonimnega ljudskega blaga, ki se je stvarjalo v davni, nejasni preteklosti in se polagoma širilo med narodi. V skrajnih mejah se folklor večkrat dotika celo mitografije in etnografske antropologije.

Tematologija pa-sega v pravo literarno znanost zlasti takrat, kadar rešuje snovne probleme, ki so tesno združeni z umetniškim ustvarjanjem, ko skuša pokazati, kako se je v evropski ali svetovni književnosti ponavljal in spovračal ta ali oni pesniški motiv, ta ali ona snov ali literarni tip. Znanstveno usmerjenost primerjalne literarne zgodovine je v nekem smislu začela tematologija s folkloro vred, posebno v Nemčiji, ki se je izza romantike z vso vnemo ukvarjala z „zgodovino snovi“

(Stoffgeschichte) ter skušala v tem območju utemeljiti tudi prva metodološka načela nove vede.⁶ Nekateri znanstveniki so jo hoteli v začetku dvajsetega stoletja s strogo literarnozgodovinskih vidikov povsem razvrednotiti (P. Hazard), vendar jo mnogi komparativisti še vedno upoštevajo, kolikor nudi možnost ugotavljanja snovnih vplivov pri tvorbi pesniških del in skuša razvojno razložiti prehajanje snovi od naroda k narodu, iz dobe v dobo.

Pri proučevanju folklo~~r~~e se literarni zgodovinar opira bistveno na načelo primerjanja, to se pravi, da opredeljuje pripovedke, bajke ali legende po njihovi snovni enakosti, podobnosti, sorodnosti in vsebinski skupnosti. Vendar pa ni vzporejanje samo njegov poslednji namen, dasi more prav za prav le tako ugotoviti variacije ene in iste snovi ter razbrati vse posebnosti, ki ločijo na primer po vsebini enako indijsko pripovedko od arabske, grške, francoske, nemške, slovanske in drugih. Zanima ga zlasti to, odkod so vse te snovne enakosti pri pripovedkah najrazličnejših narodov in obdobj, odkod njihove sorodnosti: ali so vzniklile vse v skupni pradomovini ali pa so nastajale neodvisno druga od druge? Pripovedke o Pepelki ne nahajamo le v Franciji, na Portugalskem, v Italiji, Nemčiji, na Škotskem, Danskem, Norveškem, Finskem, Poljskem, v Rusiji, Albaniji, moderni Grčiji, na kratko, skoraj pri vseh evropskih narodih, ampak tudi v Afriki, Mali Aziji in prav v osrčju Indije.⁷ Tako je nastala Benfeyjeva teorija o indijskem izvoru evropskih pripovedk in v istem smislu razlaga tudi E. Cosquin nastanek evropskih pravljic in bajk, češ da so polagoma prihajale k nam iz svoje prvotne domovine Indije preko sosednjih narodov.⁸

⁶ Izraz tematologija (thématologie, nauk o literarnih snoveh), ki se nam zdi najbolj prikladna oznaka za tovrstne študije, je prvi uporabljal Paul Van Tieghem leta 1920. v razpravi „La synthèse en histoire littéraire: littérature comparée et littérature générale“. (Glej op. ¹⁰ v prvem poglavju te knjige st. 30).

⁷ Miss Marian Roalfe Cox je zbrala v knjigi *Cinderella* (London, „Folk-Lore Society“, 1893) okrog 350 pripovedk tega tipa pri najrazličnejših narodih.

⁸ Glej Th. Benfeyja uvod v delo *Pantschatantra* (Leipzig, 1839). E. Cosquin: *Les contes populaires et leur origine* (1894); *L'origine des contes populaires européens* (1889). Obe razpravi sta izšli nato v knjigi *Études folkloriques; Recherches sur les migrations des contes populaires et leur point de départ* (Champion, Paris, 1922).

× Toda kako vendar se je to dogajalo, kdaj in ob kakšnih zgodovinskih prilikah? Kateri narodi in kako so nam posredovali vse to orientalsko domišljijско bogastvo? In naposled: ali je sploh mogoče določno ugotoviti praoblike in pravsebino pravljičnih snovi, časovno točno zarisati njihovo prehajanje od naroda k narodu, iz stoletja v stoletje? Ni dvoma, da je vse polno bajk, pripovedk in pravljič, ki so kljub raznim izpremembam „na dnu enake“ (Cosquin), toda ali niso nemara nastale mnoge med njimi „poligenetsko“ (J. Bédier), to se pravi, na različnih krajih in v raznih časih, se tvorile slučajno in neodvisno druga od druge? Zastaviti pa si moramo še načelno vprašanje: v kolikerni meri smemo prav za prav uvrstiti v literarno zgodovino vse to zapleteno in morda celo hipotetično iskanje izvorov, prvotnih snovnih zasnutkov, ki jih včasih skoraj ne moremo ločiti od mitologije? Gotovo je folklor važen člen splošne kulturne zgodovine, saj skuša doumeti osnove kolektivnega duševnega življenja človeštva, razjasniti primitivno ljudsko tvornost, čustvovanje, mišljenje, razbrati človekove prvotne predstave o svetu, lastni usodi, vidnem in nevidnem, ki ga obdaja, razvozljati vse polno zanimivih, a še nerešenih vprašanj.⁹ Toda s svojo usmerjenostjo, metodami in idejnimi smotri tvori docela posebno znanstveno področje ter je zato nikakor ne moremo uvrstiti v primerjalno literarno zgodovino, ki se ukvarja predvsem z individualnimi umetniškimi stvaritvami in njihovo mednarodno povezanostjo.

✓ V nasprotju s folkloro pa razpravlja tematologija o snoveh, motivih in tipih, ki so jih pesniki jemali za gradivo svojih del, jih idejno preustvarjali in umetniško preoblikovali. V tem smislu obravnava tematologija v okviru splošne literarne zgodovine predvsem snovno-materielno plat književnih umotvorov. Znanstvenika ne zanimajo več prvotne oblike snovi in tudi ne to, kako so kot pravljičice, legende ali pripovedke krožile od naroda do naroda, temveč njih pomen in vloga v občji književnosti, njihova osrednja slovstvena problematika. Temato-

⁹ O motiviki in pesniškem izrazu v narodni pesmi je napisal zanimivo primerjalno študijo dr. I. Prijatelj z naslovom Psihologični paralelizem s posebnim ozirom na motiv slovenske narodne pesmi. (ZMS, zv. IV, 1902.)

log skuša izslediti, kdaj se je v prozi ali poeziji pojavila ena ali druga snov, kdo jo je prvi obdelal, kako se je nato skozi stoletja do dandanes razvijala in kakšna preoblikovanja je doživela pri raznih narodih in tvorcih. Zgodba o trpeči in vdani Grizeldi je bila prvotno pravljica in se je v tej obliki tudi ohranila v Španiji, Nemčiji, Rusiji, na Danskem in drugod, toda v literaturo jo je uvedel šele Boccaccio v zbirki novel „Il Decamerone“ (1350) ter jo tako utemeljil kot pripovedno snov. Za njim so jo epično, lirično in dramatično obdelovali poleg Italijanov (F. Petrarca, L. Riccoboni, C. Goldoni), Francozov (Ch. Perrault, B. Imbert) in Špancev (Lope de Vega) še Angleži (G. Chaucer, W. Forrest), Nemci (Hans Sachs, G. A. Bürger, C. Simrock, A. Arnim) in pisatelji drugih narodov. Dotedanjo snov pa je v dvajsetem stoletju psihološko razgibal Gerhart Hauptmann v drami *Griseldi* (1909) ter ji dal povsem nove umetniške vrednote.¹⁰

Enako lahko raziščemo tip Don Juana v svetovni literaturi od Tirsa de Moline mimo Molièra, Byrona, Musseta prav do danes, zberemo variacije motiva nezakonske matere v evropski liriki (Goethe, Prešeren), pokažemo, kako je obdelal Sofonizbo Voltaire, a kako Alfieri, kakšen odmev je dosegel v romantiki in neoromantiki motiv dvojnika in kako se zrcali v Cankarjevi črtici „Originalu“. Nemirni, iz dežele v deželo venomer blodeči Ahasfer je v vseh dobah zanimal tvornega duha in dajal pobude za idejno vsakovrstne umetniške izpovedi. Shelley je v pesnitvi *Queen Mab* upodobil predrznega, upornega, brezbožnega Ahasfera, čigar duh neprestano snuje splošni prevrat in obče uničenje. Schillerjev *Geisterseher* ga prikazuje kot temačnega, skrivnostnega popotnika, ki vzbuja hkrati grozo in občudovanje. Vsebinsko, idejno in pesniško so isto snov še vsak po svoje oblikovali Adalbert von Chamisso (*Der neue Ahasverus*), Edgar Quinet (*Ahasvérus*), Robert Hamerling (*Ahasver in Rom*), André Van Hasselt (*Quatre in-*

¹⁰ Dr. Käte Laserstein, *Der Griseldisstoff in der Weltliteratur. Eine Untersuchung zur Stoff- und Stilgeschichte*. („Forschungen zur neueren Literaturgeschichte“; herausgegeben von dr. F. Muncker. Zv. LVIII. Weimar, 1926.)

carnations du Christ), Otto Schaching (Der ewige Jude) in mnogi drugi.¹¹

Znanstvena naloga tematologije je potemtakem v tem, da skuša čim izčrpnje zbrati v svetovni književnosti vsa dela, ki obravnavajo iste snovi, motive ali tipe, jih po kronološkem zgodovinskem načelu razvrstiti in opisati. Njen izhodiščni vidik je predvsem primerjalni, kajti pri vsebinski analizi istoslovnih umotvorov ji gre prav za prav za to, da ugotovi med njimi poleg skupnosti, sorodnosti in enakosti tudi krajevne, časovne, idejne in individualne preobrazbe ali različnosti. Ob bibliografskem nizanju gradiva in primerjalnem opisovanju del pa stremi tematologija še po celotnejših znanstvenih ugotovitvah, ki naj razjasnijo, kakšne razvojne poti so snovi opisale v raznih obdobjih mednarodnega ustvarjanja, kako so se v času in prostoru izpreminjale, kakšne pesniške probleme nudijo danes. Tudi ta tematološka proučevanja koreninijo prav za prav na načelu vzporejanja, ki je znanstveniku samo sredstvo za zgodovinske zaključke in nima namena, podajati zgolj paralel. Ako pa primerja tekste in sestavlja razvojne orise, seže lahko tudi v sintetično razlago pesniških preoblikovanj snovi, upošteva hkrati estetska, idejna, stilna, časovna, vplivna, svetovnonazorna in individualna gibalna, kolikor so odločilno sodelovala pri tvorbi novih umetnin in se v njih tudi dejansko zrealijo. S tem pa že načne globljo literarnozgodovinsko problematiko snovnih vplivov in vzročnih odvisnosti.

Področje tematologije je spričo pestre raznolikosti snovi, ki so se v svetovni literaturi udomačile in se v njej še neprestano stvarjajo, zelo obširno in v nekem smislu skoraj nepregledno. V njeno znanstveno okročje ne spadajo namreč samo bajne, pravljичne, religiozne in zgodovinske snovi, ki imajo kolikor toliko dovolj jasno opredeljeno vsebinsko ogrodje, ampak tudi razne domišljjske stvaritve, čustvena razpoloženja, družabni poklici, socialne uredbe, prirodni pojavi, pokrajinska okolja, vsakovrstna bitja, predmeti, orodje, kratko in malo vse, kar je po svoji pomembnosti postalo predmet splošnega literar-

¹¹ O tipu Ahasfera v evropski literaturi 18. in 19. stoletja glej razpravo H. Glaesenerja *Le type d'Ahasvérus aux XVIIIe et XIXe siècles* („Revue de littérature comparée, 1931, str. 373—397.).

nega oblikovanja. Zato je povsem nujno, da skušamo razporediti celotno tematološko gradivo po bistvenih potezah raznih snovi v posamezne skupine in jih tako določno opredeliti. Pri razporedbi moramo upoštevati predvsem vsebinski vidik, kajti le tako utegnemo zarisati čim natančneje razlike med snovmi, a obenem poenostaviti tudi razpredelnico samo.

Vso tematološko tvarino smo tedaj razdelili v pet skupin, vsako skupino pa še podrobneje razčlenili v pododdelke, opozarjaje posebno na tiste snovi, ki jih je primerjalna literarna zgodovina doslej že raziskovala.¹³

a) V prvo skupino spadajo mitološke, legendarne in pravljичne snovi, tradicionalne zgodbe, pripovedke, bajke, simbolično-mitični liki in personifikacije nadnaravnih, božanskih bitij, v katerih se zrcali verovanje preprostega človeka, njegovo tolmačenje življenjskih in prirodnih skrivnosti, sploh vse, kar je po svojem poreklu plod naivne ljudske domišljije in je šele kasneje prešlo tudi v literaturo. To poglavje tematologije je najbližje folklori in mitografiji, ki pa se ukvarjata, kakor smo že ugotovili, zgolj z nastojem in razlago snovi v njihovi prvotni, neliterarni obliki, medtem ko skuša literarni zgodovinar izslediti, kakšen odmev so imele v svetovnem slovstvu in kakšna umetniška dela so vzbudile. Po vsebini, krajevnem izvoru in deloma tudi časovnem postanku pa ločimo mitološke, legendarne in pravljичne snovi v tri skupine: v orientalske, antične in evropske.

Iz orientala smo prejeli dolgo vrsto bajnih bitij, čarovnikov, duhov, princev, kraljevičev, junakov, od tam so dospele k nam fantastične zgodbe, polne težke mistike, skrivnostni do-

¹³ Paul Van Tieghem je v knjigi o primerjalni literarni zgodovini razdelil celotno tematološko tvarino samo na tri skupine: 1. Situations et thèmes traditionnels. 2. Types littéraires, réels ou imaginaires. 3. Légendes et personnages légendaires. Razporeditev je na več mestih pomanjkljiva in neprikladna. Marsikaj, kar bi spadalo na primer v prvo skupino, je avtor učlenil v tretjo, nekaterih snovi pa niti ni upošteval. Zaradi prepodrobne razčlenbe gradiva je nepregledna tudi razporeditev snovi, ki jo je podal za nemško literarno zgodovino Kurt Bauerhorst v knjigi Bibliographie der Stoff- und Motivgeschichte der deutschen Literatur. (Delo je izšlo v zbirki P. Merkerja in G. Lüdtkaja „Stoff- und Motivgeschichte der deutschen Literatur“, Berlin, 1932.)

godki, najrazličnejši pravljичni motivi: od čarobne palice, ki izpolni človeku vse, cesar si želi, mimo letečih preprog, magičnih predmetov, govorečih živali tja do dvojnikov, zaklete ladje in čudodelnega prstana, ki te stori nevidnega. Evropski pisatelji niso črpali teh snovi samo iz arabske zbirke pravljic „Tisoč in ena noč“, ki ima v svetovni literaturi obširno zgodovino, temveč so v romantiki in neoromantiki segali ponje tudi k azijskim, afriškim in celo ameriškim divjim plemenom, opajajoč se v njihovi primitivni simboliki in mitično-religiozni svojevrstnosti. Literarni eksotizem ni imel samo estetskih nagibov, ampak je bil večkrat tudi etično usmerjen, a kar najbolj je sproščal pisateljevo domišljijo in jo izpodbujal za nove umetnine. Iz orientalskih pravljичnih virov so posredno ali neposredno zajemali Ch. Perrault, Wieland, W. Hauff, E. T. A. Hoffmann, A. Chamisso, Q̄Ehlenschlaeger in mnogi drugi, jih prepletali z evropskimi bajnimi motivi in osebnimi pesniškimi spoznanji. Sodobni ruski pisatelj Aleksej Remizov se pogloblja v mitični svet Kabilov, v prastara orientalska legendarna izročila ter obliči samosvoje pesniške umotvore ob njih. — Tematologu se odpira tu obilno okrožje raziskovanja, zlasti če hoče podrobneje spoznati razvojno pot snovi in motivov v splošni književnosti ter opisati njihove različne literarne preobrazbe. Tako je pokazala Hilda Schulhof v razpravi Wilhelm Hauffs Märchen („Euphorion“, 1928), kako je Hauff prepesnjeval orientalske pravljичne snovi.

Evropsko ustvarjanje pa so prav posebno razgibavali in oplajali grški mitološki in legendarni liki. V Edipu, Agamemnonu, Heleni, Elektri, Antigoni, Orfeju, Pigmalionu, Narcisu, Fedri in mnogih drugih antičnih postavah so pesniki in dramatik odkrivali poleg fabulativne razgibanosti v dogajanju in življenjske plastičnosti junakov, ki so jih deloma umetniško podali že grški ustvarjalci, tudi velike idejne probleme in občeloveške vrednote. Zato so neprestano segali po njih, jih vsak po svoje preustvarjali in na novo oblikovali. Zaradi močne simbolične pomembnosti je zlasti zanimiva usoda Prometeja v svetovni literaturi od Aishila preko renesanse mimo Shelleyja, Goetheja in drugih vse do Spittelerja in Andreja Gida, čigar „Slabo priklenjeni Prometej“ razodeva močno osebno pisateljevo

problematiko. O splošni razširjenosti te izredno priljubljene snovi, ki je navdihnila dolgo vrsto pesnitev, je znanstveno razpravljal že ob koncu devetnajstega stoletja italijanski tematolog Arturo Graf (*Prometeo nella poesia*; Torino, 1882). Kasneje so jo poleg Brandesa z raznih vidikov raziskali še mnogi drugi. Ob Prometeju so se v evropski književnosti najbolj uveljavile še: *Ifigenija* (Racine, Goethe, J. Moréas), *Medeja*, ki je doživela od Euripida mimo Seneke, Corneilla, Gloverspa pa do Klingerja in Grillparzerja dolgo vrsto umetniških stvaritev, *Dido* (Dolce, E. Jodelle, Marlowe, Scudéry) in *Amfitrion* s pestro in za veselo igro kakor nalašč prikladno vsebino (Plaut, Molière, Driden, Giraudoux).¹³

Pri evropskih pravljicnih motivih, mitoloških snoveh in legendarnih tipih se moramo zaradi obsežnosti gradiva omejiti zgolj na tiste, ki so imeli zares splošen literarni pomen. Parzival, Libuša, Elga, Roland, Golem, Lenora, Godiva, Merlin, Grizelda in mnogo drugih na pol bajnih, na pol zgodovinskih likov se je v tej ali oni obliki odzvalo kolikor toliko v celotni evropski književnosti ter jih ne srečujemo samo v nemškem, francoskem in angleškem pesništvu. Za tematologa je pri študiju teh snovi vsekakor važno, da skuša ugotoviti njihov časovni in narodni izvor, kolikor je to pač dejansko mogoče, in pokazati: kdaj, pri katerem narodu in pisatelju so se prvič pojavile in kako so se nato širile tudi drugod. Samo tako moremo namreč razvojno točno zarisati njihovo pot pri raznih narodih in razjasniti nastoj posameznih pesnitev. Tako je raziskala Käte Laserstein snov Grizelde v svetovni literaturi, *Gendarme de Bévoitte* pa legendo o Don Juanu od njenega španskega izvora do evropske romantike (*La légende de Don Juan, des origines au romantisme*; Paris, 1911). Ob Don Juanu pa so znanstveniki doslej gotovo najbolj proučevali Fausta, to morda najznačilnejšo evropsko legendarno osebnost, ki ima tudi zgodovinska oporišča. Raziskovali so nastoj pripovedke, njen splošni razvoj in razna pesniška oblikovanja od prvih anonimnih poskusov mimo Marlowove tragedije „Tragical Hi-

¹³ O tragičnih grških likih v književnosti razpravlja K. Heinemann v knjigi *Die tragischen Gestalten der Griechen in der Weltliteratur*. (Dieterich, Leipzig, 1920.)

story of Dr. Faustus“, Goethejeve občečloveško simbolne veleumetnine vse do danes. (Glej: R. Petsch, *Faustsage und Faustdichtung* v knjigi „Gehalt und Form“; Dortmund, 1925. — Fr. Neubert, *Von Dr. Faustus zu Goethes Faust*; Leipzig, 1929.) Goethe je s svojim umotvorom vzbudil v svetovni literaturi najrazličnejša pesniška podoživljanja faustičnega problema, kar spada bolj v poglavje o vplivih kakor pa v tematologijo. Podrobneje so se komparativisti ukvarjali še s pripovedko o Romeu in Juliji,¹⁴ ki je dosegla umetniški višek v Shakespearovi mojstrovini, in z bajeslovno zgodbo o večnih zaljubljenih Tristanu in Izoldi, analitično razpravlja o vseh pesnitvah, romanah in dramah, ki jih je navdihnila izza prvih francoskih tekstov v srednjem veku mimo Gottfrieda Strassburškega, Hansa Sachsa in drugih do dvajsetega stoletja.¹⁵

b) Mitološkim in legendarnim snovem so v marsičem sorodne religiozne, vendar jih moramo zaradi obširnosti, a tudi vsebinske svojevrstnosti razporediti v posebni skupini. Sem spadajo osobito motivi, zgodbe in osebe, ki jih je evropska literatura zajemala iz biblije. Koliko tragedij, dram, epov, balad in romanc je navdihnila že samo stara zaveza svetega pisma. Poleg Mojzesa, Tobije, Suzane, Belzararja, Jeremije, Davida in drugih likov so se v književnosti zlasti razširile snovi, ki so izrazite po svoji dramatični razgibanosti: Estera, Jefte (Joost van den Vondel, Gregorčič), Judit (glej: E. Purdie, *The story of Judith in German and English literature*; Paris, 1927), temačni bratomorilec Kajn (Gesner, Byron, Leconte de Lisle) kakor tudi svetopisemski dogodki, ki razodevajo globoko religiozno problematiko: stvarjenje sveta, izvirni greh, vesoljni potop, zidanje babilonskega stolpa, uničenje Sodome in Gomore itd.

Izredno obsežno poglavje tematologije pa zavzemajo snovi iz nove zaveze svetega pisma: Herod, Marija Magdalena, Janez Krstnik, Saloma (Cato, Wilde), zgodba o izgubljenem sinu itd.

¹⁴ L. Fränkel, *Untersuchungen zur Entwicklungsgeschichte des Stoffes von Romeo und Julia* („Zeitschrift für vergleichende Literaturgeschichte“, 1890 in 1891).

¹⁵ W. Golther, *Tristan und Isolde in der französischen und deutschen Dichtung des Mittelalters und der Neuzeit*. Berlin, 1929.

Skoraj neizčrpno znanstveno gradivo nudijo lirska, dramatična in epična prikazovanja Kristusove osebnosti, njega življenja, čudežev, naukov, božanskega poslanstva. Srednjeveški misticismem je kar tonil v Kristusovem problemu, toda tudi romantika in neoromantika sta ga skušali vsaka po svoje umetniško dojeti (H. W. Longfellow, Wergeland, J. Masefield). Sintetična študija o Kristusu v svetovni literaturi bi pokazala mnogo zanimivih pojmovanj te izrazito religiozne snovi. V veliki meri je posegala v poezijo tudi Marija: predvsem so se širila legendarna izročila o njenem življenju, ki so nastala kot plod preprostega religioznega čustvovanja ne le že v zgodnji dobi prvega krščanstva, nego tudi kasneje. V književnem ustvarjanju ima obsežno zgodovino še apokalipsa, saj je z mistično vizionarstvom prepojila različne pomembne krščanske umetnine.

Ob omenjenih religioznih snoveh pa ne smemo pozabiti še na svojevrstno imaginarno postavbo — satana. V literaturi ga srečamo v raznih oblikah: kot upornega angela, duha negacije in zlega, kot cinika, zvitorepega dialektika ali pa kot zapeljivca, prevarljivca in celo umskega nebogljenca ali hudomušneža. Najznačilneje so ga orisali Milton (Lucifer v *Paradise Lost*), Goethe, čigar Mefisto v *Faustu* je doživel svetovno slavo, Alfred de Vigny, Carducci in Victor Hugo (*Fin de Satan*), pri nas pa Ivan Cankar v drami *Pohujšanju v dolini Šentflorjanski*. Na poseben način ga slika v sodobnosti Aleksej Remizov, prav tako tudi G. Bernanos v delu *Sous le Soleil de Satan*. Znanstveno je o tej snovi razpravljal Poljak J. Matuszewski (*Djawol w poesij*; 1894).

V to tematološko skupino moramo prištevati še svetniške legende in razne religiozne domišljjske like, ki so nastali v krščanstvu. Opisali smo že, kako se je širila v evropski književnosti bajeslovna zgodba o večnem židu Ahasferu in kako so jo pesniki oblikovali. V srednjem veku je bila zaradi izpodbudne vsebine in moralnih naukov priljubljena zlasti legenda o sv. Alekseju. Prav tja spadata še svetnika Frančišek Asiški in Jurij ter svetnice Elizabeta, Cecilija, Genovefa (Tieck, Hebel), potem snovi iz življenja znamenitih papežev, mučnikov, cerkvenih odpadnikov in reformatorjev: Savonarola, Hus, Calvin, Luther. (Glej: A. Kraus, *Husitstvu v literatuře*,

Praga, 1917—1924.) Tudi preganjanje prvih kristjanov in njihov trdovratni boj za afirmacijo krščanstva sta nudila mnogo gradiva raznovrstnim literarnim spisom, med katerimi je doživel svetovni uspeh zlasti Sienkiewiczjev roman iz Neronove dobe „Quo vadis“.

Ob teh določno opredeljenih snoveh pa zanimajo tematologe tudi splošni religiozni problemi. Saj kažejo, kakšnega pomena je bila v pesniškem ustvarjanju te ali one dobe na primer katoliška svetovnonazorna ideologija, kaj sta pomenila protestantizem in pravoslavje, kako se zrcalijo religiozni motivi v romantiki, naturalizmu in novodobnih literarnih strujah, v drami, romanu ali liriki, kakšen odmev so dosegle v evropski književnosti vzhodne religije: budizem, mohamedanizem itd. Brez dvoma pa segajo ta razpravljanja v marsikaterem pogledu že v poglavje o mednarodnem valovanju idej in njihovih vplivih na literaturo.

c) Tretjo skupino naše razpredelnice obsegajo zgodovinske snovi, važni zgodovinski dogodki in znamenite osebnosti, ki so postale pomembne za splošno literarno ustvarjanje. Iz perzijske preteklosti sta segla v književnost Kserkses in Artakserkses, iz grške pa predvsem Aleksander Veliki. Izmed antičnih snovi so se v evropski drami najbolj uveljavili nekateri rimljanski zgodovinski liki: Neron, Hanibal, brata Grakha, Virginija, zlasti pa Brut, Cezar, Antonij, Kleopatra (Shakespeare, E. Jodelle, Lohenstein, B. Shaw) in Sofonizba (Trissino, Montchrestien, Mairet, Voltaire, Alfieri itd.).¹⁶ Zgodovinsko jedro nekaterih srednjeveških snovi je legenda tako prerasla, da so se pretežno širile v drugotni, domišljjsko preustvarjeni obliki. To velja zlasti za zgodbo o kastiljskem vitezu in španskem narodnem junaku Cidu, čigar močno idealizirano osebnost so opevale ljudske pesmi, romance (Romanzero del Cid), junaški

¹⁶ F. Gundolf, *Cäsar, Geschichte seines Ruhmes*. Berlin, 1924. — G. H. Möller, *Die Auffassung der Kleopatra in der Tragödienliteratur der romanischen und germanischen Völker*. Freiburg, 1889. — Ch. Ricci, *Sophonisbe dans la tragédie classique italienne et française*. Torino, 1904. — H. Speck, *Katilina im Drama der Weltliteratur*. (Ein Beitrag zur vergleichenden Stoffgeschichte des Römerdramas.) Leipzig, 1906.

ep ter nudile obenem vsebinsko gradivo tudi literarnim pesnitvam (Guillén de Castro, P. Corneille, Herder). Semkaj se morajo uvrstiti še Atila, Karel Veliki, Agnes Bernauer in Wilhelm Tell, ki je posebno zaslovel s Schillerjevo dramo.

Med zgodovinskimi osebnostmi novega veka so se najbolj udomačili v splošnem književnem ustvarjanju: Cesar Borgija, Tamerlan, Sulejman Veliki, Anna Boleyn, Ivan Grozni, Filip II., Wallenstein, Gustav Adolf, Osman, Mazepa (Byron, Puškin), Peter Veliki in njegov sin Aleksej, Laudon, Kosciuszko, Andreas Hofer, Disraeli, Bismarck. Ob Don Carlosu (Otway, Schiller) in Mariji Stuart (glej: *K. Kipka, Maria Stuart im Drama der Weltliteratur vornehmlich des 17. und 18. Jahrhunderts. Ein Beitrag zur vergleichenden Literaturgeschichte.* Leipzig, 1907), so znanstveniki zlasti proučevali mednarodno literarno razširjenost, pesniške obdelave kakor tudi idejna pojmovanja francoske narodne junakinje Device Orleanske, ki so jo umetniško, kajpak vsak s svojega vidika, prikazali posebno Schiller, Tom Taylor, Percy McKay in B. Shaw.¹⁷ Izreden svetovni odmev pa je dosegel v literaturi Napoleon, saj so ga v neštetih pesmih, dramah in romanih upodabljali moderni ustvarjalci najrazličnejših narodov od Goetheja preko Manzonia, Hazlitta, V. Hugoja, Heineja, Puškina, Lermontova, Wergelanda, Feketeja, Bilderdijka do Tolstojaja (*Vojna in mir*), Aldanova (*Sveta Helena*) in sodobnikov. Tematološka raziskovanja Napoleonove literarne problematike obsegajo že mnogo debelih knjig, podrobnih znanstvenih razprav, študij in bibliografskih pregledov, ki kažejo, kako globoko je učinkovala osebnost tega svojevrstnega moža na mednarodno umetniško ustvarjanje.¹⁸

Snovno važni so še nekateri značilnejši zgodovinski dogodki. Zato jih moramo priključiti k tej skupini. Križarske vojne se niso odzvale le v francoski in nemški poeziji, ampak

¹⁷ E. von Jan, *Das literarische Bild der Jeanne d'Arc.* (1429—1926). Halle, 1928.

¹⁸ O Napoleonu glej: O. Hellmann, *Napoleon im Spiegel der Dichtung.* Glogau, 1914. — J. Dechamps, *Sur la légende de Napoléon.* („Bibliothèque de la Revue de littérature comparée“, zv. 73.) Paris, Champion, 1931.

tudi v angleški, španski, italijanski in slovanski. Mnogo gradiva so dajale evropskim pisateljem reformacija in protireformacija kot religiozni in kulturnoidejni gibanji, kmečki upori s svojo socialno problematiko, tridesetletna vojna in bitke s Turki s svojo fabulativno pestrostjo. Še globlje pa je segla v književnost francoska revolucija, ki je privlačevala tvorce, bodisi z veliko idejno in socialno pomembnostjo, bodisi z razgibanostjo takratnega dogajanja in s tragično veličino nekaterih osebnosti, kakor sta bila Danton in Robespierre. Prezreti tudi ne smemo Napoleonovih vojn, kolikor nudijo vsaka zase povsem določeno snov, francosko-nemške vojne v letih 1870. in 1871., zlasti pa svetovne vojne, ki je dala pobudo za skoraj nepregledno vrsto literarnih del od Barbussa, Dorgelèsa, Raynala, Duhamela pri Francozih, Arnolda Zweiga, L. Renna, E. M. Remarqua pri Nemcih, Dos Passosa, J. B. Whartona pri Američanih, Ph. Macdonalda, Patrica MacGilla, R. H. Mottrama, L. O'Flahertyja pri Angležih do L. Andrejeva, K. Fedina, J. Durycha, J. Haška in I. Cankarja pri Slovanih. *1 STEVE JAKOVLJEVIČ A, Vrleja,*

č) V četrto skupino tematologije uvrščamo družabne snovi. Med nje spadajo predvsem študije, ki raziskujejo, kako je literatura razvojno prikazovala razne družabne sloje in poklice. Znanstvenik skuša čim izčrpnje pokazati, kako so pisatelji te ali one dobe obravnavali in pojmovali vladarja, plemenaša, kneza, meščana, diplomata, kmeta, trgovca, delavca, duhovnika, advokata, zdravnika, profesorja, študenta, politika, uradnika, častnika, vojaka, žurnalista in mnogovrstne druge tipe. Spričo prevelike razširjenosti, a premajhne vsebinske in idejne problematike teh snovi zabrede komparativist kaj lahko, osobito če se ne omeji le na najznačilnejše umetniške kreacije družabnih poklicev, v golo nizanje gradiva, v bolj ali manj brezplodno naštevanje imen in del. Med temi snovmi pa je vendar nekaj takih, ki se dajo dovolj uspešno znanstveno proučiti. Tako n. pr. skopuh, čigar značaj in življenjsko miselnost so opisovali največji tvorci (glej: C. Grassi, *L'avarò nella commedia*; Roma, 1900), vlačuga, ki ima zanimivo zgodovino v evropski drami in prozi od grških heter tja do Zolajevega romana „Nane“ (glej: F. Landsittel, *Die Figur der Kurtisane im deutschen Drama des 18. Jahrhunderts*;

Heidelberg, 1929), zločinec,¹⁹ ki je bil v moderni literaturi predmet mnogih psiholoških romanov, a med umetniki zlasti skladatelj (n. pr. R. Rollanda roman „Jean Christophe“, J. Wassermannova roman „Das Gänsemännchen“ itd.).

Pisatelji pa so zajemali snovi in motive tudi iz človeškega duševnega, čustvenega in telesnega življenja. Zanimivo zgodovino imajo v književnosti sanje, izmed telesnih pomanjkljivosti (n. pr. slepec) in duševnih neravnovesij je prav za prav vredna znanstvene obdelave najbolj blaznost (Shakespeare, Dostojevskij, A. Huxley); obilno gradivo pa je zbrala tematologija tudi o raznih literarnih upodobitvah samomora in smrti (glej: P. Bornstein, *Die Dichter des Todes in der modernen Literatur*; Berlin, 1899). Najbolj opevana in opisovana pa je v književnosti brez dvoma ljubezen, in sicer na najrazličnejše načine: bodisi kot idealno, abstraktno ali celo mistično religiozno hrepenenje po ženi, bodisi kot zgolj telesen, seksualen gon, ki se izživlja tudi v abnormalnostih in anomalijah. Sintetična študija o erotičnem problemu v evropskem slovstvu izza renesanse do sodobnosti bi morala obsegati vsa ljubavna čustvovanja od Danteja preko Petrarce, Cervantesa, Shakespeara, Voltaira, Goetheja, Byrona, Puškina, Prešerna, Heineja, Tolstoja, Ibsena, Baudelaira do Hamsuna, Prousta in D. H. Lawrence.²⁰

V to skupino prištevamo še različne narodne tipe kot predstavnike posebnih rasnih značilnosti: Angleža, Rusa, Nemca, Američana itd. Med njimi je vreden znanstvene pozornosti prav za prav predvsem Jud, ki je segel v literaturo res kot določen, psihološko jasno opredeljen značaj ter zapustil v njej močne sledove (glej: M. J. Landa, *The Jew in Drama*; London, 1926). Mnoge politične in socialne snovi (n. pr. diktatura, republikanstvo, demagogija, liberalizem, socializem, marksizem, fašizem itd.), ki so učinkovale na mednarodno književnost,

¹⁹ E. Wulffen, *Das Kriminelle in der Weltliteratur*; Dresden, 1927. — H. Lewin, *Der Verbrecher im deutschen Drama von Lessing bis Hauptmann*; Giessen, 1916.

²⁰ A. Mordell, *The erotic Motive in Literature*. London, 1920. — P. Kluckhohn, *Die Auffassung der Liebe in der Literatur des 18. Jahrhunderts und in der deutschen Romantik*. Berlin, 1922. — H. Lewandowski, *Das Sexualproblem in der modernen Literatur und Kunst*. Dresden, 1927.

spadajo tudi v tematologijo. Zgodovinski pregledi evropskega razvoja socialne lirike, drame in romana pa so važni, ^{osebite} kolikor temelje na pravih literarnih izsledkih; prav tako tudi razprave o delavskem vprašanju v novejšem slovstvu in o proletariatu kot pripovedni snovi (glej n. pr.: B. Manns, *Das Proletariat und die Arbeiterfrage im deutschen Drama*; 1913).

d) V poslednjo skupino spadajo prirodne, pokrajinske in predmetne snovi. Znanstvenike zanima tu predvsem, kakšen pomen je imela narava za literarno ustvarjanje, kako so jo književniki doživljali in kako popisovali. Ni dvoma, da je klasicist dojemal zunanji, vidni svet drugače ko romantik, da se narava drugače zrcali pri Shelleyju ali Novalisu kakor pri Tolstoju, Turgenjevu, Zolaju ali Ibsenu. Te vrste raziskovanja so večkrat izredno uspešna in plodna (glej n. pr.: A. Biese, *Die Entwicklung des Naturgefühls im Mittelalter und in der Neuzeit*; Leipzig. 1888). Tematologija pa je načela tudi posamezne probleme s tega področja, skušala ugotoviti, kakšno preteklost ima v literaturi n. pr. morje, kako so pesniki opevali nekatere prirodne pojave (zimo, pomlad, jesen, noč, luno in celo potres), živali (mačko, konja, psa, lisico), ptice (laboda, lastovico, slavca), rože in drevesa (vrtnico, lilijo, vrbo, oljko) kakor tudi znamenite dežele in slavna mesta (Italijo, Ameriko, Švico, Paris, Rim, Bologno, Benetke, Moskvo, New-York itd.).²¹ Spričo nepreglednosti gradiva in vsebinske neznatnosti nekaterih snovi nimajo takšne znanstvene študije pretežno pravega literarnozgodovinskega pomena. A še manjše vrednosti so razprave o razširjenosti raznih predmetov v evropski ali celo svetovni literaturi. Kakšen znanstveni smisel naj imajo vendar podatki o tem, kako so pisatelji opisovali železnico, zrakoplov, ladjo, hišo, kakšno zgodovino imajo v književnosti dragoceni kamni, barve, vino, tobak, lutka, šah ali celo mrtvaška glava, zvonec, ženska noga in klistir,²² kakor so to skušali pokazati nekateri tematologi?

²¹ H. Macmillan, *The poetry of plants*. London, 1902. — A. Wünsche, *Die Pflanzenfabel in der Weltliteratur*. Wien, 1905.

²² C. de Saint-Hieble, *L'instrument des apothicaires: le clystère dans l'humour et la littérature*. Paris, 1920.

Navedenih pet skupin obsega torej glavne literarne snovi, s katerimi se ukvarja tematologija. Povsem jasno je, da niso med njimi vse enako važne in da moramo upoštevati predvsem tiste, ki so fabulativno kolikor toliko določno opredeljene in ki so za splošno pesniško ustvarjanje res kaj pomenile. Vsekakor pa bi bilo preenostransko, v celoti zanikati upravičenost takšnega primerjalnega proučevanja obče književnosti, zlasti če podaja dovolj tehtnih znanstvenih izsledkov. Preozko pa je tudi stališče Eberharda Sauerja, ki predlaga, naj se tematologija docela odcepi od primerjalne literarne zgodovine in se obravnava samo v okviru narodnih literatur.²⁹ Ker so vse pomembnejše snovi mednarodne, zato jih ne moremo vsestransko raziskati le v nemški, angleški ali francoski književnosti.

Važnejši pa so nekateri idejni in metodološki ugovori proti dosedanjemu načinu proučevanja snovi. Gotovo se je izživljala tematologija vse preveč samo v mehaničnem zbiranju, urejanju in razvrščanju gradiva, v podrobni vsebinski analizi del, ne da bi pri tem težila tudi za globljimi sintetičnimi zaključki. Znanstvenik se je zadovoljil že s tem, da je v čim jasnejši časovni zapovrstnosti orisal mednarodno razvojno pot snovi, razčlenil vse literarne obdelave, navedel razlike v interpretaciji in natančno nanizal vse spremembe, ki jih je preživela snov od takrat, ko se je prvič pojavila v književnosti, do danes. Pri tem se ne bi smel docela odreči tudi idejnemu in umetniškemu vrednotenju pesnitev, kar bi v marsičem poglobilo njegovo raziskovanje, kakor tudi ne bi smel prezreti še vplivov, ki bi mu razložili nastoj mnogih istosnovnih umotvorov. Ni namreč vseeno, kdo in kako je pesniško obdelal neko snov, ali je iz nje ustvaril povsem novo umetnino ali pa zgolj posnel dotedanje obdelave. Zgodovinskega razvoja ne smemo pojmovati zunanje shematično ali celo statistično, ampak notranje dinamično. V njem moramo odkriti tiste temeljne gibalne sile, ki so dejstveno pospeševale širjenje snovi in tvorijo njihovo razvojno zakonitost. Ob idejnem in estetskem nazoru ustvarjalca pa moramo upoštevati

²⁹ E. Sauer, *Bemerkungen zum Versuch einer Stoffgeschichte* („Euphorion“, 1925, str. 1–9). — E. Sauer, *Die Verwertung stoffgeschichtlicher Methoden in der Literaturforschung* („Euphorion“, 1928, str. 222–229).

tudi usmerjenost dobe, uravnanost literarnih gibanj in psihološke posebnosti narodov, kolikor so učinkovali na tvorbo umotvorov, zakaj le tako se dokopljemo do dovršene tematoške sinteze.

3

Literarne vrste, oblike in stili. Primerjalna literarna zgodovina vsebuje razen poglavja o snoveh še posebno poglavje o oblikovnih in stilnih problemih. Različne vrste dramatičnega, epičnega in lirskega pesništva so po razširjenosti in pomenu mednarodne, zato jih v celoti pač lahko raziskujemo samo v splošnem književnem ustvarjanju. Tragedija, komedija, ep, roman, novela, oda, sonet, gazela in druge oblike besedne umetnosti se niso udomačile le pri Italijanih, Francozih, Špancih, Angležih ali Nemcih, ampak uporabljali so jih bolj ali manj vsi evropski narodi. Gotovo pa je, da so v nekaterih slovstvih bolj uspele, se v njih celo globlje zakoreninile in prejele različne narodne značilnosti; toda tudi ti izsledki kažejo njihov odmev v obči književnosti. Oblikovnega proučevanja literarnih umotvorov seveda ne smemo pojmovati ozko dogmatično ali abstraktno, ker bi nas to zavedlo v brezplodno razvrščanje pesnitev v oddelke in pododdelke, temveč zgodovinsko genetično, upošteva vse razvojne stopnje, ki so jih literarne vrste in oblike predoživele od prvotnega postanka do danes. Pri primerjalni analizi pesniških del ni dovolj, da jih skušamo opisati zgolj z arhitektonsko oblikovnega vidika, ne da bi hkrati pazili še na njihove notranje vrednote. Umetnina je skladno dograjen organizem, v katerem so v medsebojnem vzročnem ravnotežju vsebina in oblika, ideja in snov, misel in izraz. Zato mora znanstvenik pri formalno-stilnem vzporejanju umotvorov paziti tudi na njihove vsebinske, idejne in snovne sestavine, na splošno miselno usmerjenost dobe, v kateri so nastale, na pisateljev literarni nazor, na njegov individualni način oblikovanja in naposled še na vplive, ki so sodelovali pri njegovem ustvarjanju.

O klasifikaciji literarnih vrst govori že N. L. Lemercier leta 1817. v uvodu k svoji obči slovstveni zgodovini, toda še povsem shematično.²⁶ Čeprav jih skuša opredeliti po izvoru

²⁶ Glej str. 14 v tej knjigi.

in značilnih potezah, je vendar njegov vidik v bistvu še zunanje deskriptiven. Pod neposrednim vplivom prirodoslovnih razvojnih teorij (Darwin, Haeckel) pa je nastala ob koncu minulega stoletja Brunetièrova teorija o evoluciji pesniških vrst, katere se je nato oprijel tudi ruski literarni zgodovinar Aleksander Veselovskij. Idejno jo je Brunetière v celoti izpovedal leta 1890. v uvodu k široko zasnovanemu delu iz francoske književne zgodovine *L'évolution des genres dans l'histoire de la littérature*, ki naj bi obsegalo ob razvojnem orisu slovstvene kritike („L'évolution de la critique depuis la renaissance jusqu'à nos jours“) še zgodovinski oèrt lirike, epike, dramatike in proze. Svojo evolucionsko literarno teorijo pa je nato leta 1900. na mednarodnem kongresu za historične vede v Parizu posplošil v smislu evropske književnosti in jo vpletel tako v primerjalno literarno zgodovino.²⁶ Brunetière tolmaèi pesniške vrste enako kakor biolog živa bitja ter misli, da se tudi one razvijajo po večnih zakonih rojstva in smrti, to se pravi, da časovno nastajajo, rasto v višek in se, ko se vsestransko izpopolnijo, nagnejo v zaton, izumro ali pa se pretvorijo v nove literarne vrste. Njihova življenjska sila je seveda odvisna tudi od dobe in okolja, od zgodovinskih, socialnih, geografskih in celo klimatičnih pogojev pri tem ali onem narodu, pri katerem se skušajo zakoreniniti. Toda Brunetièrova teorija je zadela kaj kmalu ob odloèen odpor in mnogi sodobni znanstveniki jo povsem odklanjajo. V njej vidijo avtorjevo samovoljno prizadevanje, da bi literarnim vrstam podelil nekakšno samostojno življenje, ki ga sicer nimajo, da bi odkril v njihovem razvoju povsem nedejanske, umišljene zakonitosti. Pisatelj ni odvisen od pesniških oblik, trdijo, paè pa so oblike odvisne od njega, zato je docela zgrešeno, razpravljati o književnosti zgolj s tega vidika. Dasi ni dvoma, da je Brunetièrova teorija v marsičem preenostranska, da razlaga nastoj in izginjanje literarnih vrst premehanièno, večkrat celo nasilno, je razkrila vendar mnogo pomembnih dejstev, ki jih ne moremo kar slepo zanikati. V literaturi niso važne samo snovi, misli, občutja in ideje, temveè tudi oblike, kajti le-té se časovno zares porajajo, širijo, izginjajo, izpremi-

²⁶ Glej str. 65 (op. ²⁶) v tej knjigi.

njajo in — česar Brunetière ne omenja — celo znova oživljajo. V njih se zrcalijo okus in miselnost dobe kakor tudi stilna usmerjenost posameznikov, kolikor iščejo svojim doživetjem prikladnega izraza s tem, da se naslanjajo na preteklost ali da v borbi z njo porajajo nove oblikovne izsledke. V tem smislu je raziskovanje pesniških vrst ploden in vsega upoštevanja vreden znanstveni posel.

Razvojni orisi literarnih vrst se opirajo bistveno na ista znanstvena načela, kakor jih je za svoje področje podala tematologija. Komparativist skuša predvsem dognati, kdaj se je v obči književnosti pojavila ena ali druga pesniška oblika, kako je krožila med narodi in se pri njih prilagojevala, kakšne preobrazbe je doživela v času in prostoru.

Pri zgodovinskem pregledu evropske drame od srednjega veka do danes odkrijemo postopno spreminjanje njenega vsebinsko-idejnega in oblikovnega ustroja, različne razvojne stopnje, ki so utemeljene v stilnih prizadevanjih posameznih obdobj in še v psiholoških svojstvenostih narodnih okolij, iz katerih je rasla. Španska renesančna drama se loči tako po etični opredeljenosti kakor po globoki religiozni problematiki od istodobne italijanske pastirske igre in angleške tragedije, ki je dosegla najvišjo umetniško dovršenost v Shakespearu. Klasicizem si je na podstavi antike in sodobne estetske miselnosti ustvaril tudi novo dramatično obliko in izraz. Kakšna razlika med Lope de Vegom in Corneillom, Shakespearom in Racinom, Calderonom in Alfierijem! Tam scenična pestrost, združena z razgibanostjo v dogajanju, tu stroga umerjenost in uravnano, osnovana na načelu o enotnosti časa, kraja in dejanja. Toda močan čustveni in miselni preokret evropskega človeka v romantiki je docela preosnoval tudi dramatično ustvarjanje, ki se je sprostilo v odločen prelom s klasicizmom. Liristično opisovanje romantikov, njihovo subjektivno dožemanje sveta pa se je moralo v drugi polovici devetnajstega stoletja, ko sta nastopila realizem in naturalizem, umakniti stvarnejšemu pojmovanju resničnosti, družabnorazredni analizi življenja, neposrednejšemu orisu okolja, socialnih trenj, predmetnejšemu podajanju človeka. E. Augier, A. Dumas, V. Sardou, Ibsen, Tolstoj, Hauptmann, Strindberg, A. Schnitzler in drugi niso predrugačili

evropske drame samo snovno in idejno, temveč so skladno s svojim umetniškimi in svetovnim nazorom preustvarili tudi njeno arhitektonsko-oblikovno plat. Vzlic temu pa se je naturalistična opisnost kaj kmalu izživela in razkrojila v neoromantiki, v njeni težnji po poduhovljenju vsega vidnega in predmetnega, po simboličnem prikazovanju človeka, družbe, okolja, v hrepenenju po mističnih ekstazah in vizijah, ki so mogoče le onkraj tvarnega sveta v slutnjah, sanjah, prividih (Strindberg, Hauptmann, Maeterlinck, Cankar, P. Claudel).

Literarni zgodovinarji so se začeli že zelo zgodaj zanimati za splošen razvoj dramatičnega ustvarjanja. Riccobonijeva „razmišljanja“ o dramatičnem pesništvu pri nekaterih evropskih narodih, ki so nastala v začetku osemnajstega stoletja, so še povsem nepopolna. Naprednejši je bil P. N. Signorelli s „kritično zgodovino antičnega in modernega gledališča“ (1787, v šestih zvezkih), kjer je segel celo v orient h Kitajcem in Indijcem, vendar je zdaj njegovo delo docela zastarelo. Sintetičen oris evropske drame je podal tudi A. W. Schlegel, toda z večjim upoštevanjem antike kakor pa novejših slovstev. J. L. Kleina delo *Geschichte des Dramas* (1865—1876) obsega sicer trinajst zvezkov, a je nedokončano. Avtor se je kljub dobremu namenu, da bi razvojno očrtal „zgodovino drame vseh narodov do sodobnosti“, tako izgubil v nebistvenih potankostih, da je celotni pregled nemogoč. Razen tega pa ni obdelal predmeta primerjalno razvojno, ampak literaturo je nizal na literaturo, ne da bi jih notranje vzročno med seboj povezal. Tudi A. Royer (*Histoire universelle du Théâtre*; 1869, v šestih delih) ni metodološko pokazal novih znanstvenih vidikov. Robert Prölss se je v spisu *Geschichte des neueren Dramas* (Leipzig, 1880—1883, v treh zvezkih) omejil samo na zgodovino porenesančne drame pri Špancih, Italijanih, Francozih, Angležih in Nemcih. Po primerjalnih literarnozgodovinskih načelih je sestavil *Geschichte des neueren Dramas* (Halle, 1893—1916, v petih zvezkih) Wilhelm Creizenach. V prvi knjigi razpravlja pisec pregledno o vzniku, razširjenju in krajevnih preobrazbah duhovne srednjeveške drame, pasijonskih in legendarnih iger pri malih in velikih evropskih narodih ter omenja medsebojna idejna sno-

vanja, odnose in tudi vplive. V drugi in tretji knjigi obdelava evropsko renesanso in reformacijo ter ne pozabi pri tem tudi dalmatinske književnosti, ki se je jela prav takrat razvijati pod vplivom italijanskega pesništva. V naslednjih knjigah govori nato še o angleški drami za Shakespeara. Creizenach je metodološko večje razporedil gradivo ter spretno pokazal, kako so narodi drug ob drugem istočasno snovali dramatične pesnitve in kako so nove ideje, snovi in oblike krožile iz dežele v deželo, iz stoletja v stoletje.

Takih oblikovnih in stilnih preobrazb pa ni doživela samo drama, temveč tudi druge literarne vrste. Posebno pestra glede oblik je lirika, saj je v vseh dobah najpristnejše podajala človekova notranja doživetja v časovno najprikladnejšem izrazu. Iz antike so segli v Evropo oda, ditiramb, elegični distih, himna ter se v renesansi in klasicizmu široko razrasli, kasneje pa so skoraj povsem izgubili svojo privlačnost. Iz orientala smo dobili gazelo, ki se je zlasti v romantiki krepko zakoreninila (Rückert, Platen, Prešeren).²⁷ Romanski narodi so ustvarili gotovo največ lirskih metričnih form (madrigal, kancona, segvidila, triolet, rondeau itd.), kar že v marsičem označuje njihovo nagnjenje do zunanje izrazne dovršenosti, ki jim je duševno lastna. Za znanstvenika je takšen izsledek vsekako izredno važen. Poleg stance in tercine, ki sta se spričo ritmične ubranosti in dognanosti razširili v vseh evropskih slovstvih — pri nas ju je dovršeno uporabil Prešeren v „Krstu pri Savici“ — ima zanimivo preteklost zlasti sonet. Iz Italije, kjer so ga mojstrsko izoblikovali Dante, Petrarca in Tasso, je že za renesanse segel v Španijo (Herrera), na Portugalsko (Camoëns), v Francijo (Du Bellay, Ronsard), v Anglijo (Shakespeare, Milton), se v naslednjih stoletjih povsod udomačil (Schlegel, Rückert, Platen, Wordsworth, Ugo Foscolo, Hugo, Puškin, Mickiewicz, Prešeren) ter se preko neoromantike ohranil v prvotni ali pa spremenjenih oblikah prav do dandanes. Iz Italije (Petrarca, Tasso itd.) je

²⁷ Hubert Tschersig je v prvem delu svoje knjige *Das Gasel in der deutschen Dichtung* („Breslauer Beiträge zur Literaturgeschichte“, herausgegeben von M. Koch und G. Sarrazin; XI. zv., Leipzig, 1907) na kratko očrtal zgodovino gazele v perzijskem in arabskem slovstvu. Vobče pa govori o njeni usodi v Nemčiji s posebnim ozirom na Platena.

prišel v mnoga evropska slovstva tudi ciklično komponirani sonetni venec (*corona di sonetti*); pri nas ga je spretno in umetniško dovršeno izoblikoval Prešeren. Svojevrstno stilno problematiko nudi še svobodna lirski oblika, ki neposredno kaže pesnikovo individualno izraznost. Težnja po nevezanosti na tradicionalne oblikovne kalupe se je spočela že v zgodnji romantiki, a se zavestno do zadnjih mej sprostila šele v naturalizmu, dekadenci, simbolizmu in ekspresionizmu. Prezreti tudi ne smemo ritmično močno razgibane pesmi v prozi (Baudelaire, Whitman), ki teži za zanosito metaforiko in metonimiko ter učinkuje večkrat globoko lirsko.

Znanstveniki so uspešno proučevali razvoj, razširjenost in preobrazbe nekaterih lirskih form. Tako je objavil Heinrich Welti leta 1884. v Leipzigu pregledno zgodovino soneta pri Nemcih (*Geschichte des Sonettes in der deutschen Dichtung*), v kateri je v obsežnem uvodu opisal nastoj in bistvo te lirski vrste ter pokazal, kako se je razvijala pri Italijanih (glej poglavje „Über Wesen und weitere Entwicklung des italienischen Sonettes“) in Francozih („Grundzüge der Geschichte des Sonettes in Frankreich“). H. Vaganay je izdal leta 1902. v Lyonu komparativno bibliografsko študijo o usodi soneta pri Italijanih in Francozih v šestnajstem stoletju (*Le sonnet en Italie et en France au XVIe siècle*). H. Brinkmann je raziskal formalno stran srednjeveškega pesništva (*Zu Wesen und Form mittelalterlicher Dichtung*; Halle, 1928), Al. Jeanroy pa trubadursko liriko (*La Poesie lyrique des troubadours*; Paris, 1934).²⁸

Med epičnimi pesniškimi vrstami se je pojmovno in vsebinsko določno izoblikovala balada. Pri Villonu jo poznamo še kot izrazito lirsko pesem z jasno opredeljeno zunanjo formo, ki pa nima nikakega stika z dramatično razgibano, temotno-usodno severnjaško balado, kakršna je nastala v angleškem narodnem ustvarjanju in se kasneje razširila tudi v literaturi. Iz teh virov se je porodila nato Bürgerjeva „Lenora“, ki je doživela svetovno slavo in vplivala na mnoge evropske pes-

²⁸ Glej zlasti II. zvezek Jeanroyjevega dela, v katerem avtor razvojno razpravlja o trubadurski liriki in njenih najznačilnejših evropskih predstavnikih. („Les genres: leur évolution et leurs plus notables représentants.“)

nike. Vendar pa niso vse balade enake niti glede snovi niti glede izvedbe. Hans Bestian navaja v knjigi *Balladen-dichtung und Weltgefühl* (Würzburg, 1935) poleg strahotne balade še socialno, zgodovinsko, ljubavno in veselo.²⁹ Pripovedno širši, fabulativno pestrejši in idejno mogočnejši od balade je ep. Zgodovina evropskega epa obsega različne oblikovne, stilne in vsebinske tipe. Dante, Milton in Klopstock so ustvarili krščanske religiozne epske pesnitve, Spenser mitološko-alegorični ep, Ariosto viteškega, Voltaire satiričnega, Goethe klasicističnega, Kollár narodnega, Byron in Puškin romantičnega. Posebno epsko pesnitev je ustvaril Goethe s „Faustom“, v katerem je umetniško združil zunanji dramatični dialog in scensko menjavanje dogajanja s pesniško pripovedno širino, filozofskimi razglabljanji, lirskimi občutji in mitološko simboliko. Formalni in idejni vpliv Goethejeve pesnitve na Evropo je bil izreden. Srednjeveške epične oblike v zapadnih slovstvih je razvojno raziskal W. Paton Ker v knjigi *Epic and Romance* (Essays on Medieval Literature; London, 1897). Na isti komparativni način orišemo lahko še zgodovino povesti v verzih, didaktične in politične pesmi, satire, parodije in epigrama ter pokažemo, kako se je v posameznih dobah spreminjala njih oblika kakor tudi snovnost in izraznost. Prav ti problemi pa so v primerjalni literarni zgodovini s širših, evropskih vidikov, žal, skoraj še nenačeti.

Ob omenjenih literarnih vrstah pa so se znanstveniki ukvarjali tudi s splošnim razvojem pripovedništva v prozi. Največ problemov nudi brez dvoma roman, tako po postanku, razširjenosti in oblikovno stilni pestrosti kakor po tematiki in idejnosti. V zgodovini evropskega romana moramo ločiti več razvojnih stopenj, ki so opredeljene po miselni usmerjenosti in socialno-kulturnih gibalih posameznih obdobj. V italijanski renesansi je nastal naivno-patetični pastirski roman (J. Sannazaro), ki je segel iz Italije na Portugalsko (Jorge de Montemayor), v Španijo (Lope de Vega) in prodril proti

²⁹ Čeprav se je dr. H. Bestian omejil predvsem na nemško balado, omenja vendar na kratko tudi tipičnost francoske in angleške balade. Glej odstavka „Entstehung der Ballade in England“ (str. 20) in „Der französische Balladenbegriff und sein Einfluss“ (str. 28).

koncu šestnajstega stoletja še v Francijo (Honoré d'Urfé), Anglijo (Lyly, P. Sidney) in celo v dalmatinsko Primorje (P. Zoranić). Svojevrstno ljubavno zgodbo o Kalistu in Melibeji, znano pretežno z naslovom „Celestina“, je v začetku šestnajstega stoletja bržčas napisal Španec Fernando de Rojas. Sestavljena je v dialogu in razdeljena v dva in dvajset dejanj. Svetovni uspeh je doživela predvsem zaradi svoje vsebine. Izredno priljubljen je bil v renesansi pustolovski viteški roman, saj se je ob prototipu te vrste — španskem „Amadis“ — razbohotil v vseh takratnih narodnih slovstvih. Kasneje ga je deloma izpodrinil potepuški roman („Lazarillo“), ki se je nato pojavil v Nemčiji in dosegel višek v osemnajstem stoletju pri Francozih v Le Sagovem „Gil Blasu“. Okusu takratnega občinstva je po vsebinski pestrosti in živahni fabuli prijal zlasti heroični ali psevdohistorični roman (Scudéry). Nemci in Angleži so ga prevajali in posnemali posebno od Francozov. Satirično pustolovski roman je ustvaril Rabelais, največja umetnina te dobe — obenem njena rezka satira — pa je bil Cervantesov „Don Quijot“, čigar velike simbolne vrednote so odkrila šele kasnejša pokolenja. V osemnajstem stoletju je v Evropi splošno prevladoval mehkobnosolzavi, sentimentalni meščanski roman (Richardson, Rousseau, Goethe) kot tipičen odsev takratnega življenjskega čustvovanja. S Scottom se je nato splošno uveljavil romantični zgodovinski roman in se v raznih narodnih okoljih dodobra razvil (V. Hugo, Manzoni, A. Dumas, Fontane, Sienkiewicz in drugi). V romantiki je vzniknila tudi fantastično grozotna povest (E. T. A. Hoffmann, Poe), a se kasneje razširila v utopistično pustolovski roman. Realizem je zbudil zanimanje za popisovanje kmečkega življenja (Gotthelf, Keller, B. Němcová, Jurčič) ter ustvaril tudi velike epopeje iz moderne družbe, v katerih so Balzac, Dickens, Flaubert, Dostojevskij in Tolstoj razkrivali idejne, moralne in socialne probleme sodobnega človeka. S tem pa še nikakor nismo našeli vseh vrst, ki spadajo v ta okvir literarnega ustvarjanja. Z Zolajem je vzniknil naturalistični eksperimentalni roman, Stendhal, Dostojevskij, Proust so predstavniki psihološkega romana. Ob njih se je razvil potem novodobni senzitivistični, suprealistični roman, poglobljen z novimi znanstvenimi psihološkimi izsledki (vpliv

psihoanalize in psihopatologije) ter dosegel skrajno mejo v Joycovem „Ulyssesu“. Posebno pripovedno zvrst predstavlja tudi danes zelo upoštevan biografski roman (Maurois, St. Zweig), ki se je odrekel subjektivizmu in gradi na realni znanstveni dokumentaciji. Poleg eksotičnega in pustolovskega romana, čigar najnižjo stopnjo tvorita detektivski in kriminalni roman, se je v posebni meri razvila tudi moderna utopija.

Pri vseh teh vrstah romana se dá ugotoviti časovni izvor, se morejo zaslediti njihova narodna porekla ter se lahko pokaže, kako so se razvojno širile v raznih evropskih slovstvih, kako je polagoma pojemala njihova življenjska sila in kako so se naposled izživele. V sedemnajstem stoletju je teoretično in tudi kolikor toliko razvojno razpravljal o viteškem romanu Daniel Huet v spisu *Traité de l'origine des Romans* (1671), ki pa seveda še ni imel znanstvene literarnozgodovinske osnove. Obsežnejši oris evropskega pripovedništva je izdal sredi devetnajstega stoletja J. Dunlop (*Geschichte der Prosadichtungen*). V njem podaja ob zgodovini romana še preteklost novele, pravljice in drugih prozaičnih oblik. Po sodobnih vidikih je sestavil Robert Petsch podrobno študijo o splošnoevropskem literarnem ustvarjanju v prozi (*Wesen und Formen der Erzählkunst*; Halle, 1934), a se pri tem prav za prav izognil historičnemu navajanju tvarine. Med mnogimi, zlasti narodno opredeljenimi pregledi o razvoju romana in novele je na novejši način zasnovana H. H. Borcherdta knjiga *Geschichte des Romans und der Novelle in Deutschland* (Leipzig, 1926), v kateri pa upošteva avtor tudi tujino, kolikor je v zvezi z domačim ustvarjanjem. O angleškem temačno grozotnem romanu in njegovem vplivu na francosko literaturo pa razpravlja pregledno A. M. Killen v doktorski tezi *Le Roman terrifiant, ou Roman noir, de Walpole à Anne Radcliffe (Et son influence sur la littérature française jusqu'en 1840)*; Paris, 1915).

Poleg romana so se v evropski književnosti razvojno širile še druge literarne vrste v prozi: povest, novela, črtica, dialog, esej, aforizem, potopis, dnevnik, avtobiografija itd.

Posebno zanimiva je zgodovina novele od Boccaccia preko Cervantesa, Balzaca, Dickensa, Poeja, Tolstoja, Turgenjeva,

Maupassanta do Kellerja, Storma, Hamsuna, Cankarja, Gida in sodobnikov. Tudi ona se je časovno prilagojevala stilnemu in idejnemu vzdušju dobe ter se snovno in oblikovno spreminjala. Iz kratke zgodbe, zasnovane predvsem kot popis dogodka, se je pretvorila v realistični oris okolja, v duhovito satiro, v moralizujočo prisposodbo ali pa v skrajno subjektivno pesnikovo izpovedovanje lastnih občutij, misli, doživljanj, v psihološko analizo junaka s prefinjenim čutom za najnezatnejše odtenke njegovega duševnega življenja. Vsaka slovstvena struja si je na svoj način prikrojila obliko novele in ji vtisnila svoje stilne značilnosti. Zanimiv je tudi splošni razvoj okvirno povezanega cikla novel, ki je nastal v orijentu („Hipopadesa“, „Tisoč in ena noč“ i. dr.) ter se nato mimo Boccaccia, G. Chaucera, Margarete Navarske in drugih razširil po evropskih literaturah. (Glej uvod v disertacijo M. Goldsteina *Die Technik der zyklischen Rahmenerzählungen Deutschlands*; Berlin, 1906.)

Novejšega izvora je črtica, ki se je pri nas udomačila zlasti z Ivanom Cankarjem. Oblikovno svojevrsten je esej (Montaigne, Emerson), ki ga nekateri opravičeno prištevajo k pomembnim vrstam pesništva. Tudi aforizem je doživel svetovno slavo od La Rochefoucaulda preko Chamforta, Nietzscheja do Wilda in Gida. Po svoji kleni formi je kaj prikladno sredstvo za izražanje ostroumnih misli o svetu, človeku, življenju, morali in umetnosti.

Znanstveniki komparativisti pa so se z uspehom ukvarjali tudi s splošnimi razvojnimi orisi literarne kritike, ki je ne moremo prav za prav prištevati k izrazito umetniškim vrstam. Tako je ameriški komparativist J. E. Spingarn prikazal zgodovino evropske renesančne kritike (*Literary Criticism in the Renaissance*; New York, 1899), medtem ko je v celoti razvojno obravnaval isti problem od klasike, srednjega veka preko renesanse do moderne dobe Anglež G. Saintsbury v delu *A History of Criticism and Literary taste in Europe* (Edinburg, 1900—1904, v treh zvezkih). Pri nas spada v ta okvir Ivana Prijatelja uvod v novejšo literarno kritiko, v katerem je odkazal Slovanom ob drugih narodih njihovo pravo mesto.³⁰

³⁰ Glej str. 42 v tej knjigi.

Razen razvojnih orisov posameznih literarnih vrst se dajo v tem poglavju primerjalne literarne zgodovine obravnavati tudi stilni problemi slovstvenih umotvorov. Pesniški izraz je časovno in individualno spremenljiv; v njem se ob ustvarjalčevih osebnih značilnostih zrcali tudi okus dobe, stilna usmerjenost vsakokratnega literarnega toka. Renesančni lirik je drugače izražal svoja ljubavna doživetja kakor moderni ekspressionist. Romantika je uvedla v literaturo pester slovar novih besed, metonimij, metafor, figur, ki jih je kasneje realizem zavrgel in si ustvaril prikladnejšo, predmetnejšo izraznost. Nastajanje stilov, njih svojstva, razširjenost, krajevno prilagajevanje, individualno preoblikovanje nudijo komparativistu vse polno važnih znanstvenih vprašanj, ki mu razjasnijo mnoge bistvene poteze evropskega duševnega sožitja, predvsem pa mu pokažejo, da živi tudi beseda pomembno izvennarodno življenje, da se pojavi, razblesti, obrabi, obledi in izgine. Sladke glasove slavcev, ki so prepevali v svetovni literaturi od Heineja mimo Hugoja pa do našega Jenka, je rezko preglušil oster pisk tvorniških siren in pokazal človeku novo, dotlej nesluteno sliko resničnosti. Ob vzneseno vzvišenem izražanju romantičnih junakov se je nenadno oglasila robato vsakdanja, pristno življenjska govorica delavcev, kmetov, obrtnikov ter preplavila naturalistični roman in dramo. Toda tudi način stavčnega oblikovanja se je časovno spreminjal. Dolge, zapletene, strogo logično grajene periode klasicističnih mojstrov je v novejši dobi zamenjal jedrnat, dinamični stavek, ki impresionistično slika, namesto da bi podrobno razjasnjeval ali opisoval. Razen ritma, akcentuacije in melodike stavka nas zanima še njegov numerus, razgibanost ali umerjenost njegove gradbe, skratka, vse, o čemer razpravlja literarna stilistika. V tem smislu prihajamo do važnih znanstvenih izsledkov, ako primerjalno raziskujemo Rabelaisovo tvorbo stavkov ob Cervantesovi, Zolajevo ob Tolstojevi, Nietzschejevo ob Gidovi itd. Ali ne bi tako tudi globlje prodrli v tipiko Cankarjevega sloga, ki je našel močno individualno svojevrstnost, a se dograjal v soglasju s sodobno evropsko izraznostjo?

Komparativist se lahko uspešno poglobi tudi v tehnično in arhitektonsko analizo pesniških del, v njihove kompozi-

cijske prvine. Calepio je že leta 1732. primerjalno raziskal, v čem se po ustroju razlikuje francoska klasicistična tragedija od italijanske, kaj je značilno za prvo, kaj za drugo.³¹ Pri različni dramatične gradbe so ob zunanjih scenskih problemih važni tudi izsledki, kako ta ali oni pesnik dejanje eksponira, kako ga zaplete, vzvršiči, razplete in zaključí, na kakšen način osvetli glavne, stranske in epizodne osebe, s kakšno dinamično silo razgibava celotno dogajanje. Schillerjevo nagnjenje v izrazito idejno borbenost se zrcali tudi v njegovem ostro anti-tetičnem komponiranju drame, v močnem kontrastiranju dejanja, ki prikazuje boj dveh nasprotnih si značajev, misli, nazorov, etičnih načel. V tem se zelo razlikuje od Shakespeara, čigar osebe so realneje zajete, kar ugotavlja W. Bormann v primerjalni študiji o Schillerjevi in Shakespeareovi dramatični tehniki.³² Stranski prizori v Calderonovih religiozних dramah so zgolj epizodno zamišljeni in niso notranje zvezani z glavnim dogajanjem. Niti francoski klasicisti niti Lessing ali Schiller niso uvajali v svoje drame takih vložkov, na kakršne naletimo predvsem v španskem gledališču. Pri Ibsenu je očitna svojevrstna dramatična tektonika, postopno analitično razkrivanje preteklosti delujočih oseb, ki so postavljene tik ob neizbežno katastrofo. Pri njem je dejanje notranje napeto in zunanje kaj malo razgibano. V Cankarjevih dramah je mnogo simbolnih vrinkov, liristično opisnih mest, kar trga enotnost dogajanja. Njegova „Lepa Vida“ je prav za prav pesem v monologih in osebe v njej so zgolj abstraktni recitatorji pesnikovih osebnih čustvenih izlivov. Posebne znanstvene pozornosti pa je vredna tudi komedija, saj je njen tehnični ustroj često izredno zapleten. Primerjanje Shakespeareove vesele igre z Molièrovo nam razkriva dva kompozicijsko različna načina ustvarjanja. Povsem sintetično je očrtal ustroj komedije po različnih evropskih predstavnikih te pesniške vrste W. Paton Ker v študiji *L'Idée de la Comédie* („Revue de littérature comparée“, 1923).

³¹ Glej str. 9 in 10 v tej knjigi.

³² Walter Bormann, *Schillers Dramentechnik in seinen Jugendwerken im Vergleich mit der Dramentechnik Shakespeares* v časopisu „Studien zur vergleichenden Literaturgeschichte“ („Schillerheft“), 1905.

Po kompoziciji pa ni zanimiva le drama, ampak tudi druge pesniške vrste. Oskar Walzel se je v knjigi *Gehalt und Gestalt im Kunstwerk des Dichters* primerjalno dotaknil mimo drame še gradbe romana, novele, epičnih in lirskih oblik. Obenem pa je poskusil uvesti v literarno teorijo nekatere stilne kategorije in označbe, ki so jih izsledili novejši nemški umetnostni zgodovinarji (W. Worringer, H. Wölfflin) za slikarstvo in plastiko, ter tako globlje prodreti v ustroj pesniških umotvorov. Precej obširno razpravlja Walzel tudi o simetrični in matematični arhitektoniki tako pri epičnih pesnitvah („Odisėja“, „Eneida“, „Divina Commedia“ itd.) kakor pri romanu (Raabe), Dehmlovi ciklični povesti v romancah „Zwei Menschen“, Schillerjevi pesmi „Das eleusische Fest“ in drugod. Razen tega načanja še muzikalne probleme in prenese glasbeno izrazoslovje tudi v literaturo. Važna so zlasti njegova razmišljanja o ponavljajočem se osnovnem akordu ali motivu (Leitmotiv) v prozi. Ob Dickensu, O. Ludwigu in drugih se ustavi zlasti pri Zolaju in pokaže, kako so v tem smislu grajeni njegovi romani „L'oeuvre“, „Une page d'amour“ in „Docteur Pascal“. O kompoziciji novele in o različnih načinih novelskega oblikovanja v renesansi govori Erich Auerbach v disertaciji *Zur Technik der Frührenaissancenovelle in Italien und Frankreich* (Heidelberg, 1921). Z oblikovno-tehnično analizo literarnih stvaritev pa se sistematično ukvarjajo tudi sodobni ruski formalisti. Posebno značilna je komparativna študija Viktorja Žirmunskega o Byronovem in Puškinovem romantičnem epu, pri kateri se je pisec mimo snovnosti in stila dokopal prav do kompozicijskih prvin njunega oblikovanja.³³ Podobno razpravlja o Cervantesovem „Don Quijotu“ Viktor Šklovskij (*Kak zdelan Don Kihot*, 1921); v razpravi se ustavi tudi pri drugih evropskih romanih in jih oblikovno razčlenjuje.

Primerjalno raziskovanje literarnih vrst, oblik in stilov nas privede tedaj do tehtnih znanstvenih zaključkov in nam

³³ V. Žirmunskij, *Puškin und Byron* v časopisu „Zeitschrift für slavische Philologie“, 1926 in 1927. Razprava je obsežen avtorjev izveček iz knjige o istem problemu, ki jo je izdal leta 1924. v Leningradu. (Glej str. 89 v tej knjigi.)

razjasni mnogo važnih problemov mednarodnega duševnega sodelovanja, ki bi jih sicer ne mogli pravilno in v vsem obsegu dognati. Pesniška dela so nastala v tesnem stiku s celotnim evropskim vzdušjem, zato jih šele s projekcijo v čas vsestransko opredelimo in prodremo do njihovih idejnih, snovnih in formalnih prvin.

II. Mednarodni literarni odnosi in vplivi

1

Opredelitev odnosov in razvrstitev vplivov. S paralelizmi, formalnimi in stilnimi raziskovanji, kakor smo jih opisali v prejšnjem poglavju, smo prav za prav načeli le del znanstvenih problemov, ki spadajo v primerjalno literarno zgodovino. Naše izhodišče je bilo doslej predvsem zunanje deskriptivno, primerjalno razvrščujoče, razvojno ugotavljajoče. S pomočjo istovrstnosti in različnosti, enakosti in sprememb v pesniškem ustvarjanju smo skušali dognati, kako so se v svetovni književnosti ponavljali razni motivi, snovi, literarne vrste, oblike in slogi, kako so krožili od naroda k narodu, se časovno in krajevno prilagojevali, preoblikovali, skratka, kakšna je bila njihova zgodovinska pot. Z znanstvenim proučevanjem mednarodnih literarnih odnosov pa pomaknemo težišče našega razpravljanja v povsem drugo problemsko okrožje primerjalne vede. Posamezne književnosti pojmujejo sedaj kot psihološko dograjene, zgodovinsko opredeljene organizme, ki pa so nastajali v neprestanem medsebojnem izmenjavanju kulturnih, idejnih, estetskih in umetniških vrednot, v manjši ali večji odvisnosti in vzročni povezanosti. Pri tem nas zanimajo vsa, tudi najneznatnejša gibalna, ki so omogočala nastoj velikih literarnih tokov, tesneje priklepala narod k narodu in pripomogla do izrazitejšega medsebojnega spoznavanja. Politična trenja, socialne in religiozne ideje niso le poživiljale teh stikov, temveč so obenem pospeševale tudi prenos duševnih gibanj iz dežele v deželo, poglobljale zanimanje za splošno literarno-kulturno ustvarjanje. Zato jih moramo vestno raziskati in preko njih prodreti do izrazito literarnih zaključkov. Šele če upoštevamo stvarna zgodovinska dejstva in če natančno ugotovimo vsa

dotikališča — od rahlih, zgolj zunanjih odnosov do globljega medsebojnega vplivnega oplajanja — si lahko razjasnimo dinamiko splošnega kulturnega dogajanja, vse prvine skupnega literarnega sožitja.

Izvennarodni literarni odnosi so v veliki meri krajevno, časovno in tudi zgodovinsko razvojno doganljivi. Vsak narod se je seznanil najprej s svojimi najbližjimi sosedi, spoznal njih jezik, običaje, miselnost, kulturne in umetniške vrednote ter šele nato segel tudi drugam. Francozom so bili Italijani, Španci, Angleži in Nemci neprimerno bližji od Čehov, Poljakov in Rusov, zato je docela razumljivo, da so jih spoznali dokaj pozno. Slovenci smo se pod političnim pritiskom avstrijske države dolgo časa naslanjali skoraj samo na nemško literarno tvornost in se začeli zavestneje približevati drugim narodom šele v začetku devetnajstega stoletja. Stiki s tujino so tedaj pri vsakem narodu precej drugačni in so imeli kolikor toliko tudi drugačne posledice. Vendar pa ne moremo tolmačiti mednarodnih odnosov samo s krajevnih vidikov, ne da bi obenem upoštevali vodilne moči te ali one kulture v Evropi, ki je izžarevala svoje vrednote daleč naokrog in vplivno splošno prevladovala. Pomen Italije za evropske narode je bil v renesansi odločilen, a kasneje je bolj in bolj pojenjeval, dokler ni naposled izgubil vse svoje življenjske sile. Rusi so se v klasicizmu, romantiki in realizmu zgledovali predvsem pri Francozih, Angležih in Nemcih, ki so jim lahko nudili mnogo več kakor pa Poljaki in Čehi. V tem smislu je prav posebno važno, da si natančno razložimo, kako so se postopno prepletali stiki domače književnosti s tujimi, kateri narodi so nam bili v tej ali oni dobi najbližji, s čim so nas priklenili nase, kaj so pomenili za naš duševni razvoj, kako globoko so učinkovali na naše umetniško izživljanje, zakaj smo se nato oddaljili od njih in se oklenili drugih. Pri tem moramo seveda zbrati vse gradivo, ki nam razjasnjuje nastanek, trajanje in prekinjanje literarnih odnosov s sosednjimi narodi, a pokaže hkrati še učinke in posledice.

Podrobna znanstvena analiza mednarodnih stikov in odnosov obsega več problemskih izhodišč. Predvsem je važno, da ugotovimo vsa pozitivna in negativna gibalna, ki so zblíževala

narod z narodom, povzročila med njima duševno fluktuacijo ali pa ju za dlje časa odbila, odtujila. Pri orisu dobe, v kateri so se križali stiki s tujino, moramo zato prodreti do političnih, socialnih, svetovnonazornih, psiholoških in estetsko-stilnih prizadevanj, ki so nagnjenje v to smer pospeševala ali ovirala, poglobljala ali poplitvovala. Tu je odločilnega pomena kronološko zgodovinsko načelo, kajti samo tako lahko razvojno točno pokažemo, v kakšni časovni zapovrstnosti so se dejansko prepletali mednarodni stiki, kdaj se je zблиževanje pričelo, kako dolgo je trajalo, kdaj je celoma ali le deloma prestalo. Ob kolektivnih ali skupinskih literarnih gibanjih (stilne šole, idejni krožki, duševni toki), ki so zajela več kultur, pa se moramo ustaviti še pri individualnih pesniških odnosih do evropske preteklosti in sodobnosti. Z natančnim opisom Prešernovega literarnega obzorja — kako je poznal italijansko renesančno liriko, nemško romantiko, slovanska in druga slovstva, kako je prevajal Bürgerja, Byrona, Mickievicza, si dopisoval s Čelakovskim, kako je sodil o nekaterih evropskih duhovih in jih doumeval — ne razjasnimo samo pesnikovega odnosa do tujine, temveč prodremo tudi globlje v njegovo miselnost ter ga izčrpnjeje razložimo. Zato je to poglavje primerjalne literarne zgodovine temeljno važno in podaja osnovo za vse drugo znanstveno raziskovanje in sklepanje. Šele če vsestransko ugotovimo ustvarjalčevo splošno razgledanost, kolikor se zrcali v njega delih, umetniškem nazoru in izjavah, lahko načnemo globlja primerjalno-literarna, estetsko-kritična vprašanja.

Z utemeljitvijo mednarodnih stikov pa se približamo osrednji znanstveni problematiki primerjalne vede — literarnim vplivom. V renesansi niso Francozi italijanskih ustvarjalcev samo občudovali in se za njihova pesniška dela navduševali, temveč so se pri njih tudi učili, vzgajali, zgedovali, presajali njihove umetnine na domača tla in jih posnemali. Shakespeare, ki so ga Nemci odkrili prav za prav šele v osemnajstem stoletju, je kasneje močno učinkoval na njihovo dramatično ustvarjanje ter kmalu postal sestavni del nemškega duševnega razvoja. Schiller je doživel v Rusiji velik uspeh, a obenem znatno vplival na tedanjo rusko književnost. Pri Byronu se je vzoroval mladi Puškin, medtem ko sta Tolstoj in Dostojevskij

vsak po svoje umetniško, idejno in snovno prepojila moderno evropsko prozo. Pri nas je Fran Levstik v pesmi rasel iz Goetheja in se zgledoval tudi drugod, na Cankarja in Župančiča pa sta zlasti učinkovali francoska in nemška neoromantika, ki sta ju miselno in tudi stilno razgibavali.

Ker nastajajo literarni vplivi kot povsem logična posledica mednarodnih duševnih odnosov, zato jih moremo znanstveno točno dojeti šele takrat, ko smo izsledili vse vezi, ki priklepajo narod k narodu, ustvarjalca k ustvarjalcu, slovstveno delo k slovstvenemu delu. Predvsem jih moramo literarnozgodovinsko določno opredeliti, ugotoviti njihov krajevni, časovni in individualni vznik, opisati jih po bistvenih in najznačilnejših potezah, pokazati, kako so prodrli v splošno evropsko ali celo svetovno literarno ustvarjanje, kako so se prilagojevali raznim kulturnim okoljem, se v njih spreminjali, preoblikovali, določiti naposled njih dejansko tvorno moč, pomembnost, trajanje, višek, upadanje, zaton ali pa ponovno prerajanje in učinkovanje. Pojmovati jih moramo tedaj kot posebne vitalne sile, ki se dinamično izživljajo v času in prostoru. Vpliv naroda na narod se vrši večkrat po dokaj zapletenem, toda za komparativista izredno važnem psihološkem procesu, ki ga moremo primerjati nekakšni življenjski borbi dveh organizmov, ki skušata drug drugega nadvladati, a ohraniti pri tem samolastne bistvenosti. Prehajanje tujih idej in umetniških stvaritev v domačo literarno tvornost zadene lahko od začetka na odpor, na instinktivno odklanjanje, nerazumevanje, čeprav se dotok novih pobud od zunaj kasneje morda pokaže kot plodonosna, potrebna izpodbuda za lastno pesniško prerajanje. Tako je povzročil v osemnajstem stoletju vdor nemške in angleške romantike v Italijo najprej povsem razumljivo zavračanje, ki pa je pojenjalo, ko so se nove pesniške ideje prekrojile tako, da so ustrezale italijanskemu narodnemu značaju, njegovemu estetskemu pojmovanju umetnosti. Paul Hazard je v razpravi *L'invasion des littératures du Nord dans l'Italie du XVIIIe siècle*³⁴ jasno pokazal, kako se je italijanska miselnost upirala vplivu severnih književnosti vse dotlej, dokler ga ni notranje predoživela, po svoje preustvarila

³⁴ „Revue de littérature comparée“, 1921, str. 30—67.

in se preko njega dokopala do lastnih virov. Začetnemu odporu sledi tedaj običajno faza nekakšnega pomirjenja, podtalnega preoblikovanja sprejetih vrednot, ki pa že vodi v postopno asimilacijo vsega, kar je nato narodovi duševnosti in kulturi koristno, prikladno. V tem hipu se prav za prav pojavi dejansko vplivanje naroda na narod, notranje stvariteljsko preustvarjanje tega, kar smo prevzeli od drugod in prenesli v naše življenjsko okolje. Seveda niso nastali vsi vplivi na isti način in tudi psihološki proces asimilacije ni bil povsod enak. Herderjevo miselnost so sprejeli mnogi slovanski narodi že takoj od početka navdušeno, saj je podkrepnjevala njihovo prizadevanje za kulturno osamosvojitvev izpod tujčeve nadvlade, težnjo po nemotenem političnem razvoju v okviru evropske celokupnosti. Pri analizi mednarodnih vplivov moramo zato podrobno razložiti, kako se je vzajemno oplajanje prav za prav vršilo in kakšni so bili končni učinki.

Vplivi pa se med seboj ne razlikujejo samo po nastanku, temveč tudi po kakovosti, intenziteti in vrednosti. Predvsem moramo ločiti med neposrednimi in posrednimi vplivi. Prvi vzniknejo v tesni zvezi naroda z narodom, pisatelja s pisateljem, dela z delom, medtem ko se tvorijo drugi posebno s pomočjo različnih posrednikov, ki prenašajo kulturne vrednote iz dežele v deželo in jih razširjajo. Ti vmesni členi so v primerjalni literarni zgodovini izredno važni, zato bomo o njih kasneje obširneje razpravljali. Vplivi pa so lahko še pristni in nepristni, zavestni in nezavestni, zunanji in notranji. Pesnik večkrat namenoma prevzame misel, ki jo je pred njim že izpovedal nekdo drugi, hoté posnema tuje delo bodisi v vsebini bodisi v obliki ali izrazu, se zavestno oklene že obdelane snovi, ki jo seveda po svoje preobličí. Pri nas se je Fran Levstik s prepričanjem naslonil na Lessingovo teorijo o drami in jo je v svojih ocenah tudi dejanski izpovedoval. Tuje ideje pa se vtihotapijo v literarne umotvore pretežno podtalno, skrivaj, ne da bi se pisatelj tega prav za prav zavedal. Spoznanja, ki jih je ustvarjalec doživel ob branju tujih pesnikov, se namreč z njegovo osebnostjo tako spoje, da postanejo v nekem smislu del njegovega bistva, da jih skoraj ne more več ločiti od lastnih izsledkov. Tu mora znanstvenik komparativist s psihološko

prodornostjo in estetsko tenkočutnostjo razbrati izvorno od vnesenega, osebno od privzetega, ker se utegne sicer njegova analiza docela izmaličiti.

Pristni vplivi so tisti, ki jim lahko jasno doženemo izvor, medtem ko so nepristni sestavljeni iz različnih prvin, ki jih ne moremo točno opredeliti samo v eno smer. Na pesnika učinkujejo nekatere umetnine lahko zgolj zunanje, površinsko, to se pravi, s svojo izraznostjo, oblikovnostjo, tehniko, metaforiko, ritmiko, včasih pa tudi notranje, globinsko, to se pravi, s svojo idejno posebnostjo, umetniško edinstvenostjo, etično problematiko, skratka, s svojo pesniško izvirnostjo. Petrarca je vplival na Prešerna predvsem zunanje, ni razkrojil njegove osebnosti, ki je bila močno svojsko tvorna, ni je usužnjil; drugače je bilo s Stritarjem, ki se je tu pa tam ves prepustil vplivom, ne da bi jih prežaril s svojo osebno silo.

Razen tega pa so vplivi še močni ali šibki, trajni ali enkratni, delni ali celotni, zgodnji ali pozni, individualni ali kolektivni. Ob koncu osemnajstega stoletja je janzenizem močnejše učinkoval na naše kulturno življenje kakor pa francoske revolucionarne ideje, ki so prihajale k nam zelo počasi in zajele le ozek krog intelektualcev. Byronov vpliv na slovensko liriko je bil docela neznamenit, pač pa sta Goethe in Heine doživela pri nas velik uspeh. Shelley, Keats, Wordsworth so nam bili prav za prav neznameniti, medtem ko smo se radi zgledovali nad Shakespearom, W. Scottom, Wildom in drugimi. Neoromantika se je kolikor toliko globoko zakoreninila v slovenski novejši književnosti, nasprotno pa je bil naturalizem le epizoden pojav, ki ni pri nas zapustil umetniško pomembnejših sledov. Vsak pesnik, ne deluje na sosedne literature enako močno, tudi ne z vsemi svojimi spisi. Zato je v primerjalni literarni zgodovini silo važno, da ugotovimo ob intenziteti vpliva še njegovo kvantiteto, da pokažemo, katera evropska dela so se udomačila pri nas, kakšen je bil njihov uspeh, v čem so bila res pomembna za naše ustvarjanje. Pri tem moramo upoštevati tudi časovno nastajanje vplivov, ritmiko njihovega mednarodnega gibanja. Ni namreč vseeno, kdaj smo se Slovenci seznanili z deli Dobrovskega, s Herderjevo miselnostjo, s francoskimi demokratičnimi idejami, kdaj smo spoznali

Goetheja, Shakespeara, Puškina, Tolstoja, Ibsena, Zolaja in druge, v kakšnih časovnih razdobjih so dospeli k nam evropski duševni toki in se pri nas ustavili. Šele s točno časovno opredelitvijo vsakega poedinega vpliva se moremo dokopati do znanstveno tehtne primerjalne sinteze. Naposled je treba razlikovati še med individualnimi vplivi, to je tistimi, ki se opažajo samo pri nekaterih osebnostih, in med kolektivnimi, ki so zajeli v svoj krog širše skupine, generacije, narode in res splošno uspeli.

V primerjalni literarni vedi pa se ne smemo ustaviti zgolj pri vplivih, ki so učinkovali pozitivno, izpodbujajoče, ampak še pri tistih, ki so delovali negativno, ovirajoče. Čeprav ne moremo zmerom dokazati, koliko je bil ta ali oni vpliv dober ali slab, ga vendar lahko ocenimo po posledicah. Vpliv nemške kulture na nekatere slovanske narode ni bil vselej blagodejen, ni vedno sproščal naših tvornih sil, ampak jih je večkrat zatiral, otesnjeval, zaviral. Ko smo se začeli Slovenci izza srede minulega stoletja jače približevati Čehom, Poljakom in Rusom, se je pod vplivom tedanjih slovanskih idej tudi naša narodna zavest čedalje bolj krepila, osamosvojevala, kulturno dograjala. Že povsem psihološko je jasno, da imajo tudi negativni vplivi svoje življenjsko opravilo, svojo upravičenost. Narodni organizem jih namreč kaj kmalu preboli, se jih otrese in se nato še odločneje usmeri v poudarjanje lastnih kulturnih vrednot. Ob vplivih po asimilaciji, najsi so dobri ali slabi, pa moramo upoštevati še vplive po odboju ali reakciji. S tem, da smo se Slovani v minulem stoletju namenoma upirali avstrijsko-nemški kulturni germanizaciji, smo se reaktivno navzeli istih gesel in idej, kakor so jih uporabljali naši nasprotniki, le da smo jih prikrojevali svojim narodnim težnjam. Oster odboj nemškega klasicizma od francoskega pojmovanja dramatičnega oblikovanja je značilen zgled tovrstnega vplivanja po reakciji. Pesnikove osebnosti torej ne opišemo samo tako, da pokažemo, katere evropske duhove je ustvarjalec cenil, se ob njih navduševal ali zgledeval, ampak tudi s tem, da poudarjamo, kateri sodobniki ali predhodniki so mu bili tuji, nedostopni, nerazumljivi, zakaj jih je zavračal, kako je reagiral na njihov način ustvarjanja, kako se je branil njihovega vpliva, v kakšni meri se je od njih hoté oddaljeval.

S podrobnim opisom bistvenih lastnosti različnih vplivov prodremo tedaj do korenitejšega znanstvenega pojmovanja mednarodnega literarnega snovanja, do določnejšega doživljanja splošne kulturne povezanosti. Ob intenziteti, kakovosti in vrednosti vplivov pa moramo naposled upoštevati še vsebinsko plat vplivnega učinkovanja in ga v tem smislu problemski opredeliti. Nekatera pesniška dela so uspela v svetovni literaturi predvsem s svojo idejnostjo, z moralnimi, religioznimi, svetovnonazornimi, socialnimi tendencami, medtem ko so vplivala druga z estetsko, umetniško, čustveno, miselno svojevrstnostjo. Pesniki pa so si poleg idej izposojali drug pri drugem tudi pripovedne snovi, motive, vsebinske situacije, označbe nekaterih človeških tipov, pokrajinske opise, življenjske dogodke in še marsikaj drugega. Boccaccio je bil dolgo časa neizčrpen vir evropski fabulistiki, ki je zajemala predvsem iz njegovih novel. K idejnim in snovnim vplivom pa moramo naposled prištevati še oblikovne in stilne vplive. Pesniki niso posnemali drug pri drugem samo stalnih lirskih oblik, zunanje dramatične gradbe, ampak tudi tehniko pripovedovanja, stilni način izražanja, metaforiko, metonimiko, skratka, vse, kar se dá uvrstiti v oblikovno poglavje literarne teorije. Vsi ti vplivi, o katerih bomo kasneje natančneje razpravljali, nas uvajajo v osrednjo problematiko primerjalne vede, nam razjasnjujejo najrazličnejše možnosti mednarodnega literarnega sožitja.

Pri znanstvenem raziskovanju literarnih vplivov ali odvisnosti moramo ločiti vobče dva metodološka načina: linearnega in koncentričnega. Vsak izmed obeh nam namreč razjasnjuje posebno problemsko območje mednarodnega vplivanja in podaja obenem izhodišče za literarnozgodovinsko obravnavanje. Pri prvem, linearnem ali enosmernem načinu skušamo razvojno v času in prostoru doognati odmev in vpliv pisatelja v tujini, usodo in uspeh njegovega dela v sosednih slovstvih, vplivno učinkovanje naroda na narod ali naroda na evropsko kulturno celokupnost, kratko in malo, postopno zasledovati tvorno silo te ali one ideje, misli, spisa, osebnosti ali naroda v občečloveški duševni zgodovini. Pri drugem, koncentričnem ali so- srednem znanstvenem načinu primerjalnega razpravljanja pa se predvsem osredotočimo na pesniško delo, literarnega tvorca

ali književnost in skušamo v tem okviru določiti vse vplivne dotoke od zunaj, ki so sodelovali pri tvorbi te ali one umetnine, pri oblikovanju ustvarjalčeve osebnosti, pri razvoju narodnega slovstva, skratka, pokazati vse sile, ki so jih oblikovale in nanje učinkovale. Prva smer se ukvarja tedaj s sredotežnostjo literarnih vplivov, z vitalno intenziteto njihovega časovno prostorninskega izžarevanja, medtem ko skuša druga izslediti njihovo sredotežno prodirnost, uspešnost, pomembnost. Zato moramo pri analizi vplivnega valovanja tudi točno razlikovati med izhodiščem ali povzročiteljem vpliva in med odjemalcem tujih vrednot ali vplivancem. Med obema vplivnima tečajema pa delujejo večkrat še vmesni prenašalci vplivov — posredniki. Pri njih se bomo v naslednjem poglavju najprej ustavili ter utemeljili njihovo važnost za splošno literarno dogajanje.

2

Posredniki. Povsem razumljivo je, da niso nastali vsi mednarodni literarni odnosi in vplivi zgolj neposredno, to je v tesnem medsebojnem stiku dveh kultur, osebnosti ali umotvorov, temveč da so se mnogi med njimi tvorili s pomočjo različnih posrednikov, ki so seznanjali narode s tujimi izsledki in jim tako rekoč odpirali pogled v svet. V vsakem obdobju očega književnega razvoja naletimo na dolgo vrsto idejnih, snovnih in oblikovnih pobud, ki so delovale prav na ta posredni način. Slovenci smo se seznanili z Ossianom po Denisovem nemškem prevodu, ki je precej časa krožil med našimi takratnimi izobraženci in jim pomenil novo doživetje. Po isti poti so od početka dospeli k nam tudi Cervantes, Shakespeare, Voltaire, Rousseau, Byron, Scott in mnogi drugi, kolikor jih nismo kasneje sami prelili v našo besedo. Angleški in nemški pesniki osemnajstega stoletja so se udomačili v Italiji s posredovanjem Francije, medtem ko je segla ruska literatura v zapadno Evropo pretežno preko Nemčije, ki je začela že zelo zgodaj prevajati Puškina, Gogolja, Lermontova, Dostojevskega, Tolstoja, Turgenjeva, Čehova in novejše pisatelje. Romuni so odkrili Schillerja v primeri z drugimi narodi dokaj kasno, a še to s pomočjo Francije, ki jih je opozarjala mimo tega še na Lessinga, Klopstocka, Goetheja, Heineja.

Med posrednike pa ne smemo uvrščati samo nekaterih narodov, temveč tudi posameznike, kolikor so kot pesniki, pisatelji, esteti, kritiki, prevajalci ali znanstveniki prenašali svoja spoznanja iz dežele v deželo in jih razširjali. Prav tako spadajo v ta oddelek primerjalne znanosti tudi kozmopolitsko usmerjeni časopisi, revije, publikacije, literarni krožki, znameniti saloni, društva, tedaj vse, kar je sploh sprožilo mednarodno intelektualno komunikacijo. Če hočemo torej zgodovinski z vseh strani razložiti, kako so se prepletali vplivi in nastajali kulturni odnosi, moramo pregledati vsa gibanja, ki so jih posredniki povzročili ali pa celo započeli. Šele z natančno opredelitvijo njihovega delovanja se bomo mogli s pridom poglobiti v zapletenejša primerjalna vprašanja.

Prve stike domačega sveta s tujino so običajno navezali izobraženi svetovljani, emigrantje, pustolovci, raziskovalci, študentje, učenjaki in umetniki, ki so potovali od naroda k narodu, bodisi iz zabave, radovednosti, želje po odkrivanju novih obzorij in intelektualnih vrednot, bodisi prisiljeni ali po naključju. V svojih potopisih, dnevnikih, pismih, spominih in znanstvenih razpravah so seznanjali rojake z življenjem, mišljenjem in čustvovanjem bližnjih in daljnih sosedov, z njihovo kulturo in književnostjo. Skoraj ni bilo velikega mednarodnega literarnega toka ali miselnega gibanja, ki ga ne bi ti intelektualni nemirneži na neki način pripravljali, pospeševali, včasih celo povzročali. Najčesteje pa so seveda uvajali v domačo književnost poedine tuje pesniške tvorce, zlasti tiste, ki so jim bili duševno sorodni, opisujé hkrati njih umetniško svojevrstnost, način oblikovanja, estetsko naziranje in življenjsko usmerjenost. Bernski bibliotekar Sinner von Ballaigues ni bil sicer kdo ve kako znamenit kozmopolitski duh, vendar je pripomogel, da se je razširil Goethejev „Werther“ po Evropi in da so se jele uspešno spoznavati angleške komedije in francoska srednjeveška poezija v Nemčiji.³⁵ Med Italijani se je v osemnajstem stoletju navduševal za sodobno nemško književnost zlasti Aurelio Bertola, ki je prevedel Gešnerja in spisal nekaj razprav o nemškem pesništvu. Zanimiv evropski popotnik

³⁵ Adolf Burri, J. Rudolf Sinner von Ballaigues, 1730–1787 (Bern, 1912).

je bil v istem stoletju sin bogatega beneškega trgovca Francesco Algarotti, ki se je okoli dvajset let potikal po svetu.³⁶ V Franciji je prišel v stik z Voltairom in se kretal v odlični pariški družbi, v Anglijo ga je gnalo zanimanje za Newtonove nauke, kasneje se je odpravil tudi v Rusijo, kjer je bil sprejet celo na dvor Ane Ivanovne, na povratku pa je živel dlje časa še v Nemčiji. Povsod, kjer se je ustavil, je razširjal razumevanje za italijansko umetnost, slikarstvo, literaturo in celo opero, seznanjal potemtakem v vsakem pogledu tujce s svojo domovino. Nasprotno pa je med svojimi rojaki pospeševal zanimanje za Anglijo, Francijo in Nemčijo, jim pripovedoval o življenju in ustvarjanju teh narodov ter jim prvi natančneje opisal Rusijo. Njegovi popotni dnevnik, pisma in razni drugi spisi so za komparativista, ki hoče natančno dometi takratno dobo in pokazati vsa vplivna dogajanja v italijanski literaturi osemnajstega stoletja, posebno važni. Med francoskimi posredniki je imel tesne stike s Španijo Charles Pougens, o čemer priča zbirka njegovih pisem španski vojvodkinji D'Osuni. Zbirka je izšla v Parizu leta 1825. z naslovom „Lettres à Madame X, sur divers sujets de morale et de littérature“.³⁷ V pismih ni razpravljajl samo o domačem slovstvu, temveč je kljub močnemu nasprotstvu do sodobne romantike veliko pripomogel, da so se začeli Španci zanimati za Scottove zgodovinske romane in angleško književnost sploh. Pri Rusih je prvi razširjal Schellingovo filozofijo profesor na petrograjski medicinski akademiji Daniil Mihajlovič Vellanskij, ki se je navzel novih idej v Nemčiji. Mnogi ruski dijaki, ki so študirali v Parizu, Berlinu in Londonu, so nato doma uspešno opozarjali rojake na znamenite zapadne romantike, realiste in naturaliste. Le na takšen način si lahko razložimo, zakaj so v Rusiji tako naglo zasloveli Balzac, Dickens, Scott, Byron, Lamartine, Hugo, Heine, Zola in mnogi drugi.

Pri nas je bil v preporodu izrazit posrednik bogati industrijec baron Sigmund Zois, ki se je kljub italijanskemu po-

³⁶ I. Frances Treat, *Un cosmopolite italien du XVIIIe siècle: Francesco Algarotti* (Trévoux, 1913).

³⁷ Jean Sarrailh, *Un intermédiaire: Pougens et l'Espagne* („Revue de littérature comparée, 1923).

reklu z vnemo vživel v domovino svoje matere Slovenke in postal ob koncu osemnajstega stoletja središče našega takratnega kulturnega življenja. Zois je bil predvsem prosvetljenec, vzgojen v filozofski miselnosti Voltaira in v zapadnoevropskem klasicizmu, ki ga je že zelo zgodaj spoznal kot gojenec viteške akademije v Reggiju. Po svojem življenjskem nazoru je bil praktično usmerjen duh, v pojmovanju znanosti in literature dosleden racionalist, priznavajoč nad vse logičnost in umerjenost v pesniškem oblikovanju. Slovenskim preporoditeljem, izmed katerih je pritegnil v svoj ožji krog le najnadarjenejše, ni bil samo mecen, ampak večkrat tudi svetovalec in vzgojitelj. Tako je navajal Valentina Vodnika na študij Bateuxove in Rammlerjeve klasicistične poetike, ga svaril pred nabreklostjo in prebujno metaforiko Ossianovega pesniškega izraza v Denisovem nemškem prevodu, mu skladno s svojim razumevanjem lirike ocenjal pesniške proizvode ter ga hkrati z Linhartom in Kopitarjem vred podpiral še v drugih literarno-kulturnih prizadevanjih. V romantiki je bil nato važen posrednik izredno izobraženi, po starejših in novejših slovstvih temeljito razgledani Matija Čop. Razen grščine in latinščine je dodobra obvladal še nemščino, italijanščino, španščino, portugalsščino, angleščino in med slovanskimi jeziki zlasti poljščino, ki se je je bil naučil v Lvovu, kjer je bil gimnazijski profesor. Svojega znanja ni širil samo s filološkim proučevanjem jezikov, ampak predvsem z literarno-estetskim dojemanjem velikih evropskih umotvorov, ki jih je bral in užival v izvirnikih. S krajšimi potovanji po zgornji Italiji od Benetk mimo Padove do Milana, z obiskom Pariza in nekaterih nemških mest je tudi krajevno doživljal tipičnost in svojevrstnost tujih dežel. Idejno je zrasel iz takratne evropske romantike, ki pa jo je osebno poglobil z veličastno lepoto antike, ter se svetovnonazorno notranje oblikoval ob filozofski miselnosti Schellinga in Hegla. Svojega prijatelja Prešerna je uvajal v umetniške vrednote germanskih in romanskih slovstev, zlasti pa ga opozarjal na staro italijansko poezijo, ki jo je vsestranski poznal, in na sodobno evropsko romantiko. V nemajhni meri mu je razkrival tudi estetske, oblikovne in ritmične zakonitosti pesniškega ustvarjanja ter vplival kolikor toliko še na njegovo filozofsko izobrazbo. Brez

upoštevanja Čopovega posredovanja si pri Prešernu marsičesa gotovo ne bi mogli dovolj jasno razložiti. Izmed tujcev, ki so bili za naše literarno življenje posredniškega pomena, moramo omeniti iz začetka devetnajstega stoletja poljskega emigranta Emila Korytka. Med slovenskimi intelektualci je na novo poživil zanimanje za poljsko romantiko in se obenem lotil nabiranja naših narodnih pesmi. V tej dobi so nastali Prešernovi nemški prevodi iz poljščine, predvsem iz Mickiewicza, ki je celo nekoliko vplival na Prešernovo izvirno ustvarjanje.

Tuje vrednote so prenašali iz dežele v deželo poleg različnih literarno prav za prav netvornih intelektualcev tudi pisatelji in pesniki sami. V svojih spisih so odkrivali lepoto in posebnosti drugih pokrajin, miselnost in način življenja sosedov, njihove kulturne in literarne stvaritve ter tako povzročali mednarodno duševno sodelovanje. V romantiki je bila značilna tovrstna posrednica pisateljica Mme de Staël, ki je živela dlje časa v Nemčiji in Italiji ter obiskala še Avstrijo, Rusijo, Švedsko in Anglijo. Francozom je odkrila zlasti nemško sodobno literaturo, a zaeno v tesnem stiku z najznačilnejšimi pisatelji raznih narodov razgibavala tudi takratno evropsko duševno ozračje. Byron se je snovno bogatil na potovanjih po orientu in Evropi ter s svojim romantičnim eksotizmom močno vplival na sodobnike. Heine je posređoval Francozom nemško literaturo ter hkrati razjasnjeval domačinom politično in kulturno pariško življenje. Poljsko književnost je razširjal v Franciji v začetku devetnajstega stoletja Mickiewicz, ki je bil tudi profesor za slovanske literature na pariškem vseučilišču Collège de France. Kasneje je deloval v isti smeri pofrancoženi Poljak Edmond Chojecki, ki je bil znan v krogu Flauberta in bratov Goncourtov s psevdonimom Charles-Edmond.³⁸ Njega romani, drame in članki, ki jih je bil pisal francoski, nimajo prav za prav večje literarne cene, medtem ko so krajši spisi o poljskih pesnikih in poljskem narodnem vprašanju važnejši. Portugalski pesnik Garrett, ki je živel kot izgnanec v Angliji in Franciji, je v poeziji odločilno uveljavil romantično miselnost, ko se je vrnil v domovino. V Parizu je seznanjal v minulem stoletju

³⁸ Glej razpravo Z. L. Zaleskega *Les relations polonaises de Flaubert* („Revue de littérature comparée“, 1931, 647—686).

francoske realiste in naturaliste z rusko literaturo Turgenjev ter opozarjal pri tem tudi domačine na najznačilnejše pesniške pojave v svetu. Za novejša literarna obdobja bi bilo gotovo zanimivo, raziskati, kaj so posredovali svojim in tujim narodom Flaubert, Gide, Merežkovskij, Rilke, Conrad, Panait Istrati, Ilja Ehrenburg, Maurois, Huxley, pri nas pa Stritar, Aškerc, Cankar, Župančič in drugi, kako se zrcalijo na primer v delu Paula Claudela Severna Amerika, Japonska, Kitajska in razni kraji, kjer je živel kot diplomat, kako se je razvil novodobni kozmopolitizem in kakšnega pomena je za evropsko ustvarjanje.

Pri proučevanju te vrste posredovanj mora znanstvenik razložiti najprej zunanje dotoke v narodni organizem, izslediti nato njihovo realno vrednost za razvoj domače književnosti. Stiki, ki so jih pisatelji ali pesniki navezovali s sosednimi deželami, so bili tu in tam morda samo zanje osebno pomembni ter niso imeli v domovini močnejšega odziva, dasi so utegnili često sprožiti mednarodno vplivanje in tesneje približati med seboj dve kulturi, ki sta si bili dotlej bolj ali manj neznani. Tako je Jean-Marie Carré razvojno prikazal v delu *Voyageurs et écrivains français en Égypte*⁸⁹ leta 1932., kako so se od začetka šestnajstega pa do druge polovice devetnajstega stoletja poleg francoskih arheologov, etnografov, zgodovinarjev in slikarjev zanimali za deželo Faraonov tudi pisatelji (Gérard de Nerval, Th. Gautier, Flaubert itd.) ter jo opisovali, katere snovi so zajemali za svoja dela iz njene preteklosti in sedanjosti, kaj so v njej odkrili in posredovali. Naloga primerjalnega literarnega zgodovinarja je, da razišče, kaj je ustvarjalec posrednik našel pri narodu, ki ga je obiskal, kakšne posledice je imelo doma njegovo opozarjanje na tuja umetniška dela, preteklost, miselnost, način ustvarjanja, razen tega pa da še ugotovi, v kakšni meri je sam po svetu vzbujal zanimanje za literarne umotvore svojega naroda in kako jih je dejanski tudi razširjal. Šele na tej podstavi moremo znanstveno točno označiti nastoj, uspeh in posledice mednarodnih intelektualnih stikov, opredeliti vplive po časovni zapovrstnosti, kakor so se javljali, in jih vzročno utemeljiti.

⁸⁹ Delo je izšlo v zbirki „Publications de l'Institut français d'archéologie orientale; Recherches d'archéologie et d'histoire“ (Le Caire) kot IV. in V. zvezek.

Najmočnejše in obenem najuspešnejše sredstvo za razširjanje ali posredovanje literarnih umotvorov med narodi pa je brez dvoma prevod. Le prav ozek krog izobražencev obvlada namreč tri, štiri evropske jezike in kaj redki so taki, ki bi lahko uživali v izvorniku poleg francoskih, italijanskih, španskih, nemških in angleških del še norveška, ruska, poljska in nemara celo češka in madžarska. Prevod je vsekako neogibna nujnost, kajti le z njim se lahko omogoči pritek tujih vrednot v narodni organizem ter se približajo širšim plastem občinstva tiste evropske literarne stvaritve, s katerimi bi se sicer ne mogle seznaniti. V primerjalni literarni zgodovini je zato poglavje o prevodih izredno važno, saj nam ne razjasnjuje samo mednarodnih kulturnih odnosov, ampak podaja tudi trdna izhodišča za znanstveno analizo vplivov.

Preden se poglobimo v opredeljevanje posameznih vrst prevodov, kar je mnogo bolj zapleteno, kakor bi sodili prvi hip, se moramo ustaviti predvsem ob estetskem problemu presajanja tujih umetnin v domačo besedo. Povsem jasno je, da ne more prevod nikoli popolnoma nadomestiti izvornika, da ne more učinkovati z isto neposrednostjo, živostjo in silo kakor umetnina v svoji prvotni jezikovno-stilni zasnovi. To ne velja samo za lirske umotvore, ki so v nekem smislu skoraj neprevedljivi, ampak tudi za epična, dramatična in prozaična dela, čeprav so na videz svobodneje grajena. V prepesnitvi izgubi izvornik najprej svoj elementarni vitalni čar, tiste prvobitne sestavine, ki tvorijo njegovo enkratnost, edinstvenost, pristnost, to se pravi: vonj in barvo besede, ritem in muzikalnost govornice, sintaktične in stilistične svojstvenosti jezika, dinamiko, onomatopoijo, vokalnost in figuralnost verza ali stavka, razen tega pa še individualne posebnosti pesnikovega načina oblikovanja, kolikor so zgolj narodno dojemljive. Pri prelitju v drug jezikovni izraz mora tedaj umetnina nujno žrtvovati del svoje izvornosti, se mora odreči marsikateri pomembni plati svoje vrednosti in lepote. Iz tega pa še nikakor ne sledi, da bi bilo prevajanje že samo po sebi nesmiselno, nepotrebno ali celo škodljivo, da bi nam onemogočilo vsakršno pravilno doživljanje izvornika. Kljub razumljivim nedostatkom — saj brez njih ni niti mojstrska prepesnitev — se iz prevoda lahko dovolj jasno

zrcali pisateljev način ustvarjanja in pripovedovanja, njega miselnost, pogled na svet in vse druge lastnosti, ki se dajo prevesti. Seveda moramo pri tem ločiti med dobrimi in slabimi prevodi, dognanimi in nedognanimi, točnimi in površnimi, umetniškimi in diletantskimi. Razen tega pa jih moramo še literarno-zgodovinsko označiti v okviru dobe, v kateri so nastali, raziskati naposled prevajalčevo pojmovanje pomena in namena prepešnjevanje sploh, ako jih hočemo znanstveno res dodobra opredeliti.

Pretežno prevladuje dandanes prepričanje, da mora biti prevod do najneznatnejših besednih odtenkov točen odsev izvirnika, vsestransko vesten prenos pesnikovega dela v drug jezikovni izraz, kolikor je seveda to pač dejanski izvedljivo. Svojevoljno popravljanje, izpreminjanje ali celo olepševanje prvotnega teksta velja sodobnikom za naglavni greh, za docela nedopustno dejanje. Toda o tem je preteklost dokaj drugače mislila ter s prepričanjem odklanjala prestrogo omejevanje prevajalčeve svobode, vsako suženjsko, nekritično oboževanje avtorjevega dela. Tako je v osemnajstem stoletju Melchior Cesarotti zavestno priličil Macphersonovega „Ossiana“ italijanskemu okusu in ga v ritmu, stilu in deloma vsebini korenito po svoje predelal. „Če bi mi kdo očital,“ izjavlja v predgovoru k svojemu prevodu, „da sem skušal svojega avtorja na raznih mestih razjasniti, omiliti, popraviti, ga tu in tam celo polepšati in z njim tekmovati, priznavam, da bi me kvečemu mikalo, se s to svojo napako rajši ponašati, kakor pa se je kesati.“⁴⁰ Še svobodneje ko Cesarotti pa so istodobno prevajali iz angleščine pri Francozih Du Resnel, Abbé Prévost, Le Tourneur in drugi, o čemer podrobneje razpravlja Constance B. West v študiji *La Théorie de la traduction au XVIIIe siècle*.⁴¹ Du Resnel, ki je dobro čutil razliko med angleškim in francoskim načinom ustvarjanja, je pri prevajanju Popa njegove pesnitve na več krajih občutno predelal v smislu francoskega klasicističnega pojmovanja umetnosti. Prévost je pri prirejanju Richardsonovega obsežnega romana „Sir Charles Grandison“ za francosko občinstvo izločil v prevodu vsa dolgovezna in z

⁴⁰ Navajam po Hazardu. Glej op. ³⁴ v tem poglavju, str. 113.

⁴¹ „Revue de littérature comparée“, 1932, 330–355.

glavnim dogajanjem kaj medlo zvezana mesta, izpustil obenem vse „nepotrebne razgovore, neumestna razmišljanja in prebujno opisovanje“ ter tako za več ko polovico skrajšal pisateljevo delo. Youngove nočne meditacije „Night Thoughts“ je Le Tourneur leta 1769. tako pofrancozil, da se iz njegovega prevoda kaj težavno razbere pesnikov izvorni tekst. Izpremenil ni le devet noči v štiri in dvajset, ampak je iz pesnitve popolnoma izločil za Younga tako značilni lirizem in črtal tudi vsa religiozna razmišljanja, ki so se mu zdela preveč protestantska. Razen tega pa je delo namenoma očistil stilističnih peg, pomanjkljivosti, prenapetosti, robotosti, neokusnosti, skratka, vseh hib, o katerih je mislil, da bi utegnile žaliti estetski čut njegovih rojakov in zmanjšati vrednost prevoda. Kljub izpremembam in morda celo zaradi njih pa so doživeli omenjeni prevodi močen uspeh tudi pri drugih narodih, ki so skraja spoznavali angleške pesnike in pisatelje zgolj po teh izumetničenih francoskih predelavah. Ako hočemo torej literarnozgodovinsko res natančno ugotoviti odmev Popovih, Richardsonovih in Youngovih umotvorov v Evropi, moramo vsekako upoštevati tudi posredovanje prvih francoskih prevodov. Kajti šele na tej podstavi lahko pravilno doženemo vsebino in kakovost vplivov, ki so bili spričo tako preosnovanih in prestiliziranih del v marsičem drugačni, kakor pa bi bili, če bi učinkovali umotvori angleških pisateljev neposredno ali vsaj v vestneje izdelanih prepesnitvah.

Toda tako niso prevajali samo Francozi in Italijani, temveč poleg Špancev, Angležev in Nemcev domala vsi drugi evropski narodi. Denis je Macphersonovo ritmično prozo v „Ossianu“ nasilno uklenil v togi heksameter in s tem, kakor je pravilno trdil že Herder, docela izmaličil mogočnost preproste dikcije izvirnika. Shakespearove drame so Nemci (Wieland) in Francozi (Le Tourneur) tako čistili in klasicizirali, da so izgubile pri tem mnogo svoje prvotne pesniške tipike in lepote, ki jo je kasneje odkrila prav za prav šele romantika. Linhart je pri nas ob koncu osemnajstega stoletja dokaj svobodno podomačil Beaumarchaisovega „Figaroja“ in ga postavil prav v slovensko okolje. Iz prireditve je črtal vse, kar koli bi zvenelo preostro, prerevolucionarno in česar bi naše občinstvo ne razumelo. Glede prevajanja Goetheja v ruščino je podal zanimive izsledke

Žirmunskij leta 1932. v študiji „Goethe v ruski poeziji“, ki jo je objavil moskovski znanstveni časopis za literarno zgodovino „Literaturnoe Nasledstvo“. „V začetku devetnajstega stoletja“, piše Gorlin v poročilu o razpravi Viktorja Žirmunskega, „je poznalo rusko občinstvo samo sentimentalnega Goetheja, kakor mu ga je predstavil Žukovskij. V dvajsetih letih so se mnogi navduševali za Goetheja metafizika, kakor ga je dojel Schelling, čigar pojmovanje je razširjal Venevitinov s prijatelji. V vsaki dobi so izbirali iz Goethejeve lirike tisto, kar se je skladalo s časovno miselnostjo. Žirmunskij je pokazal, da so prevajalci celo tekste prav čudno izpreminjali: tako je vrinil Žukovskij v svoj prevod Goetheja na več mestih kar cele stavke, napisane v sentimentalnem stilu. Na najpresenetljivejši zgled takšnega izpreminjanja naletimo pri pesmi ‚Über allen Gipfeln‘ v prevodu simbolista Annenskega, ki ga je mučil strah pred smrtjo. Prevajalec je samo nekoliko izmenjal besede, pa je celotna pesem nenadno dobila drug smisel: v njej je izražen občutek tesnobe in groze, ki je Goetheju povsem neznan.“⁴² Toda Goethe ni bil izjema med tujci, ki so jih Rusi prevajali. Dante, Boccaccio, Cervantes, Shakespeare, Scott, Balzac, Dickens, Schiller, Byron, Hugo, Heine in vsi drugi so morali prav tako žrtvovati marsikaj bistvenega, da so se lahko udomačili v Puškinovi domovini. V začetku minulega stoletja je zaslovel Lamartine v Rusiji predvsem spričo neštetihi prevodov, ki pa so bili tako površni, zverženi, netočni in prirojeni okusu okolja, da so docela zabrisali prave vrednote francoskega romantičnega lirika. Le-tega so prikazali kot spretnega salonskega verzifikatorja, ki piše sladkobne albumske pesmi za dame, kar je bilo seveda povsem zgrešeno.⁴³

Če hočemo torej znanstveno točno ugotoviti uspeh ali vpliv literarnih umotvorov v sosednjih slovstvih, moramo upoštevati vse izpremembe, ki so jih pesniška dela doživela v prevodih

⁴² Glej poročilo M. Gorlina *Goethe en Russie* v časopisu „Revue de littérature comparée“, 1934, 770—772.

⁴³ Henri Guillemin, *Lamartine en Russie* („Revue de littérature comparée“, 1934, 646—660). Avtorjeva analiza ruskih prevodov Lamartina se opira na izsledke, ki jih je objavila ruska znanstvenica N. Surin v razpravi „Ruski Lamartine“ v Leningradu leta 1929.

in prireditvah. Pri tem zapazimo, da ni bilo popravljanje in preoblikovanje tujih del samo slučajno, individualno, temveč da je imelo globlje psihološke, idejne in estetske vzroke, da je bilo prav za prav v veliki meri odvisno od miselnosti in kulturne svojstvenosti naroda. Prevajalec je bil dostikrat prisiljen, izpustiti iz izvirnika vse, kar bi žalilo versko čustvanje rojakov, najsi je bilo za pesnika še tako značilno, izločiti marsikaj, kar bi učinkovalo doma nemoralno, spolzko, sramotilo morda narodni ponos ali nasprotovalo politični uredbi države. Nič manj važni pa tudi niso oblikovno-stilni pomisleki, ki so prevajalca pripravili do tega, da je namenoma predrugičil avtorjev način pripovedovanja, njegovo metaforiko, metonimiko, ker mu je nemara zvenela prevsakdanje, brezbarvno, da je tu in tam občutno krajšal nekaj, o čemer je domneval, da bi domačine dolgočasilo ali jim pisatelja celo odtujilo. Dolga psihološka razmišljanja pri Dostojevskem so v nekaterih francoskih prevodih tako skrčena, da bravec s težavo spozna posebnosti velikega ruskega realista. Stilna analiza prevodov je potemtakem prav tako potrebna kakor vsebinsko-idejna, če si hočemo razjasniti, kako je ustvarjalca tujina doživela, kakšen je bil njen stvarni odnos do njega. Ivan Prijatelj je v študiji o Puškinu v slovenskih prevodih razvojno kritično pokazal razne poskuse — med njimi pretežno nebogljene — preliti liriko velikega Rusa v našo besedo.⁴⁴ Na enak znanstveni način bi se dali raziskati vsi prevodi v slovenščino od Prešernovih mimo Frana Levstika, Funtka in drugih pa do Prijatelja, Ivana Cankarja, Izidorja Cankarja, Vladimirja Levstika, Gradnika in Župančiča, čigar prepesnitve so umetniško pomembne.⁴⁵ Enako važna pa bi bila za nas primerjalna razprava o prevodih slovenskih del v nemščino, italijanščino, ruščino, češčino, francoščino, angleščino in nekatere druge jezike.

⁴⁴ Glej str. 49 (op. ⁹) v tej knjigi.

⁴⁵ Glej članek A. Debeljaka Župančič — prevajalec („Jubilejni Zbornik za petdesetletnico Otona Župančiča“, Ljubljana, 1928) in poglavje Joupantchitch traducteur v knjigi Luciena Tesnière „Oton Joupantchitch“, ki je izšla leta 1931. v zbirki „Publications de la Faculté des Lettres de Strasbourg“, Deuxième série, volume 7; Paris, Les Belles-Lettres).

Naposled pa mora znanstvenik razlikovati še med prevodom po izvorniku in prevodom prevoda. Italijani so v osemnajstem stoletju prevajali angleške in nemške pesnike — Popa, Younga, Lessinga in druge — pretežno iz francoščine, kakor je ugotovil Paul Hazard v razpravi o vdoru severnih književnosti v Italijo. „Ker ne znam niti besedice angleški,“ izjavlja neki italijanski prevajalec Younga, „sem se moral hote ali nehote dobesedno okleniti francoskega prevoda gospoda Le Tourneurja.“ Pri tem pa se ni vsakdo zmeraj strogo držal predelav Du Resnela, Prévosta ali Le Tourneurja, ampak je še sam po svoje prirejal francoske tekste in jih približeval italijanskemu literarnemu okusu. Kakšni torej so bili takšni že drugič predelani umotvori, ni težavno presoditi. Vselej pa seveda ni moči prevajati iz izvornika, zlasti takrat, kadar so literarna dela pisana v manjših ali oddaljenejših jezikih. Goethe je poustvaril „Hasanaginico“ po nemški prepesnitvi Klemensa Werthesa, ki pa je nastala po italijanskem prevodu Alberta Fortisa, ter se po lastni izjavi obenem oziral tudi na „ritem in besedni red izvornika“, dasi mu jezikovno ni bil dostopen. Ibsena, Strindberga, Jacobsena, Hamsuna in druge severne pisatelje smo Slovenci prevajali predvsem iz nemščine, ki nam je tudi sicer posredovala dobršen del svetovne literature. Gradnik je poslovenil nekatere kitajske pesnike po prevodih iz raznih evropskih jezikov. „Skoro odveč se mi zdi poudariti pri tem,“ piše prevajalec v uvodu h knjigi „Kitajska lirika“ leta 1928., „da mi ni bilo mogoče črpati neposredno iz kitajskega besedila, ker ne znam kitajščine, kakor je, bržčas, ne pozna — izvzemši morda kakega misijonarja — noben izobražen Slovenec.“ Problem prevajanja po drugojezičnih prevodih je torej izredno važen in ga moramo pri analizi mednarodnih odnosov vselej upoštevati.

Ob prevodih moramo uvrstiti med posrednike še leposlovne revije, znanstvene periodične publikacije in dnevnike, kolikor poročajo o zanimivih kulturnih in literarnih novostih v svetu. Časopisje je bilo že v osemnajstem stoletju velikega pomena za mednarodno izmenjavanje intelektualnih vrednot, a v naslednjih stoletjih je postalo naravnost potrebno sredstvo za medsebojno duševno sodelovanje. Dandanes

pa skoraj ni revije, ki ne bi odmerjala dobršnega dela svojega prostora bodisi krajšim prevodom iz tujih slovstev, bodisi esejističnemu in kritičnemu razpravljanju o svetovno važnih umetninah in osebnostih. Točen pregled revijalnega posredovanja nam razvojno razjasni stike Slovencev s slovanskimi, germanškimi in romanskimi književnostmi, pokaže, v kakšnih časovnih presledkih so dospevale med nas razne evropske ideje, kako smo jih sprejemali, kaj so pomenjale za naše kulturno življenje in kakšen je bil njihov vpliv. V tem smislu bi se morali pri nas ustaviti že pri prvem slovenskem leposlovnem almanahu — „Pisanicah“, ki jim je bil vzor nemški barok, seči k „Čebelici“ in drugim revijalnim poskusom v nastopni dobi, raziskati nato „Slovenski Glasnik“, Stritarjev „Zvon“, mariborsko „Zoro“, „Ljubljanski Zvon“, „Dom in svet“, „Slovana“ in vse druge mesečnike prav do „Vede“, „Sodobnosti“ in „Modre ptice“, ki se je usmerila predvsem v to, da nas obvešča o literarnih novostih tujine. Prav tako bi morali v podrobnih študijah opisati delovanje posameznih kulturno-političnih polmesečnikov, tednikov in dnevnikov od Vodnikovih „Ljubljanskih Novic“ mimo staroslovenskih „Novic“, Levstikovega „Napreja“ in ostalih do „Slovenskega Naroda“, „Slovenca“, „Jutra“ in vseh drugih. Tako bi lahko do potankosti dojeli naš odnos do tujine in ga znanstveno točno opredelili.⁴⁶

V ta oddelek primerjalne literarne zgodovine pa spada naposled še nekaj literarnih posrednikov, med katere moramo prišteti vsekako gledališče, ki je vselej močno pospeševalo izmenjavanje odrskih del med narodi in s tem tudi pomembno učinkovalo na domače ustvarjanje. Medtem ko se večji narodi lahko opirajo kolikor toliko na svojo dramsko proizvodnjo, so manjši narodi dosti bolj odvisni od tujine. Repertoar ljubljanskega narodnega gledališča obsega vsako leto nad osemdeset odstotkov neslovenskih avtorjev, kar dovolj jasno kaže, kako zelo smo navezani na sosednja slovstva. Če pa pomislimo poleg tega še na to, da izide le malokatero

⁴⁶ O odnosu „Ljubljanskega Zvona“ do italijanske, francoske, španske in portugalske književnosti in o pomenu njegovega posredovanja za „slovensko duhovno življenje“ razpravlja Stanko Leben v študiji Romanska literatura v „Ljubljanskem Zvonu“ (LZ, 1930, 5—15).

prevedeno in uprizorjeno delo tudi v tisku, spoznamo v celoti popolnoma svojevrstno nalogo našega gledališča. Te vrste posredovanje je tedaj izredno pomembno in ga moramo znanstveno vsestranski upoštevati.⁴⁷ Obenem z natančnim bibliografskim pregledom tujih odrskih umotvorov, ki so jih bili pri nas uprizorili, pa mora komparativist razvojno preiskati še gledališko kritiko. Le-tá mu namreč najpristneje razloži, kako smo tuje pisatelje sprejeli, pojmovali, ocenjali, kakšen uspeh so dosegla pri nas njihova dela in kaj so zapustila v naši kulturi.

Poleg gledališča delujejo nadalje v veliki meri posredovalno še razni literarni krožki in šole, znanstvena društva in kulturno-propagandni klubi, skratka, vse ustanove, ki skušajo prenesti v domače okolje istodobne evropske ideje, struje ali pisatelje. Pohlinov krožek nas je približal v osemnajstem stoletju nemški baročni poeziji, Herbersteinovi somišljeniki so pri nas razširjali janzenistično ideologijo, Zoisovo literarno „omizje“ pa se je istočasno usmerjalo v intelektualni racionalizem v smislu Voltairovega nazora, kar ni bilo brez pomena za razvoj slovenskega preporoda. Prešernov krog se je v naslednji dobi zavzemal za italijansko renesanso, sodobno nemško romantiko in se obenem razgledoval po najvišjih vrhovih tujih slovstev. Tudi vsa kasnejša pokolenja prav do sedanjosti so iskala v svetu pobud za svoje literarno in kulturno ustvarjanje ter pri tem presajala k nam vse, kar se jim je zdelo plodonosno. Realizem, naturalizem, simbolizem, ekspresionizem in druga literarna gibanja so se pri nas zakoreninila z izrazitim posredovanjem posameznih generacij.

Problematika literarnega posredovanja se dá seveda še tu in tam razširiti ter podrobneje opredeliti, kakor pač zahtevajo okolje, doba, družba ali narod, s katerim se znanstveno ukvarjamo. Pri Francozih, Angležih, Italijanah in deloma tudi Nemcih so bili kaj pomembni pospeševalci mednarodne literarne fluktuacije nekateri saloni, kakor salon gospe De Staël na

⁴⁷ O tujih avtorjih, ki so bili uprizorjeni v zagrebškem narodnem gledališču, razpravlja s posredniškega vidika Ivo Hergešić v študiji *La part de l'étranger dans le répertoire du Théâtre national de Zagreb* („Revue de littérature comparée, 1934, 108—131).

švicarskem gradu Coppetu, kjer so se sestajali intelektualni predstavniki najrazličnejših narodov. Tudi Goethejeva hiša v Weimarju je bila nekakšen literarni salon, saj je bila dolga leta važno križišče evropskega kulturnega življenja, kar moremo razbrati iz Eckermannovih „Razgovorov“. V nekem smislu bi mogli uvrstiti naposled med posrednike tudi važnejša evropska mesta, kakor na primer Paris, Rim, Dunaj, Zürich, Prago itd., ki so bila v tej ali oni dobi središča mednarodnega literarnega snovanja. — V okviru naštetih vrst literarnega in kulturnega posredovanja je torej moči točno ugotoviti pritek idej, estetskih nazorov in pesniških umotvorov k temu ali onemu narodu, izslediti njih krajevno aklimatizacijo, učinkovanje in vrednost, spoznati vse silnice, ki so delovale v smeri kozmopolitskega izmenjavanja duševnih vrednot in sprožile splošno evropsko tvorno sožitje.

3

Znanstvena analiza vplivov. Doslej smo videli, kako nastajajo mednarodni literarni odnosi in stiki, odvisnosti in vplivi, koliko različnih dejstev mora komparativist upoštevati, če hoče dodobra razložiti povezanost občečloveškega duševnega sodelovanja in se dokopati do trdnih znanstvenih izsledkov. V pričujočem poglavju pa se hočemo dotakniti posameznih vrst literarnozgodovinskega raziskovanja vplivov, kolikor so se v primerjalni stroki že razvile in ustalile, naznačiti hkrati probleme, ki so v tesni zvezi z vzročnostjo splošnega literarnega dogajanja. Najprej se bomo ustavili pri analizi idejnih, snovnih, oblikovnih in stilnih vplivov, razčlenili miselne in estetske prvine, ki se dajo v književnosti posnemati, prenašati, izpreminjati, prisvajati, ki tvorijo umsko, čustveno in vsebinsko jedro pesniških umotvorov ali pa njihovo tvorno, zunanje dojemljivo ogrodje. Na podstavi teh izsledkov se bomo nato približali premočrtnemu ali linearnemu ugotavljanju vplivov, vprašanjem o odzivu in usodi, uspehu in učinkovanju literarnih del, osebnosti, struj in narodov v evropski ali svetovni celokupnosti, naposled pa bomo razpravljali o sosrednjem ali koncentričnem določanju vplivov, o genezi umetnine in njenih virih, o pisateljevem splošnem obzorju, o oblikovanju narodne

književnosti v odnosu do tujine, o prevzemanju, izposojanju, posnemanju, plagiatu in vsem drugem, kar spada v ta oddelek primerjalne literarne zgodovine. Tako bomo postopno pregledali osrednja znanstvena vprašanja, ki opredeljujejo bodisi pisatelja in njegovo delo, bodisi narod in njegov razvoj v okviru občega ustvarjanja, ter utemeljili glavne metodološke vidike vplivnega proučevanja književnosti. Pri tem bomo morali seveda pazljivo ločiti prave vplive od nepravih, pristne od nepristnih, individualne od kolektivnih, upoštevati obenem vse pojave, ki vplive šele pripravljajo, omogočajo, sprožujejo, ki so tako rekoč neogibni predhodniki resničnega vplivnega učinkovanja, kratko in malo, vse silnice, ki vežejo povzročitelja vpliva z vplivancem.

A. Idejni, snovni, oblikovni in stilni vplivi. Pisatelj ne vpliva na okolico samo s svojimi čustvi, občutki in doživetji, nego tudi z miselnimi spoznanji, idejnimi izsledki, etičnimi prepričanji, bodisi da jih zajame iz religioznih predstav o življenju in svetu, bodisi da jih črpa iz raznih filozofskih sistemov, ki so oblikovali njegov svetovni nazor. Idejni vplivi so v umetnosti vsekako neutajljivi in jih moramo uvrstiti med najmočnejša gibala v literarnem ustvarjanju. Mednarodni pomen imajo razen tega še literarne snovi in pesniški motivi, o katerih smo delno razpravljali že v poglavju o tematologiji, medtem ko se bomo tu ukvarjali zgolj z njihovo vplivnostjo. Literarni umotvor pa je naposled še izrazito besedna tvorba, oblikovno dograjen organizem, arhitektonsko in stilno domišljena stavba, v kateri se zrcalijo posebne estetske zakonitosti. Vse te lastnosti lirskih, epičnih in drugih del pa so pomembne za občo književnost kot vplivno oplajajoče sile in zato tvorijo važno plat primerjalne vede. Ker je problemsko območje naštetih vplivov kaj obsežno, ga moramo podrobneje opisati in razčleniti.

a) Idejni vplivi so različni tako po izvoru kakor po vsebini. Zavoljo tega jih delimo v religiozne, filozofske, znanstvene, literarno-teoretske in estetske. Povsem razumljivo je, da so vse te ideje prav za prav časovno vzročno utemeljene, da jih moramo tedaj proučevati zgodovinsko razvojno, to se pravi, v okviru dobe, v kateri so nastale, in okolja, v katerem

so se širile, če jih hočemo vsestransko dojeti. Vendar pa ni njihova vplivnost vselej omejena samo na to ali ono časovno razdobje, kakor bi morda prvi hip sodili, temveč javlja se lahko tudi kadar koli kasneje. To velja kolikor toliko za vse vplive, najbolj pa brez dvoma za idejne. Bolj ko ekspanzivnost idej v času pa nas v primerjalni vedi zanima njihova vplivna vrednost in učinkovitost v prostoru: kako so prodirale med razne narode, kaj so v njih povzročile, v koliki meri so oplodile različne pisatelje, kako so modificirale njihov pogled na svet in življenje, človeka in družbo, na kakšen način se slednjič zrcalijo v njihovih spisih. V tem smislu moremo znanstveno določno razjasniti vznik, razsežnost in svojstvenosti časovnih gesel, idejno usmerjenost dob, miselno uravnanost generacij in posameznikov, izslediti vsa še tako neznatna idejna gibala, ki so pospeševala splošno literarno in kulturno dogajanje.

1.) Predvsem posegajo v umetniško izživljanje religiozne ideje, primitivni miti, vsakovrstna verovanja, osnovana na iracionalnem tolmačenju življenjskih skrivnosti. Krščanstvo je s svojo miselnostjo in simboliko prepojilo mnogo pesniških umotvorov, toda tudi budizem, brahmanizem, konfucianizem, mohamedanstvo in druge religije so večkrat vplivale na evropsko ustvarjanje. O pomenu biblije za Danteja, Shakespeara, Calderona, Spenserja, Herderja, Goetheja, Dostojevskega, Tolstoja so znanstveniki podrobneje razmišljali v zvezi z njihovim svetovnim nazorom, raziskovali pa so še vpliv Kabale na Milтона in Blaka, vpliv mohamedanske eshatologije na Danteja in indijske verske filozofije na Emersona. Med krščanskimi religioznimi sektami in strujami, ki so se globoko zajedle v evropsko kulturo, so natančneje obdelani zlasti protestantizem, misticizem, kvietizem, pietizem in janzenizem.⁴⁸ Poleg reformacije se je pri nas najmočneje zakoreninil janzenizem, o katerem piše Čop leta 1831. v bibliografskem literarnozgod-

⁴⁸ Sintetično je obdelal religiozna trenja v Evropi ob koncu sedemnajstega in v začetku osemnajstega stoletja Paul Hazard v delu „La crise de la conscience européenne“ (glej str. 28 v tej knjigi). O delovanju in pomenu nekaterih takratnih verskih sekt govori zlasti v poglavju Ferrvurs (knjiga II., str. 250—277). Glej še bibliografske podatke o mednarodnem razširjanju janzenizma, misticizma in drugih gibanj v dodatnem zvezku opomb („Notes et références“), str. 154—156.

vinskem gradivu za Šafařika, da je „bistveno vplival na izobrazbo našega ljudstva“. Ob teh obsežnejših gibanjih pa so bili za splošno vzdušje raznih dob važni tudi individualni verski nazori nekaterih mislecev in pisateljev: Boehmeja, Pascala, Fénelona, Swedenborga, Voltaira, Rousseauja, Schleiermacherja, Kierkegaarda in drugih, kajti njihovo učinkovanje je bilo včasih odločilno za duhovno usmerjenost sodobnikov pa tudi kasnejših pokolenj. Bog, večnost, onostranstvo, smisel življenja, skrivnost smrti — sama vprašanja, ki so pesnikovo notranjost vedno razgibavala, razjedala, jo tvorno izpodbujala. V razpravi *La religion romantique et la pensée de l'infini et de l'éternel*⁴⁹ je Arturo Farinelli pokazal, kako so francoski, italijanski in španski romantiki religiozno čustvovali, mislili, v kakšnem odnosu so bili do cerkvenih nauk, kakšna so bila njihova pesniška zavzetja in mistične vizije. Povsem drug problem pa je načel Denis Saurat v študiji o nekrščanskih religioznih idejah pri Miltonu, Blaku, Shelleyju, Emersonu, Whitmanu, Goetheju, Heineju, Nietzscheju, Hugoju, Vignyju, Lamartinu in Leconte de Lislju (*Les éléments religieux non chrétiens dans la poésie moderne*).⁵⁰ Pretežno vsi so zanikovali krščanskega Boga, zavračali cerkveno dogmatiko in njeno družabno moralo, ki jih je preveč utesnjevala. V prastarih mitoloških simbolih so iskali novih religioznih idej in jih pesniško osebno podživljali, bodisi tako, da so pobožanstvili naravo v smislu panteizma, bodisi da so ustvarili docela svojevrstno mistično pojmovanje najvišjega Bitja. Kaj močno so posegale v literaturo tudi nekatere okultne vede, kakor magija, nekromantija, okultizem, spiritizem, teozofija. Dovolj znan je Balzacov odnos do teh nauk, ki so v nekem smislu religiozno opredeljeni, najbolj pa je iz njih črpala romantika, o čemer natančno razpravlja Auguste Viatte v delu *Les sources occultes du romantisme. Illuminisme. Théosophie* (Paris, 1928).

2.) Zelo globoko so v vseh dobah vplivale na književnost tudi filozofske ideje, različni metafizični sistemi, moralna načela in socialno-politični nazori. Kaj redki so pomembni

⁴⁹ „Revue de littérature comparée“, 1927, 5—46.

⁵⁰ „Revue de littérature comparée“, 1923, 337—368.

evropski pesniki, katerih življenjski ali svetovni nazor se ni vsaj delno oblikoval ob filozofskih ideologijah, bodisi da so nanje delovale neposredno iz spisov, bodisi posredno iz splošnega vzdušja dobe, v kateri so živeli. Povsem jasno je, da ne razgibavajo miselna spoznanja — najsi so še tako abstraktna in od predmetnega sveta na videz še tako oddaljena — samo ozkega kroga znanstvenikov, ki se s temi vprašanji ukvarjajo, temveč da podtalno prodirajo tudi v širše plasti mednarodnega izobraženstva in povzročajo v njem močna duhovna trenja. Za komparativista je zato velike važnosti, da se dokoplje do idejnih osnov literarnih gibanj, razbere miselna izhodišča posameznih ustvarjalcev in ugotovi vse vplive, ki se zrcalijo v njihovih spisih.

Notranjih gibal renesanse in humanizma ne moremo popolnoma razumeti, če ne pokažemo, kako so posegali v takratno evropsko duševno življenje antični misleci — Sokrat, Platon, Aristotel in drugi — in v čem se dejanski kaže njihovo učinkovanje. Pri analizi naslednjih obdobj se moramo opreti predvsem na istodobne metafizike, moraliste in družabne ideologe, kolikor so miselno oplajali splošno kulturno dogajanje. O odzivu Descartesove filozofije pri Italijanih, Nemcih in Angležih v sedemnajstem in osemnajstem stoletju so literarni zgodovinarji že natančneje razpravljali, enako tudi o pomenu Spinozovega panteizma za Goetheja, o vtisku Graciánovih moralnih idej na Nietzscheja, o razširjanju Lockejevega empirizma po zapadni Evropi, o vplivu Shaftesburyja na Wielanda in tedajno intelektualno Nemčijo.⁵¹ Pri Slovanih se je zlasti zakoreninil Herder, ki je z opozarjanjem na slovansko preteklost

⁵¹ Izmed mnogih študij o vplivu Descartesa na nekatere sosednje narode je zlasti važna knjiga *Recherches sur l'influence de la philosophie de Descartes dans l'évolution de la pensée italienne aux XVIIe et XVIIIe siècles*, ki jo je izdal l. 1920. v Parizu Louis Berthé de Béaucèle. — O Graciánovem odzivu v Evropi glej odstavek *La fortune de Baltasar Gracián en Europe* v Hazardovem delu „La crise...“, in sicer v dodatnem zvezku opomb (str. 119, 120); v katerem navaja pisec najnovejše razprave o tem problemu. — O odnosu Nietzscheja do Graciána razpravlja V. Bouillier v študiji *Balt. Gracián et Nietzsche* v „Revue de littérature comparée“, 1926. — O Shaftesburyju pri Nemcih glej razpravo O. Walzla *Shaftesbury*

pospešil vznik romantike in sprožil hkrati težnjo po narodnem osamosvajanju. Konrad Bittner je očrtal v časopisu „Germanoslavica“ leta 1933. uspeh Herderjevega dela „Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit“ pri nekaterih slovanskih narodih, s čimer je seveda načel samo del celotnega problema. O slovanski mesianistični filozofiji govori v isti reviji leta 1935. J. Braun ter jo tolmači kot nadaljevanje in dovršitev Kantovega filozofskega sistema in njegovih naslednikov. V tem smislu so vplivali na Slovane predvsem nemški idealistični misleci Fichte, Schelling, Hegel, ki pa so se najkrepkeje zajedli prav za prav v rusko idejno življenje minulega stoletja. Iz njihovih filozofskih spekulacij sta svetovnonazorno rasla pri nas Čop in Prešeren, pri Poljaki Krasnički, ki se je najbolj oklepal Hegla, pri Rusih pa mimo drugih predvsem oba velika kritika Bjelinski in Hercen, kolikor se nista oplajala še s socialnimi teorijami Saint-Simona, Fouriera, Bazarda, Proudhona in drugih. Kako globoko je prodril med Slovane na primer Hegel, pričajo najnovejša raziskovanja, ki so izšla leta 1934. v obsežni knjigi Hegel bei den Slaven.⁵² D. Čyževski, ki je knjigo uredil in prispeval zanjo korenito razpravo o Heglu v Rusiji, ne ugotavlja odzivov hegelijanstva samo pri tamkajšnjih poklicnih modroslovcih in kulturnih mislecih, temveč odkriva njegove sledove tudi v literarnih proizvodih Aksakova, Ogareva, Krasova, Ključnikova, Strahova, Polonskega, kolikor se je boril proti predstavniku nemškega filozofskega idealizma, in Turgenjeva, ki se je hotel v mladosti docela posvetiti študiju filozofije ter se je v Nemčiji ogreval predvsem za velikega dialektika. S Heglom se je ukvarjal tudi Dostojevski, toda kakor vse kaže, ni imel nanj izrazitega vpliva. Odločen nasprotnik Heglovega sistema pa je bil Lev Tolstoj, ki je nemškega

und das deutsche Geistesleben des XVIII. Jahrhunderts in reviji „Germanisch-romanische Monatschrift“, 1909. — O Shaftesburyju glej E. Casati, *Hérauts et commentateurs de Shaftesbury en France* v „Revue de littérature comparée“, 1934, 615—645.

⁵² Knjiga je izšla v zbirki „Veröffentlichungen der Slavistischen Arbeitsgemeinschaft an der Deutschen Universität in Prag“ kot 9. zvezek. O Heglu pri Poljaki razpravlja tu W. Kühne, pri Rusih D. Čyževski, pri Slovaki A. Pražák, pri Čehih F. Fajfr, pri južnih Slovanih K. Atanasijevič, ki Slovencev sploh ne omenja, pri Bolgarih P. Telčarov.

filozofa označil celo za slabotnega misleca, medtem ko je visoko cenil Kanta in Schopenhauerja. O vsesplošnem navdušenju ruskega izobraženstva sredi minulega stoletja za Heglove nazore je podal Tolstoj v spisu „Kaj naj storimo“ naslednjo zanimivo izjavo: „V začetku mojega življenja je bila osnova vsega hegelijanstvo; plavalo je v ozračju, javljalo se je v dnevnem časopisju, revijalnih sestavkih, novelah, razpravah, umetnosti, pridigah, razgovorih. Kdor ni poznal Hegla, se ni smel vmešavati v pogovor; kdor je hotel spoznati resnico, je študiral Hegla. Vse se je oslanjalo nanj.“⁵³

Zlasti močno pa se je literatura usmerjala ob sodobnih socialnih teorijah in filozofskih sistemih v drugi polovici minulega stoletja. Comtov pozitivizem, Spencerjeva utilitaristična socialna filozofija, Tainova miljejska teorija, Marxovi ekonomski principi so ob novih prirodoslovnih izsledkih korenito vplivali na vznik evropskega naturalizma. Pisatelj se je docela odmaknil od spiritualističnega romantičnega ideala in se zamislil v stvarno analizo družabnih problemov, postal je tako rekoč „znanstveni“ opazovalec in fiziološki eksperimentator. Človeka je skušal obravnavati kot del prirode, pokazati ga v vsej vzročni odvisnosti od okolja in ustroja družbe, kolikor ga dejanski determinirata, prodreti obenem do psiholoških gibal njegove osebnosti, ne da bi vanj vnašal svojih subjektivnih čustev. Umetnost naj podaja življenje takšno, kakršno je v resnici, čeprav je še tako odvratno, bolno, trpko, žalostno; ne sme ga svojevoljno maličiti ali polepšavati, temveč biti mora njegova verna slika.

Mimo družabnih nazorov pa je v tej dobi prodiral v književnost tudi Schopenhauerjev pesimizem, ki je oplodil mnogo pisateljev in sprožil posebno življenjsko čustvovanje. V splošni literarni zgodovini je že precej obdelan odziv Schopenhauerja pri Špancih, Francozih, Angležih in deloma tudi Slovanih — pri nas zasledimo njegov vpliv pri Stritarju in deloma pri Cankarju — dasi bi potrebovali širših sintetičnih študij. Še bolj ko Schopenhauer pa zanima danes znanstvenike vpliv Nietzschejevih idej na Evropo. Njegovo prevrednotenje vseh moralnih vrednot, iskanje novih duhovnih temeljev evropske kulture, vneseno proslavljanje kreativnega individualizma v

⁵³ Navajam po Čyževškem, str. 282.

svobodnem nadčloveku, ki se giblje onkraj dobrega in zlega, se je obenem z njegovo psihološko jasnovidnostjo in stilno razgibanostjo izredno zajedlo v neoromantiko, ki se je ostro odvrnila od naturalistične estetike ter znova iskala nadtvarne, duhovne lepote v umetnosti. Nietzschejevi nazori so se začeli splošno širiti šele po letu 1890., čeprav jih je nekoliko prej populariziral že Georg Brandes v svojih znamenitih predavanjih v Kopenhagenu, a kljub temu so prav kmalu močno prodrli v svetovno ustvarjanje.⁵⁴ Pri nas zasledimo vpliv Nietzschejevih idej zlasti pri Cankarju, čigar drama „Kralj na Betajnovi“ je zasnovana na etičnem problemu nadčloveka. — Med novejšimi filozofi je pomembno posegel v literaturo predvsem Henri Bergson, ki je s svojo teorijo o komičnem oplodil angleško komedijo, kar pa kaže le del njegovega celotnega vpliva. Z Bergsonovo filozofijo se je pri nas ukvarjal Župančič, ki pa je čital tudi Schopenhauerja in Nietzscheja. Vsekako zanimivo bi bilo raziskati, ali so vsi trije misleci tudi dejansko vplivali na Župančičevo pesem in kako.

3.) Ob religioznih in filozofskih doktrinah so učinkovale na evropsko duhovno kulturo tudi mnoge znanstvene ideje. Fizika, kemija, medicina, psihiatrija, razne prirodoslovne vede in druge znanstvene panoge se niso razvijale povsem izven celotnega intelektualnega ozračja posameznih obdobij, temveč so bile z njim vzročno povezane. Zato ni nikakor čudno, če so kolikor toliko vplivale tudi na pisatelje, in sicer tako, da so jim odpirale globlji pogled v konkretni svet in nudile nove življenjske probleme. Paul Hazard je v že večkrat omenjenem delu o krizi evropske zavesti na prelomu sedemnajstega in v začetku osemnajstega stoletja dovolj jasno obrazložil pomen znanstvenih izsledkov Newtona, Leibniza, Fontenella, Descartesa, Boyla in drugih za duševno življenje zapadnih narodov ter obenem na tej podstavi raztolmačil usmerjenost literarnih prizadevanj tistega časa.⁵⁵ Donald King je raziskal leta 1929.

⁵⁴ Nietzschejev odziv in vpliv na francosko književnost je raziskala Geneviève Bianquis (glej str. 31 v tej knjigi).

⁵⁵ Glej poglavje *La science et le progrès* v drugi knjigi Hazardovega dela *«La crise...»* (str. 99—119), a v bibliografskem dodatku razne sem spadajoče opombe (str. 111—116).

vpliv fizioloških teorij na francosko literaturo od srede sedemnajstega do srede devetnajstega stoletja, medtem ko je pri Nemcih proučil H. G. Steinmann vpliv Newtona na spoznavno teorijo njegove dobe (Bonn, 1913). Mnoge komparativiste je zanimal tudi odnos nekaterih znamenitih pisateljev do raznih lažived, ki so bile priljubljene prav posebno v romantiki. V knjigi o tujih vzorih pri Balzacu je Baldensperger nazorno pokazal, kako se je veliki francoski romanopisec oklepal Lavatrovih fiziognomičnih nazorov in kako natančno se je ravnal pri orisu zunanosti svojih oseb po njegovih načelih. Mimo Balzaca pa so črpali iz Lavatrove „fiziognomonije“ in Gallove frenologije — dveh danes docela pozabljenih panog o spoznavanju človekove moralne vrednosti po potezah obraza in o določanju značaja ali intelektualnih zmožnosti poedinca po ustroju lobanje — še Stendhal, Poe in Baudelaire, ki so v svojih delih zavestno uporabljali te dokaj „mistične“ izsledke. Kako zelo sta vplivali obe doktrini na miselnost in ustvarjanje avtorja pesniške zbirke „Fleurs du Mal“ je do potankosti razjasnil G. T. Clapton v študiji Lavater, Gall et Baudelaire.⁵⁶

Še izraziteje pa so učinkovale znanstvene ideje na literaturo v drugi polovici minulega stoletja, ko so velika naravoslovna odkritja naravnost razburkala takratno evropsko umovanje. Pisatelji te dobe so v svoje umotvore kaj radi vpletali razne ugotovitve, ki so jih pred njimi izsledili fiziologi in biologi, a so jih pri tem pogosto po svoje predoživljali, izpreminjali in izvirno podajali. Kakšen uspeh je imela že samo Darwinova descendenčna teorija, da ne omenimo njegovih predhodnikov Lamarcka, Okena, Van Baera in drugih. Gospa Madeleine Cazamian je v knjigi *Le roman et les idées en Angleterre: l'influence de la science, 1860—1890*, ki je izšla v Strasbourgu leta 1925., razvojno opisala odnos angleških romanopiscev tega obdobja do socialnih, zgodovinskih, naravoslovnih in filozofskih ved. Med njimi se je na primer Samuel Butler idejno opiral na Lamarcka in Darwina, medtem ko so bili izredno izobraženi pisateljici George Eliotovi bližji Spencer, Stuart Mill, zlasti pa Auguste Comte. Najmočneje so delovale znanstvene ideje brez dvoma na evropski naturalizem, o ka-

⁵⁶ „Revue de littérature comparée“, 1933, 259—298, 429—456.

terem vemo, da je asimiliral filozofski materializem in zajemal iz ekonomskih družbenih teorij. Zola je oslonil svoj nazor o eksperimentalnem romanu — kolikor ga ni vsaj delno povzel iz eksperimentalne medicine Clauda Bernarda, čigar spis „Introduction à l'étude de la médecine expérimentale“ je dobro poznal — na tezo o dosledni objektivni analizi resničnosti, t. j. zunanjih pojavov, s čimer jo je približal Comtovemu filozofskemu pozitivizmu, a jo še izpopolnil s Tainovo miljejsko teorijo in Darwinovim naukom o dednosti. Pisatelj naj bi se po njegovem mnenju docela otresel nepredmetne domišljije, namesto nje pa naj bi uveljavil v svojem delu znanstvene ugotovitve. Da bi Zola svoj nazor tudi dejanski izvedel v romanih, si je tako pri orisu okolja kakor pri prikazovanju telesnega in duševnega ustroja svojih oseb, njihovih podedovanih ali privzgojenih lastnosti dosledno pomagal s sodobnimi medicinskimi, naravoslovnimi in sociološkimi izsledki.

Tudi v novejši dobi ima znanost pomembno vplivno moč na literarne stvaritve, dasi morda ne v taki meri in tako kakor v naturalizmu. Wells, Huxley, Čapek in drugi si kaj radi privsajajo naravoslovne, fizikalne, kemične ali tehnične ugotovitve, toda so jim bolj sredstva za duhovite utopije ali pa za osebno idejno prikazovanje družbe, sveta in življenja. Izza svetovne vojne je imela v književnosti izreden uspeh predvsem Freudova psihoanaliza, s katero je dunajski psihiater odločilno vplival na sodobni psihološki roman in surrealistično strujo. Zamotana dogajanja v človekovi podzavesti, ki jih je pred Freudom intuitivno prikazal že Dostojevski, zatrte erotične sle, mučni notranji doživljaji, skrita hotenja in misli, ki se javljajo v sanjah, bolestitnih duševnih motnjah ali različnih psihonevrozah, se dajo v prozi in drami nad vse učinkovito izraziti. Zato ni čudno, če so se Lawrence, James Joyce, Virginia Woolf, Duhamel, Schnitzler in drugi okoristili s temi znanstvenimi izsledki in jih vsak po svoje umetniški obravnavali. Samo po sebi pa se razume, da ne posegajo vse znanstvene ideje v književnost enako močno in da je njihov uspeh odvisen od važnosti intelektualnih vrednot, ki jih posredno ali neposredno sprožijo, od tega, kako zelo predrugačijo dotedanje pojmovanje sveta, realnosti, človeka, poedinih življenjskih zakonitosti. Večkrat

prevzame znanstvene izsledke najprej filozofija, ki jih idejno uredi in svetovnonazorno opredeli, in se šele preko nje udomačijo tudi v književnosti. Komparativist si mora zato točno razjasniti, kako so te vrste vplivi prav za prav nastali, kako so delovali na tega ali onega pisatelja, kakšna je bila njihova intenziteta in kaj so povzročili.

4.) V poslednji oddelek tega poglavja spadajo estetske in literarne ideje, vsakovrstna pojmovanja lirike, epike, dramatike in proze, razni kritično-teoretični nazori in časovna literarna gesla, ki so se uveljavila v splošni književnosti. Renesansa in klasicizem sta se v tem smislu idejno naslanjala predvsem na antiko, ki jima ni poglobljala le estetskega okusa, ampak je njuna umetniška prizadevanja kolikor toliko tudi vodila in usmerjala. O odnosu Batteuxa, Dubosa, Lessinga in Goetheja do Aristotelove poetike, zlasti pa do njegove teorije o tragediji, se je v literarni zgodovini že dovolj razmišljalo.⁵⁷ Važen evropski uspeh je doživel Boileau s svojo klasicistično estetsko doktrino, s katero ni vplival le na Gottscheda in Popa, marveč tudi na rusko književnost. O odzivu Boileauja in nekaterih drugih klasicističnih teoretikov v angleški literaturi sedemnajstega in osemnajstega stoletja razpravlja razvojno A. F. B. Clark v knjigi *Boileau and the French classical critics in England*.⁵⁸ Pomembno je učinkoval na nekatera sosedna slovstva Lessing, čigar idejnega tolmačenja tragedije se je pri nas oklenil Fran Levstik. Prav posebno pa sta umetniško-teoretsko delovala na evropsko pesniško oblikovanje Schiller in Goethe.

Živahno prepletanje estetskih in literarnih idej zasledimo zlasti v zgodnji romantiki, ki se pričinja v drugi polovici osemnajstega stoletja. Razkroja dogmatične klasicistične poetike kakor tudi odboja od pretiranega oboževanja in suženjskega posnemanja antičnih pesnikov ni moči razvojno jasno razložiti, če ne upoštevamo medsebojnega vplivnega oplajanja med literarnimi teoretiki in esteti tedanje dobe. V razpravi *La notion*

⁵⁷ Glej študijo Roberta Petscha *Goethe und das Problem des Tragischen* v knjigi „Gehalt und Form“; Dortmund, 1925, 154–183.

⁵⁸ Knjiga je izšla v zbirki „Bibliothèque de la Revue de littérature comparée“ kot 19. zvezek leta 1925.

de vrai poésie dans le préromantisme européenne („Revue de la littérature comparée“, 1921) je Paul Van Tieghem razložil, kako so sodelovali pri vzniku novega pojmovanja poezije Shaftesbury, Young, Dubos, Bodmer, Breitinger, Diderot, Hamann in Herder, čigar vpliv na novi rod pisateljev, zlasti pa na slovanska slovstva — česar pisatelj ne omenja — je bil morda idejno najizdatnejši. Pozabiti tudi ne smemo francoskega dramatika Sébastiena Merciera, ki je s svojo teorijo o moralnih elementih dramatičnega ustvarjanja vzbudil v Nemčiji veliko pozornost in vplival na Lenza, Klingerja, Schillerja in celo O. Ludwiga.⁵⁹ Ruski, poljski, češki in slovenski romantiki so se v začetku devetnajstega stoletja prav posebno oklenili A. W. Schlegla in Schellinga, prvega zaradi njegovih literarnih nazorov, drugega zaradi njegove idealistične estetike. O vplivu nemških romantičnih teoretikov na Mickiewiczzeve literarno-estetske teorije se je v slavistiki že podrobneje razpravljalo, prav tako o vplivu takratnih evropskih kritikov na slovanske literarne ideologe.

V naslednjih obdobjih devetnajstega stoletja so literarna gesla in umetniški nazori — realizem, naturalizem, dekadenca, l'art pour l'artizem, impresionizem, simbolizem — prav tako krožili med narodi in se krajevno prilagojevali kakor v prejšnjih stoletjih. Ako hočemo torej zgodovinsko-razvojno opisati takratno literarno dogajanje, moramo upoštevati vse estetske ideje, ki so ga usmerjale. Tako je obdelal leta 1927. H. A. Needham v posebni knjigi razvoj socioloških estetskih teorij v Franciji in Angliji, medtem ko se je Louise Rosenblatt omejila leta 1931. samo na odziv l'art pour l'artistične literarne ideologije pri Angležih v drugi polovici minulega stoletja.⁶⁰ Zolajev naturalistični program, o katerem smo že govorili v zvezi z njegovimi filozofskimi in znanstvenimi prvinami, je segel skoraj v vsa sosednja slovstva in doživel zanimivo usodo v Rusiji in na Poljskem, medtem ko se pri nas ni mogel

⁵⁹ R. J. San-Giorgiu, Sébastien Merciers dramaturgische Ideen im Sturm und Drang, Basel, 1921. — Léon Mis, S. Mercier, Schiller und Otto Ludwig („Euphorion“, 1928, 190—221).

⁶⁰ Knjigi sta izšli v zbirki „Bibliothèque de la Revue de littérature comparée“ kot 28. in 70. zvezek.

zakoreniniti. Izraziteje pa so delovali na slovenski simbolizem literarni nazori zapadnih neoromantikov. Vsekako potrebno bi bilo dokončno ugotoviti, kako so vplivali na Cankarjevo pojmovanje umetnosti mimo drugih zlasti Nietzsche, Tolstoj in Oscar Wilde, čigar kult „čiste“ lepote je zapustil v nekaterih njegovih delih dokaj vidne sledove. Tudi v dvajsetem stoletju nudijo literarne ideje in sodobno opredeljevanje umetnosti mnogo komparativnih problemov, tako ekspresionizem, unanizem, dadaizem, surrealizem itd.

b) Snovni in vsebinski vplivi. V poglavju o tematologiji smo govorili o mednarodnem razvoju snovi, njihovi razsežnosti, časovnih preobrazbah ter jih skušali v tem smislu metodološko razporediti. Medtem ko nas je tam zanimalo, kako so krožile snovi iz dobe v dobo in kako so jih pesniki obravnavali, bomo skušali tu predvsem utemeljiti njihovo vplivno pomembnost za splošno literarno dogajanje. S tem bomo seveda načeli povsem nov problem snovnega proučevanja književnosti in ga obenem naslonili na druge znanstvene temelje. Povsem jasno je, da ne razgibavajo ustvarjalca samo ideje, ampak tudi motivi, zgodbe, razni človeški liki in značaji, kratko in malo, vse, kar spada k snovni in vsebinski plati literarnih umotvorov. Nekateri znanstveniki sicer zanikavajo važnost teh vplivov, češ da so snovi prav za prav postranskega pomena za pesniško oblikovanje in da jih pisatelj uporablja zgolj kot sredstvo, ki naj mu pomaga izraziti osebna spoznanja, občutja in misli, vendar je njihovo naziranje dokaj enostransko. Gotovo bi bilo zmotno, če bi že vsako prepesnjevanje obdelanih snovi imeli za vpliv, toda prav tako pogrešeno bi bilo, če bi snovno oplajanje tajili tudi takrat, kadar je docela očito, da je pisatelj prevzel iz tuje umetnine bodisi celotno fabulo bodisi nekatere njene vsebinske dele, da se je okoristil s posameznimi situacijami ali liki, ki jih je našel drugje, najsi jih je še tako po svoje predelal. Zato je vsekako nujno, da skušamo analitično izslediti, v kakšni meri je bil pesnik snovno odvisen od svojega vira, kaj mu je ta nudil, v čem ga je posnel in kako je tisto, kar si je izposodil, individualno obdelal, to se pravi: umetniški poustvaril.

Byron je vzel iz Goethejevega „Fausta“ postavo Mefista in jo v filozofski drami „Manfredu“ pesniški samostojno uporabil, kar je Goethe v pogovorih z Eckermannom pohvalno odobral. Walter Scott si je izposodil pri Goetheju kar ves prizor iz „Egmonta“ in ga po svoje predelal v romanu „Kenilworth“. Tudi Goethe sam je vpletel v „Fausta“ neko Shakespeareovo pesem v celoti, češ da izraža prav tisto, kar je hotel sam povedati, in da bi bilo škoda vsakega truda, spesniti spricho tega kaj izvirnega. Tako snovno posnemanje ali vplivanje zasledimo v vseh dobah, bodisi v antiki, renesansi in klasicizmu ali pa v romantiki, realizmu, naturalizmu in novejših strujah, dasi seveda v različnih odtenkih. Cervantes, Shakespeare, La Fontaine, Molière, Wieland in drugi so vsi bolj ali manj zjemali snovi iz sosednjih književnosti in jih prikrojili svojim umetniškim težnjam. Španski dramatik osemnajstega stoletja Ramón de la Cruz je v veseli igri „El casamiento desigual y los Gutibambas y Muzibarrenas“ skoraj preveč dosledno kopiral Molièrovega „Georga Dandina“, čeprav navaja v podnaslovu svoj vir.⁶¹ Na Schillerjevo dramo „Die Jungfrau von Orleans“ je na nekaterih mestih vsebinski vplival Voltaire z epom „La Pucelle“. George Sand pa se je v igri „Lupo Liverani“ vsebinsko, snovno in situacijsko povsem naslonila na delo španskega dramatika Tirso de Moline „El condenado por desconfiado“, kakor ugotavlja leta 1927. v posebni razpravi Jean Cazenave.⁶² V razporedbi snovi, ki si jo je prilastila, ni spremenila prav za prav kdo ve kaj bistvenega, tudi osebe so iste kakor v izvirniku, seveda z drugimi imeni; predrugačila je zgolj idejo celote, in sicer po svojem romantičnem svetovnem nazoru. V študiji *Autour d'un sonnet de Sainte-Beuve* („Revue de littérature comparée“) je podal Grégoire Morgulis leta 1934. zanimive izsledke, kako so vsebinsko posnemali Wordsworthov sonet „Scorn not the Sonnet“ Sainte-Beuve, Puškin in ukrajinski pesnik Ivan Franko, ki se je še najbolj oddaljil od izvirnika. Pri Rusih je Ogarev svobodno

⁶¹ G. Cirot, *Une des imitations de Molière par Ramón de la Cruz* („Revue de littérature comparée“, 1923, 422—426).

⁶² *Un drame religieux de G. Sand imité de l'espagnol* („Revue de littérature comparée“, 1927, 535—548).

prepesnil „Fausta“ tako, da je iz Goethejeve umetnine prevzel glavni osebi — Fausta in Gretchen — in v njuni ljubezni prikazal svoj osebni čustveni konflikt med idealno romantično ljubeznijo in lastno manjvrednostjo.⁶³ Kaj mnogo se je že v literarni zgodovini razpravljalo, kako je vsebinsko in snovno vplivala na Dostojevskega francoska pisateljica George Sand. Leta 1933. je kritično znova načela ta problem Alexandra Brincken v krajšem članku *George Sand et Dostoievsky* („*Revue de littérature comparée*“), v katerem je opisala sorodnosti med nekaterimi zgodbami francoske romanopiske in deli Dostojevskega, poudarjaje hkrati kreativno izvirnost velikega ruskega pripovednika.

Snovni vplivi so za komparativista važno oporišče, saj mu omogočajo, da lahko v vsem obsegu dožene odziv literarnega dela v svetu ali pa da poda vire, iz katerih je pesnik črpal gradivo za svoje umotvore. Utemeljevanje vsebinske ali snovne odvisnosti med dvema umetninama pa mora biti oprto predvsem na stvarna literarnozgodovinska dejstva, sicer je vsako sklepanje brez prave znanstvene osnove. S tem, da sta si dve zgodbi podobni ali pa da obravnavata dva romana isto praviljično, religiozno, zgodovinsko, družbeno, prirodno ali katero koli drugo snov, še nikakor ni nujno, da bi bile med obema že res vplivne vezi. Kolikokrat naletimo v svetovni književnosti na istosnovne pesnitve, ki so nastale povsem samostojno, pri čemer ne moremo najti med njimi dejanskih dotikališč. Nekaj drugega je namreč, zbrati vsa dela, ki obdelujejo isti motiv, lik ali isto fabulo, ne oziraje se na njihovo vplivno odvisnost, in jih časovno razvrstiti, kakor dela to tematolog; nekaj drugega pa, določiti vse tiste prvine in sestavine, ki jih je pisatelj nedvomno uporabljal, ko je snoval svoje delo. Razlika med obema načinoma proučevanja splošne književnosti je vsekako bistvena.

Pesniški umotvori pa ne vplivajo na mednarodno literarno ustvarjanje samo s svojimi celotnimi vsebinskimi ogrodji, marveč tudi z raznimi snovnimi odtenki: s svojevrstnim, dotlej neobičajnim prikazovanjem življenja, sveta, družbe, prirode, preteklosti, z odkrivanjem novih pokrajinskih okolij, so-

⁶³ Glej op. ⁴⁸ na strani 127. v tej knjigi.

cialnih slojev, človeških usod in domišljjskih območij. Dantejeva „Divina Commedia“ je bila evropskim pesnikom v tem smislu neizčrpen vir religiozno-simbolnega podajanja onstranskega življenja in jih je z nešteti snovnimi podrobnostmi pomembno oplodila. Iz Boccaccijevih novel je mnogo pripovednikov zajemalo duhovite erotične situacije, razne prizore in tipe. Nesmrtno postavo Cervantesovega „Don Quijota“ odkrijemo v Fieldingovem romanu „Joseph Andrews“, tej tipično angleški parodiji Richardsonove „Pamele“, v Sternovem „Tristramu Shandyju“, pri Smolleju — ki se je v „Rodericku Randomu“ zgledoval tako pri Lesagu in velikem Špancu — pri Marivauxu, Wielandu, Gogolju, Dostojevskem in celo v docela moderno zamišljenih dogodivščinah „Dobrega vojaka Švejka“. Koliko parodij, satir, komedij in prepesnitev so sprožili v svetovni literaturi Quijotovi in Sanchovi doživljaji! Še uspešneje pa je prodiral v evropsko dramatično oblikovanje Shakespeare, bodisi z obsežno galerijo svojih odrskih značajev — Hamletom, Ophelijo, Learom, Jagom, Othellom, Macbethom, Falstaffom itd. — bodisi s posameznimi pesniškimi domislicami, dramatičnimi zapletlji in nešteti drugimi podrobnostmi, ki so zanj značilne. Ni skoraj naroda, da ne bi genialni angleški ustvarjalec s svojimi deli vplival na razvoj njegove dramatične umetnosti.

Tudi klasicizem je porajal nove upodobitve življenja in človeka. Molière, Voltaire, Schiller in Goethe so vsebinsko ter snovno močno razgibavali svojo dobo in kasnejša pokolenja. V začetku osemnajstega stoletja je vzniknil v Angliji z Defoejem in Richardsonom moralizujoči meščanski roman, ki je odjeknil po vsem tedanjem kulturnem svetu. Izredno pa je uspel zlasti avanturistični Defoejev „Robinson Crusoe“, saj je iz njega nastala skoraj nepregledna vrsta „robinzonad“ in vsemogočih posnetkov. V romantiki je Byron odkril pestrobojni, strastno razgibani orient, s katerim je učinkoval na Puškina in preko njega na mnoge druge pesnike tedanje dobe, kakor je to dokazal Viktor Žirmunski. Hoffmann in Poe sta uvedla v književnost vsak v svoji smeri fantastično-grozotne snovi, Scott pa je začetnik romantične zgodovinske fabulistike, ki jo je kasneje poživil Sienkiewicz in z njo vplival tudi pri nas. V najvišje in najnižje plasti družbenega življenja so segli veliki

evropski realisti in naturalisti Balzac, Dickens, Dostojevski, Flaubert, Zola, Tolstoj ter ustvarili vse polno pristno človeških likov od velemestnih denarnih in političnih mogotcev mimo predstavnikov meščanskih razredov prav do ponižanih in razžaljenih, od dela in trpljenja izmozganih žrtev moderne civilizacije. Na sodobnost je snovno vplival Gorki s svojimi bosjaki, klateži in brezdomci, Proust z brezobzirno introspektivno analizo najskritejšega duševnega dogajanja v človeku, Hamsun z liristično pokrajinsko opisnostjo . . .

Pisatelji pa so prevzemali drug od drugega tudi različna življenjska občutja in duševna doživetja. Dante in Petrarca sta z vzvišenim opevanjem idealne ženske lepote ustvarila povsem svojevrstno čustvovanje, ki ga niso posnemali samo renesančni pesniki, ampak celo romantiki, tako na primer pri nas Prešeren. Rousseaujeva „Julija“ in Goethejev „Werther“ predstavljata v drugi polovici osemnajstega stoletja do skrajnosti dotirano sentimentalno-melanholično ljubavno nagnjenje, ki je značilno za vso tedanjo dobo. Vpliv obeh umetnin na evropsko prozo je bil izreden in ga čez sto let zasledimo celo pri našem Stritarju. Razen tega pa poznamo še druga erotična izživljanja, ki so kolikor toliko tipična za splošni okus posameznih dob in pesniških generacij: tako na primer religiozni ljubavni mysticizem, patološko poltnost, erotično perverzno sladostrastje, prekipevajočo seksualno opojnost, ki je značilna zlasti za dekadenco in simbolizem itd. Močna čustvena doživetja je v osemnajstem stoletju vzbudilo tudi razmišljanje o smrti in zagrobnih skrivnostih, romantično opevanje noči in temote. Youngove „Nočne misli“, Thomasa Grayja „Elegije“, Novalisove religiozno mistične pesmi „Hymnen an die Nacht“, Alfreda de Musseta „Nuits“ in Uga Foscola „Sepolcri“ so napravili globok vtisk na sodobno liriko. V knjigi *La poésie de la nuit et des tombeaux en Europe au XVIIIe siècle* je Paul Van Tieghem leta 1921. očrtal nastoj, razširjanje in literarni pomen tega svojevrstnega življenjskega čustvovanja, ki se je nato v simbolizmu na novo pojavilo v moderni obliki. V književnosti pa se je razvilo še vse polno drugih življenjskih občutij in duševnih doživetij. Na koliko vsebinskih, snovnih in motivnih odtenkov naletimo že samo pri pesniškem

podoživljanju in prikazovanju prirode od Jamesa Thomsona, čigar pesnitex „Seasons“ se je odzvala zlasti v francoski in nemški poeziji pri Evaldu von Kleistu, Saint-Lambertu in Roucherju, mimo romantične pokrajinske melanholije do Valéryjeve intelektualistične lirike. V isto okrožje spadajo še narodnostna, socialna, religiozna in slična čustvovanja, kolikor so si dogradila posebne vsebinske poteze. Komparativistu se nudi tu obširna in šele komaj načeta znanstvena problematika splošnega literarnozgodovinskega raziskovanja.

c) Oblikovni in stilni vplivi. Vse, kar smo doslej teoretično ugotovili pri idejnih, snovnih in vsebinskih vplivih, velja seveda prav tako tudi za to poglavje primerjalne vede. Tudi literarne vrste, oblike in stili so razvojno prehajali iz dežele v deželo, se krajevno prilagojevali, spreminjali in tako vsesplošno učinkovali. Kako velik evropski uspeh je imela v renesansi na primer že samo italijanska pastirska igra s Tassovim odrskim delom „Aminta“ in Guarinijevo dramo „Pastor fido“, ki so ju posnemali Angleži (Fletcher, Ben Jonson), Francozi (Hardy, Mairat), Španci, Holandci (Brederoo) in celo Dubrovčani (Ivan Gundulić, „Dubravka“)! V tem smislu so v okviru svojih dob osvajale svet tudi druge dramatične zvrsti od španskih religiozno-alegoričnih iger („autos sacramentales“) mimo klasicistične tragedije in meščanske komedije, ki je angleškega izvora, do romantične, naturalistične in ekspresionistične drame. Na nemško slovstvo je v osemnajstem stoletju s svojo oblikovnostjo občutno vplival Shakespeare, ki je kasneje deloval tudi na francoske romantike. V Rusiji so se dolgo časa vzorovali ob francoski klasicistični tragediji, ki jo je zlasti navdušeno zagovarjal Sumarokov; močan odziv pa je imela nato sentimentalna ali „solzava“ komedija („comédie larmoyante“) z deli Destouchesa in La Chausséeja.⁶⁴ Evropsko dramatično oblikovanje je v naturalizmu ob Tolstoju in Hauptmannu gotovo najbolj razgibaval Ibsen, čigar vpliv zasledimo tudi v nekaterih odrskih delih Ivana Cankarja, ki pa mu je bil izrazno bližji Maeterlinck. Na novejšje struje v dvajsetem stoletju pa

⁶⁴ O tem problemu govori deloma Jules Patouillet v razpravi *La lettre de Voltaire à Soumarokov* („Revue de littérature comparée“, 1927, 438—458).

je idejno in oblikovno deloval predvsem Strindberg s svojimi mističnimi igrami.

Pri liriki, epiki in prozi ne naletimo na nič manj živahno mednarodno izposojanje in prevzemanje oblikovnih vrednot kakor pri drami. Dovolj podrobno je v primerjalni literarni zgodovini že raziskan metrično-formalni vpliv Danteja in Petrarca na francosko, angleško, špansko in nemško slovstvo, a tudi pri nas imamo že precej študij o tem, kako se je Prešeren vzoroval v sonetu in tercini pri obeh velikih italijanskih pesnikih. Zapletenejšo problematiko nudijo Goethe, Heine, Novalis, Hugo, Lamartine, Wordsworth, ki so iskali izvirno obliko svojim doživetjem in zato individualno preustvarjali zunanje lirske kalupe; s katerimi so učinkovali na okolico. Nad vse važen preokret pa je nastal proti koncu minulega stoletja z dekadenco in simbolizmom, ko so pesniki zavrgli stalne forme in proglasili s tezo o „čisti poeziji“ svobodno verzifikacijo. Baudelaire, Verlaine, Whitman, Dehmel in drugi so s poudarjanjem nove ritmike v tem pogledu pomembno obogatili evropski pesniški izraz.

Tudi pri epskih vrstah odkrijemo enako izžarevanje oblikovnih in stilnih značilnosti. Nedvomno velik uspeh je dosegel v renesansi Tasso z epom „Gerusalemme liberata“, pri katerem se je zgledoval mimo drugih tudi Gundulić, ko je pisal „Osmana“. Kakor njegov italijanski vzornik, tako se tudi dubrovniški pesnik v pripovedovanju rad oddaljuje od osrednjega dogajanja, se spušča v lirske odenke in natančneje obdeluje nekatere stranske dogodke. Krščanska religiozna epopeja se je širila z Dantejem, Miltonom in Klopstockom, viteška z Ariostom, heroično-komična s Tassonijem, Boileaujem — čigar „Lutrin“ je vzbudil zlasti v Angliji mnogo posnetkov — in Popom („The rape of the Lock“), romantična pesnitev pa z Byronom, ki ji je dal povsem nove oblikovne poteze.

Isto velja v prozi za razne vrste romana, povesti, novele, črtice, aforizma, dialoga, eseja itd. V renesansi so se vplivno splošno širili pustolovski, viteški, pastoralni, potepuški in satirični romani, izza osemnajstega stoletja pa meščansko-sentimentalni, moralizirajoči, romantični, fantastični, utopijsko-avanturistični, realistični, kmečki, socialni, naturalistični, psihološki,

biografski in drugi. H. Rausse je obdelal leta 1908. (München) v posebni knjigi zgodovino španskega „sleparskega“ romana v nemški literaturi, medtem ko je orisal Joseph Vlès leta 1926. (La Haye) razvoj holandskega pustolovskega romana v sedemnajstem in osemnajstem stoletju glede na njegove španske in francoske vzorce. O sentimentalnem meščanskem romanu razpravlja Erich Schmidt v knjigi Richardson, Rousseau and Goethe (Jena, 1924; ponatisk izdaje iz leta 1875.), v kateri pa obravnava zgolj odnose med glavnimi romani omenjenih treh pisateljev. Posebno dobro je že raziskan evropski vpliv Scottovega historičnega romana: tako je pregledal Louis Maigrón leta 1898. njegov uspeh v Franciji, G. Agnoli leta 1906. v Italiji, E. Allison Peers v Španiji, K. Wenger v Nemčiji in deloma A. Veselovski v Rusiji. O vplivu Zolajevega kmečkega naturalističnega romana na L. Reymonta govori L. Franck Schoell leta 1927. v študiji D'Émile Zola à Ladislas Reymont („Revue de littérature comparée“). Za nas bi bilo vsekako izredno potrebno, da bi dodobra utemeljili, kako so postopno prihajale v slovensko slovstvo posamezne vrste romana, povesti, novele in črtice, ter razjasnili vse vplive, ki so v tem smislu delovali na razvoj naše proze od Ciglerja mimo Frana Levstika, Jurčiča, Stritarja, Tavčarja do Meška, Ivana Cankarja, Preglja in najnovejših.

Pesniški umotvori pa učinkujejo na mednarodno okolico še s tehničnim ustrojem, s kompozicijskimi in arhitektonskimi prvinami. Pisatelji so v vseh dobah kaj radi prevzemali drug od drugega tudi zunanjó gradnjo drame, romana, epa, lirske pesmi, si prisvajali razne tehnične svojevrstnosti, novosti, učinkovitosti, posnemali svoje vzornike v razporejanju snovi, uravnavanju dogajanja in celo v posameznih kompozicijskih odtentkih. Evropskemu ustvarjanju je bila v tem oziru antika dolgo neizčrpen vir, saj je nudila skoraj v vseh literarnih vrstah mojstrsko dovršene vzorce. Prav za prav je porajala vsaka stilna struja od renesanse do ekspresionizma nove oblikovno-tehnične vrednote, ki so se bile skladale z njenim estetskim pojmovanjem umetnosti in okusom časa. Pri komparativni analizi pesniških del je torej nujno, da upoštevamo tudi kompozicijske in arhitektonske vplive, kolikor so dejansko delovali na pisateljevo ob-

likovanje, če hočemo do vseh podrobnosti dojeti mednarodno duševno sodelovanje. Goethe na primer je priznal, da se je pri ekspoziciji „Preloga v nebesih“ v „Faustu“ naslonil na Jobovo biblijsko knjigo. Zanimive ugotovitve o kompozicijskih sestavinah „Oberona“ je zbral Henri Glaesener v študiji Les points de départ méridionaux de l'„Obéron“ de Wieland („Revue de littérature comparée“, 1934, str. 454–479). Po piščevih izvajanjih se je nemški pesnik predvsem vzoroval pri Vergilu, a nič manj tudi pri Ariostu, Tassu in Cervantesu; pri poslednjih treh pač bolj vsebinsko in snovno. Svojo pesnitev je razdelil po zgledu „Eneide“ na dvanajst spevov, obenem pa je prevzel iz nje še nekaj drugih tehničnih potez. Kakor slika Enej kartaginski kraljici na dolgo in široko, kako je bila zavzeta in razdejana Troja, prav tako razjasnjuje ob koncu prvega speva v retrospektivnem govoru glavni junak Wielandove pesnitve Huon svojemu oprodi, zakaj je moral oditi na to nevarno potovanje. Med obema pesnitvama pa je še več scenskih podobnosti in vsebinskih enakosti, kar priča, da je bil pesnik „Oberona“ marsikje zelo odvisen od latinske umetnine.

S svojo dramatično tehniko so močno vplivali na Evropo Shakespeare, Molière, Corneille, Racine, Schiller, Kleist, v novejši dobi pa zlasti Ibsen in Strindberg; s kompozicijo novele in romana Boccaccio, Cervantes, Richardson (roman v pismih), Scott, Balzac, Dickens, Zola, Dostojevski, Tolstoj, Čehov; z lirskimi vzorci Petrarca, Goethe, Novalis, Lamartine, Platen, Heine, Baudelaire, Verlaine, Dehmel; z epskim oblikovanjem Tasso, Milton, Pope, Goethe, Byron in drugi.

Naposled spadajo v ta okvir še stilni vplivi, vsa pestra množica izraznih sredstev, ki se je časovno uveljavila v evropski književnosti. Docela jasno je, da so pesniki posnemali drug drugega tudi v načinu izražanja svojih doživetij, ritmiki stavka in verza, opisovanju predmetov in oseb, metaforiki, metonimiki in vseh drugih stilnih odtenkih. Kako močan odziv je imel na primer v sedemnajstem stoletju v Franciji in Nemčiji do skrajnosti izumetničeni, težko umljivi, z drznimi besednimi igrami, prisposodobami, antitezami in hiperbolami preobloženi marinizem, na čigar sledove naletimo celo v Dalmaciji (I. Gjurgević, P. Kanavelović)! Prezreti tudi ne smemo mednarodne

učinkovitosti istodobnega „gongorizma“, ki je španskega izvora. V osemnajstem stoletju je sprožil poseben pesniški izraz Thomson s svojo pokrajinsko opisnostjo. Pri Nemcih ga je posnemal Ewald von Kleist, pri Dancih Tullin, pri Francozih Saint-Lambert in Roucher. Živahno izmenjavanje lirskih stilnih vrednot zasledimo zlasti v romantiki, ki je razkrila dotlej nesluteni svet izraznih možnosti, razgibala ritem, poglobila melodiko besede in verza, preustvarila metaforiko in figuralnost. Prav tako plodno so se prepletali stilni vplivi tudi v vseh naslednjih strujah od dekadence do nadrealizma in sodobne „nove stvarnosti“. Baudelaire, Whitman, Verlaine, Dehmel, Rilke, Werfel, Valéry in drugi so pomembno razgibavali evropski pesniški izraz ter mu vtisnili svoje individualne značilnosti.

Popolnoma nov slog je ustvaril v prozi Rousseau z romanom „Nouvelle Héloïse“, pri katerem se je zgledoval Goethe, ko je pisal „Wertherja“. Osnovne poteze njunega zanositega, ritmično razgibanega pripovedovanja, z anaforami, anakoluti, aposiopozami, antitezami in različnimi presenetljivimi prispodobami opremljenega izražanja je dobro naznačil Erich Schmidt v že omenjeni knjigi.⁶⁵ Potrebno pa je bilo še analitično ugotoviti, kako je deloval njun slog na sodobna slovstva, zlasti na pisatelje, ki so obravnavali isto snov, pri nas na primer na Stritarja, Balzac, Dickens, Zola, Tolstoj, Nietzsche, Maeterlinck niso samo idejno presnavljali moderne evropske proze, ampak so preoblikovali hkrati njeno izraznost, s katero so učinkovali na sodobnike. Isto velja seveda prav tako za epiko in dramatiko, saj sta obe vezani na notranje zakonitosti splošnega literarnega razvoja kakor proza in lirika. Pri primerjalni analizi literarnih umotvorov moramo potemtakem neogibno upoštevati vse stilne vplive, kakor so se časovno pojavljali, če hočemo res do potankosti dojeti splošno duševno povezanost.

B. Linearno določanje vplivov. Preden se poglobimo v posamezne metodološke probleme tega poglavja, moramo predvsem razjasniti dve važni pojmovni opredelitvi izvennarodnega izžarevanja literarnih vrednot v času in prostoru, in sicer: odziv ali uspeh pesniških del, pisateljev, struj ali narodov v splošni kulturni celokupnosti, nato pa njihov dejanski vpliv.

⁶⁵ Glej v Schmidtovi knjigi poglavje Stil na straneh 244–261.

Obe območji primerjalnega raziskovanja sta v bistvu drugo od drugega vzročno odvisni, to se pravi, da ni moči znanstveno dojeti vplivnega delovanja tega ali onega ustvarjalca na sosedna slovstva, dokler nismo prej dodobra ugotovili, kako ga je tujina sprejela, kaj ji je pomenil, kako si je prilastila njegova dela in kaj je o njih menila, dokler nismo zbrali vseh komponent, ki so vplive zares pripravljale ali jih omogočale. Vendar pa iz tega še nikakor ne sledi, da bi smeli odzive, ki so jih imeli literarni umotvori v svetu, že istovetiti z njihovo vplivno učinkovitostjo. Marsikateri evropski pisatelj, čigar umetnine smo Slovenci celo ponašili, ni prav za prav kar nič vplival na naš literarni razvoj, ni oplodil našega ustvarjanja, ^{celo} dasi je utegnil biti njegov odmev pri nas dokaj velik. ~~Docista~~ zgrešeno pa bi tudi bilo, če bi morda upoštevali samo tiste pisatelje in tista dela, ki so res vplivala, a omalovaževali vsa ostala. Če hočemo vsestransko spoznati, kako se je mednarodno duševno življenje razvijalo, moramo zbrati vse na videz še tako neznatne podatke, da ga lahko opišemo. V primerjalni literarni zgodovini se je doslej nabralo izredno mnogo pomembnih znanstvenih študij o teh problemih. V naslednjih odstavkih bomo skušali zapovrstjo pregledati njihova idejna izhodišča in metodološka oporišča ter v vseh odtenkih pokazati važnost linearnega proučevanja splošne književnosti.

a) Najpóprej spadajo sem znanstvena dela, ki obravnavajo odziv, uspeh in vpliv pisatelja v tujini, njegovo usodo v svetu. Njihov namen je, čim natančneje ugotoviti, kako je ustvarjalec segel preko domačih mej k temu ali onemu sosednjemu narodu, kako se je pri njem zakoreninil in kaj je tam povzročil. Proces prehajanja literarnih vrednot iz enega kulturnega okolja v drugo je kajpak zelo zapleten in ga je treba podrobneje analizirati. Pisateljev izvennarodni uspeh je odvisen namreč od različnih vzrokov, ki ga pospešujejo ali pa ovirajo, tako od umetniške kakovosti njegovega ustvarjanja, svojevrstnosti njegovih idej, posebnosti njegove forme in njegovega sloga, večkrat še od njegove politične ali družbene usmerjenosti, religiozne opredeljenosti, kulturne pomembnosti itd. ^{Docela} jasno je, da so Voltaire, Herder, Goethe, Byron, Zola, Tolstoj in vsi drugi vsak po svoje zasloveli v tujini in da je

temeljilo njihovo učinkovanje pri vsakem narodu na drugih notranjih in zunanjih osnovah, ki pa so se razen tega še časovno izpreminjale. Pri tem ne smemo pozabiti tudi odnosov in stikov, ki so nastali posredno, vseh silnic, ki smo jih opisali v poglavju o posrednikih in ki nam večkrat bistveno pomagajo, razložiti mednarodno dogajanje. Ni namreč vseeno, kako smo na primer Slovenci spoznali Shakespeara: ali je došel med nas z nemškimi prepesnitvami in karakteristikami ali pa smo ga prelili v našo besedo iz izvirnika, neposredno. Prav tako ni vseeno, kdaj smo ga prav za prav spoznali, kdo je pri nas prvi o njem pisal ali ga samo omenjal, kakšen vtisk je napravil nanj in kaj je v njem odkril. Ako hočemo torej res spoznati odziv katerega koli si bodi evropskega ustvarjalca — pesnika, pisatelja, ideologa, kritika, esteta itd. — v naši književnosti, moramo v časovni zapovrstnosti sistematično pregledati in opredeliti vsa opozorila, vse izjave, študije in razprave o njem v naših dnevnikih in revijah, upoštevati obenem vse njegove morebitne osebne ali korespondenčne stike z našimi intelektualci, izslediti njih pomen in posledice, utemeljiti zatem uspeh ali neuspeh njegovih spisov v naši kritiki, pri širokem krogu našega občinstva in pomembnejših posameznikov, skratka, zbrati vse podatke, ki nam razjasnjujejo, kako je k nam prodrl in se pri nas udomačil. Šele po teh izledkih je naposled mogoče, v polni meri točno dojeti njegov vpliv, kakor se je med časom razvijal, opisati smer njegovega učinkovanja, sintetično razložiti, s čim je oplodil naše ustvarjanje.

O tem načinu znanstvenega raziskovanja mednarodne odvisnosti in vplivov je teoretično najprej določneje razpravljal Joseph Texte ob koncu minulega stoletja, metodološko pa so to smer prav za prav poglobili in izpopolnili šele njegovi nasledniki F. Baldensperger, A. Farinelli, P. Hazard, Paul Van Tieghem in drugi. Tako je popisal Baldensperger leta 1904. v knjigi Goethe en France, ki spada gotovo med najznačilnejša tovrstna dela, do vseh podrobnosti odziv, uspeh in vpliv velikega Nemca na francosko književnost od leta 1770. pa do Flaubertove smrti leta 1880. V štirih obsežnih poglavjih je kronološko zapovrstjo pokazal, kako so Francozi spoznali Goetheja kot avtorja „Wertherja“ („L'auteur de Werther“), dra-

matika in lirika („Le poète dramatique et lyrique“), znanstvenika in misleca („Science et fiction“) in naposled kot osebnost („La personnalité de Goethe“), kako so ga pojmovali, prevajali, razlagali, posnemali, kako globoko je vanje prodril in tvorno učinkoval. V zaključnem poglavju („Conclusion“, str. 354—384) je strnil nato še vse izsledke v sintetično sodbo o njegovi usodi v Franciji, poudarjaje med drugim, da je avtor „Fausta“ vplivno deloval predvsem v globino, ne pa v širino, da so njegove ideje oplajale le najvišje duhove, medtem ko so bile množici prav za prav nedostopne.

Enako je pregledal J.-M. Carré leta 1920. odziv Goetheja v Angliji (Goethe en Angleterre) do srede minulega stoletja, zarisal vse vtiske njega osebnosti in del tako na posameznike kakor na celoto ter dospel na osnovi izrednih podrobnosti — upošteval je na primer celo slikarje, ki so se ukvarjali z Goethejem — do važnih zaključkov. Isti problem kakor Carré je že prej obravnaval v zvezi z Ameriko E. Oswald (Goethe in England and America; druga izdaja leta 1909.), toda manj uspešno. O Goetheju pri Romunih je izdal posebno knjigo Ion Gherghel leta 1931. (Goethe in literatura româna, Bukarest) ter podal v njej tudi splošen pregled nemških vplivov na domačo književnost, zlasti vpliv Klopstocka, Gessnerja, Schillerja in Heineja. Pri Rusih se je o Goetheju precej pisalo, toda bolj v zvezi z nekaterimi pesniki ko pa v celoti zgodovinsko razvojno. Razne razprave, objavljene leta 1932. v znanstvenem časopisu „Literaturnoe Nasledstvo“, ki je posvetil nad tisoč strani obsežno številko Goethejevemu odzivu v Rusiji, načenjajo dokaj podrobno ta vprašanja.⁶⁶ Tako razpravlja Žirmunski o prevodih Goethejevih pesnitev v ruščino in našteva nekatere vplive, a se ustavlja predvsem pri stilnih in oblikovnih problemih, ki jih ne obdeluje v časovni zapovrstnosti, ampak po poedinih literarnih vrstah; Durylin prikazuje mnogoštevilne obiskovalce Goetheja v Weimarju in navaja obilno gradivo, doslej pretežno še neobjavljeno; J. Sergijevski govori o Goetheju v ruski kritiki, Volkov pa o njegovem uspehu v ruski dramati. Z bolj splošnih vidikov je poskušal sintetično orisati vpliv velikega Nemca na rusko literarno ustvarjanje N. Gorlin v štu-

⁶⁶ Glej op. ⁴² na strani 127. v tej knjigi.

diji Goethe in Russland („Zeitschrift für slavische Philologie“, 1932 in 1933). Tudi pri drugih slovanskih narodih se je pisalo o Goetheju, tako pri Poljakih, Čehih in Bolgarih, a vse preveč zunanje obrisno. Miloš Trivunac je objavil leta 1932. v časopisu „Revue de littérature comparée“ krajši pregled Goethejeve usode pri Srbih, Hrvatih in Slovencih (Goethe et les Yougoslaves), ki pa le naznačuje osnovni problem. Sintetično je obravnaval vprašanje Goethejevega odziva pri Slovanih tudi J. Matl v študiji Goethe bei den Slaven.⁶⁷

V primerjalni literarni zgodovini se je v zadnjih desetletjih nakopičilo ogromno del, razprav in člankov o izvennarodnem uspehu in vplivu najrazličnejših evropskih ustvarjalcev. Dovolj natančno je že pregledana usoda Danteja pri Francozih (A. Farinelli), Angležih, Špancih, Nemcih in delno tudi pri Rusih, Poljakih, Srbih in Hrvatih (glej A. Cronia, Dante nella letteratura croata-serba),⁶⁸ v Ameriki in celo na Japonskem. Podrobno se je v tem smislu razpravljalo o Petrarcu,⁶⁹ Boccacciu, Ariostu, Rebelaisu, Cervantesu,⁷⁰ Montaignu, Miltonu, Molièru,⁷¹ Voltairu, Swiftu, Sternu, Rousseauju, Herderju⁷²,

⁶⁷ Študija je izšla v časopisu „Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven“, 1932. — Glej še članek J. Kelemine Goethejev vpliv na jugoslovanske literature v dobi preporoda („Življenje in svet“, 20. marca 1932) in razpravo A. Debeljaka Goethe in Jugoslovani („Mentor“, 1931/32).

⁶⁸ „L'Europa orientale“, 1921, str. 4—16, 114—122, 304—311.

⁶⁹ O Petrarco pri Nemcih glej knjigo A. Farinellija Petrarca und Deutschland in der dämmernden Renaissance; Köln, 1933. — O Petrarco pri južnih Slovanih in Čehih glej Cronijevi razpravi: „La fortuna del Petrarca fra gli slavi meridionali in La fortuna del Petrarca nella letteratura ceca v reviji „Tipocalcografiji“. — Pri Francozih glej J. Vianey, Le pétrarquisme en France au XVIe siècle (Montpellier, 1909).

⁷⁰ O Cervantesu pri Srbih, Hrvatih in Slovencih je pisal M. Marković. Glej op. ⁵⁰ na strani 41. v tej knjigi. — Najnovejše študije o Cervantesovi usodi v Franciji, Italiji, Angliji, Nemčiji, Ameriki in drugod navaja P. Hazard v bibliografskem dodatku k svoji knjigi „Don Quichotte de Cervantes“ na straneh 366—368.

⁷¹ J. Patouillet, Molière et sa fortune en Russie („Revue des Études slaves“, II., 1929, str. 272—302).

⁷² H. Tronchon, La fortune intellectuelle de Herder en France (Paris, 1920).

Ossianu (P. Van Tieghem, *Ossian en France*, 1917) in še več drugih. Nič manj plodno se niso komparativisti ukvarjali tudi s pisatelji in pesniki novejših literarnih struj. Tako so razmišljali o Byronovem uspehu v Franciji, Italiji in drugod, o Lamartinu pri Rusih (H. Guillemin, N. Surin),⁷³ Leopardiju pri Hrvatih in Srbih (G. Maver, *Leopardi presso i Croati e i Serbi*; Roma, 1929), Heineju v Angliji, Franciji in Rusiji (A. Fedorov), Poeju pri Špancih (J. E. Englekirk, *Edgar Poe in Hispanic Literature*; New-York, 1934), o odzivu Scotta, Balzaca, Dickensa in Baudelaira pri nekaterih sosednjih književnostih, o usodi Carduccija pri Slovanih (B. Calvi, *Giosuè Carducci presso gli Slavi meridionali*; Torino, 1933),⁷⁴ Ibsena pri romanskih narodih,⁷⁵ Björnsona na Poljskem,⁷⁶ Nietzscheja v Franciji (G. Bianquis),⁷⁷ Heredije v Španiji in Ameriki,⁷⁸ o izvennarodnem učinkovanju Zolaja, Strindberga in drugih. Izmed slovanskih pisateljev so bili s tega vidika kolikor toliko obdelani Puškin, Mickiewicz, Gogolj, Turgenjev, Dostojevski in Tolstoj.⁷⁹

Zlasti obsežna je tovrstna znanstvena literatura o Shakespeareu, ki je bil skoraj na vse narode izredno močno vplival. Bibliografski seznam študij, ki so bile doslej v Evropi napisane o tem problemu, bi obsegal kaj debelo knjigo. Shakespeareov odziv pri Francozih sta sintetično obdelala zlasti J.-J. Jusserand, čigar delo *Shakespeare en France sous l'ancien régime* (Paris, 1898) je že nekoliko zastarelo, in F. Baldensperger

⁷³ Glej op. ⁴³ na strani 127. v tej knjigi.

⁷⁴ Glej oceno o tej knjigi, ki jo je spisal E. Damiani v reviji „L'Europa orientale“ leta 1934., str. 105—107, in Calvijev odgovor nanjo „Carducci in Bulgaria“ v isti reviji na straneh 516—525.

⁷⁵ Kratko in ne kdo ve kaj literarnozgodovinsko razpravlja o tem problemu Kurt Wais v knjižici *Henrik Ibsens Wirkung in Spanien. Frankreich, Italien* (Braunschweig, 1933). — O usodi Ibsena v Angliji pa je pisal M. A. Franc (*Ibsen in England*; Boston, 1920).

⁷⁶ S. Sawicki, *Björnson und Polen* („Edda“, 1932).

⁷⁷ Glej op. ⁵⁴ na strani 139. v tej knjigi.

⁷⁸ H. Bédarida, *Sur la fortune de J.-M. de Heredia en Espagne et dans l'Amérique latine* („Revue de littérature comparée“, 1931, str. 54—66).

⁷⁹ O Dostojevskem pri Hrvatih je pisal J. Badalić v knjigi F. M. Dostojevski u hrvatskoj književnosti (Zagreb, 1932).

(*Esquisse d'une histoire de Shakespeare en France*).⁸⁰ A. Lirondelle je izdal v Parizu leta 1912. posebno knjigo o Shakespearu v Rusiji (*Shakespeare en Russie*), J. Calina pa v Londonu leta 1923. pregledno sliko o odmevu velikega Angleža pri Poljakih (*Shakespeare in Poland*), medtem ko je Vl. Popović podal njegovo zgodovino pri Srbih (*Shakespeare in Serbia*; London, 1928). Izredno zanimivo je pri Nemcih obravnaval vpliv angleškega dramatika na domačo literaturo F. Gundolf v znamenitem delu *Shakespeare und der deutsche Geist* (Berlin, 1911; druga izdaja leta 1914.). Avtor se namenoma ni ustavil pri zunanji usodi Shakespeara v Nemčiji, pri analizi prevodov, ocen sodb, mnenj, posnetkov, predelav, pri tolmačenju posameznih vplivov, kar so znanstveniki že pred njim na dolgo in na široko raziskovali in kar mu je bilo v tej študiji zgolj za znanstveno oporišče, ampak se je hotel dokopati prav do notranjih silnic, s katerimi je angleški genij deloval na razvoj nemškega duha, pokazati vse duhovne vrednote, ki jih je vtisnil v nemško umetniško ustvarjanje. V treh smereh je Gundolf obravnaval Shakespearovo vplivno delovanje na Nemce v sedemnajstem in osemnajstem stoletju: najprej, kako jih je oplajal snovno, nato oblikovno (Lessing, Wieland) in naposled duhovno-vsebinsko (Herder, Goethe, Schiller, nemška romantika).

Poleg Goetheja, Danteja in Shakespeara se je v primerjalni literaturi mnogo razpravljalo tudi o Schillerju, zlasti o njegovem učinkovanju na Slovane. Marjan Szykowski je objavil v Krakovu že leta 1915. oris Schillerjeve usode na Poljskem (*Schiller w Polsce*), v novejši dobi pa je izdal obsežno delo o uspehu nemškega pesnika v Rusiji *Otto Peterson* (*Schiller in Russland*; New-York, München, 1934). V njem je natančno pokazal Schillerjeve osebne stike z nekaterimi najznačilnejšimi ruskimi osebnostmi, naštel njegove prijatelje in oboževalce, analiziral sprejem njegovih del v Puškinovi domovini (prevode, predelave, uprizoritve itd.) ter obenem utemeljil njihov vpliv. Kako globoko je prodril avtor „Don Carlosa“ in „Wallensteina“ v rusko kulturo, pa kaže

⁸⁰ Svoj očrt je Baldensperger objavil v knjigi „*Études d'histoire littéraire*“.

prav posebno naslednja izjava Dostojevskega: „Ruska duša“, pravi veliki romanopisec, „je Schillerja naravnost vsesala vase, on je pritisnil nanjo pečat svojega duha in je pomenil obdobje v njenem razvoju.“ Razen tega pa so podrobno opredeljevali Schillerjev uspeh v okviru domačih književnosti tudi Francozi (E. Eggli), Italijani (L. Mazzucchetti) in Angleži (F. Ewen, *The prestige of Schiller in England*; New-York, 1932).

Pri literarnozgodovinskem določanju odzivov tega ali onega ustvarjalca v sosednjem slovstvu seveda ni nujno, da bi jih vedno obravnavali v celoti, to je od prvih početkov, ko se jih dá ugotoviti, vse do sedanosti, ampak omejimo se lahko tudi na krajša, problemsko zaključena obdobja. Tako je pregledal S. Goulding usodo Swifta v Franciji v osemnajstem stoletju (*Swift en France au XVIIIe siècle*),⁸¹ E. Estève vpliv Byrona na francoske romantike (*Byron et le Romantisme français*; Paris, 1907), E. Eggli pa uspeh in učinkovanje Schillerja na francosko dramatično ustvarjanje v romantiki (*Schiller et le Romantisme français*; Paris, 1927). Pri nas je Francé Kidrič opisal v knjigi *Dobrovský in slovenski preporod njegove dobe* osebne in korespondenčne stike češkega znanstvenika s slovenisti, pokazal razširjenost njegovih spisov med našimi intelektualci in njihov vpliv na razvoj in usmerjanje slovenskega preroda zgolj v življenjskem obdobju Dobrovskega, s čimer je problem zgodovinski točno opredelil in ga idejno zaokrožil.

Aklimatizacijo pesnika v tujini pa raziskujemo razen tega lahko še z ožjih vidikov: utemeljimo na primer njegove stike samo z nekaterimi sosednimi tvorci, njegov odnos do posameznikov in skupin, se ustavimo pri sistematičnem zbiranju bibliografskega ali dokumentarnega gradiva, ki spada v ta problemski okvir, ne da bi ga zgodovinski razjasnjevali, se zanimamo zgolj za to, kako je tuja kritika pesnika sprejela, kaj je v njem videla, kako ga je pojmovala, skratka, poglobimo se v najrazličnejše odtenke njegovega mednarodnega življenja. Tako je W. H. Root v posebni knjigi opisal, kako je sodila o Zolaju nemška kritika v obdobju od leta 1875. do leta 1893. (*German*

⁸¹ Delo je izšlo v zbirki „Bibliothèque de la Revue de littérature comparée“ kot 15. zvezek.

Criticism of Zola; New-York, 1931), ne da bi se prav za prav dotaknil njegovih vplivov. V istem smislu so znanstveniki prikazovali različna tolmačenja Alfierija pri Francozih, Leopardija pri Angležih, Ibsena, Björnsona in Strindberga pri Francozih, Flauberta v Ameriki, Dostojevskega v Franciji (H. F. Minszen, *Die französische Kritik und Dostojewski*; Hamburg, 1934) itd. Za nas bi bilo kaj važno, če bi se ugotovilo, kako so tujci razumeli in ocenjali Prešerna, Gregorčiča, Aškerca, Cankarja, Župančiča in še marsikatero druge naše znamenitejše moze.⁸²

Poleg študij, ki obravnavajo odziv in usodo pisatelja v svetu obenem z njegovim učinkovanjem, so pa tudi take, ki razpravljajo zgolj o ustvarjalčevem vplivnem delovanju na okolico. Znanstvenika tu prav za prav ne zanima, kakšen je bil pesnikov zunanji uspeh v tujini, pač pa hoče predvsem izslediti, kako globoko jo je on notranje razgibal, s čim je oplodil njeno ustvarjanje, kako ga je posnemala, kaj je od njega prevzela in asimilirala. Pri linearnem ugotavljanju individualnih vplivov je seveda važno, da si jasno zarišemo problemsko območje, v katerem hočemo proučevati izvennarodno izžarevanje literarnih vrednot. V tem smislu lahko raziskujemo: a) vpliv pisatelja na pisatelja, b) vpliv pisatelja na skupino ustvarjalcev (na literarno šolo, strujo, generacijo itd.) in c) njegovo učinkovanje na celotno sosedno kulturo. Povsem jasno je, da je metodološko mnogo enostavneje, podati vse prvine, s katerimi je na primer Petrarca oplodil Prešerna, Ariosto Wielanda, Tasso Gundulića, Cervantes Sterna, Shakespeare Tiecka, Richardson Rousseauja, Rousseau Goetheja, Lessing Levstika, Scott Jurčiča, Goethe Stritarja, Balzac Dostojevskega, Rousseau Tolstoja,⁸³ Byron Puškina, Hoffmann Gogolja, Heine Jenka, Poe Villiers de l'Isle-Adama, Flaubert G. Moora, Nietzsche Cankarja, Dostojevski Gida, Verlaine Župančiča itd., kakor pa opisati, kako

⁸² Razne sodbe o Župančiču v evropski kritiki je zbral A. Ocvirk v sestavku L. Tesnière in kritike o njegovi knjigi „Oton Župančič“ („Ljubljanski Zvon“, 1933, str. 552—557, 612—617, 677—681).

⁸³ O Rousseaujevem vplivu na avtorja „Ane Karenine“ glej delo I. Markovića Jean-Jacques Rousseau et Tolstoj („Bibliothèque de la Revue de littérature comparée“, 1928, zv. 54).

je vplival Aristofan na nemško komedijo,⁸⁴ Thomson na francosko deskriptivno poezijo (M. Cameron, *L'influence de Thompson sur la poésie descriptive en France*),⁸⁵ Shakespeare na nemške romantike, Schiller na rusko dramo, Kollár na Slovence (F. Kidrič, *Osnove za Kollárjev vpliv pri Slovencih do 1852*),⁸⁶ Poe na francoske dekadente in simboliste — Huysmansa, J. Lorraina, Henrija de Régniera, G. Rodenbacha, Richepina, M. Schwoba in druge⁸⁷ — Dostojevski na moderni evropski psihološki roman, Tolstoj na francosko intelektualno življenje⁸⁸ itd. Pri prvem načinu določanja vplivov ni znanstvena problematika le ože opredeljena kot pri drugem in tretjem, ampak je tudi lažja, saj obravnava le dve osebnosti. Vsekako pazljivejši pa mora biti znanstvenik, kadar skuša natančno izslediti pesnikovo tvorno poseganje v širšo skupino ustvarjalcev ali ugotoviti osnove njegovega učinkovanja na celotni narodni organizem. Tu mora v dosledni časovni zapovrstnosti pokazati, kako je pisatelj postopno deloval na okolico, kakšne vrste je bilo njegovo oplajanje: ali je bilo morda samo idejno in snovno ali pa tudi oblikovno in stilno. — Razen tega mora zarisati vitalno krivuljo njegovega vplivanja sploh. Docela razumljivo je, da se mora pri tem opirati zgolj na trdna literarnozgodovinska dejstva, če hoče, da bo njegovo delo neoporečno.

Omenili smo že, da je literarna slava odvisna od najrazličnejših vzrokov, ki jo pospešujejo ali ovirajo, sprožajo ali onemogočajo. Umetniška vrednost ni vselej porok pesnikovemu uspehu v tujini, ker mu je večkrat celo ovira, kakor nam priča preteklost. Zato bi se zelo motili, če bi morebiti sklepali, da

⁸⁴ Kurt Hille, *Die deutsche Komödie unter der Einwirkung des Aristophanes* (Ein Beitrag zur vergleichenden Literaturgeschichte); Leipzig, 1907.

⁸⁵ Delo je izšlo v zbirki „Bibliothèque de la Revue de littérature comparée“ kot 37. zvezek.

⁸⁶ Razprava izide leta 1937. v almanahu „Kollárův sborník“, ki ga izda „Slovanský ústav“, Praha.

⁸⁷ Glej študijo Léona Lemonniera *L'influence d'Edgar Poe sur les conteurs français symbolistes et décadents* v „Revue de littérature comparée“, 1933, 102—133.

⁸⁸ Glej op. ¹⁹ na strani 50. v tej knjigi.

je ustvarjalec tem pomembnejši, čim bolj se je v svetu odzval. Kljub izredni umetniški veličini se Prešeren ni mogel v evropski književnosti uveljaviti tako, kakor sta se na primer Cankar in Župančič, ki sta drugod vsekako slavnejša od njega. Razen tega moramo še razločevati med hipnim, pretežno zunanjim uspehom in trajnejšo, globljo učinkovitostjo. Močen odziv Marinija, Gongore, Kotzebueja in nekaterih drugih je bil prav za prav omejen samo na njihovo dobo, medtem ko je vplivni pomen Danteja, Cervantesa, Shakespeara, Molièra, Goetheja in drugih velikih duhov tako rekoč „večen“, neprestan. Literarni uspeh je seveda lahko kvantitativno majhen, a kvalitativno — to se pravi vplivno — zelo velik in obratno. Pri Goetheju so se zgledovali najznačilnejši francoski ustvarjalci, kakor je pokazal Baldensperger v knjigi o Goetheju v Franciji, medtem ko ni mogel prodreti med širše plasti čitajočega občinstva. Drugače je bilo s Schillerjem, Hoffmannom in Heinejem, ki so učinkovali tudi v širino.

Literarni uspeh je v bistvu gibljev, to se pravi, da se dinamično neprestano izpreminja: nekaj časa rase in se veča, nato upada in izginja, a se v drugi dobi nemara znova pojavi itd. Isto velja seveda tudi za vplive, ki delujejo v presledkih ali intervalih. Vendar pa ne sme tu komparativist iskati nikakršnih apriornih, splošno veljavnih zakonitosti. Mednarodna usoda vsakega ustvarjalca je prav za prav individualno edinstvena, najsi je na videz morda drugim še tako podobna. V evropski književnosti poznamo dokaj znamenitih pisateljev, ki so bili tako doma kakor v svetu dolgo skoraj docela neznani, neupoštevani. Hölderlin, Stendhal, Gončarov so mimo drugih v tem smislu gotovo najtipičnejši zgledi takega kasnejšega literarnega prebujenja. Svojevrstna je bila usoda Shakespeara, čigar umetniško pomembnost je svetu odkrila šele evropska romantika, ki ga je začela pravilno vrednotiti, se ob njem navduševati in ga posnemati. Naposled pa moramo omeniti še pisatelje, ki so dosegli drugod — vsaj pri nekaterih narodih — večji uspeh ko pa doma. Tako so na primer Chamfort, Mercier, Tillier in Gobineau v Nemčiji silo sloveli in na mnoge tamkajšnje duhove tudi znatno vplivali, medtem ko so jih v Franciji prištevali k drugovrstnim, ako ne celo neznatnim tvorcem. V študiji o Chamfortu v Nemčiji

je Victor Bouillier pokazal, kako je duhoviti avtor aforizmov „Maximes et Pensées“ deloval na brata Schlegla, Schopenhauerja in Nietzscheja.⁸⁹

b) Poleg pesnikovega uspeha v svetu pa moremo raziskovati linearno še odziv, usodo in vpliv knjižnega dela v tujini. Metodološka načela so tu ista, kakor smo jih opisali v prejšnjem poglavju. Komparativist se mora prav tako opirati na najrazličnejša literarnozgodovinska dejstva, če hoče popolnoma razjasniti, kako se je ta ali ona umetnina udomačila pri sosednem narodu, kaj je pri njem povzročila in kakšna je bila njena vplivna moč. Predvsem je važno, da znanstvenik točno razčleni vse prevode, prepesnitve in predelave, ugotovi v časovni zapovrstnosti njih objave ali ponatiske, pokaže, kako jih je sprejelo občinstvo in kako se je izrekla o njih kritika, kako so o njih sodili pomembnejši posamezniki in v kolikšni meri so se pri njih zgledovali. Pri tem mora kajpak še izslediti, ali ni morda pesniški umotvor vplival neposredno ali pa preko drugojezičnih prevodov. Najznačilnejša nemška dela smo Slovenci vsekako spoznali v izvirniku, a v istem jeziku smo pretežno brali tudi angleške, francoske, italijanske, španske in celo ruske, poljske in češke umetnine. Če bi hoteli na primer opisati usodo „Hamleta“ pri nas, bi morali predvsem upoštevati vse tuje prepesnitve, ki so krožile med nami prav do Cankarjevega prevoda, zakaj šele na tej osnovi bi mogli res natančno utemeljiti naš odnos do Shakespearovega veledela.

Pri obravnavanju izvennarodnega pomena pesniških umotvorov pa nikakor ne zadostuje, da spoznamo samo njihov zunanji odziv v svetu, temveč je potrebno, da do najmanjših podrobnosti razjasnimo tudi njihovo dejansko vplivanje na okolico. Tu mora biti vsak znanstvenik izredno previden, kajti zelo lahko se pripeti, da opredeli za vpliv nekaj, kar je zgolj snovna sorodnost ali idejna istovrstnost, prav tako pa utegne prezreti stvaritve, ki so bile zares vplivane, a jih ima zmotno za izvirne. Vsaka sodba mora biti literarnozgodovinsko vsestransko podprta, analitično dobro izvedena, ker sicer ni prepričevalna. Pri določanju odvisnosti med dvema literarnima

⁸⁹ Victor Bouillier, *La fortune de Chamfort en Allemagne* („Revue de littérature comparée“, 1923, 36–59).

proizvodoma je zategadelj važno, da prodremo prav do njihovih notranjih prvin in sestavin, kajti le tako je moči točno pokazati, kaj imata skupnega in v čem se razlikujeta. Pesnitev lahko vpliva na pesnitev idejno ali vsebinsko, „motivno“ ali snovno, oblikovno ali stilno, tehnično ali arhitektonsko, kakor smo že spredaj nakazali. Ni namreč vseeno, v čem se je Goethe zgledoval pri Rousseaujevi „Juliji“, ko je pisal „Wertherja“, in v kakšnem smislu je učinkovalo delo francoskega pisatelja nanj. Šele s točno opredelitvijo dejanskih odvisnosti se namreč lahko dokopljemo do individualnih svojevrstnosti Goethejeve umetnine in jih dodobra razložimo.

V primerjalni literarni zgodovini se je že precej razpravljalo o mednarodnem uspehu in vplivu nekaterih del, dasi seveda ne v toliki meri kakor o celokupnem odzivu pisateljev samih. Dovolj dobro je v tem smislu vsekako raziskana usoda, ki jo je doživela Dantejeva religiozna pesnitev „Divina Commedia“ v sosednih slovstvih: opisane so razne prestave in prepesnitve, analizirane posamezne predelave, ugotovljeni mnogi vplivi. A kaj obširno so se ukvarjali znanstveniki zlasti z umotvori Cervantesa, Shakespeara, Goetheja in Schillerja, da ne omenimo še dolge vrste drugih. Gustav Becker je pokazal v knjigi Die Aufnahme des Don Quijote in die englische Literatur (Berlin, 1906), kako je bil sprejet Cervantesov roman v začetku sedemnajstega stoletja v Angliji, kolikokrat prelit v domačo besedo, kaj so ljudje v njem vse do leta 1770. videli, kako je vplival na Beaumonta in Fletcherja („The Knight of the Burning Pestle“), na Butlerja („Hudibras“), Fieldinga, Smolleta, Sterna in druge. S povsem modernih znanstvenih vidikov je pojasnil usodo „Don Quijota“ v francoski književnosti Maurice Bardon (Don Quichotte en France au XVIIe et au XVIIIe siècle; Paris, 1931),⁹⁰ ki je obdelal ta problem do prav zanimivih podrobnosti, osvetlil z vseh strani učinkovanje španskega veledela na poedince in obdobja od leta 1605. do leta 1815. ter hkrati kritično prikazal njegovo vplivno prodiranje v francosko ustvarjanje. O isti umetnini so pisali v okviru domačih književnosti tudi Italijani (R. Flacomio), Portu-

⁹⁰ Delo obsega dve debeli knjigi in je izšlo v zbirki „Bibliothèque de la Revue de littérature comparée“ kot 69. zvezek.

galci, Nemci (J. Schwing) in Američani; sintetično pa je pregledal življensko silo in tvorni pomen Cervantesovega umotvora za Evropo Paul Hazard v zadnjem delu svoje knjige *Don Quichotte de Cervantes*, ki mu je dal naslov „*Au cours des siècles*“.⁹¹

Tudi o Shakespearu se je s tega vidika kaj dosti razmišljalo, tako v mnogih krajših sestavkih kakor v obširnejših monografijah. N. Gilman je objavila na primer pred nekaj leti dobro zasnovano knjigo o Othellu v Franciji (*Othello in French*),⁹² v kateri je postopno pokazala usodo pesnikovega dela v Voltairovi domovini in njegov vpliv na poedince in skupine. — Med raznimi študijami o odzivu Goethejevih del v svetu je zlasti važna monografija Pierra Lasserra *Faust en France*, v kateri avtor zapovrstjo obravnava vsa vprašanja, ki spadajo v ta znanstveni okvir. O pojmovanju in odrskem prikazovanju „Fausta“ v Franciji razpravlja K. H. Kube, medtem ko navaja W. Gaede v svoji disertaciji različne sodbe Goethejevih sodobnikov in kasnejših pokolenj o njegovi drami „Torquato Tasso“.⁹³ — Enako je pregledal Karl Kipka leta 1905., kako je uspela Schillerjeva drama „Maria Stuart“ pri Francozih in Angležih, in to v daljšem sestavku Schillers „Maria Stuart“ im Auslande („Ein Versuch in Literaturvergleichung und Bibliographie“),⁹⁴ v katerem se je ustavil prav za prav samo pri prevodih, ocenah in nekaterih posnetkih.

Tudi o izvennarodnem razširjanju drugih pesniških umotvorov se je v primerjalni literarni zgodovini že dovolj raz-

⁹¹ Glej op. ¹⁰ na str. 49. in op. ⁷⁰ na str. 157. v tej knjigi. V bibliografiji je precej opozoril na nekatera sem spadajoča dela.

⁹² Knjiga je izšla v zbirki „Bibliothèque de la Revue de littérature comparée“ kot 21. zvezek.

⁹³ K. H. Kube, *Goethes „Faust“ in französischer Auffassung und Bühnendarstellung*. Berlin, 1932. — W. Gaede, *Goethes „Torquato Tasso“ im Urteil von Mit- und Nachwelt*; München, 1931.

⁹⁴ Sestavek je izšel v časopisu „Studien zur vergleichenden Literaturgeschichte“ („Schillerheft“) leta 1905., 195—245. Na koncu študije navaja avtor seznam prevodov „Marije Stuart“ pri Dancih, Norvežanih, Špancih, Nizozemcih, Madžarih, zlasti obsežno pa pri Slovanih. — O Schillerjevih delih v Angliji glej danes že nekoliko zastarelo knjigo Thomasa Rea „*Schillers Dramas and Poems in England*“; London, 1906.

pravljalo. Tako se je razmišljalo o usodi „Celestine“ v Italiji, „Télémaqua“ na Madžarskem, Youngovih „Nočnih meditacij“ v Franciji, Thomsonovih „Seasons“ v Nemčiji, Gessnerjevih „Idil“ na Poljskem, v skandinavskih deželah, Romuniji in drugod, o odzivu srbske narodne pesmi v nemški književnosti (M. Čurčin, *Das serbische Volkslied in der deutschen Literatur*; Leipzig, 1905), o uspehu Ossianovih spevov v Evropi (Paul Van Tieghem, *Ossian et l'ossianisme dans la littérature européenne au XVIIIe siècle*),⁹⁵ o vplivu angleške balade na francosko poezijo itd. Razen tega so znanstveniki razpravljali o odmevu in vplivnem učinkovanju Uga Foscola pesnitve „Sepolcri“ na angleško književnost,⁹⁶ o usodi Lamartinovih „Méditations poétiques“ na Holandskem in v Rusiji, o Chamissovi povesti „Schlemihl“ pri Angležih, o Pellicovih „Mei Prigioni“ v Franciji (H. Bédarida, *La fortune des „Prisons“ de Silvio Pellico en France 1832—1932*),⁹⁷ o evropskem tolmačenju Tolstojevega romana „Vojne in miru“ in še o drugem najrazličnejšem. Pri nas je Tine Debeljak razvojno pokazal v disertaciji: Reymontovi „Kmetje“ v luči književne kritike (Ljubljana, 1936), kako so razni evropski narodi sodili o romanu poljskega pisatelja, kaj so o njem odkrivali in kako so ga bodisi literarno bodisi idejno vrednotili. Linearno bi se dala s pridom pregledati izvennarodna usoda in pomen Puškinovega „Onjegina“, Gogoljevih „Mrtvih duš“, Dostojevskega „Zločina in kazni“, „Besov“, „Bratov Karamazovih“, Tolstoja „Vojne in miru“, „Ane Karenine“, „Vstajenja“, Cankarjevega „Hlapca Jerneja“ in evropski uspeh raznih umetnin mnogih drugih slovanskih ustvarjalcev.

c) V zadnji oddelek tega poglavja smo uvrstili znanstveno raziskovanje kolektivnih mednarodnih odnosov in vplivov, razpravljanje o odzivu, usodi in učinkovanju literarnih struj, idejnih gibanj in stilnih šol v svetu. Metodološko iz-

⁹⁵ Študija je izšla v „Neophilologiese Bibliothek“ (Haag, 1920) in obsega komaj šestdeset strani. Avtor je sicer dokaj pregledno orisal prehajanje Ossiana k raznim narodom (analiziral nekatere prevode, tolmačenja, a omenil tudi nekatere vplive), vendar je vse premalo upošteval Slované.

⁹⁶ G. Calabrietto, *Sulla fortuna dei „Sepolcri“ in Inghilterra*, 1932.

⁹⁷ „Revue de littérature comparée“, 1932 (729—764) in 1933 (73—101).

hodišče je kajpada isto, kakor smo ga podali v prvih dveh oddelkih, vendar je mnogo bolj zapleteno in problemsko širše. Medtem ko je zanimalo doslej literarnega zgodovinarja, kako je poedini pesnik uspel v tujini ali kako se je pri sosednem narodu zakoreninila ta ali ona umetnina, poskuša v tem okviru primerjalne vede z vso natančnostjo izslediti splošno prelivanje idej in vrednot iz enega kulturnega okolja v drugega, dojeti vse vezi, ki so priklepale na primer italijansko romantiko na angleško, ruski naturalizem na francoskega, slovenski simbolizem na nemškega, naposled pa še vplivno oplajanje naroda z narodom, kakor se je postopno res dogajalo. Ni dvoma, da mora znanstvenik poseči v najrazličnejše predele splošnega kulturnega sožitja, če hoče do zadnjih otenkov pravilno spoznati vitalno silo in kreativni uspeh kolektivnih tokov ter vsestransko določiti osnove njihovega mednarodnega delovanja. V tem pogledu mora upoštevati vse silnice, ki so v tej ali oni dobi priklepale narod k narodu, ga odbijale ali privlačevale, od socialnih in političnih mimo religioznih in intelektualnih prav do filozofskih in estetskih. Tako je Paul Hazard mojstrsko obrazložil vpliv francoske revolucije na italijansko literaturo, oziraje se na vse, kar bi mu razjasnilo odnose med obema kulturama in ga vodilo k znanstvenemu spoznavanju njihove skupne rasti.⁹⁸ Prav tako je pregledal leta 1914. L. Reynaud zgodovino francoskih vplivov v Nemčiji,⁹⁹ leta 1922. vpliv nemške kulture na francosko (*L'influence allemande en France au XVIIIe et au XIXe siècle*; Paris, 1922), medtem ko je Leopold Magon jako podrobno opisal literarne in idejne stike med Nemčijo in Skandinavijo v obdobju od sredine osemnajstega do sredine devetnajstega stoletja.¹⁰⁰

Predvsem je važno, vestno proučiti, kakšen odziv je imel narod kot celota pri svojih sosedih, kaj so v tem ali onem obdobju o njem sodili, kako so ga pojmovali in si ga predstavljali. Na tej osnovi je namreč šele moči, znanstveno uspešno

⁹⁸ Glej str. 28 v tej knjigi.

⁹⁹ Glej str. 57 v tej knjigi.

¹⁰⁰ Leopold Magon, *Ein Jahrhundert geistiger und literarischer Beziehungen zwischen Deutschland und Skandinavien* (Dortmund, 1926).

razložiti nastoj^{ovsek} in posebnosti vplivov, njihovo svojevrstnost in pomembnost. Če hočemo dobro razumeti, zakaj so se v osemnajstem stoletju začeli tako racionalistično usmerjeni Francozi nenadno navduševati za sentimentalni angleški roman in Youngovo zagrobno meditativnost, moramo točno poznati njihovo skoraj pretirano proslavljanje in posnemanje življenja, miselnosti, morale in političnih teorij Angležev, skratka, vsega, kar je bilo s tem v zvezi. Odboj nemške literature od francoskih vplivov ob koncu osemnajstega stoletja nam je tem jasnejši, čim globlje se vživimo v takratne politične in družbeno-idejne odnose med obema narodoma. Eberhard Sauer se je deloma dotaknil teh problemov v študiji o odmevu francoske revolucije v istodobnih nemških letakih, pamfletih, komedijah, satiričnih pesnitvah, časopisju in drugem.¹⁰¹ V tem smislu so znanstveniki s pridom razpravljali o intelektualnih in literarnih učinkih Anglije na Nemčijo,¹⁰² Francije na Rusijo, Italije na Poljsko, Nemčije na Francijo, Španije na Holandsko, Evrope na Ameriko; raziskovali pa so tudi, kako so v tej in oni dobi sodili Angleži o nemški kulturi,¹⁰³ Francozi o angleški (Georges Ascoli, *La Grande-Bretagne devant l'opinion française au XVIIe siècle*; Paris, 1930, v dveh zvezkih), Nemci o francoski, Italijani o angleški, Rusi o zapadnoevropski itd. Pomen takih študij se kaže zlasti v tem, da nam razjasnijo na videz še tako podtalna dotikališča med narodi in v odtenkih odkrijejo najrazličnejše možnosti mednarodne duševne komunikacije.

Na tej osnovi se dá nato določeneje dojeti odziv, uspeh in vpliv literarnih struj na okolico, zarisati splošno valovanje idejnih in stilnih tokov, utemeljiti njihovo krajevno in časovno delovanje, pokazati, kako so prehajali iz enega narodnega okolja v drugo, kaj so tu in tam povzročili, kratko in malo, kakšen je bil njihov obči pomen. Tako so literarni zgodovinarji z uspehom obravnavali vpliv italijanske renesanse na špansko, fran-

¹⁰¹ E. Sauer, *Die französische Revolution von 1789 in zeitgenössischen deutschen Flugschriften und Dichtungen* („Forschungen zur neueren Literaturgeschichte“, zv. 44., Weimar, 1913).

¹⁰² L. Mardsen Price, *The Reception of English literature in Germany* (Berkeley, California, 1932).

¹⁰³ W. Radczun, *Das englische Urteil über die Deutschen bis zur Mitte des 17. Jahrhunderts* (Berlin, 1933).

cosko, angleško, nemško in tudi dubrovniško literaturo (glej na primer J. Torbarina, *The Italian Influence on the Poets of the Ragusan Republic*; London, 1931)¹⁰⁴ in prikazovali medsebojno učinkovanje literarnih gibanj v reformaciji, klasicizmu, predromantiki itd. Van Praag je na primer raziskal v posebni knjigi vpliv španske dramatike na nizozemsko dramatično ustvarjanje sedemnajstega in osemnajstega stoletja (Amsterdam-Paris, 1923), Farinelli pa je zlasti razpravljajal o prvih stikih med Italijo in Španijo.¹⁰⁵ Zelo natančno je obdelal prodiranje francoske romantike v Anglijo v letih 1814. do 1848. Marcel Moraud (*Le Romantisme français en Angleterre*; Paris, 1933),¹⁰⁶ ki je upošteval najrazličnejše — tudi podtalne — silnice (medsebojne odnose in stike, prevode, revialne sodbe, vsakovrstna pojmovanja francoskih ustvarjalcev v Angliji, odziv drame, poezije in romana v Byronovi domovini itd.), kolikor so oba naroda zbliževale in ju tvorno oplajale. Nemške vplive na vznik češke romantike je že ob koncu minulega stoletja podal Matija Murko,¹⁰⁷ medtem ko je skušal J. Matl leta 1934. na kratko razjasniti pomen nemške romantike za narodnostno prebujanje Slovanov.¹⁰⁸ Bibliografski in sintetični pregled angleških literarnih vplivov v Nemčiji od sedemnajstega do dvajsetega stoletja je objavil L. Marsden Price leta 1919. in 1920. v dveh knjigah *English-German Literary Influences*, v katerih je v glavnem nanizal vse, kar spada k literarnim odnosom med obema narodoma. Tudi o novejših strujah se je v primerjalni znanosti s tega vidika mnogo pisalo: tako o vplivu francoskega simbolizma na špansko moderno poezijo, o učinkovanju francoskih simbolistov na ameriško

¹⁰⁴ O vplivu italijanske literature na Dalmacijo se je že mnogo razpravljalo, mimo drugega glej: M. Deanović, *Odrazi talijanske akademije „degli Arcadi“ preko Jadrana („Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti“*, knjiga 248.; Zagreb 1933, 1—99). Avtor omenja odziv italijanske akademije tudi pri Slovencih. — A. Cronia, *Riflessi italiani nella letteratura serbo-croata („L' Europa orientale“*, 1924).

¹⁰⁵ Glej str. 34 v tej knjigi.

¹⁰⁶ Delo je izšlo v zbirki „Bibliothèque de la Revue de littérature comparée“ kot 90. zvezek.

¹⁰⁷ Glej str. 37 v tej knjigi.

¹⁰⁸ Študija je izšla v časopisu „Deutsche Hefte für Volksforschung“, 1934.

liriko od leta 1910. do leta 1920. (René Taupin, *L'influence du symbolisme français sur la poésie américaine*; Paris, 1929), o ruskih vplivih v sodobnem nemškem romanu, o učinkovanju francoskega realizma na srbohrvaški roman, (M. Savković), o kitajskem eksotizmu v sodobnem evropskem ustvarjanju itd.

C. Koncentrično določanje vplivov. Doslej smo opredeljevali izvennarodno izžarevanje literarnih vrednot v času in prostoru, pokazali njih uspeh, usodo in učinkovitost v raznih kulturnih okoljih. Z docela nasprotnega vidika pa se poglobimo v literarno ustvarjanje pri koncentričnem iskanju vplivov in odvisnosti. Tu skušamo analitično izslediti vse tuje prvine, ki se da do v pesniških umotvorih dejansko dokazati, opisati ustvarjalčevo splošno obzorje in utemeljiti, kaj in koliko je bilo važno za njegovo duševno rast in umetniško tvornost; določiti naposled vse silnice, ki so od zunaj razvojno delovale na celotni narodni organizem ali pa na posamezno kolektivno gibanje. V okviru te znanstvene problematike si moramo seveda zgraditi povsem jasna metodološka izhodišča, če hočemo vsestransko prodreti do osnov literarnega dogajanja, kakor se je vršilo prav v tej sredotežni smeri. Predvsem moramo upoštevati vse odnose in stike, ki so priklepali vplivanca ali odjemalca tujih intelektualnih vrednot na mednarodno okolico, in sicer v dosledni časovni zapovrstnosti, kakor so se razvojno tvorili. Na temelju takih literarnozgodovinskih izsledkov, ki jih nikakor ne smemo omalovaževati ali jih morda imeti celo za brezoblično, grobo znanstveno gradivo — kar bi bilo popolnoma zmotno — se šele lahko dokopljemo do globljega sklepanja o pisateljevi vzročni odvisnosti od tujih virov, o vplivih, ki so v tej ali oni obliki učinkovali nanj in se da do dejanski izpričati. Kakor pri linearni analizi vplivov, tako je tudi pri koncentrični nad vse važno, da zberemo čim več podrobnih podatkov ali dejstev, ki nam razjasnijo, kako se je sredotežno delovanje tujih vrednostnih silnic prav za prav sprožilo, začelo, dogajalo ter povsem neogibno vedlo do končne literarne oploditve. Docela jasno je, da ne moremo popolnoma razumeti posledic intelektualnega učinkovanja na okolje vse dotlej, dokler nismo do zadnjih odtenkov izpričali dejstev, ki so jih povzro-

čila, dokler nismo zaznamenovali vseh, še tako rahlih podtalnih duševnih tresljajev, ki so skoraj nevidno, a vendar večkrat pomembno razgibavali posameznika ali pa skupine. V naslednjih odstavkih bomo kratko očrtali različne načine koncentričnega določanja vplivov in nakazali njih metodološka načela.

a) Najprej spadajo semkaj znanstvene študije, ki analitično obravnavajo genezo literarnih umotvorov in podajajo njihove izvennarodne vire. Primerjalni literarni zgodovinar skuša v tem problemskem okviru izslediti kolikor mogoče vse vplive, ki so posredno ali neposredno učinkovali na postanek umetnine, na njeno notranjo, t. j. vsebinsko, snovno in idejno tvorbo, ali pa na njeno zunanjo, t. j. oblikovno, stilno in arhitektonsko formacijo, pokazati, kako je bil pisatelj odvisen od tujih virov in kako jih je osebno tvorno preustvaril. Pri tem ne sme biti komparativist zgolj estetski kritik, ki abstraktno razsoja o umetniških vrednotah pesniških umotvorov — to bi ga lahko zavedlo namreč na docela kriva pota — ampak predvsem psihološko prefinjen zgodovinar, ki skuša na osnovi realne znanstvene dokumentacije izslediti vzročne vezi med deli, o katerih razpravlja. Preenostransko pa bi seveda bilo tudi tako proučevanje vplivov, pri katerem ne bi znanstvenik prav nič upošteval temeljnih kritičnih načel in ne gradil na njih končne sodbe o ustvarjalčevi individualni vrednosti. Oboje mora biti med seboj pravilno povezano, sicer se ni moči dokopati do res tehtne in vsestranko utemeljene znanstvene sinteze.

Pri iskanju virov, iz katerih je pesnik črpal gradivo, pobude ali navdihe za svoje stvaritve, se mora literarni zgodovinar kajpak zanesljivo opirati zgolj na realna dejstva, ker je sicer njegovo dokazovanje nesprejemljivo. Že večkrat smo omenili, da podobnosti še niso vplivi in da je snovna ali motivna sorodnost med dvema umotvoroma možna, ne da bi bili umetnini odvisni druga od druge. Drugače pa je takrat, kadar pokažemo lahko med dvema pesnitvama vsebinske skupnosti (enakosti v ekspoziciji dogajanja, razne fabulativne sorodnosti, istovrstne oznake oseb, podobnosti v razporedbi snovi itd.), idejne asociacije (svetovnonazorno miselnost, tendenco dela, moralne in etično-življenjske teze itd.) ali oblikovno-stilne odvisnosti (način zunanje umetniške gradbe, prevzemanje figural-

nosti, stilnih odtenkov in vsega drugega, kar spada semkaj); kadar vidimo, da sta bili umetnini v taki medsebojni časovni in vzročni relaciji, da je bilo oplajanje res povsem razumljivo in dejanski mogoče. Pretežno se morejo viri dokaj lahko izslediti in tudi razvojnozgodovinski dokazati, zlasti v novejših obdobjih. Tako ni na primer nikakega dvoma, da je Jurčič res poznal Scottovega „Starinarja“, ko je snoval „Desetega brata“, in da se je v marsičem res naslanjal na delo angleškega romanopisca. Včasih pa virov vendarle ne moremo povsem dokazati, čeprav jih imamo na pretek, posebno pri pisateljih, ki so časovno že zelo oddaljeni ali pa biografsko še ne dovolj razjasnjeni. Pri Danteju, Boccacciu, Cervantesu, Rëbelaisu, Shakespearu in mnogih drugih ni moči vselej z gotovostjo trditi, da so črpali gradivo za nekatera svoja dela prav iz tega ali onega vira, dasi so snovne podobnosti med njihovimi stvaritvami in posameznimi ostalimi deli res kaj očitne in so bile vplivne možnosti celo precej velike. V takih primerih je seveda vplivna problematika zelo zapletena in vsaj delno celo nerešljiva.

Tuje umetnine pa ne učinkujejo vedno na pesnikovo ustvarjanje samo z idejnostjo, snovnostjo in oblikovnostjo, ampak mnogokrat tudi z „duhovno“ edinstvenostjo, s posebno notranjo vitalnostjo, z nekakšnim elementarnim — njim bistvenim — ritmom, ki ga stvarno prav za prav ne moremo opredeliti. Pri marsikateri pesnitvi odkrijemo, da je zajel ustvarjalec drugje tisti njen notranji dinamični zalet, iz katerega se je nato razvila v povsem svojstven organizem, da je bila prav v svojem najglobljem ustroju že v zasnovi vplivana, vitalno oplojena. Za koncentrično določanje vplivov je seveda takšno introspektivno razjasnjevanje literarnih odvisnosti izredno važno in nas približa najglobljemu doumevanju umetniškega kreativnega procesa sploh. Razen tega pa moramo pri proučevanju literarnega učinkovanja paziti še na emocionalne vplive, na oplajanje z raznimi čustvenimi doživetji, ki so bila pogosto prvobitne kali, iz katerih so vznikla nova umetniška dela. Ni dvoma, da je takšna znanstvena analiza pesniških umotvorov kaj težavna in da mora biti literaren zgodovinar tu skrajno previden, ako boče res pravilno podati njihovo dejansko genezo, izslediti v njih vse tujerodne sestavine. Njegovo razpravljanje mora biti

vedno objektivno, zgrajeno na predmetni dokumentaciji, to se pravi, on ne sme važnosti tujih virov, ki jih je zasledil v umetnini, s katero se ukvarja, ne podcenjati ne precenjati, ampak izslediti njihovo resnično pomembnost. Namen sredotežnega določanja vplivov ni torej v tem, da pisateljevo delo kritično razvrednotimo, pač pa v tem, da ga razvojno opredelimo in znanstveno dojamemo v njegovi tvorbi. V tem smislu je iskanje virov zlasti plodno, saj nam razkrije podtalne prvine, ki so v umetnini skrite, in nam plastično pokaže, kako je nastala.

Toda iz vsega tega še nikakor ne smemo sklepati, da bi bil literaren umotvor iz najrazličnejših tujih elementov bolj ali manj spretno sestavljen mozaik, nekakšna zbirka vsega, kar je na pesnika, ko je ustvarjal, posredno ali neposredno učinkovalo. Takšno pojmovanje ne bi bilo samo zmotno, temveč tudi nesmiselno. Vsaka umetnina je svojevrsten, v sebi dograjen organizem, ki ga moremo pravilno dojeti samo, če ga doživimo v celoti. Najsi odkrijemo v njem še toliko vplivov, jih moramo vendar tolmačiti po njegovi osnovni umetniški ubranosti, po njegovi edinstveni tipiki, če jo seveda ima. Pri koncentrični analizi vplivov gre tedaj za to, da pokažemo, kako je ustvarjalec tuje vplive v sebi kreativno preživel, kako jih je nato avtonomno poustvaril in umetniško preoblikoval. Z določanjem virov, iz katerih je pesnik hote ali nehote, vedoma ali nevede črpal pobude ali navdihe za svoje delo, si skušamo torej predvsem razložiti, kako se je umetnina tvorila in kaj vse je nanjo delovalo. Docela drugačen pa mora biti kajpada znanstvenikov odnos do literarnih del, ki so umetniško manj pomembna ali ki so zgolj odblesek drugih pesniških kreacij. Pri proučevanju posnetkov ali plagiatov mora biti literaren zgodovinar v veliki meri tudi kritik, ki estetsko vrednoti in literarno ocenjuje, ker je sicer povsem zgrešil svoj pravi namen.

Koncentrično analizo vplivov so komparativisti v novejši dobi idejno zelo poglobili in jo tudi metodološko trdno zasedrali. Premnoge študije kažejo jasno, do kako važnih zaključkov se dá v tej smeri priti in kako res plodni so tovrstni znanstveni izsledki. S tega vidika je že dodobra raziskana predvsem Dantejeva „Divina Commedia“ tako s snovne in motivne kakor idejne, vsebinske in stilne plati. Literarni zgodovinarji so

kaj obširno razpravljali o krščanskih, mohamedanskih in drugih religioznih elementih, ki se dajo razbrati iz Dantejeve vele-umetnine; prav tako so skušali izslediti, odkod ima veliki italijanski pesnik posamezne bajne, pravljичne in legendarne snovi, kod je zajemal mistično-vizionarne motive in filozofsko-metafizične ideje, kako močno je delovala na njegovo ustvarjanje antika in v čem ga je dejanski oplodila.¹⁰⁹ Nič manj uspešno se niso komparativisti ukvarjali z genezo Cervantesovega „Don Quijota“,¹¹⁰ z iskanjem virov pri dramah Lope de Vege in Calderona, s podrobno vplivno analizo pesniških del najrazličnejših renesančnih ustvarjalcev od Petrarca in Chaucerja¹¹¹ mimo Tassa do Rabelaisa in Ben Jonsona. Prav posebno pa sta jih s tega vidika zanimali snovnost in motivika Shakespearovih odrskih umetnin: „Romea in Julije“, „Cezarja“, „Hamleta“, „Beneškega trgovca“, „Kralja Leara“, „Othella“ in vseh ostalih. Iz ogromne znanstvene literature o tem problemu naj navedemo le dva drobca. R. Fischer je raziskoval na primer tuje prvine v „Romeu in Juliji“ (Quellen zu Romeo und Julia; Bonn, 1922), medtem ko je F. E. Budd zbral gradivo za analizo Shakespearove igre „Measure for Measure“.¹¹²

Na analitično-genetični način so znanstveniki obsežno razpravljali o umotvorih najrazličnejših evropskih ustvarjalcev. Določali so tuje vplive v spisih La Fontaina, Molièra, Voltaira (v čigar delu „Lettres philosophiques“ se zlasti kaže odziv sodobne angleške miselnosti), Popa (Émile Audra, L'influence française dans l'oeuvre de Pope¹¹³), Swifta („Gulliverjevi“ viri), abbéja Prévosta, ki se je v romanu „Manon Lescaut“

¹⁰⁹ Glej n. pr. razpravo A. Bassermanna Beiträge zu Motiven und Quellen der Divina Commedia v „Studien zur vergleichenden Literaturgeschichte“, 1908, 1—17.

¹¹⁰ V Hazardovi knjigi „Don Quichotte de Cervantes“ je nekaj posebnih poglavij, ki so posvečena koncentrični analizi španske umetnine.

¹¹¹ P. Trigona, Chaucer imitatore del Boccaccio; Catania, 1923.

¹¹² F. E. Budd, Material for a study of the Sources of Shakespeare's „Measure for Measure“ („Revue de la littérature comparée“, 1931, 711—736).

¹¹³ Delo je izšlo v zbirki „Bibliothèque de la Revue de littérature comparée“ leta 1931. kot 72. zvezek.

močno vzoroval pri Defoejevem delu „Moll Flanders“,¹¹⁴ Wielanda,¹¹⁵ A. Chéniera,¹¹⁶ Büchnerja (viri njegove drame „Dantons Tod“), Tiecka (vpliv Shakespeara na njegove pravljичne drame), Platena, Byrona (orientalske snovi), Coleridga, Leconte de Lisle, G. Sandove,¹¹⁷ Mériméja, Fontaneja (Lambert A. Shears, *The influence of W. Scott on the novels of Th. Fontane*; Columbia University Press, 1922), Ibsena, Strindberga in vseh drugih tja do sodobnikov. Prav posebno se je pisalo o virih posameznih Goethejevih del: analizirala se je njegova lirika in dramatika, osobito pa „Werther“ in „Faust“. V koncentričnem pogledu je pri Nemcih dobro raziskan tudi Schiller, medtem ko so Francozi podrobno proučevali razne vplive pri Balzacu, Hugoju, Lamartinu in nekaterih drugih.

V novejši dobi smo začeli tudi Slovani z uspehom uporabljati koncentrično primerjalno metodo pri analizi domačih pesniških stvaritev. Tako je izšlo izza svetovne vojne v Rusiji in drugod mnogo tovrstnih študij o Puškinu (vpliv Byrona nanj je obdelal Žirmunski), Gogolju, Lermontovu, Dostojevskem (vpliv Balzaca, Dickensa in G. Sandove),¹¹⁸ Tolstoju,¹¹⁹ Turgenjevu in manjših pisateljih. Poljaki so na tej osnovi obravnavali literarne stvaritve Mickiewicza, Slowackega, Krasińskega in Sienkiewiczza, Čehi Kollárja, Mache, Zeyerja, Vrhlickega, Jiraska, Hrvatje in Srbi Gundulića, Zlatarića (M. Kombol, *Talijanski utjecaji u Zlatarićevoj lirici*¹²⁰), Preradovića, Šenoe, Njegoša, B. Radičevića, Z. J. Jovanovića itd. In tudi pri Slovencih se ta smer znanstvenega raziskovanja do-

¹¹⁴ Glej razpravo *Une influence anglaise dans „Manon Lescaut“*, ki jo je objavil Roland Elissa-Rhais v „Revue de littérature comparée“, 1927, 619—649.

¹¹⁵ S koncentričnega vidika je podal vire Wielandovega „Oberona“ H. Glaesener. Glej str. 152 v tej knjigi.

¹¹⁶ O vplivu Younga na Chénierovo pesnitev „Invention“ razpravlja Paul Dimoff v sestavku *Une source anglaise de l'„Invention“ d'André Chénier* („Revue de littérature comparée“, 1921, 504—526).

¹¹⁷ Glej op. ⁶⁹ na str. 145. v tej knjigi.

¹¹⁸ Glej str. 146. v tej knjigi.

¹¹⁹ Glej op. ⁸³ na str. 161. v tej knjigi.

¹²⁰ „Rad Jugoslaveske akademije znanosti i umjetnosti“, knjiga 247; Zagreb, 1933, 212—251.

mače tvornosti vedno bolj uveljavlja. V tem pogledu je že dobro raziskan Prešeren (F. Kidrič), prav tako tudi F. Levstik,¹²¹ razpravljalo pa se je v tem smislu še o nekaterih spisih Ciglerja, Jurčiča (I. Prijatelj), Mencingerja,¹²² Stritarja (I. Prijatelj), Jenka, Gregorčiča, Aškerca in drugih. S Cankarjevimi in Župančičevimi umetninami pa so se ukvarjali tudi tuji slovenisti. Tako je skušal Bartolomeo Calvi leta 1929. kritično analizirati Cankarjevega „Kralja na Betajnovi“ in pokazati, katere evropske ideje in umotvori so delovali na notranji in zunanji ustroj drame in kako je kljub tem vplivom vendarle umetniško svojevrstno delo. Po Calvijevem prepričanju so v Cankarjevem umotvoru vidni tile štirje viri: Shakespearov „Hamlet“, Gorkega bosjaške novele, zlasti „Potepuhi“, Nietzschejeve filozofske ideje in Ibsenovi „Strahovi“.¹²³ V obsežnem delu Oton Youpantchitch („Poète slovène; L'homme et l'oeuvre“; Paris, Belles-Lettres, 1931) je francoski slovenist Lucien Tesnière analitično razvojno pokazal, kako so vplivali na Župančičevo pesem Baudelaire, Verlaine, Dehmel, Verhaeren in Whitman. Obenem pa je prikazal vso individualno izvornost in umetniško veličino slovenskega lirika.

b) S širših perspektiv pa se moramo poglobiti v koncentrično določanje vplivov na celotno pesnikovo individualnost. Tu ni dovolj, da poznamo zgolj vire posameznih ustvarjalčevih del, da opredelimo samo to ali ono plat njegovega literarnega izživljanja, temveč moramo z vseh strani opisati njegovo osebnost, pokazati, kako so nanjo delovali bližnji ali daljni sosedje, sodobnost in preteklost, skratka, zbrati vse vplive, ki so značilni za njeno notranjo kreativno rast. Ob formaciji pesnikovega literarno-estetskega nazora pa nas mora seveda zanimati še vse polno drugih prvin, ki so

¹²¹ A. Ocvirk, Levstikov duševni obraz; Ljubljana, 1933. Glej predvsem poglavje „Levstik ustvarjalec“, str. 44—79.

¹²² Jakob K(elemina). O virih Mencingerjevega „Abadona“. („Ljubljanski Zvon“, 1920, 396—400).

¹²³ Calvijeva analiza Cankarjeve drame je izšla kot uvod (Introduzione) k njegovemu prevodu tega dela v italijanščino: I. Cankar. Il re di Betainova; Torino, 1929. V slovenščini je objavil prevod Calvijeve študije S. Š(kerl) v „Modri ptici“, letniku 1929/30.

večkrat odločilno važne za njegovo umetniško oblikovanje: tako ustvarjalčev svetovni nazor, njegova življenska miselnost, politična ideologija, religiozna usmerjenost itd. Na osnovi teh izsledkov, ki jih mora podkrepjevati točna znanstvena dokumentacija, je šele mogoče sintetično podati genezo pisateljeve individualnosti.

V okviru teh problemov je potrebno najprej ugotoviti pesnikovo literarno obzorje, to se pravi, opisati njegovo razgledanost po drugih književnostih, razvojno izslediti njegovo čtivo in pokazati, v čem je bilo važno za njegovo ustvarjanje. Pri tem mora seveda komparativist upoštevati vse pesnikove izjave o tujih tvorcih ali njihovih umotvorih, kajti prav v njih se jasno zrcali, kako jih je pojmoval in kaj je o njih sodil. V primerjalni literarni zgodovini so se v zadnjem desetletju tovrstne študije kaj močno uveljavile. Z uspehom so znanstveniki proučevali Goethejevo literarno obzorje, razpravljali o njegovem poznanju evropskih in drugih književnosti, tolmačili njegovo pojmovanje raznih svetovnih umetnin in podajali učinke teh del na velikega nemškega pesnika. Pri Francozih je pred leti objavil F. Baldensperger važno študijo o Balzacovi razgledanosti po svetu (*Orientations étrangères chez Honoré de Balzac*; Paris, 1927), v kateri je metodološko pregledno in znanstveno dovršeno prikazal duševno obzorje francoskega romanopisca ter na tej osnovi tudi utemeljil posamezne vplive, kakor so postopoma prodirali vanj. Prav tako so drugi razpravljali o Herderjevem poznavanju angleške, španske, italijanske in slovanskih literatur, o eksotizmu Ch. Nodiera, o Dickensovi načitanosti, o Schleglovem pojmovanju istodobnega evropskega ustvarjanja, o Nietzschejevih predhodnikih in vzornikih, o orientalizmu Alfreda de Vignyja, Flauberta in drugih. G. Reckzeh je nekako v tej smeri skušal razjasniti v knjigi *Grillparzer und die Slaven*,¹²⁴ v kakšnem obsegu je poznal avstrijski dramatik razne slovanske narode, kako jih je pojmoval in kako so slovanski značaji vplivali na njegova dela. Za slovensko literaturo bi bilo izredno važno, sistema-

¹²⁴ Študija je izšla v zbirki znanstvenih razprav „Forschungen zur neueren Literaturgeschichte“, herausgegeben von Professor Walther Brecht; Weimar, 1929, zvezek 59.

tično orisati intelektualno obzorje naših pesnikov in pisateljev od Vodnika mimo Prešerna in F. Levstika do Cankarja in Župančiča.

Pri koncentričnem utemeljevanju vplivov na pesnikovo osebnost pa nikakor ni dovolj, da zberemo samo podatke o njegovem čtivu in opišemo ustvarjalčevo literarno razgledanost, ampak opredeliti moramo razen tega še njegove osebne in korespondenčne stike s tujimi tvorci ali intelektualci. S tem izpolnimo vse vrzeli, ki bi sicer nastale, če bi se opirali samo na njegovo knjižno obzorje, obenem pa si lahko razjasnimo marsikateri vpliv, do katerega bi se sicer ne mogli dokopati. Docela jasno je, da je korespondenca današnjemu literarnemu zgodovinarju izredno važno oporišče, kadar skuša prodreti v pisateljevo osebnost. Ne nudi mu samo zanimivih psiholoških izsledkov, ampak mu tudi omogoča, spoznati pesnikov najintimnejši odnos do sodobnikov. Podrobno proučevanje Voltaire-rove korespondence z nekaterimi znamenitimi možmi tiste dobe je razkrilo vse polno podtalnih trenj in gibanj, ki so dokončno osvetlila takratno intelektualno dogajanje v literaturi. Prav tako pomembna je za oris vplivnega prelivanja idej v začetku devetnajstega stoletja Goethejeva korespondenca, ki nam plastično kaže, kako močno je bil „weimarski modrec“ priklenjen na takratno evropsko duševno življenje in kako je učinkovalo nanj. Z natančno analizo korespondence je tedaj brez dvoma mogoče poglobiti in izpopolniti vse izsledke, ki smo jih dobili pri opisovanju pisateljevega obzorja. Isto velja seveda tudi za dnevnike, zapiske in beležnice, kolikor podajajo pisateljeve osebne izjave o literarnih pojavih v tujini in razodevajo njegove vtiske ob branju raznih umetnin.

K vsem tem izsledkom pa moramo naposled pritegniti še podrobno analitično obravnavanje pesnikovih potovanj in njegovega bivanja v tujini. V tem problemskem območju se dado obenem tudi prav dobro razjasniti pesnikovi osebni stiki s sosednjimi tvorci in včasih celo dokaj določno utemeljiti njegova intelektualna in umetniška rast. Neposredno doživljanje drugih dežel, kultur in pokrajin spada brez dvoma med najmočnejša vplivna gibalna, ki tvornega duha še zlasti notranje oplajajo in razgibavajo. Za Goetheja je pomenilo potovanje v

Italijo izredno umetniško prerojenje in je odločilno vplivalo na njegov kasnejši pesniški razvoj. Isto velja še za mnoge druge velike ustvarjalce v preteklosti in sedanosti. Zato je za komparativista temeljno važno, da znanstveno vsestransko osvetli pomen vplivov, ki so se začeli javljati pri pisatelju spričo njegovega bivanja v tej ali oni deželi. Obenem z vestnim upoštevanjem korespondenčnih izsledkov in pesnikovega literarnega obzorja namreč kaj lahko doženemo celotno učinkovanje tujine na njegovo tvornost. Potopisi, tuje literarne snovi, orisi drugih pokrajin, osebni pisateljevi zapiski s potovanj itd. so dovolj trden kažipot za tovrstno analizo vplivov. V primerjalni literarni zgodovini se je s tega vidika na dolgo in široko razpravljalo o Cervantesovih potovanjih in doživetjih v tujini, o pomenu Italije za Goetheja, Stendhala, Byrona, Shelleyja, Nietzscheja, o Flaubertovem bivanju v orientu, o potovanjih gospe de Staëlove po Nemčiji, Italiji in drugod, o Turgenjevu v Nemčiji, Italiji in Franciji, ki mu je bila druga domovina (M. Marković, I. Turgenjev i Francuzi; „Strani pregled“, 1933, 191—205) itd. Pri nas bi bilo res potrebno dokončno izslediti, v kakšni meri je tujina vplivala na Stritarja, Aškerca, Cankarja, Župančiča in nekatere druge.

c) V poslednji oddelek tega poglavja uvrščamo koncentrično analizo kolektivnih vplivov, razpravljanje o formaciji literarnih smeri, struj ali gibanj na osnovi izvennarodnih virov, ki se dado v njih dejansko izpričati. Kakor pri linearnem določanju tovrstnih vplivov, moramo tudi tu upoštevati vse najrazličnejše silnice, ki so priklepale narod na narod in jih medsebojno oplajale. Čeprav sta si metodološki izhodišči obeh smeri povsem nasprotni, sta vendar po znanstvenem načinu raziskovanja mednarodnih odvisnosti enako utemeljeni. Nikakor ne moremo namreč dodobra pokazati, kako je bila slovenska romantika navezana na sodobna evropska literarna gesla in kako so razne ideje nanjo učinkovale, dokler nismo zbrali vseh — tudi najpodrobnejših — podatkov o takratnih naših odnosih in stikih s svetom. Pri koncentrični analizi kolektivnih vplivov gre seveda za to, da razvojno točno ugotovimo idejne, snovne, stilne, oblikovne in katere koli si že bodo druge dotoke od zunaj v narodni organizem, izsledimo njihovo

vplivno delovanje in jih ocenimo po vitalni intenziteti. Vse to lahko tem uspešneje izvedemo, čim globlje prodremo do notranjih vzročnih gibal mednarodnega duševnega sožitja in zgodovinsko dosledno opredelimo vplivno literarno dogajanje, kakor se je res vršilo. Pri tem se moramo kajpak opirati na vse izsledke, ki smo jih opisali v sprednjih odstavkih tega poglavja, in jih pravilno med seboj povezati. Le tako se lahko dokopljemo do trdne literarnozgodovinske sinteze v okviru sredotežnega gibanja kolektivnih vplivov.

V tej smeri so komparativisti s pridom obravnavali najrazličnejše znanstvene probleme in prišli do tehtnih zaključkov. Tako je L. Reynaud podrobno raziskal v knjigi *Le Romantisme. Ses origines anglo-germaniques* (Paris, 1926) angleške in nemške vplive v francoski romantiki, označil tuje prvine, ki so se zajedle vanjo in jo razgibavale, obenem pa je poudaril tudi narodno-tipične poteze in svojevrstnosti francoskega ustvarjanja v tem obdobju. V istem smislu so v Angliji razpravljali o tem, kar dolgujejo Italijanom, Francozom, Nemcem, Slovanom in drugim narodom, opredeljevali poedine literarne struje v zvezi s pobudami in vplivi iz tujine, razjasnjevali naposled različne odnose s sosedi, ki so bili za domače tvorno izživljanje pomembni in plodni. Obsežno število razprav in študij je s tega vidika že napisanih bodisi zgolj v okviru posameznih obdobj ali nekaterih stilnih struj bodisi iz širših sintetičnih perspektiv o sredotežnem učinkovanju evropskih literatur na nemško, špansko, italijansko, norveško, madžarsko in druge književnosti. Tako so znanstveniki proučevali francoske literarno-estetske ideje v nemškem naturalizmu, iskali kali italijanske renesanse v Španiji, pokazali vdor germanske romantike v Italijo, razbrali tuje vire v modernih norveških, madžarskih in romunskih literarnih strujah itd. Tudi pri Slovanih se je v zadnjem desetletju že precej razpravljalo o tvorbi domačih kolektivnih gibanj v zvezi z evropskimi vplivi. Pri Rusih se je pisalo o pomenu francoskih idej za vznik in razvoj ruskega klasicizma, o nemških in angleških romantikih, kolikor so učinkovali na Puškinovo domovino, o vtisku novejših evropskih idej na rusko duševno življenje itd. V istem smislu so v okviru domačih književnosti razpravljali o tujih literarnih doto-

kih tudi Poljaki, Čehi, Bolgari, Srbi in Hrvati. Pri nas je s tega vidika skušal kratko očrtati avtor te knjige učinkovanje evropskih idejnih tokov na slovensko reformacijo, protireformacijo in preporod v razpravi *La pensée européenne du XVIe au XVIIIe siècle et la littérature slovène* („Revue de littérature comparée“, 1934, 96—107), medtem ko je obširno obdelal slovenski preporod in Prešernovo obdobje Ivan Prijatelj v že nekajkrat omenjeni knjigi Duševni profili slovenskih preporoditeljev. V njej je pokazal, kako so takratni slovenski možje rasli iz evropskih sodobnih idej in kako se tuji vplivi zrcalijo v njihovi miselnosti in njihovem kulturnem delovanju.

*

Tako smo v sistematski zapovrstnosti očrtali idejna izhodišča primerjalne literarne zgodovine, podali njena metodološka načela, opredelili probleme, s katerimi se ukvarja, in podrobno utemeljili njeno znanstveno usmerjenost.

Résumé

Dans cette étude théorique sur la littérature comparée, l'auteur traite des problèmes essentiels de la doctrine dont il expose les idées et en donne un aperçu systématique des principes méthodologiques. Il y est tenu compte de tous les résultats importants obtenus par des érudits français, italiens, anglais et d'autres qui s'occupèrent de la matière. L'auteur considère surtout les Slaves qui, pendant ces quelques dizaines d'années, s'adonnaient à ces études, les propageaient ou en élargissaient les vues. Il va sans dire que l'A. aborda des problèmes de littérature slovène, et s'appuya sur les rapports entre cette littérature et les créations d'esprit internationales, portant l'attention tout à la fois sur les rapports entre la Slovénie et les mouvements d'idées européens et sur les influences étrangères qui activèrent la pensée slovène. L'auteur a tenu à classer critiquement, en se basant sur les matériaux qu'il put atteindre et sur les résultats de ses propres recherches, tout ce qui fait partie de l'histoire littéraire comparée et à en préciser les principes fondamentaux et les buts aussi bien qu'à démontrer l'importance de ces résultats scientifiques.

Dans la première partie (pp. 7—43) de son livre l'A. expose les commencements et l'évolution de la littérature comparée chez les nations romanes, germaniques et slaves; il y analyse en détaillant des écrits et des points de vue des principaux représentants de la doctrine, tant ceux du temps passé que les contemporains. Après avoir touché des parallèles littéraires de l'antiquité, du moyen-âge et de la renaissance, en ne mettant en relief que leur signification purement esthétique

et critique, il fait mention des volumineux catalogues alphabétiques des XVIème et XVIIème siècles résultant d'une conception littéraire universaliste (Gesner, Possevin, Morhof, Bayle etc.) et contenant des connaissances les plus diverses. Il signale dans la suite la naissance des perspectives plus larges des temps ultérieurs. Dans le XVIIIème siècle, il évalue plus haut les efforts de quelques auteurs des précis de littérature européenne ou universelle, français, italiens et allemands, à savoir: Riccoboni, Denina, Andrés, Signorelli, Bouginé, La Harpe, Wachler, Eichhorn et d'autres, bien qu'ils ne possèdent pas encore de base scientifique déterminée dans leur méthode. Après ces constatations l'A. entre plus en détail en traitant l'idéologie historique de Herder et le cosmopolitisme romantique, les écrits de Bouterwek, des frères Schlegel, de Mme de Staël, de Lemercier où il expose leur conception quant aux courants littéraires européens.

Il traite plus amplement les commencements de la littérature comparée en France dans la première partie du XIXème siècle, il démontre leur naissance parallèle aux sciences naturelles comparées. Il esquisse la pensée de Noël et de Laplace, de J.-J. Ampère, de Chasles etc. Il est retenu surtout par Villemain qui traite le premier avec décision de quelques influences et courants littéraires internationaux. Il donne un compte rendu de l'„Introduction à l'histoire comparée des littératures“ de Benloew en remarquant qu'on n'y trouve pas encore de contours nets de cette science nouvelle. Dans l'Allemagne de la même époque c'est Moritz Carriere qui prend soin de l'étude comparée de la littérature, mais ce n'est que du folklore et de la thématologie. On peut dire le même de la première publication périodique de ce domaine — „Acta Comparationis“ (1877-1888), éditée à Kolozsvár par Hugo von Meltzl, qui s'occupe trop de la simple création populaire. Il est vrai que cette manière de voir caractérise presque toute étude de littérature comparée de l'époque. Il faut reconnaître les succès des ouvrages synthétiques sur divers courants d'idées européens, présentés par Hallam, Hettner, Brandes, Marc-Monnier, bien qu'ils soient — eux aussi — encore toujours en quête d'une base scientifique solidement fondée.

Dans la suite, l'auteur parle du livre théorique de Posnett „Comparative Literature“, de la „Zeitschrift für vergleichende Literaturgeschichte“ de Koch, il analyse plus en détail la pensée de la première génération des fondateurs de la littérature comparée : Brunetière, Texte, Betz, Koch etc., qui établirent les fondements méthodologiques de la doctrine, il montre les succès de ces idées en Italie, en Allemagne, aux États-Unis et ailleurs. Ainsi l'A. aborde la deuxième génération des comparatistes qui fit ses débuts au commencement du XXème siècle. Il expose l'oeuvre et la pensée de Baldensperger, Hazard, Farinelli, Strich et d'autres et souligne l'importance scientifique internationale du trimestriel français „Revue de littérature comparée“, dépassant par l'arrangement et par le poids des résultats tous les expériences antérieurs de ce genre. Il fait mention du livre sur la théorie et méthode de la littérature comparée de Paul Van Tieghem („La Littérature comparée“, Paris, 1931), en réfutant sa thèse sur l'histoire générale de la littérature et il esquisse l'état actuel de ces études. — A cet effet, l'A. expose dans le dernier chapitre (pp. 36—43) le traitement de ces problèmes parmi les Slaves, il décrit brièvement l'évolution de la doctrine chez les Russes depuis A. Veselovski jusqu'à l'école moderne des formalistes (V. Žirmunski, V. Šklovski), et signale le succès que la littérature comparée eut chez les Polonais, Tchèques, Bulgares, Serbes, Croates, et, avec plus de détails, chez les Slovènes (I. Prijatelj, F. Kidrič).

C'est aux questions théoriques de la littérature comparée que l'A. a dédié toute entière la deuxième partie (pp. 44—75) de son étude. Il y commence par traiter critiquement les principes fondamentaux : la psychologie des organismes nationaux, facultés et particularités de l'„âme“ nationale qui se montrent dans la langue, dans la pensée, dans le style et dans la poésie. Il continue en analysant le concept supranational, humainement général de la littérature. Il est vrai que les créations d'une nation sourdent de son propre fond mais, pour originales qu'elles soient, elles sont intimement liées aux créations des autres nations où bien se conformant à l'exemple étranger où bien en exerçant elles-mêmes leur influence. Il n'y a pas de littérature de son propre chef, à limites fixées sans rapports avec aucune

littérature étrangère et puisant à ces propres sources. Bien au contraire, on y constate des assimilations et des échanges continus de valeurs intellectuelles étrangères. Il n'existe pas de véritable chef-d'oeuvre poétique à la hauteur de la création et du caractère nationaux où l'on ne trouve point d'idées générales de l'humanité exprimées à la fois. Ainsi la littérature comparée est une science qui s'occupe de l'étude des rapports, dépendances et influences entre les nations ayant un caractère à elles-mêmes.

A la suite de cet exposé, l'auteur considère les contacts entre les littératures étrangères, il touche plus à fond des questions d'originalité et d'influence et y explique quelques problèmes. L'A. précise une distinction entre une influence et une imitation servile: une influence n'est qu'un stimulant pour le dégagement poétique tandis que l'imitation ne porte pas de valeurs artistiques. Mais l'historien doit tenir compte de tout cela s'il ne veut pas risquer de se perdre dans de l'insipide esthéticisme ou d'évaluer à contresens des oeuvres d'art nationales. Dans la suite, l'A. réfléchit sur les bases des courants d'idées internationaux, de la culture spirituelle et du style (renaissance, classicisme, rationalisme, romantisme, naturalisme etc.) et fait mention de quelques études historiques qui s'en occupent depuis Hettner passant par Brandes jusqu'à Paul Hazard qui avec „La crise de la conscience européenne, 1680—1715“ (Paris, 1935) nous a donné un ouvrage de fond, élaboré sur la base de la méthode comparative moderne.

L'auteur analyse, en continuant, des points de vue européens. L'Europe n'est pas qu'une dénomination géographique et politique pour une partie du monde, elle est un organisme harmonique à ses propres valeurs spirituelles, à son propre passé, ayant une contemporanéité à elle-même, exprimant sa pensée et ses sentiments de sa propre manière. L'Europe, si l'on veut, c'est une „âme“ à elle-même. Dans ce cadre, l'A. examine des théories européennes, il expose critiquement les essais de donner une synthèse du développement historique de la littérature européenne en y tenant compte des ouvrages les plus importants (Denina, les frères Schlegel, Hallam, Marc-Monnier et d'autres) et s'occupe surtout du „Précis d'histoire

littéraire de l'Europe depuis la Renaissance" de Paul Van Tieghem, qui s'appuie sur les résultats scientifiques de la littérature comparée. L'auteur constate l'insuffisance de ces précis différents qui consiste dans le défaut d'un exposé organique quant aux faits littéraires européens et dans l'évaluation trop partielle touchant les diverses littératures (ce qui est un problème extrêmement délicat) et il fait l'observation que dans ces études on ne considère presque pas les littératures des petites nations.

L'auteur complète ces réflexions en esquisant brièvement les synthèses historiques partielles des littératures romanes, germaniques et slaves (Sismondi, Šafařík, Máchal, Wollman, Kalff etc.) et il essaie d'en préciser les conditions scientifiques. — Dans le dernier chapitre (pp. 68—75), il examine enfin des influences et rapports extraeuropéens, la littérature universelle dans le sens de Goethe, dans le sens et selon la définition des autres, et dans notre sens actuel. Il s'arrête plus longtemps en donnant des comptes rendus sur histoires de littérature universelles passant des essais peu apparents des XVIème et XVIIème siècles par Andrés, Eichhorn, Wachler, Baumgartner et tant d'autres à A. Bartels, R. Meyer et à des plus récents en considérant à la fois leur élaboration et leur valeur scientifiques.

La troisième partie (pp. 76—182), qui est la plus étendue, comprend une revue systématique des principes et méthodes de littérature comparée. On peut y distinguer deux méthodes qu'on a développées en traitant scientifiquement les faits littéraires généraux. Suivant l'une on compare les faits en constatant les conformités, ressemblances et divergences; en se basant sur l'autre on étudie les rapports, les dépendances et les influences relatives aux créations internationales. Dans ce sens l'auteur discerne deux groupes méthodiquement séparés en cette matière.

S'occupant du premier de ces deux groupes, l'auteur analyse les parallélismes analogique et antithétique (pp. 77—81) et montre, se basant sur les études respectives, les résultats que l'on peut obtenir. L'auteur réfute toute comparaison qui, sans connexion fondée, ne serait faite que pour comparer, malgré toute la finesse d'esprit et malgré les apparences persuasives

qu'on y trouvât. On ne peut appliquer le principe de comparaison que pour évaluer esthétiquement deux oeuvres d'art, pour montrer l'essor poétique de deux esprits parents ou pour fixer les particularités de deux civilisations, nations, époques, courants littéraires etc. La comparaison n'est qu'un moyen, une aide, jamais une fin. Ce serait une erreur que de penser que la littérature comparée s'occupe de comparaisons, de recherches d'analogies ou d'antithèses; ses buts sont historiques, et à cette fin elle doit se baser sur des méthodes établies de ce point de vue.

L'auteur continue en s'occupant du folklore, de la thématologie (pp. 81—97) et des ouvrages sur les passages et extensions des sujets, des motifs et des types de la littérature européenne et mondiale. Il écarte de la littérature comparée le folklore qui représente selon lui un domaine tout à fait spécial, tant par son orientation que par ses fins. Il traite amplement les problèmes de thématologie et répartit tous les sujets sur cinq groupes: a) mythologiques et de légende (leur origine peut être orientale, antique ou européenne); b) religieux (bible, légendes des saints etc.); c) historiques (antiquité, moyen-âge, époque moderne); d) sociaux (professions, métiers, états, types, représentants de quelques nations etc.); et e) groupe de la matière relative à la nature, au paysage et aux objets. Les buts scientifiques de la thématologie ne consistent que dans la présentation suivant l'ordre chronologique du développement international de la matière et dans la constatation, fondée sur la comparaison des oeuvres du même sujet, de tous les changements depuis la première apparition du sujet dans la littérature jusqu'à notre temps. La thématologie jusqu'ici ne prit part qu'à la collection mécanisée, au classement et la répartition de matériaux, elle s'exerça dans une analyse détaillée du contenu des oeuvres poétiques sans s'approfondir et faire des conclusions synthétiques qui donneraient plus de valeur à ses recherches.

Dans le troisième chapitre de ce groupe, l'A. considère enfin le développement des genres et des formes littéraires, la comparaison technique et stylistique des oeuvres littéraires (pp. 97—110). Le point de départ pour ces études qui s'occupent du passage des genres dramatiques, épiques, lyriques et de prose entre les

nations est essentiellement le même que pour la thématologie. Dans cet ordre d'idées, l'A. fait un compte rendu critique relatif à quelques théories sur l'évolution des genres littéraires (particulièrement celle de Brunetière) et il procède à l'exposé de la manière dont quelques érudits, présentaient jusqu'ici l'extension internationale du drame, roman, de la nouvelle, ballade, de l'épique, du sonnet, de la tercine, gazelle etc.

Passant au deuxième groupe, l'A. examine des problèmes fondamentaux de la littérature comparée. Commençant par l'étude de relations, dépendances et contacts internationaux (pp. 110—118), il continue en classifiant les influences. Quant à celles-ci, elles ne se distinguent pas entre elles seulement par rapport à l'origine et au contenu, mais encore par la qualité, quantité, intensité et par la valeur. Dans ce sens les influences peuvent être: directes ou indirectes, conscientes ou subconscientes, extérieures ou intérieures, fortes ou faibles, de durée ou d'une seule fois, partielles ou complètes, hâtives ou tardives, individuelles ou collectives, positives, ranimantes ou négatives, empêchantes. Traitant des influences assimilatives, l'auteur mentionne à la fin aussi les influences de répulsion ou réaction.

A la suite de ce classement, appuyé sur des exemples et sur un exposé détaillé, l'auteur n'oublie pas les intermédiaires (pp. 118—132) et en démontre l'importance pour la vie littéraire. Il montre l'activité intermédiaire comme suit: a) des nations; b) des esprits cosmopolites, émigrés, étudiants, savants et intellectuels entrant d'une manière ou de l'autre en relation avec l'étranger; c) des poètes et des écrivains; d) des traductions et traducteurs; e) des revues et des journaux; f) du théâtre et de la critique théâtrale; g) des cercles et des écoles littéraires, des sociétés savantes et des clubs cultivés, politiques et de propagande; h) des salons et des villes cosmopolites. Il traite avec détail les problèmes de traduction et montre la conception de traduction et transposition de l'oeuvre d'art dans le passé et au temps actuel. Il expose quelques théories relatives à cette question et essaie d'épuiser tout ce qui entre dans ce cadre de la médiation littéraire.

Dans le chapitre final de son livre, l'auteur cherche à analyser des rapports et des influences littéraires aussi bien

qu'a examiner scientifiquement des principes méthodologiques (pp. 132—182). En traitant des différentes influences il les analyse et précise suivant les groupes. Abordant les influences d'idées (pp. 133—144), il les classe comme suit: 1.) influences religieuses (idéologie chrétienne, sectes et mouvements religieux, religions extraeuropéennes etc.); 2.) influences philosophiques (divers systèmes philosophiques, principes éthiques, théories sociales et politiques etc.); 3.) influences scientifiques (sciences, naturelles, physique, médecine, psychiatrie, psychanalyse etc.); et 4.) influences esthétiques et de théorie littéraire (divers principes critiques; classicisme, romanticisme, naturalisme etc.). — L'auteur expose à la suite (pp. 144—149) les influences des sujets et du contenu (en constatant la réception de sujets entiers, des effets d'emprunts, de détails, des influences des sentiments et de l'état d'âme) et mentionne enfin (pp. 149—153) les influences des formes et du style (genres littéraires, les éléments techniques de l'oeuvre d'art, la composition, le style de l'époque et le style individuel etc.).

Se basant sur ces résultats, l'auteur aborde (pp. 153—182) la fixation scientifique des influences et y distingue deux manières méthodologiques: linéaire et concentrique. Suivant l'une et l'autre il éclaircit un complexe particulier de problèmes relatif aux recherches littéraires historiques. Analysant la manière linéaire (153—171) l'A. discute: a) le succès et l'influence de l'écrivain à l'étranger; b) la fortune et l'action de l'oeuvre dans les littératures voisines; et c) les influences collectives (courants et écoles littéraires, mouvement d'idées, des influences entre les nations et l'influence d'une nation dans le monde). — Analysant la manière concentrique (pp. 171—182) il porte l'attention sur: a) la genèse de l'oeuvre d'art c'est-à-dire la reconnaissance de ses sources; b) la culture de l'écrivain et son horizon spirituel; et c) la formation de la littérature d'un pays par rapport à l'étranger et tâche à saisir toutes les forces extérieures qui y exercent leur influence et leurs effets.

Imensko kazalo

- Addison J.** 66
Agnoli G. 151
Ajshil 87
Akcij 7
Aksakov K. 137
Aldanov M. 92
Alfieri V. 84, 91, 99, 161
Algarotti F. 120
Ampère J.-J. 15, 18, 184
Andrejev L. 93
Andrés G. 10, 69, 70, 80, 184, 187
Annenski I. F. 127
Ariosto L. 66, 103, 150, 152, 157, 161
Aristofan 162
Aristotel 136, 142
Arnim A. 84
Ascoli G. 169
Aškerc A. 123, 161, 177, 180
Atanasijević K. 137
Audra E. 175
Auerbach E. 109
Augier E. 99
Bacon F. 8, 9
Badalić J. 158
Baldensperger F. 23, 26, 27, 29, 30, 31, 35, 80, 140, 155, 158, 159, 163, 178, 185
Balzac H. 27, 104, 105, 120, 127, 135, 140, 148, 152, 153, 158, 161, 176, 178
Barbusse H. 93
Bardon M. 165
Bardoux J. 47
Bartels A. 25, 33, 49, 74, 187
Bassermann A. 175
Batteux Ch. 50, 121, 142
Baudelaire Ch. 94, 102, 140, 150, 152, 153, 158, 177
Bauerhorst K. 86
Baumgartner A. 74, 187
Bayle P. 9, 64, 184
Bazard S.-A. 137
Beaumarchais P. A. 51, 126
Beaumont 165
Becker G. 165
Bédarida H. 158, 167
Bédier J. 83
Beil E. 25
Bellay J. du 8, 101
Benda J. 61
Benfey Th. 20, 82
Benloew L. 16, 18, 184
Berdjajev N. 46
Bergson H. 139
Bernanos G. 90
Bernard C. 141
Bernays M. 20
Berthé de Bésaucèle L. 136
Bertola A. 119
Bestian H. 103
Betz L.-P. 21, 22, 23, 24, 25, 35, 45, 185
Bévotte G. de 88
Bianquis G. 31, 139, 158
Biese A. 95
Bilderdijk W. 92
Bittner K. 38, 137
Bjelinski V. G. 68, 137
Björnson B. 158, 161
Blake W. 69, 135
Blount Th.-P. 9, 64
Boccaccio G. 9, 54, 66, 76, 84, 105, 106, 117, 127, 147, 152, 157, 173, 175
Bodmer J.-J. 143
Boehme J. 135
Boileau 9, 50, 142, 150
Bopp F. 15
Borcherdt H. H. 105
Bormann W. 108
Bornstein P. 94
Boucke E. 59
Bouginé C. J. 11, 71, 184
Bouillier V. 136, 164
Bouterwek Fr. 11, 12, 47, 48, 64, 184
Boyle R. 139
Brahmer M. 39

- Brandes G. 16, 21, 46, 59,
 64, 67, 78, 88, 139, 184,
 186
 Braun J. 137
 Brederoo G. 149
 Breitinger J. J. 143
 Brincken A. 146
 Brinkmann H. 102
 Brückner A. 38, 67, 68
 Brunetière F. 20, 21, 24,
 25, 65, 66, 98, 99, 185,
 189
 Büchner G. 176
 Budd F. E. 175
 Bullough E. 35
 Bürger G. A. 84, 102, 112
 Burian V. 43
 Burri A. 119
 Busse K. 74
 Butler S. 140, 165
 Byron G. N. G. 39, 49, 54,
 84, 89, 92, 94, 103, 109,
 112, 115, 118, 120, 122,
 127, 147, 150, 152, 154,
 158, 160, 161, 170, 176,
 180
 Calabrietto G. 167
 Calderon P. 66, 99, 108,
 134, 175
 Calepio P. 9, 108
 Calina J. 159
 Calvi B. 43, 158, 177
 Cameron M. 162
 Camões L. 101
 Campbell J. 35
 Cankar Iv. 43, 52, 84, 90,
 100, 106, 107, 108, 113,
 123, 128, 138, 139, 144,
 149, 151, 161, 163, 164,
 167, 177, 179, 180
 Cankar Iz. 128
 Carducci G. 90, 158
 Carré J.-M. 31, 123, 156
 Carriere M. 17, 18, 20, 184
 Casati E. 137
 Castro G. de 92
 Cato 89
 Cazamian L. 31
 Cazamian M. 140
 Cazenave J. 145
 Celestin F. J. 42, 52
 Cervantes M. 28, 41, 46,
 49, 53, 66, 94, 104, 105,
 107, 109, 118, 127, 145,
 147, 152, 157, 161, 163,
 165, 166, 173, 175, 180
 Cesarotti M. 125
 Chamfort 106, 163, 164
 Chamisso A. 84, 87, 167
 Charbonnel J. R. 32
 Chasles Ph. 15, 18, 184
 Chaucer G. 84, 106, 175
 Chénier A. 176
 Chojecki E. 122
 Cicero 7
 Cigler J. 151, 177
 Cirot G. 145
 Clapton G. T. 140
 Clark A. F. B. 142
 Claudel P. 100, 123
 Cocteau J. 54
 Coleridge S. T. 176
 Comte A. 15, 138, 140, 141
 Conrad J. 123
 Corneille P. 88, 92, 99, 152
 Cosquin E. 82, 83
 Coste J. V. 14
 Cox M. R. 82
 Creizenach W. 65, 100, 101
 Croce B. 8, 25, 26, 35
 Cronia A. 37, 157, 170
 Cruz Ramón de la 145
 Curtius E. R. 46, 54
 Cuvier G. 14
 Čapek K. 141
 Čehov A. 37, 78, 118, 152
 Čelakovský F. L. 112
 Čop M. 121, 122, 134, 137
 Čurčin M. 167
 Čyževskýj D. 137, 138
 Damiani E. 158
 Dante A. 8, 18, 49, 94, 101,
 103, 127, 134, 147, 148,
 150, 157, 159, 163, 165,
 173, 174, 175
 Darwin Ch. 98, 140, 141
 Deanović M. 41, 170
 Debeljak A. 128, 157
 Debeljak T. 167
 Dechamps J. 92
 Defoe D. 66, 147, 176
 Dehmel R. 109, 150, 152,
 153, 177
 Demosten 7
 Denina C. 10, 64, 184, 186
 Denis M. 118, 121, 126
 Descartes R. 136, 139
 Destouches 149
 Dickens Ch. 39, 49, 104,
 105, 109, 120, 127, 148,
 152, 153, 158, 176, 178
 Diderot D. 143
 Dieterich K. 67
 Diez F. 15
 Dilthey W. 32
 Dimov P. 176
 Dobbek W. 33
 Dobrovský J. 43, 115, 160
 Dolce 88
 Dončev N. 40
 Dorgelès R. 93
 Dorošenko D. 67
 Dos Passos J. 69, 93
 Dostojevski F. M. 37, 39,
 46, 49, 50, 68, 76, 94, 104,
 112, 118, 128, 134, 137,
 141, 146, 147, 148, 152,
 158, 160, 161, 162, 167,
 176
 Dryden J. 88
 Dubois P. 63
 Dubos (l'abbé) 142, 143
 Ducrotay de Blainville
 14
 Duhamel G. 93, 141
 Dumas A. 99, 104

- Dunlop J. 16, 105
 Duquesnel A. 74
 Durych J. 93
 Durylin S. 156
- E**
 Ebert A. 16, 60, 64
 Eckermann J. P. 53, 54, 63,
 69, 71, 132, 145
 Eckhard A. 38
 Eggli E. 160
 Ehrenburg I. 123
 Eichenbaum B. 39
 Eichhoff F. G. 67, 68
 Eichhorn J. G. 11, 64, 74,
 184, 187
 Eliot G. 140
 Elissa-Rhaïs R. 176
 Elster E. 25
 Emerson R. W. 69, 106,
 134, 135
 Engel E. 74
 Englekirk J. E. 158
 Ermantinger E. 34
 Estève E. 160
 Euripid 13, 88
 Ewen F. 160
- F**
 Fajfr F. 137
 Farinelli A. 22, 34, 35, 135,
 155, 157, 170, 185
 Fauriel Cl. 15
 Fedin K. 93
 Fedorov A. 39, 158
 Fekete 92
 Fénelon 135
 Fichte J. G. 50, 137
 Fielding H. 66, 147, 165
 Fischer R. 175
 Flacomio R. 165
 Flaubert G. 104, 122, 123,
 148, 155, 161, 178, 180
 Fletcher John 149, 165
 Fletcher J. B. 26
 Fontane Th. 104, 176
 Fontenelle 9, 139
 Forrest W. 84
- Fortis A. 129
 Foscolo Ugo 101, 148, 167
 Fourier F. M. Ch. 50, 137
 Franc M. A. 158
 Fränkel L. 89
 Franko I. 145
 Freud S. 141
 Frühm Th. 33
 Funtek A. 128
- G**
 Gæde W. 166
 Gall F. J. 140
 Garrett A. 122
 Gautier Th. 123
 Gayley Ch. M. 22
 Gendarme de Bévette G.
 88
 Geoffroy Saint-Hilaire 14
 Gérard de Nerval 123
 Gesner K. 8, 70, 184
 Gessner S. 89, 119, 156, 167
 Gherghel Ion 156
 Gide A. 53, 54, 87, 106,
 107, 123, 161
 Gilman M. 166
 Giraudoux J. 54, 88
 Gjurgjević I. 152
 Glaesener H. 85, 152, 176
 Glovers 88
 Gobineau J.-A. de 163
 Goedeke K. 20
 Goethe J. W. 13, 16, 18,
 26, 31, 33, 37, 47, 49,
 52, 53, 54, 55, 62, 63,
 66, 69, 70, 71, 72, 74,
 84, 87, 88, 89, 90, 92,
 94, 103, 104, 113, 115,
 116, 118, 119, 126, 127,
 129, 132, 134, 135, 136,
 142, 145, 146, 147, 148,
 150, 151, 152, 153, 154,
 155, 156, 157, 159, 161,
 163, 165, 166, 176, 178,
 179, 180, 187
 Gogolj N. 118, 147, 158,
 161, 167, 176
- Goldoni C. 84
 Goldstein M. 106
 Golther W. 89
 Goncourt (brata) 122
 Gončarov I. A. 163
 Gongora L. 153, 163
 Gorki M. 148, 177
 Gorlin M. 127, 156
 Gosse Ed. 22
 Gottfried Strassburški 89
 Gotthelf J. 104
 Gottsched J. Chr. 142
 Goulding S. 160
 Grabowski T. 39
 Gracián B. 136
 Gradnik Al. 128, 129
 Graf A. 88
 Grässe Th. 16, 74
 Grassi C. 93
 Gravina G. V. 10
 Gray T. 148
 Gregorčič S. 89, 161, 177
 Grevs I. M. 39
 Grillparzer F. 88, 178
 Grimm J. 15
 Grošelj P. 78
 Guarini G. B. 149
 Gubernatis A. de 37, 63,
 74
 Guillemin H. 127, 158
 Gullecke K. H. 50
 Gundolf Fr. 49, 91, 159
 Gundulić I. 149, 150, 161,
 176
- H**
 Haeckel E. 98
 Häfis 54, 69
 Hallam H. 9, 16, 21, 64,
 67, 184, 186
 Hamann J. G. 143
 Hamerling R. 84
 Hammer J. von 69
 Hamsun K. 94, 106, 129,
 148
 Hankis J. 35
 Hardy A. 149

- Hart J. 74
 Hašek J. 93
 Hauff W. 87
 Hauptmann G. 62, 84, 99, 100, 149
 Hazard P. 6, 26, 27, 28, 29, 31, 45, 46, 49, 50, 60, 82, 113, 125, 129, 134, 136, 139, 155, 157, 166, 168, 175, 185, 186
 Hazlitt W. 92
 Hebbel Fr. 90
 Hegel G. W. F. 50, 121, 137, 138
 Heine H. 23, 39, 52, 92, 94, 107, 115, 118, 120, 122, 127, 135, 150, 152, 156, 158, 161, 163
 Heinemann K. 88
 Hellmann O. 92
 Herberstein K. J. 131
 Hercen A. 39, 68, 137
 Herder J. G. 12, 13, 38, 64, 66, 71, 72, 92, 114, 115, 126, 134, 136, 137, 143, 154, 157, 159, 178, 184
 Heredia J.-M. de 158
 Herford H. 35
 Hergešić I. 36, 40, 41, 131
 Herrera F. de 101
 Herwegh G. 18
 Hettner H. 16, 21, 59, 60, 64, 67, 184, 186
 Hille K. 162
 Hoffmann E. T. A. 47, 87, 104, 147, 161, 163
 Hofmannsthal H. von 54
 Hölderlin Fr. 47, 163
 Homer 7, 49, 54
 Huet D. 105
 Hugo V. 47, 90, 92, 101, 104, 107, 120, 127, 135, 150, 176
 Huxley A. 94, 123, 141
 Huysmans J. K. 162
 Ibrovac M. 40, 41
 Ibsen H. 94, 95, 99, 108, 116, 129, 149, 152, 158, 161, 176, 177
 Ijac Ch. 17
 Imbert B. 84
 Istrati P. 123
 Jacobsen J. P. 129
 Jagić V. 36
 Jan Ed. von 32, 92
 Jeanroy Al. 102
 Jelinek A. J. 24
 Jenko S. 42, 52, 107, 161, 177
 Jirásek A. 176
 Jireček O. 36
 Jodelle E. 88, 91
 Jonson Ben 149, 175
 Jovanović J. 176
 Joyce J. 54, 105, 141
 Jurčić J. 42, 52, 104, 151, 161, 173, 177
 Jusserand J.-J. 158
 Kalf G. 35, 67, 187
 Kanavelović P. 152
 Kant I. 137, 138
 Karásek J. 67
 Karpeles G. 74
 Keats J. 47, 115
 Kelemina J. 43, 157, 177
 Keller G. 104, 106
 Ker W. P. 64, 103, 108
 Kidrič F. 5, 6, 42, 43, 51, 160, 162, 177, 185
 Kierkegaard S. 135
 Killen A. M. 105
 King D. 139
 Kipka K. 92, 166
 Klabund 69
 Klein J. L. 16, 100
 Kleist E. Ch. von 149, 153
 Kleist H. 47, 152
 Klinger F. M. 88, 143
 Ključnik 137
 Klopstock Fr. G. 51, 103, 118, 150, 156
 Kluckhohn P. 94
 Koch M. 11, 19, 20, 22, 24, 25, 34, 101, 185
 Kollár J. 103, 162, 176
 Kombol M. 176
 Kopitar J. 121
 Korytko E. 122
 Koschwitz M. 33
 Kotzebue A. 163
 Krasniński Z. 137, 176
 Krasov V. I. 137
 Kraus A. 90
 Kridl M. 39
 Kube K. H. 166
 Kühne W. 137
 Kühnemann E. 25
 La Bruyère J. de 66
 La Chaussée 149
 La Fontaine 53, 66, 145, 175
 La Harpe J. F. 11, 50, 184
 Lamarck J.-B. 140
 Lamartine A. 39, 47, 120, 127, 135, 150, 152, 158, 167, 176
 Lambeck (Lambecius) P. 8, 70
 Landa M. J. 94
 Landsittel F. 93
 Lanson G. 31, 55
 Laplace 15, 184
 La Rochefoucauld Fr. duc de 106
 Laserstein K. 84, 88
 Lasserre P. 166
 Lavater J. K. 140
 Lavrin J. 37, 78, 79, 80
 Lawrence D. H. 94, 141
 Leben S. 80, 130
 Leconte de Lisle Ch. 89, 135, 176
 Legras J. 46
 Lehmann J. 63

- Leibniz G. W. F. 139
 Leixner O. von 74
 Lemerrier N. L. 14, 71, 97, 184
 Lemonnier L. 162
 Lempicki S. 33
 Lenz J. M. R. 143
 Leopardi G. 28, 37, 158, 161
 Lermontov M. J. 39, 92, 118, 176
 Le Sage A. R. 104, 147
 Lessing G. E. 10, 11, 51, 52, 80, 108, 114, 118, 129, 142, 159, 161
 Le Tourneur P. 125, 126, 129
 Levstik Fr. 41, 42, 52, 55, 56, 113, 114, 128, 142, 151, 161, 177, 179
 Levstik Vl. 128
 Lewandowski H. 94
 Lewin H. 94
 Linhart A. T. 51, 121, 126
 Lirondelle A. 159
 Littré É. 15
 Locke J. 136
 Lohenstein D. C. 91
 Loliée F. 65
 London J. 69
 Longfellow H. W. 90
 Lope de Vega 66, 84, 99, 103, 175
 Lorrain J. 162
 Lüdtke G. 86
 Ludwig O. 109, 143
 Lunačarski A. V. 39, 68
 Luther M. 18
 Lyly J. 104

 Macdonald Ph. 93
 MacGill P. 93
 Mácha K. H. 176
 Máchal J. 39, 40, 67, 68, 187
 Macmillan H. 95

 Macpherson J. (glej tudi: Ossian) 12, 125, 126
 Maeterlinck M. 100, 149, 153
 Magon L. 168
 Maigron L. 151
 Mairat J. 91, 149
 Manns B. 95
 Manzoni A. 92, 104
 Marc-Monnier 18, 21, 64, 67, 184, 186
 Margareta Navarska 106
 Marini G. 152, 163
 Marivaux P. 147
 Marković M. 40, 41, 157, 161, 180
 Marlowe Ch. 88
 Marx K. 138
 Masefield J. 90
 Matl J. 37, 47, 157, 170
 Matuszewski J. 90
 Maupassant G. 78, 106
 Maurois A. 105, 123
 Maury P. 14
 Maver G. 37, 158
 Mazzini G. 64
 Mazzucchetti L. 160
 McKay P. 92
 Meltzl H. von 17, 18, 19, 184
 Menander 7
 Mencinger J. 177
 Mercier S. 143, 163
 Mereškovski D. S. 123
 Merian-Genast E. 33
 Méricée P. 176
 Merker P. 86
 Meško K. 151
 Meyer R. M. 25, 33, 75, 187
 Mickiewicz A. 39, 101, 112, 122, 143, 158, 176
 Miličević A. 40
 Mill J. S. 140
 Milton J. 90, 101, 103, 135, 150, 152, 157
 Minssen H. F. 161

 Mis L. 143
 Molière 49, 66, 84, 88, 108, 145, 147, 152, 157, 163, 175
 Möller G. H. 91
 Montaigne M. 106, 157
 Montchrestien A. de 91
 Montemayor J. 103
 Moore G. 161
 Moraud M. 170
 Mordell A. 94
 Moréas J. 88
 Morgulis G. 145
 Morhof D. G. 9, 64, 184
 Mottram R. H. 93
 Müller 12
 Müller H. C. 22
 Müller M. 15
 Müller-Freienfels R. 46
 Muncker F. 84
 Mundt Th. 16, 74
 Munteano B. 35
 Muratori L. A. 10
 Murko M. 37, 40, 170
 Musset A. de 47, 84, 148

 Nascher E. 74
 Navratil I. 42
 Needham H. A. 143
 Němcová B. 104
 Neubert Fr. 89
 Neumann F. 60
 Newton I. 120, 139, 140
 Nicolson H. 46
 Nietzsche Fr. 31, 69, 76, 79, 106, 107, 135, 136, 138, 139, 144, 153, 158, 161, 164, 177, 180
 Njegoš Petar II. Petrović 176
 Nodier Ch. 178
 Noël J. F. M. 15, 184
 Norrenberg P. 74
 Novaković S. 40
 Novalis 47, 78, 79, 95, 150, 152

- Öcvirk A.** 27, 45, 47, 161, 177
Ehlenschläger A. G. 87
O'Flaherty L. 93
Ogarev N. 137, 145
Oken L. 140
Ossian (glej tudi: Macpherson) 12, 29, 51, 118, 121, 158, 167
Oswald E. 156
Otway Th. 92

Paris G. 15, 20, 24
Pascal B. 135
Patouillet J. 149, 157
Peers E. A. 151
Pellico S. 167
Percy Th. (skof) 12
Perrault Ch. 9, 80, 84, 87
Petersen J. 32, 33, 73
Peterson O. 159
Petranović B. 40
Petrarca F. 9, 54, 55, 66, 76, 78, 84, 94, 101, 115, 148, 150, 152, 157, 161, 175
Petsch R. 89, 105, 142
Platen A. 101, 152, 176
Platon 49, 136
Plaut 88
Plutarh 53
Poe E. A. 69, 104, 105, 140, 147, 158, 161, 162
Pohlin M. 131
Polonski J. P. 137
Ponovitz R. 57
Pope A. 125, 126, 129, 142, 150, 152, 175
Popović B. 40
Popović P. 41, 67
Popović Vl. 40, 159
Posnett M. 19, 25, 30, 185
Possevino A. 8, 184
Pougens Ch. 120
Pražák A. 137
Pregelj I. 151

Preradović P. 176
Prešeren F. 42, 51, 52, 54, 55, 76, 78, 84, 94, 101, 102, 112, 115, 121, 122, 128, 131, 137, 148, 150, 161, 163, 177, 179
Prévost (abbé) 125, 129, 175
Price L. M. 169, 170
Prijatelj I. 5, 6, 42, 43, 49, 50, 51, 106, 128, 177, 182, 185
Pröls R. 64, 100
Proudhon P.-J. 39, 137
Proust M. 76, 94, 104, 148
Purdie E. 89
Puškin A. 39, 42, 49, 92, 94, 101, 103, 109, 112, 116, 118, 127, 128, 145, 147, 158, 159, 161, 167, 176, 181
Pypin A. N. 67, 68

Quinet E. 64, 84

Raabe W. 109
Rabelais F. 9, 104, 107, 157, 173, 175
Racine J. 13, 54, 88, 99, 152
Radcliffe A. 105
Radczun W. 169
Radičević B. 176
Ramler K. W. 121
Raumer Fr. 74
Rausse H. 151
Raynal P. 93
Rea Th. 166
Reckzeh G. 178
Régnier H. de 162
Reimman J. F. 70
Remarque E. M. 93
Remizov A. 87, 90
Renn L. 93
Resnel du 125, 129
Reymont W. 37, 151, 167

Reynaud L. 31, 46, 57, 168, 181
Ricci Ch. 91
Riccoboni L. 10, 84, 100, 184
Richardson S. 66, 104, 125, 126, 147, 151, 152, 161
Richepin J. 162
Rilke R. M. 123, 153
Robertson G. 35
Rod Ed. 18
Rodenbach G. 162
Rojas F. de 104
Rolland R. 94
Ronsard P. 101
Root W. H. 160
Rosenblatt L. 143
Rosenkranz K. 74
Roucher J.-A. 149, 153
Rousseau J.-J. 21, 49, 66, 72, 104, 118, 135, 148, 151, 153, 157, 161, 165
Royer A. 100
Rückert F. 101
Rudler G. 31

Sachs H. 84, 89
Sainte-Beuve 145
Saint-Hieble C. de 95
Saint-Lambert 149, 153
Saintsbury G. 65, 67, 106
Saint-Simon C.-H. 50, 137
Sanctis F. de 18
Sand G. 145, 146, 176
San-Giorgiu R. J. 143
Sannazaro J. 103
Sardou V. 99
Sarrailh J. 120
Sarrazin G. 101
Sauer E. 96, 169
Saurat D. 135
Savković M. 40, 171
Sawicki S. 158
Schaching O. 85
Schelling F. W. J. 50, 120, 121, 127, 137, 143

- Scherr J. 40, 74
 Schiller F. 39, 66, 84, 92, 108, 109, 112, 118, 127, 142, 143, 145, 147, 152, 156, 159, 160, 162, 163, 165, 166, 176
 Schlegel A. W. 13, 21, 64, 69, 100, 101, 143, 164, 178, 184, 186
 Schlegel F. 13, 21, 64, 164, 184, 186
 Schleiermacher F.E.D. 135
 Schmidt E. 151, 153
 Schnitzler A. 99, 141
 Schoell F. L. 26, 35, 37, 151
 Schopenhauer A. 138, 139, 164
 Schulhof H. 87
 Schwering J. 166
 Schwob M. 162
 Scott F. N. 22
 Scott W. 39, 52, 104, 115, 118, 120, 127, 145, 147, 151, 152, 158, 161, 173, 176
 Scudéry G. 88, 104
 Seifert J. L. 67
 Seneka 88
 Šergijevski J. 156
 Sforza C. 46
 Shaftesbury A. A. C. 136, 137, 143
 Shakespeare W. 11, 18, 20, 40, 49, 51, 53, 63, 66, 89, 91, 94, 99, 101, 108, 112, 115, 116, 118, 126, 127, 134, 145, 147, 149, 152, 155, 158, 159, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 173, 175, 176, 177
 Shaw B. 91, 92
 Shears Lambert A. 176
 Shelley P. B. 47, 54, 78, 79, 84, 87, 95, 115, 135, 180
 Sidney P. 104
 Siegfried A. 47
 Sienkiewicz H. 91, 104, 147, 176
 Signorelli P. N. 10, 100, 184
 Simmel G. 33
 Simrock C. 84
 Sinner v. Ballaigues J. R. 119
 Sismondi S. de 67, 187
 Sket J. 51
 Slodnjak A. 5
 Stovacki J. 176
 Smollett T. G. 147, 165
 Sofoklej 7, 49, 54
 Sokrat 136
 Spasovič 67, 68
 Speck H. 91
 Spencer H. 138, 140
 Spengler O. 61, 80
 Spenser E. 103, 134
 Spingarn J. E. 26, 106
 Spinoza B. 136
 Spitteler K. 87
 Staël Mme de 13, 14, 122, 131, 180, 184
 Steinmann H. G. 140
 Stendhal (Beyle H.) 28, 104, 140, 163, 180
 Stern A. 74
 Sterne L. 66, 147, 157, 161, 165
 Storm Th. 106
 Strahov N. N. 137
 Strich F. 33, 34, 46, 48, 71, 185
 Strindberg A. 62, 99, 100, 129, 150, 152, 158, 161, 176
 Stritar J. 52, 55, 115, 123, 138, 148, 151, 153, 161, 177, 180
 Sumarokov A. P. 149
 Süpfle Th. 57
 Surin N. 39, 127, 158
 Swedenborg E. 135
 Swift J. 66, 157, 160, 175
 Szykowski M. 39, 159
 Szygotawski S. 39
 Šafařík P. J. 67, 135, 187
 Šeng Ceng 70
 Šenoa A. 176
 Šišmanov J. 40
 Šklovski V. 39, 109, 185
 Tagore R. 69
 Taine H. 14, 19, 138, 141
 Talvj 67
 Tasso T. 101, 149, 150, 152, 161, 166, 175
 Tassoni A. 150
 Taupin R. 171
 Tavčar I. 151
 Taylor Tom 92
 Telčarov P. 137
 Terenc 7
 Tesnière L. 43, 128, 161, 177
 Texte J. 21, 22, 23, 25, 26, 45, 49, 65, 155, 185
 Thomson J. 149, 153, 162, 167
 Tieck L. 90, 161, 176
 Tille V. 40
 Tillier Cl. 163
 Tirso de Molina 84, 145
 Tolstoj L. N. 37, 39, 49, 50, 68, 76, 79, 92, 94, 95, 99, 104, 105, 107, 112, 116, 118, 134, 137, 138, 144, 148, 149, 152, 153, 154, 158, 161, 162, 167, 176
 Torbarina J. 41, 170
 Treat I. F. 120
 Trigona P. 175
 Trissino G. 91
 Trivunac M. 40, 157
 Tronchon H. 31, 157
 Tschersig H. 101
 Tullin Ch. 153

- Turgenjev I. 37, 39, 68,
 95, 105, 118, 123, 137,
 158, 176, 180
- Unger R. 33
 Urfé H. d' 104
- Vaganay H. 102
 Valéry P. 46, 70, 149, 153
 Van Baer 140
 Van Hasselt A. 84
 Van Praag 170
 Van Tieghem P. 26, 29,
 30, 31, 36, 40, 41, 65,
 82, 86, 143, 148, 155,
 158, 167, 185, 187
 Vellanski D. M. 120
 Venevitinov 127
 Vergil 7, 152
 Verhaeren E. 177
 Verlaine P. 46, 150, 152,
 153, 161, 177
 Veselovski A. 36, 98, 151,
 185
 Vianey J. 157
 Viatte A. 135
 Vigny A. de 90, 135, 178
 Villemain F. 15, 18, 184
 Villers 14
 Villiers de l'Isle-Adam
 161
 Villon F. 102
 Vitezica 40
- Vlès J. 151
 Vodnik V. 51, 121, 179
 Volkov 156
 Voltaire 25, 33, 49, 66, 84,
 91, 94, 103, 118, 120,
 121, 131, 135, 145, 147,
 149, 154, 157, 166, 175,
 179
 Vondel J. van den 89
 Vossler K. 32, 33
 Vrchlický J. 176
- Wachler L. 11, 71, 184,
 187
 Wais K. 158
 Walpole H. 105
 Walzel O. 33, 74, 109, 136
 Wassermann J. 94
 Wells H. G. 141
 Welti H. 102
 Wenger K. 151
 Werfel F. 153
 Wergeland H. 90, 92
 Werthes K. 129
 West B. C. 125
 Wetz W. 19, 20, 22
 Wharton J. B. 93
 Whitman W. 69, 102, 135,
 150, 153, 177
 Wiegler P. 33, 74, 75
 Wieland Chr. M. 87, 126,
 136, 145, 147, 152, 159,
 161, 176
- Wilde O. 89, 106, 115, 144
 Wölfflin H. 109
 Wollman F. 40, 67, 68, 187
 Woodberry G. E. 26
 Woolf V. 141
 Wordsworth W. 47, 101,
 115, 145, 150
 Worringer W. 109
 Wulffen E. 94
 Wünsche A. 95
- Young E. 126, 129, 143,
 148, 167, 169, 176
- Zaleski Z. L. 122
 Zeyer J. 176
 Zlatarić 176
 Zois S. baron 51, 120, 121,
 131
 Zola E. 93, 95, 104, 107,
 109, 116, 120, 141, 143,
 148, 151, 152, 153, 154,
 158, 160, 161
 Zoranić P. 104
 Zweig A. 93
 Zweig St. 105
- Žirmunski V. 39, 109, 127,
 147, 156, 176, 185
 Žukovski V. A. 127
 Župančič O. 43, 52, 113,
 123, 128, 139, 161, 163,
 177, 179, 180

Vsebina

	Stran
Predgovor	5
Razvoj primerjalne literarne zgodovine	7
1. Primerjalna literarna <u>kritika</u> v antiki, srednjem veku in renesansi. — Alfabetični katalogi v 16. in 17. stoletju. — Vzporejanje starih in novejših književnosti ob koncu 17. stoletja. — Iskanje izvennarodnih perspektiv: <u>Morhof</u> . — Literarno-estetska komparacija: <u>Calepio</u> . — Prvi orisi evropske književnosti v 18. stoletju: <u>Riccoboni</u> , <u>Denina</u> , <u>Andrés</u> . — Lessingova primerjalna kritika. — Prvi zasnutki svetovnih literarno-zgodovinskih pregledov: <u>Wachler</u> , <u>Eichhorn</u>	7
2. Poglobitev in preusmeritev mednarodnih literarnih vidikov v zgodnji romantiki. — <u>Herderjev</u> romantični kozmopolitizem in idejnokulturni univerzalizem. — Novi poskusi sintetičnega obravnavanja in podajanja evropske književnosti v romantiki: <u>Bouterwek</u> , brata <u>Schlegla</u> , <u>Mme de Staël</u> , <u>Lemercier</u>	11
3. Vznik primerjalne literarne zgodovine v prvi polovici 19. stoletja. — <u>Villemainovo</u> proučevanje mednarodnih literarnih vplivov. — <u>Benloewova</u> teoretična opredelitev primerjalne vede. — Zgodovinsko-razvojno obravnavanje velikih evropskih idejnih tokov in literarnih struj: <u>H. Hallam</u> , <u>Hettner</u> , <u>Brandes</u> . — <u>Carriero</u> vo pojmovanje primerjalne literature	14
4. Etnografsko-folklorno tolmačenje primerjalnega proučevanja književnosti: <u>Meltzlova</u> „Acta Comparationis“. — Prve stolice za splošno literaturo v Italiji in Švici: <u>Marc-Monnier</u> . — <u>Posnettova</u> teoretična knjiga o primerjalni literaturi. — <u>Max Koch</u> in njegov časopis „Zeitschrift für vergleichende Literaturgeschichte“. — Primerjalna literatura v Nemčiji v tej dobi	17
5. <u>Znanstvena</u> utemeljitev primerjalne literarne vede ob koncu 19. stoletja. — Prva generacija komparativistov v Franciji: <u>Gaston Paris</u> , <u>Brunetièrre</u> , <u>J. Texte</u> . — Textove teoretične in metodološke razprave o novi stroki. — Razširjanje primerjalne literarne	

- smeri po Evropi in Ameriki. — Betzova bibliografija in druge njegove primerjalne študije. — Pariški kongres leta 1900. 20
6. Dokončno metodološko zasidranje primerjalne literarne zgodovine v 20. stoletju. — „Journal of Comparative Literature“ v Ameriki. — Druga generacija komparativistov v Franciji. Delo in znanstveni nazori F. Baldenspergerja in P. Hazarda. — „Revue de littérature comparée.“ — Paula Van Tieghema teorija o obči literarni zgodovini. — Stolice za primerjalno vedo v Franciji 25
7. Primerjalno proučevanje književnosti v Nemčiji. Zavrnitev Peter-sonovih ugovorov. — Teoretične študije o primerjalnih problemih pri Nemcih. — Strichovo tolmačenje svetovne literarne zgodovine. — Italijanski komparativist A. Farinelli in njegovo delo. — Sodobno upoštevanje primerjalne vede pri raznih evropskih narodih in v Ameriki. — Delovanje „Mednarodne komisije za novejšo literarno zgodovino“ 32
8. Primerjalna literarna zgodovina pri Slovanih: A. Veselovski, M. Murko. — Tuji slavisti. — Teoretični problemi sintetičnega obravnavanja slovanskih književnosti: A. Brückner. — Metodološki očrt primerjalnega raziskovanja literarnih odnosov med Slovani in Germani: K. Bittner. — Primerjalna stroka pri Rusih, Poljaki, Čehih, Bolgari, Srbih in Hrvatih. — Primerjalni problemi v slovenski literarni zgodovini: I. Prijatelj, F. Kidrič 36

Primerjalna teorija 44

1. Idejna izhodišča primerjalne literarne zgodovine. — O pojmu narodno-svojestvenega v literaturi. — Narodna „duša“ in njene značilnosti. — Literarno-psihološko opredeljevanje narodnih organizmov. Nekatero tovrstne študije. — Kritika abstraktnega psihološkega sintetiziranja. — Ob duševnih svojevrstnostih razodeva vsak narod tudi svoj stil in svoje estetske kriterije 44
2. O pojmu nadnarodnega ali občečloveškega v književnosti. — Literarna umetnina je splošno-pomembna. — Nobena književnost ne raste zgolj sama iz sebe, ampak se razvija v neprestanih stikih s sosedi, z asimilacijo in podoživljanjem tujih umetniških vrednot. — Povezanost splošnega literarnega razvoja. — Stiki Slovencev s tujino v prerodu, romantiki in novejših obdobjih 49
3. Problem izvennarodnih literarnih vplivov. — Opredelitev in idejna utemeljitev pesniške izvornosti v literarnem ustvarjanju. — O splošnem prepletanju vplivov in o važnosti njihovega proučevanja. — Dvonarodni znanstveni časopisi in njihov pomen za primerjalno literarno zgodovino. — Problem malih književnosti v okviru primerjalne vede 52
4. Evropski literarni vidiki. — Razne sinteze velikih evropskih literarnih tokov: Hettner, Brandes, A. Ebert, P. Hazard. — Evropa je poseben organizem s svojimi kulturnimi značilnostmi in vred-

notami. — Evropske literarne struje. — Evropski literarni časopisi. — Znanstveno proučevanje evropske literature v posameznih stoletjih. — Kritika Brunetièrove teorije. — Zgodovinske sinteze romanskih, germanskih in slovanskih književnosti	59
5. Svetovni literarni vidiki. — Kljub svoji dograjenosti ni rasla evropska književnost docela sama iz sebe. — Pojmovanje svetovne literature v 16., 17. in 18. stoletju. — Goethejev pojem svetovne literature. — Znanstveni problem obče literarne zgodovine. — Zavrnitev Petersonovih tez. — Kritika dosedanjih priročnikov svetovne literature	68

Metodologija 76

I. Primerjalni metodološki problemi 77

1. Analogični in antitetični paralelizmi. Opredelitev in idejna analiza tovrstnega primerjalnega razpravljanja. — Komparacija je znanstveniku le sredstvo, ne smoter, pripomoček, ne namen. — Kritika analogičnega in antitetičnega paraleliziranja 77

2. Folklor in tematologija. Oris nekaterih folklornih teorij. — Po svoji usmerjenosti in svojih metodah tvori folklor docela posebno znanstveno področje. — Podrobna analiza tematologije, njenih znanstvenih nalog in metodoloških načel. — Razdelitev literarnih snovi v pet skupin: a) v mitološke, legendarne in pravljicne, b) v religiozne, c) v zgodovinske, č) v družabne (sloji, poklici, tipi), d) v prirodne, pokrajinske in predmetne snovi. — Kritika tematologije 81

3. Literarne vrste, oblike in stili. Klasifikacija literarnih vrst. — Brunetièrova razvojna teorija. — Zgodovinski razvoj drame. Nekatere tovrstne študije. — Lirske pesniške forme. — Epske literarne vrste. — Splošni razvoj romana in zgodovinske študije o njem. — Novela, esej in druge pesniške vrste. — Razvojni orisi literarne kritike. — Stilna analiza slovstvenih umotvorov. — Tehnični in arhitektonski problemi. — Komparativno proučevanje literarne kompozicije 97

II. Mednarodni literarni odnosi in vplivi 110

1. Opredelitev odnosov in razvrstitve vplivov. O proučevanju mednarodnih literarnih stikov, odnosov in odvisnosti. — Utemeljevanje literarnih vplivov. — Razlikovanje vplivov po nastanku, kakovosti, intenziteti in vrednosti. — Vplivi so lahko: posredni ali neposredni, pristni ali nepristni, zavestni ali podzavestni, zunanji, površinski ali notranji, globinski, močni ali šibki, trajni ali enkratni, zgodnji ali pozni, individualni ali kolektivni, pozitivni, izpodbujajoči ali negativni, ovirajoči. — Vplivanje po odboju ali reakciji. — Sistematski očrt raziskovanja vplivov 110

2. Posredniki. Posredniško delovanje raznovrstnih svetovljanov, emigrantov, študentov, učenjakov. — Pesniki in pisatelji kot posredniki. — Analiza prevajanja: razne teorije in razna pojmovanja. — Prepesnitev, predelava, dobesedni prevod. — Prevod prevoda. — Posredniško delovanje revij, znanstvenih periodičnih publikacij in dnevnikov. — Gledališče in gledališka kritika. — Literarni krožki, šole, znanstvena društva, kulturno-propagandni klubi. — Saloni in kozmopolitska mesta	118
3. Znanstvena analiza vplivov	132
A. Idejni, snovni, oblikovni in stilni vplivi:	
a) Idejni vplivi: 1. religiozni, 2. filozofski, 3. znanstveni, 4. estetski in literarno-idejni vplivi	133
b) Snovni in vsebinski vplivi	144
c) Oblikovni in stilni vplivi	149
B. Linearno določanje vplivov	153
a) Odziv, uspeh in vpliv pisatelja v tujini	154
b) Odziv, usoda in vpliv knjižnega dela v tujini	164
c) Kolektivni mednarodni odnosi in vplivi	167
C. Koncentrično določanje vplivov	171
a) Geneza literarnega umotvora, njegovi izvennarodni viri	172
b) Določanje vplivov na celotno pesnikovo individualnost	177
c) Koncentrična analiza kolektivnih vplivov	180
Résumé	183
Imensko kazalo	191
Popravki	203

Popravki

Stran	7, vrsta	12. od spodaj: Vergila (namesto Virgila).
..	37, ..	9. od spodaj: Reymonta (n. Reymonda).
..	39, ..	10. od zgoraj: Fedorov (n. Fedorof).
..	41, ..	8. od zgoraj: M. Deanović (n. N. Deanović).
..	41, ..	14. od spodaj: doženemo (n. dosežemo).
..	41, ..	5. od spodaj: M. Deanović (n. N. Deanović).
..	42, ..	13. od zgoraj: F. J. Celestin (n. J. Celestin).
..	50, ..	2. od spodaj: Güllecke (n. Gülecke).
..	52, ..	9. od zgoraj: F. J. Celestin (n. J. Celestin).
..	63, ..	15. od spodaj: italijanski (n. Italijanski).
..	64, ..	11. od zgoraj: zabiti na Eichhornov.
..	64, ..	17. od spodaj: Edgar (n. Edvard).
..	64, ..	2. od spodaj: Quinet (n. Quient).
..	68, ..	11. od zgoraj: Bjelinski (n. Bijelinski).
..	74, ..	17. od spodaj: Baumgartnerjeva (n. Baumgartnova).
..	84, ..	7. od spodaj: Chamisso (n. Chamisse).
..	84, ..	5. od spodaj: André (n. Andre).
..	88, ..	10. od zgoraj: Scudéry (n. Scudery).
..	88, ..	11. od zgoraj: Dryden (n. Driden).
..	104, ..	10. in 11. od spodaj: Němcová (n. Nemcova).
..	118, ..	16. od spodaj: občega (n. očega).
..	119, ..	4. od spodaj: Gessnerja (n. Gesnerja).
..	121, ..	13. od zgoraj: Ramlerjeve (n. Rammalerjeve).
..	139, ..	9. od spodaj: Leibniza (n. Leibniza).
..	142, ..	3. od spodaj: Dortmund (n. Dorfnund).
..	147, ..	10. od zgoraj: Smolletu (n. Smolletu).
..	156, ..	2. od spodaj: M. Gorlin (n. N. Gorlin).
..	157, ..	18. od zgoraj: Rabelaisu (n. Rabelaisu).
..	165, ..	11. od spodaj: letta (n. leta).
..	167, ..	11. od zgoraj: Foscola (n. Fascola).
..	173, ..	12. od zgoraj: Rabelaisu (n. Rabelaisu).